

кілька періодів книговидавничої справи в радянській Україні, початок першого з яких пов'язував з утворенням Всеукраїнського державного видавництва «Всеукрвидав» при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті (1919), що монополізувало розподіл паперу, видання та реалізацію літератури.

Другий етап розпочався відродженням кооперативних і приватних видавництв, що активізувало книжковий рух, коли збільшувався випуск книжкової продукції, спостерігалось підвищення потужностей поліграфічної промисловості, які не використовувалися повною мірою через брак паперу, але владу більше непокоїла небезпека проникнення через книги приватних видавництв так званої буржуазної ідеології. Він вважав, що реорганізацією Всеукрвидаву й заснуванням Державного видавництва України (ДВУ), що успадкувало всі права свого попередника в галузі видання і розповсюдження творів друку (серпень, 1922), розпочався наступний етап радянської видавничої діяльності в Україні. У цей час відбувалося певне розмежування діяльності видавничих та книготорговельних установ, посилилася цензура, ідеологічний контроль за друками, що виходили в Україні. Черговий етап розвитку книговидавничої справи вчений пов'язував із новою реформою, що знайшла свій вияв у створенні Державного видавничого об'єднання України (ДВОУ, серпень, 1930), до якого ввійшли провідні вітчизняні видавництва. Заснування цієї організації мотивувалося потребою підвищення рівня задоволення культурно-освітніх потреб громадян. Насправді ж її діяльність спрямовувалась на подальшу централізацію галузі, посилення ідейно-політичного контролю за друкованою продукцією.

Щодо книговидавничого репертуару, то С. Сірополко наголошував на невчасному виданні підручників для шкіл через брак паперу та відсутність авторів для їх написання, на збільшенні кількості книговидавничої продукції, проте аналіз її змісту тільки за 1931 р. засвідчив, що соціально-економічна та політична література – більш як третина у її

парал. укр., чес., англ. – Присвята: Світлій пам'яті незабутніх творців української школи Івана Матвійовича Стешенка та Петра Івановича Холодного.

складі, а художня література становила вчетверо менший відсоток порівняно з вищезгаданою продукцією⁷².

Науковець порушив проблему недостатньої забезпеченості поліграфічних підприємств папером через значну залежність від Москви, підкресливши, що ми отримуємо папір гіршої якості, що виявляється при порівнянні російських й українських книжок. Він торкнувся планів України розбудувати свою паперову промисловість, щоб повністю задовольняти власним папером видавничі осередки, та наголошував на відсутності сучасних поліграфічних підприємств, на необхідності покращення обладнання друкарень для випуску високоякісної продукції. Окремо зупинився С. Сірополко на проблемі мистецтва книжки, згадавши про навчальні заклади, де здійснюється підготовка книжкових графіків, а також про книжкові виставки, що сприяли розвитку книжкового мистецтва, відзначивши, що «за останній час книжка на Сов. Україні приймає все більш стандартизований характер»⁷³. Розглядаючи особливості поширення книжки, науковець зупинився на примусовому покладанні завдань продажу книжок на сільські споживчі товариства, що поруч із промисловими та сільськогосподарськими товарами змушені були продавати книжки, а також на кіоски при залізничних станціях, на книгонош, які мали розповсюджувати видання серед школярів. Звернув увагу й на так звані «нагрузки», коли книжки, що не мали збуту, додавали примусово до видань, які користувалися попитом серед споживачів⁷⁴. Він розглянув книготорговельні осередки, відзначивши «Книгоцентр», який проводив свою торговельну діяльність через власну мережу книгарень, а також через кооперацію, звернув увагу на активізацію російського «Государственного издательства», що утворило розгалужену мережу своїх кіосків на заводах та підприємствах, через які здійснювався продаж продукції російських видавництв в Україні, наповнюючи книжковий ринок російськомовними друкми, справді «мертвими книжками»⁷⁵,

⁷² Там само. – С. 185.

⁷³ Там само. – С. 186.

⁷⁴ Сірополко С. Замість пошани – ненависть до книжки: до питання про досягнення видавничо-книгарської справи на сов. Україні / Ст. Сірополко // Тризуб. – 1930. – № 35. – С. 5.

⁷⁵ Сірополко С. План і дійсність у видавничо-книгарській справі

а також на мережу кіосків у вищих навчальних закладах для продажу російськомовних підручників⁷⁶.

Вивчення радянських спеціальних періодичних видань та фахової літератури дало змогу С. Сірополку провести неупереджений книгознавчий аналіз фактичної інформації та статистичних даних щодо видавничої діяльності в радянську добу і зробити висновки, що були альтернативними більшості думок радянських авторів стосовно успіхів радянської книговидавничої справи та здобутків її книговидавничої політики. У своїх книгознавчих дослідженнях науковець вивчав діяльність визначних діячів книги, використовуючи історико-біографічний підхід. Як і більшість книгознавців, його цікавили проблеми виникнення друкарства в Європі, початок книгодрукування у слов'ян та його вплив на українські землі. Він докладно вивчав вітчизняну та закордонну історіографію, присвячену діяльності Швайпольта (Святополка, за висловом І. Огієнка)⁷⁷ Фіоля як першодрукаря слов'янських кирилических друків, систематизував біографічну інформацію, проаналізував відомості про книжкову продукцію та особливості її друкування, розглянув різні гіпотези щодо видань Ш. Фіоля та їх належності. Це дало йому змогу зробити висновок, що «450-літній ювілей краківських слов'янських видань українці мають повне право вважати за своє свято, – хоч друкарем тих видань і не був українець, – і то ось з якої причини: краківські слов'янські видання 1491 р. призначалися переважно для українського народу та видруковано ці видання з особливостями живої української мови. Таким чином українці хронологічно є другий, після чехів, слов'янський нарід, що мав для своїх потреб друковану слов'янську книгу...»⁷⁸.

на совітській Україні / Ст. Сірополко // Тризуб. – 1931. – № 26. – С. 15.

⁷⁶ Сірополко С. «Відкупна система» в поширенні російських видань на сов. Україні / Ст. Сірополко // Тризуб. – 1930. – № 49/50. – С. 6.

⁷⁷ Огієнко І. Історія українського друкарства / І. Огієнко ; [упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та прим. М. С. Тимошик]. – К. : Либідь, 1994 – 448 с. – («Пам'ятки історичної думки України»). – Відомості доступні також з Інтернету: <http://litopys.org.ua/ohdruk/ohd.htm> ; Лотоцький О. Українська книга = Livre Ukrainien / О. Лотоцький. – Прага, 1926. – 13 с. – Надзаг.: Виставка книжкової культури про Міжнародному з'їзді бібліотекарів і приятелів книги у Празі.

⁷⁸ Сірополко С. Швайпольт Фіоль – перший друкар слов'янських кирилических книг / Степан Сірополко // Укр. книга. – 1943. – Чис. 5 : У 450-ліття українського друкарства в Кракові 1491–1941. – С. 11.

Розвиваючи цю думку, С. Сірополко намагався визначити істину в суперечливих біографічних відомостях щодо родоводу і місця народження Ш. Фіоля, схилившись до думки про німецьке походження друкаря. Хоча питання його походження й досі залишається дискусійним серед науковців, певною мірою додають йому полемічності думки О. Іванусіва, який доводив, що Ш. Фіоль насправді мав ім'я Святослав Фіол і був лемком за походженням⁷⁹, тобто належав до однієї з етнічних груп українців. Згаданий науковець також зазначав, що друкар «був мешканцем Кракова, лемком, і нащадком передісторичного племені Білих Хорватів»⁸⁰. О. Іванусів писав, що «Він навчився друкарству в Німеччині, був фінансований українськими магнатами і цервою, відкрив свій друкарський верстат у 1483 р і вже 1491 друкував наступні книжки...»⁸¹. Проте, на жаль, нові цікаві неузгоджені факти з життя та діяльності цієї визначної особистості подано без належного джерельного забезпечення та аналізу висновків дослідника наукової проблеми. Водночас, оскільки дані, наведені О. Іванусівим, вчені не спростували, то їх можна вважати цікавими для розширення уявлення про мотиви видання Ш. Фіолем кирилических книг, перших з «нечисленних

⁷⁹ Іванусів О. В. Церква в руїні: загибель українських церков Перемиської Епархії / О. В. Іванусів. – St. Catharines, Ontario, 1987. – С. 19 : іл. – (Б-ка українознав. / Наук. т-во ім. Шевченка ; т. 56). – Відомості доступні також з Інтернету: <http://diasporiana.org.ua/religiya/5885-ivanusiv-o-tserkva-v-ruyni-zagibel-ukrayinskih-tserkov-peremiskoyi-eparhiyi/> (дата звернення: 21.02.14).

⁸⁰ Білі хорвати – частина слов'янського племені хорватів, що входило до Славинського об'єднання і первинно займало територію Прикарпаття і Верхнього Подністрів'я. За правління візантійського імператора Іраклія (610–641), внаслідок аварської експансії у своїй більшості плем'я хорватів переселилося із прикарпатських облатей на Балкани, зайнявши землі між Дунаєм і Адріатикою. Білі хорвати, які залишились у своєму первинному ареалі, увійшовши до складу Київської Русі після походу на них Київського князя Володимира Святославовича (Малик Я. Й. Короткий історичний довідник : поняття, події, терміни, персоналії / Малик Я. Й., Павлюк В. В. – Л., 2009. – С. 47–48).

⁸¹ Іванусів О. В. Церква в руїні : загибель українських церков Перемиської Епархії / О. В. Іванусів. – St. Catharines, 1987. – С. 19 : іл. – (Б-ка українознав. / Наукове товариство ім. Шевченка ; т. 56). – Відомості доступні також з Інтернету: <http://diasporiana.org.ua/religiya/5885-ivanusiv-o-tserkva-v-ruyni-zagibel-ukrayinskih-tserkov-peremiskoyi-eparhiyi/> (дата звернення: 21.02.14).

слов'янських кирилівських інкунабулів»⁸², – як характеризував його видання С. Сірополко.

Зупиняючись на характеристиці книжкової продукції Ш. Фіоля, дослідник зауважив відсутність у деяких з них, зокрема в «Тріоді постовій» та «Тріоді цвітній», місця і року видання та відомостей про друкаря, вказав на спірність питання про початок друкування слов'янських книжок, звернув увагу на друкарські особливості видань Ш. Фіоля. Щодо місця друкування його недатованих видань, то автор статті навів думку А. Петрушевича про припущення існування на початку XVI ст. друкарні в Грушеві на Закарпатті, де Ш. Фіоль після виїзду з Кракова мав надрукувати «Тріодь постову» та «Тріодь цвітну»⁸³. Сучасний український дослідник О. Орос доводить, що ці обидві тріоди готувалися до друку й були надруковані у Грушівській друкарні, а першоджерелом для їх друкування стали рукописні книжки, створені там само в XIV–XVI ст.⁸⁴. Намагаючись знайти відповідь на запитання, що ж спонукало католика друкувати богослужбові книжки для православних: «чи справді його близькість до гуситства»⁸⁵, чи надія заробити на виданні тих книг, як це припускають деякі дослідники...», С. Сірополко відповів лише на частину цього питання, зазначивши, що друкарство не збагатило Ш. Фіоля, зважаючи на його заповіт⁸⁶.

Отже, С. Сірополко актуалізував одну з найважливіших книгознавчих дискусійних проблем, що мала суттєве значення для вивчення історії давнього друкарства, початкового періоду українського книгодрукування. До того ж, погляди українських та радянських науковців на це пи-

⁸² Сірополко С. Швайпольт Фіоль – перший друкар слов'янських кирилівських книг / Степан Сірополко // Укр. книга. – 1943. – Чис. 5 : У 450-ліття українського друкарства в Кракові 1491–1941. – С. 17.

⁸³ Там само. – С. 14.

⁸⁴ Орос О. Грушівський монастир і початки кириличного слов'янського книгодрукування: штрихи з історії українського друкарства / О. Орос. – Ужгород, 2001. – С. 30.

⁸⁵ Гусити – послідовники Яна Гуса (1369–1415), ідеолога чеської Реформації, борця проти католицької церкви, феодальної експлуатації, панування німецьких феодалів (Малик Я. Й. Короткий історичний довідник : поняття, події, терміни, персоналії / Малик Я. Й., Павлюк В. В. – Л., 2009. – С. 113).

⁸⁶ Сірополко С. Швайпольт Фіоль – перший друкар слов'янських кирилівських книг / Степан Сірополко // Укр. книга. – 1943. – Чис. 5 : У 450-ліття українського друкарства в Кракові 1491–1941. – С. 11–19.

тання в Україні й СРСР були доволі суперечливими. Крім прагнення до наукової істини щодо початкового періоду українського книгодрукування, актуалізація ролі Ш. Фіюля в історії української книжкової справи набувала особливої ваги у часи панування комуністичної ідеології у книгознавстві УРСР, де згідно з ідеологічною радянською доктриною про меншовартість українців українським першодрукарем визнавався російський видавець Іван Федоров. Унаслідок фальсифікування історичних реалій, що свідчили про очевидну першість появи українського друку, використання антинаукового підходу радянська книгознавча наука визнавали пріоритетність російського книгодрукування перед українським. С. Сірополко відновив ім'я Ш. Фіюля в історії книжкової культури українців, обґрунтував важливе значення його друкарської діяльності для розвитку українського книгодруку, здійснив книгознавчий аналіз видань друкаря, виявив їх особливості. Досягненням ученого стала також укладена бібліографія праць з досліджуваного питання українською та іноземними мовами, а також підготовлені матеріали до бібліографії «Fioliana», вміщені в «Українській книзі» для ознайомлення фахівців з літературою про Ш. Фіюля та його діяльність⁸⁷. Публікація статті С. Сірополка та матеріалів до бібліографії «Фіюліани» підтверджує значну увагу діячів української книги, які працювали на етнічних українських землях та поза їх межами, до проблем зародження вітчизняної книжкової культури, до постаті Ш. Фіюля в історії українського книгознавства. Її поява в журналі «Українська книга», приуроченому до 450-річчя українського друкарства в Кракові, як і вихід цього ювілейного числа, на сторінках якого репрезентували без цензурних заборон та ідеологічних нашарувань свої дослідження в галузі українського друкарства та історії книги провідні українські вчені І. Кревецький, В. Січинський, І. Крип'якевич, Д. Чижевський, Є.-Ю. Пеленський та П. Зленко, вказували на розвиток української книгознавчої думки, свідчили про її науковий потенціал. Варто зазначити, що праця С. Сірополка, присвячена Ш. Фіюлю, залишається поодиноким явищем в історії української книги, тому й сьо-

⁸⁷ Бібліографія : Fioliana (матеріали до бібліографії) // Укр. книга. – 1943. – Чис. 5 : У 450-ліття українського друкарства в Кракові 1491–1941. – С. 103–106.

годні є актуальними слова І. Огієнка, що «найперший друкар кирилівських друків ще чекає поважної монографії»⁸⁸, оскільки поглиблене вивчення внеску цієї визначної особистості до вітчизняної книжкової культури з огляду на досягнення сучасної наукової думки, поки відсутнє.

С. Сірополка цікавили також постаті дослідників книги, українців за походженням серед яких був Василь Анастасевич, видавець, бібліолог, бібліограф, письменник і перекладач, петербурзький цензор і бібліотекар Рум'янцевацького музею в Санкт-Петербурзі. Він здобув освіту в Києво-Могилянській академії й упродовж усього життя не втрачав цікавості до України, вивчав її історію та етнографію. Аналізуючи його видавничий, бібліологічний та бібліографічний доробок, С. Сірополко відзначив заслугу В. Анастасевича як видавця першого в Росії літературно-бібліографічного журналу «Улей» (1811–1812), значне місце в якому було відведено матеріалам з україніки, історії стародавньої України, публікаціям російських рукописних історій України, а також його статтям з проблем бібліографії та бібліографічним працям, що і сьогодні є надзвичайно цінними для дослідників. Він навів низку бібліографічних праць В. Анастасевича, що значною мірою вплинули на розвиток знання про книгу та книжкову справу, серед яких варто згадати каталог платної публічної бібліотеки для читання при книжковому магазині В. Плавильщикова «Роспись российским книгам для чтения из библиотеки В. Плавильщикова, систематическим порядком расположенная» (Санкт-Петербург, 1820), де він застосував оригінальну схему групування літератури, розроблену ним на підставі передових поглядів на класифікацію наук. Це була перша спроба в історії бібліографії та бібліотекознавства покласти в основу класифікації книг об'єктивні ознаки явищ, що досліджує людина, і в цьому її велика прогресивна роль⁸⁹. С. Сірополко також згадав «Роспись книгам для чтения из

⁸⁸ Огієнко І. Історія українського друкарства / І. Огієнко ; [упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та прим. М. С. Тимошик]. – К. : Либідь, 1994 – 448 с. – («Пам'ятки історичної думки України»). – Відомості доступні також з Інтернету: <http://litopys.org.ua/ohdruk/ohd.htm> (дата звернення: 14.04.14).

⁸⁹ Брикман М. А. В. Г. Анастасевич (1775–1845) / М. А. Брикман. – М., 1958. – С. 124. – (Сер. «Деятели книги»).

библиотеки А. Смирдина» (Санкт-Петербург, 1828), «Список всех российских светских писателей от Рюрика до наших дней, по азбучному порядку» (Санкт-Петербург, 1822), відзначив «Краткое известие о всех с 1707-го по 1823-й год выходящих в России повременных изданиях и ведомостях» (Санкт-Петербург, 1822) як перше зведення російських періодичних видань, подане за хронологією їх виходу у світ.

Учений підкреслював, що теоретичні питання бібліографії перебували в центрі уваги В. Анастасевича з перших років його літературної діяльності, але найголовнішою його заслугою було введення в Російській імперії до наукового обігу терміна «бібліографія» та його визначення як «книгоопис книжок або наука знати книжки та по їх змісту розподіляти по відповідних розрядах за загальною чи визнаною системою»⁹⁰. За цим визначенням систематизація у бібліографії є єдиним бібліографічним методом, що дає змогу досягнути головного її завдання – «зображення сутності усіх творів за їх предметом»⁹¹. В. Анастасевич вважав бібліографію «наукою про книжки, яка стала галуззю людського знання» й «провідницею та керівницею» у виборі книжок. Він також визначив основну відмінність між «бібліографією в найтіснішому сенсі», тобто описом книжок та їх класифікацією, та бібліографією у широкому розумінні, як знання книг.

Характеризуючи наукові здобутки В. Анастасевича, С. Сірополко наводить його думки про бібліологію, яку учений називав філософією бібліографії, теорією бібліографії або «правдивою енциклопедією науки, а той, хто її засвоїв, треба думати посідає велике всесвітнє значення»⁹². С. Сірополко також розкрив розуміння В. Анастасевичем терміна «бібліологія», що становить інтерес і для сучасних дослідників в історичному контексті: «До бібліології належать відомості про бібліографію, про історію друкарства та про засоби цього мистецтва, про архіви, рукописи, медалі, старовинності і ін., про визначні бібліотеки, про різні видання,

⁹⁰ Сірополко С. Василь Анастасевич, як бібліограф і книголюб / Ст. Сірополко // Укр. книга. – 1937. – № 2. – С. 46–49.

⁹¹ Брикман М. А. В. Г. Анастасевич (1775–1845) / М. А. Брикман. – М., 1958. – С. 124. – (Сер. «Деятели книги»).

⁹² Сірополко С. Василь Анастасевич, як бібліограф і книголюб / Ст. Сірополко // Укр. книга. – 1937. – № 2. – С. 48.

про видавців, про славніших друкарів і книгарів, про різні бібліотечні системи»⁹³. Отже, під бібліологією В. Анастасевич розумів комплексну науку про книгу, ототожнюючи її з теорією книгознавства, яке він називав бібліографією. Але вчений занадто розширив зміст поняття, включивши до його складу археологію та нумізматику. Крім введення до наукового обігу терміну бібліографія, визначення поняття бібліології, В. Анастасевич вперше в російській літературі вжив термін «книгознавство» у роботі «О необходимости в содействии русскому книговедению».

Характеризуючи В. Анастасевича, С. Сірополко підкреслив, що вчений мав енциклопедичну освіту та здійснював перекладацьку діяльність, наголосив на його постійній зацікавленості українською історією та культурою. Особливо відзначив його активну громадянську позицію, прагнення до широкої просвітницької роботи, антикріпацькі погляди, протест проти деспотизму і презирства до людини, повагу до людської особистості, добре ставлення до всього живого та поняття свободи як визначального чинника людського буття.

Зрозуміло, що в короткій статті неможливо було подати повний аналіз багатогранної бібліологічної діяльності В. Анастасевича, але С. Сірополку вдалося виокремити головні її напрями та здобутки, а також повернути до наукового обігу майже забуте ім'я в історії української книжкової культури. Одночасно з цим С. Сірополко порушив проблему, що й сьогодні залишається актуальною в історико-біографічних наукових розвідках і пов'язана з вивченням внеску вихованців Києво-Могилянської академії у розвиток російської державності, суспільно-політичного руху, науки, освіти та культури, а також проведенням досліджень щодо українців у Росії, їхнього етнічного самоусвідомлення, збереження мовно-культурних орієнтацій тощо⁹⁴.

С. Сірополко здійснював також вивчення біографічної інформації, що стосувалася його сучасників, діяльність

⁹³ Цит. за: Сірополко С. Василь Анастасевич, як бібліограф і книголюб / Ст. Сірополко // Укр. книга. – 1937. – № 2. – С. 48.

⁹⁴ Попик В. І. Біографістика та дослідження українсько-російських історичних і культурних взаємозв'язків / Володимир Іванович Попик // Українська біографістика = Biographistica Ucrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 5. – С. 14.

яких спрямовувалася на розвиток українського книгознавства, серед яких він виокремив постать Петра Стебницького, письменника, публіциста, видавця, громадсько-культурного й політичного діяча⁹⁵. До його книговидавничої праці привертав увагу О. Кисіль, видатний український театрознавець, який певний час працював із П. Стебницьким у «Благодійному товаристві видання загальнокорисних та дешевих книжою»⁹⁶. С. Сірополко ж зосередився на загальнокнигознавчому аспекті діяльності П. Стебницького, виокремивши цей напрям із ґрунтовної біографічної інформації, підготовленої з нагоди 10-річчя смерті П. Стебницького⁹⁷, доповнивши та уточнивши окремі її положення новими даними і висновками.

На думку С. Сірополка, «П. Я. був у Петербурзі, так би мовити, неофіційним комісаром України, бо йому українське громадянство доручало відстоювати українські інтереси перед російською владою та переводити в життя різні починки національного значення». Пізніше він був призначений офіційним комісаром України у Тимчасовому уряді Росії, що складався з членів конституційно-демократичної і соціал-демократичної партій, а також соціалістів-революціонерів⁹⁸. Що ж до книжкової справи, то безперечною заслугою П. Стебницького С. Сірополко справедливо вважав його діяльність як заступника, а потім і голови «Благодійного Товариства видання загальнокорисних і дешевих книжою», яке спрямовувало свою діяльність на підтримку просвіти, національного виховання та культурного розвитку українців. Прагнучи задовольнити читацькі потреби співгромадян у галузі природознавства, географії, історії і біографії, історії літератури, права, техніки, економіки, медицини й ветеринарії, товариство видавало популярні книги. Загалом упродовж двадцяти років його існування вийшли друком 80 назв видань у кількості приблизно один мільйон примірників⁹⁹.

⁹⁵ Сірополко С. Петро Стебницький, як книголюб / Ст. Сірополко // Укр. книга. – 1937. – № 7/8. – С. 177–180.

⁹⁶ Кисіль О. П. Я. Стебницький і українська книга / О. Кисіль // П. Я. Стебницький. 1862–1923. – К., 1926. – С. 78.

⁹⁷ Сірополко С. П. Я. Стебницький: (з нагоди 10-ліття з дня смерті) / Ст. Сірополко // Тризуб. – 1933. – № 12. – С. 3–11.

⁹⁸ Там само. – С. 5.

⁹⁹ Сірополко С. Петро Стебницький, як книголюб / Ст. Сірополко

П. Стебницький був одночасно редактором, коректором, а також слідкував за поліграфічним оформленням друків, що вирізнялися своїм опатним зовнішнім виглядом. Серед цих видань особливе місце належить, як справедливо зазначав С. Сірополко, «Кобзареві» Т. Шевченка за редакцією В. Доманицького. На перше повне видання цієї збірки у Російській імперії кошти асигнувала також й українська громадська організація Санкт-Петербургу «Товариство ім. Т. Г. Шевченка для допомоги нужденним уродженцям Південної Росії, що вчаться у вищих навчальних закладах Санкт-Петербурга»¹⁰⁰. Товариство видало «Кобзар» двічі (1907 р. – 10 тис.; 1908 р. – 25 тис. примірників)¹⁰¹. Підготовку і випуск «Кобзаря» Т. Шевченка можна вважати одним із найбільших досягнень організації, оскільки саме це видання тривалий час було взірцем для наступних перевидавань творів поета. С. Сірополко охарактеризував меценатську діяльність П. Стебницького, зважаючи на те, що він опікувався не лише випуском книжок товариства, але й поширенням цієї друкованої продукції серед різних верств населення, зокрема сприяв її безоплатному розповсюдженню в сільських бібліотеках та серед незаможних українців.

Він відзначив участь П. Стебницького у роботі Комісії при Академії наук у Санкт-Петербурзі щодо перекладу Св. Письма українською мовою, а також підготовки Доповідної записки Імператорської Академії наук Комітетові Міністрів Російської імперії «Об отмене стеснений малорусского печатного слова», схваленої Загальними зборами академії (1905, надрукована 1910) з приводу обмеження української мови. До цієї записки були зроблені додатки, подані П. Стебницьким, О. Лотоцьким, С. та О. Русовими, іншими українськими діячами, що поглиблювали основний зміст документа¹⁰². Додаток П. Стебницького, як зауважував

// Укр. книга. – 1937. – № 7/8. – С. 178.

¹⁰⁰ Там само.

¹⁰¹ Дей О. І. Благодійне товариство для видання загальнокорисних і дешевих книг / О. І. Дей // Українська літературна енциклопедія : в 5 т. / за ред. М. Зяблюка. – К., 1988. – Т. 1 : (А–Г). – С. 193.

¹⁰² [Комментарий к «Записке комиссии Академии Наук» по вопросу «Об отмене стеснений малорусского печатного слова» (1905)] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oboguev.net/docs/zapiska-an.htm> (дата обращения: 22.03.14). – Загл. с экрана.

М. Грушевський, присвячувався цензурній політиці уряду Російської імперії щодо заборони українського друкованого слова від часів Петра I до початку ХХ ст. з ілюстрацією її наслідків статистичними даними, де зазначалося, що лише за період з 1895 по 1904 рр. із 230 рукописів, запропонованих цензурі київським видавничим гуртком, лише 80 вийшли друком¹⁰³.

С. Сірополко проаналізував журналістську діяльність С. Стебницького, його участь та співробітництво в багатьох українознавчих журналах. Звернув увагу на спрямування зусиль громадського діяча щодо розбудови української держави в період Української революції 1917–1923 рр., відзначивши його активні виступи у пресі на захист української мови. П. Стебницький стояв біля витоків української енциклопедистики, провівши величезної ваги роботу на чолі президії Комісії для складання енциклопедичного словника ВУАН, що з весни 1920 р. розпочала підготовчу роботу, враховуючи відсутність подібних українськомовних видань. Він сприяв також формуванню української біографістики, працюючи у Постійній комісії для складання біографічного словника діячів України при ВУАН.

Відзначив С. Сірополко й роботу П. Стебницького у видавничому товаристві «Час» у Києві, для якого той розробив видавничий проект «Всесвітня книгозбірня» з метою «подавати на книжний торг книгу поважну, серйозну, яка рахує не стільки на ту чи іншу літературну моду, скільки на повільний культурний зріст читача і разом з тим відповідає новим задачам, що стають нині перед нашим культурним життям»¹⁰⁴. Для реалізації цього проекту він запропонував видання творів світової та української класичної й сучасної літератури, а також праць з історії і культури, згрупувавши їх у чотири серії: 1) пам'ятки світового письменства; 2) твори чужоземних літератур нового періоду; 3) українське

¹⁰³ Грушевський М. Меморіал петербурзької академії в справі свободи української мови в Росії [Електронний ресурс] / Михайло Грушевський // Михайло Грушевський : енцикл. життя і творчості. – Режим доступу: <http://www.m-hrushevsky.name/uk/Publicistics/1905/MemorialPeterburzkojiAkademiji.html> (дата звернення: 24.08.14). – Назва з екрана.

¹⁰⁴ Видавнича хроніка // Книгарь. – 1919. – Ч. 25/26. – С. 1786–1787.

письменство; 4) історія і культура¹⁰⁵. П. Стебницький, використовуючи свій попередній видавничий досвід, запропонував для «Часу» серійний метод книговидання для художньої, історичної та культурологічної літератури, посилюючи значення ролі серій в організації видавничого репертуару. Групування його в такий спосіб давало змогу вдосконалювати планування роботи видавництва, а також сприяло використанню серійних видань у бібліотечній та бібліографічній роботі. До того ж, цей метод враховував інтереси читачів, для яких серійна організація видавничої продукції сприяла полегшенню орієнтації в інформаційному потоці, а також допомагала розвитку теорії книгознавства та видавничої практики. Товариство «Час» у Києві видавало, крім книжкової продукції, критико-бібліографічний журнал «Книгарь», на сторінках якого П. Стебницький активно публікував свої статті, рецензії та огляди літератури.

С. Сірополко також виокремив і бібліотечну діяльність П. Стебницького, зазначивши, що «незадовго до смерті його було обрано на посаду завідувача відділом «Україніка» при Всенародній Бібліотеці в Києві»¹⁰⁶.

Отже, С. Сірополко, прагнучи показати П. Стебницького як великого прихильника й друга книги, визначив його заслуги у справі поширення української книжкової продукції та розвитку українського книгознавства, прозорливо передбачаючи, що «в подяку за цю працю український нарід запише його ім'я в історію великострадальної української книжки»¹⁰⁷. С. Сірополко зробив перші спроби не лише окреслити бібліологічний доробок П. Стебницького, який за визначенням С. Єфремова був лицарем нездоланим, але торкнувся й інших напрямів його різнобічної діяльності, що стали предметом досліджень сучасних науковців, які вивчають інтелектуальну спадщину та практичний доробок, а також поглиблюють дослідження досягнень П. Стебницького як книжника¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Там само.

¹⁰⁶ Сірополко С. П. Я. Стебницький: (з нагоди 10-ліття з дня смерті) / Ст. Сірополко // Тризуб. – 1933. – № 12. – С. 4.

¹⁰⁷ Сірополко С. Петро Стебницький, як книголюб / Ст. Сірополко // Укр. книга. – 1937. – № 7/8. – С. 180.

¹⁰⁸ Стебницький П. Вибрані твори / Петро Стебницький; [упорядкув. та вступ. ст. І. Старовойтенко]. – К.: Темпора, 2009. – 632 с.; Петро Стебницький в українському національному житті (до 150-річчя від дня

Загалом же празький період був досить плідним у науковій діяльності С. Сірополка, який продовжував активно досліджувати актуальні проблеми книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії. Йому вдалося поглибити знання з історії бібліотечної справи України, доповнити її значним фактичним матеріалом, забороненим для дослідження в УРСР, що стосувався приватних книжкових зібрань української інтелектуальної еліти, бібліотек українських громадських організацій, а також дослідити бібліотечну справу Буковини, Галичини та Закарпаття, висвітлити русифікаторську державну бібліотечну політику кінця ХІХ ст. в Україні.

Він виявив певні здобутки радянської бібліотечної справи 20-х — початку 30-х рр. ХХ ст., охарактеризував нові види заснованих книгозбірень, а також довів продовження у цей період тенденції русифікації книжкових фондів

народження) : монографія / Миронець Надія, Піскун Валентина, Старовойтенко Інна [та ін.]. — К. : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2013. — 252 с. ; Євген Чикаленко і Петро Стебницький. Листування. 1901–1922 роки / упоряд.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко. — К. : Темпора, 2007. — 628 с. ; Іваницька С. Г. «Український проект» в діяльності та оцінках П. Я. Стебницького (1905–1908 роки) / С. Г. Іваницька // Українська ліберально-демократична партійна еліта: «колективний портрет» (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / С. Г. Іваницька. — Запоріжжя, 2011. — С. 209–235 ; Іваницька С. Г. Постать та ідеї Михайла Драгоманова у рефлексіях Петра Стебницького (1905–1919 рр.) / С. Г. Іваницька // Українська біографістика = *Biographistica Ucrainica* : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — К., 2012. — Вип. 9. — С. 275–293 ; Демченко Т. П. Петро Стебницький та Ілля Шраг в епістолярному спілкуванні: рік 1916-й / Т. П. Демченко, С. Г. Іваницька // Пам'ятки : археогр. щорічник / Держ. архів. служба України, УНДІАСД ; [редкол.: С. Г. Кулешов (голов. ред.) та ін.]. — К., 2012. — Т. 13. — С. 98–125 ; Солоїденко Г. Петро Стебницький – оборонець української книги та української мови / Галина Солоїденко // Бібл. вісн. — 2007. — № 2. — С. 29–33 ; Дубровіна Л. Концепція книжкового фонду україніки П. Я. Стебницького / Л. Дубровіна, О. Степченко // Рукописна та книжкова спадщина України : археогр. дослідж. унікальних арх. та бібл. фондів / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. — К., 2003. — Вип. 8. — С. 273–283 ; Зубкова Н. Листування П. Я. Стебницького з С. О. Єфремовим як джерело з історії народного просвітництва в Україні початку ХХ ст. / Н. Зубкова, О. Степченко // Рукописна та книжкова спадщина України : археогр. дослідж. унікальних арх. та бібл. фондів / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. — К., 2005. — Вип. 10. — С. 366–384.

українських бібліотек, запровадження радянської цензури. Його праці сприяли подальшому розвитку бібліотечного читачезнавства із застосуванням соціологічних та психолого-педагогічних методів вивчення читачів бібліотек. Учений охарактеризував проблематику історико-книгознавчих досліджень діячів української книги, що перебували на еміграції, яка не могла бути предметом дискусії серед радянських науковців через основоположний принцип партійності у гуманітарних науках, цензурні заборони щодо вивчення окремих наукових тем з історії української книжкової справи, упереджений аналіз подій та явищ, вилучення із наукового обігу цілих періодів української книжності.

Також С. Сірополко висвітлив негативні наслідки монополізації в організації книговидавничої справи 20-х — початку 30-х рр. ХХ ст. та методи запровадження цензури в українському книговиданні та книгопоширенні. Застосування історико-біографічного методу в бібліології дало вченому змогу актуалізувати в українській книжковій культурі імена її діячів, розпочати формування персонологічного ряду бібліологів, а також порушити проблему виявлення ролі українців у розвитку російської книжкової культури. Науково-допоміжний апарат його праць вказує на використання необхідної і достатньої джерельної бази для їх написання, що забезпечило репрезентативність висновків, незважаючи на перешкоди доступу до всієї сукупності джерел. Прагнення об'єктивного, неупередженого висвітлення історії та сучасних проблем української бібліології, поширення її доступності цієї інформації сприяло ознайомленню світового наукового співтовариства та широкої громадськості з українською книгою та її діячами, а також розвитку книгознавства і бібліотекознавства.

Варто згадати також діяльність С. Сірополка як перекладача з інших мов українською як бібліотекознавчих праць, так і творів красного письменства. Але особливо високим рівнем майстерності були відзначені перекладені ним російські повісті «Нещасный» і «Капитанша», що належали перу Т. Шевченка й увійшли до повного зібрання його творів, виданого в 30-х рр. ХХ ст. поза межами України.

Необхідно відзначити біографічний напрям наукових досліджень С. Сірополка, що виявився у вивченні біографічної інформації визначних особистостей, викладеної

у його біографічних нарисах, присвячених С. Петлюрі, І. Стешенку, П. Холодному, М. Драгоманову, М. Пирогову, М. Корфу, П. Завадовському, М. Грушевському, Б. Грінченку, П. Галагану, іншим українським вченим і громадським діячам. На сторінках чехо-словацьких педагогічних та бібліологічних видань були надруковані численні його праці, що містили біографічну інформацію про президента ЧСР Т. Масарика, чеських освітніх діячів О. Каднер, Л. Живного, друкаря Ю. Мелянтрика та ін. Ці та інші біографічні публікації становлять суттєвий внесок у розвиток біографіки як спеціальної дисципліни та галузі знань, що розробляє проблеми вивчення біографії.

Крім наукової діяльності активною була участь С. Сірополка в роботі міжнародних з'їздів і конференцій, на яких він виступав з доповідями, зокрема Міжнародному з'їзді «Через школу – до миру» (1927), чехословацькому освітньому з'їзді у м. Брно (1928), з'їзді Товариства «Просвіта» у Львові (1929), на Освітньому конгресі у Львові (1929), Першій конференції української еміграції у Празі (1929), Першому Міжнародному з'їзді слов'янських філологів (1929). Другому Українському науковому з'їзді в Празі (1932) тощо

У празький період С. Сірополко багато працював в українських наукових та громадських культурно-освітніх осередках. Плідна співпраця ученого із Товариством «Просвіта» впродовж тривалого часу дала підстави для обрання його почесним членом цієї організації 21 березня 1929 р У Центральному державному історичному архіві України у Львові у фонді Товариства «Просвіта» (ф. 348) зберігається фото С. Сірополка, а також його лист на адресу Товариства, де, зокрема, він писав: «Акт іменування мене почесним членом товариства «Просвіта» є одним із світлих і радісних моментів мого життя. Переходячи до категорії почесних членів товариства «Просвіта» у Львові, я не маю наміру виходити в тираж. А навпаки, бажаю й надалі – до кінця свого життя в міру своїх фізичних і духовних сил – залишатися дійсним активним членом дорогого мені товариства»¹⁰⁹.

С. Сірополко був багаторічним членом Українського історико-філологічного товариства, що сприяло об'єднанню

¹⁰⁹ Цит за: Ківшар Т. Видатний просвітянин [Сірополко] / Т. Ківшар // Київ. старовина. – 1992. – № 4. – С. 96–101.

творчих сил української еміграції, розвитку науки, культурно-просвітницькій діяльності за межами України, збереженню національних традицій, виданню наукової та науково-популярної літератури. На засіданнях товариства вчений виступав із доповідями з проблем культурно-освітньої галузі. Він також входив до складу ревізійної комісії цієї організації. У лютому 1938 р. його було обрано Генеральним секретарем Українського академічного комітету, створеного з ініціативи Українського історико-філологічного товариства для згуртування українських науковців та активізації їхньої участі у міжнародних організаціях. До його складу увійшли українські високі школи й наукові товариства ЧСР, НТШ у Львові та Український науковий інститут у Берліні.

Учений брав участь у роботі Союзу українських журналістів і письменників на чужині, основні завдання якого полягали в охороні престижу української преси, ознайомленні світової громадськості з українським питанням, піклуванні про ствердження правового законодавства і авторського права, піднесенні рівня української журналістики та публіцистики, захисті професійних інтересів українських журналістів і письменників, матеріальній підтримці членів Союзу та їхніх родин. У листопаді 1932 р. було обрано нові органи керівництва об'єднання, його головою став С. Сірополко.

Важлива роль належить ученому в заснуванні та діяльності Товариства МВБУ у Празі: він був одним з фундаторів та довголітнім членом управи й секретарем, почесним членом цієї організації. С. Сірополко клопотався про належне збереження українських пам'яток історії та культури, збирання та зберігання української документальної спадщини на еміграції, зокрема про передачу музейно-архівних матеріалів колишніх українських державних установ, громадських організацій і приватних осіб, а також друкованої продукції до музею. Багато зусиль він доклав разом з іншими членами товариства до того, щоб цю установу було визнано закладом загальнонаціонального значення. Завдячуючи С. Сірополку, крім меморіальної книгозбірні музею, тут було утворено загальнодоступну бібліотеку для української громадськості. З цією метою С. Сірополко підготував «Доповідь про бібліотеку-випозичальню при Музеї ВБУ в Празі» (квітень 1940 р.), в якій виклав історію створення

бібліотек при МВБУ. Учений навів дані про те, що загальні збори Товариства МВБУ ще 21 червня 1934 р. одногосно прийняли пропозицію А. Яковліва заснувати при МВБУ бібліотеку, але її відкриття відкладалося через відсутність приміщення. Після отримання приміщення МВБУ її було створено. Користуватися книжками можна було лише в приміщенні самого Музею. В той самий час фонди бібліотеки становили неабиякий інтерес для дослідників, вчених, широкого кола читачів, тому і було порушено питання про створення при МВБУ окремої бібліотеки, з якої можна було позичати книжки додому. Пропозиція щодо створення при МВБУ бібліотеки-випозичальні ім. академіка, професора, доктора І. Горбачевського для загального користування була схвалена на загальних зборах Товариства в лютому 1939 р. С. Сірополко розробив проект її створення, який було схвалено на засіданні товариства: «1) звернутися до українського громадянства із закликом про пожертви грошима і книжками для створення при Музеї бібліотеки-випозичальні; 2) пожертвувати для комплектування тої бібліотеки-випозичальні ті книжки з книжкового фонду Музею, які маються там більше, ніж в двох примірниках; 3) утворити при Управі бібліотечну комісію, якій доручити: а) виготовити бібліотеку-випозичальню ім. академіка І. Горбачевського; б) реєструвати книжки, що надходять як дар для тої бібліотеки; в) складати списки книжок, що їх бажано було б придбати для поповнення тої бібліотеки на рахунок грошових пожертв для тої мети; г) провести всю підготовчу працю до відкриття бібліотеки-випозичальні для послуг читачів»¹¹⁰.

С. Сірополко організував і очолив Українське товариство прихильників книги у Празі й редагував періодичний орган цього товариства – журнал «Книголюб», що був носієм прогресивної думки у галузі української бібліології. Учений підтримував наукові контакти з директором УНДІК Ю. Меженком, а також з іншими співробітниками інституту, зокрема Я. Стешенком, допомагаючи в укладанні репертуару української книги. Епістолярна спадщина С. Сірополка

¹¹⁰ Заремба О. Видавнича та бібліотечна діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині (1918–1939) / Олесь Заремба. – К. : Логос, 2006. – С. 141–142.

вказує на те, що він активно листувався з багатьма вченими Києва, Львова та Москви, з відомими діячами різних країн світу, книгознавчими й бібліотекознавчими установами – Інститутом бібліотекознавства Публічної бібліотеки ім. В. І. Леніна у Москві, Українською книжковою палатою у Харкові тощо.

Як знаного освітянина, його було обрано головою Українського педагогічного товариства у Празі, крім цього – головою Комітету допомоги голодним в Україні, він входив до складу Організаційного комітету із вшанування пам'яті С. В. Петлюри, був членом Гуртка приятелів українського пласту в Празі, який сприяв згуртуванню дітей з українських родин, їх національному вихованню. Зважаючи на значні заслуги С. Сірополка у просвітній та педагогічній діяльності, його обрали почесним членом Товариства «Взаїмна Поміч Українського Вчительства».

С. Сірополко був активним учасником не лише українських громадських і культурних осередків – він входив також до складу Управи Чехо-Словацького книгознавчого товариства, а також редакційних колегій бібліологічних журналів, що складались з представників слов'янських народів, був редактором українського відділу місячника слов'янської бібліографії «Славянская книга», що виходив у Празі.

Активна наукова й громадська діяльність С. Сірополка певною мірою була загальмована з приходом і перебуванням Радянської Армії у Празі (травень – грудень 1945 р.), оскільки це супроводжувалося переслідуваннями діячів української еміграції. У цей час були ув'язнені колишній посол УНР у Празі М. Славінський, доктор правничих наук О. Гайманівський, бібліограф П. Зленко та ін. Деякі українські громадські діячі, зокрема Є. Вировий, покінчили життя самогубством. У травні та червні радянські слідчі органи допитували Степана Онисимовича, але після повного розслідування його діяльності не знайшли достатніх підстав для звинувачень стосовно нього. Після цих подій С. Сірополка, на щастя, не ув'язнили, але відібрали пенсію, залишивши без власних засобів існування.

У своїх спогадах донька вченого Олександра зазначала, що життя батька, а також усієї родини було врятовано

значною мірою завдяки тому, що в цей час вони мешкали в будинку з написом «Американський дім», який належав прогресивному чеському педагогу й психологу, професору філософського факультету Карлового університету в Празі Вацлаву Пржигоді, одруженому з американкою англійського походження Мелісою Кларц. Після численних арештів українських емігрантів господар написав великими літерами на своїй будівлі – «Американський дім», і тому нова влада залишила недоторканими його мешканців.

Наприкінці 1945 р. С. Сірополко звернувся до чехословацьких державних установ з клопотанням про надання йому права на отримання громадянства, яке задовольнили у 1951 р., але пенсію не було повернуто. Крім того, новою владою здійснювалось переслідування всіх членів його родини, на що вказують документи із сімейного архіву та спогади дочки. Дітей С. Сірополка обвинувачували в тому, що їхній батько за часів колишньої Російської імперії нібито був «царським чиновником».

В останні роки життя учений, попри всі незгоди, спрямовував зусилля на видання своїх праць, зокрема другої частини курсу лекцій «Основи журналізму». Але найбільшу увагу він зосередив на завершенні рукопису другого видання свого фундаментального дослідження «Історія освіти на Україні»: доопрацювавши текст попередньої книги, доповнив його розділами про історію освіти Галичини, Буковини, Закарпаття. Новий рукопис отримав авторську назву «Історія освіти в Наддніпрянській Україні, Галичині, Буковині та Закарпатській Україні», у передмові до якого він написав: «Не маючи надії діждатися ще за свого життя виходу у світ нового видання наймилішої мені своєї праці, залишаю власноручний рукопис її для посмертного видання, якщо спадкоємцям пощастить його зреалізувати».

Помер С. Сірополко на 87-му році життя 21 лютого 1959 р. у Празі, де і був похований на Ольшанському кладовищі.

4.2. Дитяча література та дитяче читання як напрям наукових інтересів

Важливим напрямом досліджень бібліологічних проблем, що знайшов свій подальший розвиток у творчості С. Сірополка празького періоду, стало вивчення дитячої літератури, дитячої книжки та дитячого читання. Ймовірно, значною мірою це було пов'язано з розробкою авторського навчального курсу лекцій «Детская литература», який учений певний час читав у Російському педагогічному інституті імені Яна Амоса Коменського у Празі, що утримувався коштом уряду ЧСР, де із серпня 1923 р. до грудня 1926 р. здійснювалась підготовка фахівців для організації справи народної освіти та керівництва нею¹. У вступі до навчального предмета автором було визначено його мету: дати уявлення слухачам про історико-літературний процес розвитку дитячої літератури в Росії, зокрема зосередившись на

¹ Збережений рукопис тексту лекцій С. Сірополка має назву «Детская литература». Папку, де він міститься, автор підписав таким чином: «Рукописи: 1) Детская литература. 2) Организация народного образования. 3) Русский педагогический институт», проте в ній вдалося виявити лише перший з названих рукописів. У самому тексті «Детская литература» зазначено: «Приступая к чтению курса «Детская литература и организация детских библиотек», я считаю необходимым прежде всего сформулировать два общих замечания...», а на його останній сторінці відомості про організацію дитячих бібліотек відсутні: «Позволю закончить свой курс о детской литературе указанием на те детские журналы, которые изданы...». Ймовірно, підписуючи тексти лекцій та папку для їх збереження, С. Сірополко міг для зручності скоротити назву, вживаючи лише першу частину їх справжнього найменування. Водночас, зважаючи на надзвичайно відповідальне ставлення ученого до своїх текстів, можна припустити думку, що зміст навчального предмету в процесі його викладання було змінено, оскільки в рукописі висвітлюються питання дитячої літератури та йдеться про дитячу книгу й дитяче читання, а проблеми організації дитячих бібліотек в ньому не розглянуто. Змістове наповнення навчального курсу лекцій позначилося на остаточній редакції його назви. Або є друга частина рукопису, присвячена організації дитячих бібліотек. Наявний же текст курсу лекцій «Детская литература» має 123 аркуші, він суцільний, умовно поділений на окремі розділи (91 аркуш), за ними уміщено виокремлені розділи «Общая художественная литература как материал детского чтения» (арк. 92–98), «Модернистское направление» (арк. 99–107; арк. 104–107 написані олівцем), «Переводная литература» (арк. 108–113) та «Детские журналы» (арк. 114–123).

огляді сучасної радянської російської дитячої літератури. Завдання курсу полягало в «ознайомленні студентів з думками сучасних теоретиків і практиків дитячої бібліотечної справи та дитячої літератури в Радянській Росії, на те чи інше питання»². Окреслюючи джерельну базу предмета, автор зауважував, що для аналізу теоретичних основ курсу будуть залучені праці науковців, «на скільки дозволять ті джерела, що можливо виявитися на еміграції», а для вивчення фактичного матеріалу до уваги буде взято «бібліографічні джерела та публікації про цю нову спеціальну дитячу літературу, але без особистого знайомства з книжками, через неможливість мати їх у своєму розпорядженні»³, чому перешкоджали умови еміграційного життя. Він вказав на особливість навчального курсу, зазначивши, що предмет буде мати доволі конспективний характер, через обмежену кількість передбачених навчальним планом годин.

Водночас проаналізувавши рукопис текстів лекцій С. Сірополка «Детская литература», можемо дійти висновку, що у змістовому наповненні навчального предмета вченому й педагогу вдалося ознайомити слухачів зі значно більшим колом питань, ніж ті, які означені у вступі, охопити актуальну проблематику щодо теорії й практики дитячої літератури, дитячої книжки та дитячого читання, яка великою мірою не втратила свого значення для сучасних фахівців у галузі дитячої книжкової культури. Під час викладання лекційного матеріалу він використовував проблемні питання, в процесі розгляду яких відбувалось порівняння різних точок зору на дискусійні проблеми дитячої літератури, книжки й читання.

Матеріали навчальної дисципліни «Детская литература» С. Сірополка використав також для навчання бібліотекознавству студентів УВПІ ім. М. П. Драгоманова. У цьому курсі певну увагу було приділено вивченню проблемних питань української дитячої літератури та дитячої книги⁴.

² Сірополко С. Детская литература : [курс лекцій] / С. Сірополко. – [Прага, 1926?]. – 123 л. – Рукопись. Сохраняется у автора.

³ Там само. – Арк. 1.

⁴ Йдеться про рукопис текстів лекцій С. Сірополка з бібліотекознавства, що зберігається в його Особовому фонді у ЦДАВО України під назвою «Історія письма і друку: коротка енциклопедія книгознавства».

Необхідно зазначити, що С. Сірополко розробляв свої навчальні курси у період початку теоретичного осмислення літератури для дітей як окремого явища та формування основних засад вивчення дитячої літератури як навчального курсу для підготовки фахівців різної кваліфікації в галузі початкової освіти й бібліотечної справи. У цей час дискусійною була проблема правомірності самостійної дитячої літератури як об'єкта гуманітаристики, одночасно із цим спостерігалось формування понятійного апарату, становлення термінологічної системи у дитячій літературі як галузі знань. Серед відомих педагогів відбулися численні дискусії щодо визначення базового терміна дослідження – «дитяча література», на що вказують матеріали в науково-педагогічних виданнях, де віддзеркалювались різні погляди на розуміння дитячої літератури, зокрема як «наставниця», «науки життя», «підручника життя», «віконця у світ» для дитини, як одного зі способів «пізнання дійсності», впливу на «розвиток чуттєвої сфери», посилення здатності до самооцінки й взаємодії із соціальним середовищем, формування світогляду; одночасно йшлося й про завдання дитячої літератури, що полягали у «збагаченні словами рідної мови», «наштовхуванні на самостійну розумову працю», «пізнанні дійсності», впливі на «розвиток чуттєвої сфери», посиленні здатності до самооцінки й взаємодії із соціальним середовищем, формуванні світогляду⁵.

Варто відзначити постійне й до цього часу суперечливе ставлення серед педагогів, філологів, книгознавців та бібліотекознавців до цього терміна, на що вказують сучасні дослідники, підкреслюючи «маргінальний характер термінологічного статусу поняття „дитяча література” у літературознавстві та фрагментарний характер досліджень тво-

---

II частина «Бібліотекознавство» (ф. 4433, оп. 2, спр. 19, 72 арк.) У цьому рукописі існує розділ «Дитяча література», що становить 28 аркушів з підрозділами «Вимоги щодо дитячої літератури» (арк. 44–54), «Казки» (арк. 55–65), «Перекладна література» (арк. 66–69), «Дитячі часописи» (арк. 69–72).

⁵ Вавілова І. В. Дитяча література як засіб формування особистості дитини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Вавілова Ірина Володимирівна ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2008. – С. 15.

рів про дітей, невиробленість літературознавчої мови опису цього складного феномену»⁶.

Цілком логічно, що С. Сірополко у своєму курсі лекцій, проблематика якого також висвітлювалась в його наукових публікаціях, порушив широке коло дискусійних питань, серед котрих була й найголовніша проблема, яку активно обговорювали філологи й педагогоги, – стосовно права на існування поняття дитячої літератури. Розглянувши дискусії з цього питання, С. Сірополко дійшов висновку, що наукове обґрунтування необхідності існування спеціальної дитячої літератури повинна дати педологія (наука про дітей), представники якої відстоювали своєрідність дитячої психіки та особливості дитячих духовних запитів. Водночас вивчення науково-психологічних ідей про природу дитини та дитинства дали ученому підстави визнати необхідність існування спеціальної дитячої літератури, яка існує незалежно від тієї загальної літератури, яка може увійти до кола дитячого читання⁷.

Аналізуючи погляди прихильників та супротивників побутування спеціальної дитячої літератури, висвітлюючи її еволюцію від появи букварів, азбук, морально-учительних збірників та релігійно-просвітницьких видань до друкованих сучасних книжок, він не лише висловив свою переконаність у правомірності її існування, а й поставив проблему щодо визначення вимог до змісту: який твір може належати до спеціальної дитячої літератури – кожний з написаних спеціально для дітей чи тільки такий, що відповідає певним вимогам, і якщо це так, то яким саме вимогам мають відповідати ці твори?⁸ Розглядаючи проблему змісту спеціальної дитячої літератури, він звертав увагу на її специфіку, вважаючи, що лише художнім творам є місце в дитячій літературі, адже такі твори дають читачеві естетичну насолоду,

⁶ Папуша О. М. Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Папуша Ольга Миколаївна ; Терноп. держ. пед. ун-т ім. ім. В. Гнатюка. – Т., 2004. – С. 14.

⁷ Сірополко С. Право на існування дитячої літератури та вимоги щодо цієї літератури / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1926. – № 3. – С. 131.

⁸ Серополко С. Детская литература : [курс лекцій] / С. Серополко. – [Прага, 1926?]. – Арк. 9. – Рукопись. Сохраняется у автора.

правдиво відображають дійсність, і ця життєва правда викликає до себе співчуття з боку маленького читача⁹. Він висловив свою думку щодо меж розкриття реалій справжнього життя людей, не оминаючи проблему відтворення негативу в творах для дітей, з приводу чого зауважував, що потрібна велика обережність в змалюванні негативних сторін дійсності, щоб передчасно не розвивати в дітях песимістичний погляд на буття людини. Розкриваючи поняття художності творів для дітей, він виступив проти сторонніх впливів, що вже були властиві дитячій літературі радянської України у 20-х рр. ХХ ст., адже видання для дітей мали цілком «політпросвітній» характер, виконуючи далеку від художності функцію.

С. Сірополко відзначив впливи літератури для дорослих на дитячу літературу. На його думку, дитяча література, що є галуззю загальної літератури, завжди відстає у своєму розвитку від останньої, оскільки вибір книг для дитячого читання належить дорослим, які вважають, що сучасна література незрозуміла дітям, а необхідно рекомендувати ті, книги, які самі читали в дитинстві. Таким чином, та частина загальної літератури, що перестає цікавити дорослих, стає надбанням дитячої літератури¹⁰.

Крім того, на характер дитячої літератури значний вплив мають педагогічні погляди науковців, які висувають свої вимоги, до котрих мають дослухатися письменники, які пишуть спеціально для дітей. У контексті художності творів, призначених для дітей, він поставив проблему характеристики дитячого письменника, вважаючи, що його основною рисою має бути природний художній талант¹¹, оскільки у письменництві для дітей потрібно враховувати його специфіку та призначення, вікові особливості читачів, їхню емоційність, схильність до фантазування тощо.

Основною ознакою дитячої літератури С. Сірополко вважав художність як специфічну прикмету творів для ді-

⁹ Сірополко С. Право на існування дитячої літератури та вимоги щодо цієї літератури / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1926. – № 3. – С. 132.

¹⁰ Сірополко С. Детская литература : [курс лекцій] / С. Сірополко. – [Прага, 1926?]. – Арк. 48. – Рукопись. Сохраняется у автора.

¹¹ Сірополко С. Право на існування дитячої літератури та вимоги щодо цієї літератури / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1926. – № 3. – С. 132.

тей. Художність є особливою рисою мистецтва, пов'язаною з впливами художнього образу, сама ж категорія «художність» становить сутнісну характеристику специфіки явищ мистецтва, дослідження якої має методологічне значення для всіх напрямів мистецтвознавства. Проблема сутності феномену художності була однією з ключових у філософсько-естетичних творах мислителів кінця ХІХ – середини ХХ ст., які вважали, що мистецтво має високе призначення й повинно відображати істотні загальнозначущі сторони буття та його позитивний зміст, а найважливішою функцією цього феномена було єднання людей на засадах любові й свободи, основним же художнім критерієм мала бути змістовність, ідейність художнього твору¹².

Крім художності, розвиваючи проблему змісту дитячої літератури, С. Сірополко вказав на необхідність наявності в ній народного, національного й героїчного компонентів для розвитку здорових, самобутніх індивідуумів. При цьому він детально зупинився на аналізі поглядів прихильників і супротивників наявності героїчного елемента в дитячій літературі. Спираючись на вивчення психології дитини, вчений вважав, що оскільки одним із найважливіших елементів душевного життя дитини є почуття, то функція дитячої літератури полягає у його розвитку й вихованні. Крім того, вона повинна сприяти інтелектуалізації дитини, але не мусять спрямовуватись на вирішення складних для дитячого розуміння проблем. Учений розглядав дитячу книжку також як засіб національного виховання, який може зберегти українську молодь від винародовлення¹³.

С. Сірополко зупинився й на методологічних засадах вивчення історії спеціальної дитячої літератури, пропонуючи переваги використання логічного методу її дослідження, який дає змогу аналізувати історичні явища на кожному

¹² Давыденко М. В. Художественность как многоаспектный феномен в трудах отечественных философов конца XIX – середины XX века в контексте современной художественной практики [Электронный ресурс] : автореф. дис... канд. филос. наук : спец. 17.00.09 «Теория и история искусства» / Давыденко Марина Вячеславовна ; Алтайский гос. ун-т. – Электрон. дан. – Барнаул, 2006. – <http://www.dissercat.com/content/khudozhestvennost-kak-mnogoaspektnyi-fenomen-v-trudakh-otechestvennykh-filosofov-kontsa-xix->. – Загл. с экрана.

¹³ Сірополко С. Дитяча книжка, як засіб національного виховання / С. Сірополко // Діло. – 1927. – 5 січ. (№ 4). – С. 2.

етапі їх розвитку, виявляючи якісні зміни. Тоді як хронологічний метод передбачає викладення матеріалу у часовій послідовності на всіх етапах розвитку історичного явища. Науковець намагався аналізувати історію дитячої літератури за тими напрямками, які виокремлюють як представники загальної літератури, так і дитячі письменники. Вивчаючи дитячу літературу з першої половини ХІХ ст., він виявив, що для неї був характерним сентименталізм, який у загальній літературі вже змінився на романтизм і реалізм. Він охарактеризував представників цього напрямку в літературі для дітей, коротко зупиняючись на аналізі творчості кожного з них, дійшовши думки, що надзвичайно глибоке коріння сентименталізму спричинило появу окремих творів цього напрямку й наприкінці ХІХ ст. С. Сірополко висловився проти запропонованого окремими дослідниками пов'язування сентиментального й релігійного напрямів в одне сентиментально-моралістичне спрямування у дитячій літературі, об'єднуючою ознакою якого було моралізування, мотивуючи тим, що в обох цих напрямках є не лише спільні, а й відмінні риси, які і дозволяють роз'єднувати ці поняття. С. Сірополко зазначив, що зрештою, у всій дитячій літературі можна було б визначити існування лише моралізаторського напрямку. Проте, загалом він поділяв думку тих теоретиків дитячої літератури, які виокремлювали у її розвитку кілька головних літературних напрямів, вважаючи їх найбільш обґрунтованими з педагогічної точки зору: сентименталізм, романтизм, народництво, реально-художній (реалізм) і модернізм, – оскільки це дає можливість виявляти ті особливості, які притаманні кожному з них. У своєму курсі лекцій він значну увагу приділив аналізу цих літературних напрямів дитячої літератури, вмістив розгалужену характеристику кожного з них, подав інформацію про найбільш відомих письменників з короткими біографічними відомостями та аналізом змісту їхніх основних дитячих творів у контексті визначених періодів¹⁴. Такий підхід до викладення навчального матеріалу сприяв ознайомленню слухачів з вершинами досягнень світового письменства з метою використання отриманих знань для керівництва чи-

¹⁴ Серополко С. Детская литература : [курс лекцій] / С. Серополко. – [Прага, 1926?]. – Арк. 58–92. – Рукопись. Сохраняется у автора.

танням дітей, для популяризації творчості письменників та її позитивного впливу на розвиток особистості дитини. Він також відзначив особливу роль зарубіжних, українських та російських філософів, педагогів, літературознавців, критиків та публіцистів у розвитку дитячої літератури.

Цілком правомірно значну увагу в навчальному курсі та своїх публікаціях дослідник присвятив аналізу типової структури літературних творів для дітей, який розпочав із дитячої казки як жанру літературної творчості й особливого виду дитячої літератури. Оскільки серед фахівців не існувало одностайної думки щодо ролі казок у житті дитини, він вивчав погляди різних науковців на проблему існування казки в дитячій літературі та вимоги, висунуті до цього жанру, за умови її існування у дитячому читацькому репертуарі. С. Сірополко вказав не лише на дискусії серед науковців, а й на вирішальну роль практики, яка свідчила, що казка становить необхідну частину життя дитини й належить до улюблених жанрів дитячої літератури, що дитина й казка невіддільні одне від одного¹⁵. Підставою для цього висновку певною мірою стали соціологічні дослідження, проведені в 1913 р. першою спеціальною бібліотекою для дітей у Києві, заснованою Д. Доброю. Вони виявили значний інтерес до казки у дітей молодшого й середнього шкільного віку, які найбільше любили саме цей жанр дитячої літератури¹⁶. Принагідно зауважимо, що тенденція підвищеної постійної уваги до казки у дитячому читацькому репертуарі зберігалася впродовж майже цілого століття, зважаючи на те, що у 1991–2009 рр саме казки становили понад третину від загальної кількості назв видань для дітей¹⁷. С. Сірополко вважав, що враховуючи природну цікавість дітей до казки, завдання педагогів полягало в експериментально-педагогічних дослідженнях дитячого читання у цій галузі, щоб на підставі психологічних даних встановити вимоги, яким повинні відповідати дитячі казки як фольклорний жанр дитячої літератури. Зі свого боку він сформулював педагогічні вимоги до казки, визначивши її «як матеріал

¹⁵ Там само. – Арк. 31.

¹⁶ Сірополко С. Казки як матеріал дитячої літератури / С. Сірополко // Бібл. порадник. – 1925. – № 4. – С. 108.

¹⁷ Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби) : монографія / Емілія Огар. – Л., 2012. – С. 223.

дитячої літератури», що становить інтерес як для дитячої літератури, так і для казкознавства. Першим побажанням було положення про те, що казки для дітей, як і дитяча література загалом, мають бути художніми, і цій вимозі більше відповідають народні казки, ніж штучно утворені індивідуальною творчістю письменника (літературні казки). По-друге, казка не повинна спотворювати дійсність, оскільки художність сполучається з правдою. Тому не всі явища життя можуть стати об'єктом для дитячої казки, але художнє почуття має зорієнтувати автора, що саме слід оминати під час вибору теми казки. По-третє, художність пов'язана з відсутністю тенденційності, тому завдяки художній і життєвій правді дитина сама зрозуміє моральну ідею, покладену в основу казки. Не можна вважати придатними для дитячого читання казки, в яких відсутня ідея перемоги добра над злом, оскільки варто пам'ятати, що ідея казки формує в свідомості дитини ті цінності, які впливають на її думки й вчинки впродовж всього життя¹⁸.

Залежно від авторства С. Сірополко зробив розподіл казок на народні (казки свого народу та чужих народів), а також штучні (літературні), що є результатом творчості окремих письменників. Він дав характеристику народній казці, підкреслюючи, що вона також є літературним витвором, який однак, відрізняється від штучної казки тим, що в народній казці тема виникає внаслідок творчості народу, а іноді й кількох народів (той, хто передає народну казку, нерідко додає щось від себе), тоді як у штучній казці тема є результатом творчості самого письменника.

Ставлячи питання, які казки варто популяризувати під час організації читання дітей, він вважав необхідним дотримуватися рекомендацій із залученням рідних, національних казок задля ознайомлення дітей з побутом народу і його світобаченням. При відборі народних казок рекомендував віддавати перевагу фольклорним казкам, що найбільше відповідають первотворам, та письмовим, записаним з уст народу, адже народна казка відрізняється багатством та образністю мови, і це особливо важливо, оскільки у сучасній літературній мові вживається чимало іноземних та штуч-

¹⁸ Серополко С. Детская литература : [курс лекцій] / С. Серополко. – [Прага, 1926?]. – Арк. 33. – Рукопись. Сохраняется у автора.

них висловів і зворотів. Цінність же літературних, (за висловом С. Сірополка) штучних, казок залежала винятково від талановитості автора, бо справжній дитячий письменник мусить бути поетом, розуміти дитячу психологію й носити в своєму серці ті високі моральні ідеї, які будуть втілені в його творах¹⁹. Отже, С. Сірополко фактично поділив казки так, як вони диференційовані у сучасному літературознавстві та фольклористиці: фольклорна казка, літературна та письмово зафіксована народна²⁰.

Найціннішою збіркою російських народних казок для дітей він вважав видання О. Афанасьєва, який здійснив упорядкування казок та запропонував типологію фольклорної казки, що досі не втратила своєї актуальності. Серед зарубіжних авторів «штучних» казок він виокремив датського письменника Х. К. Андерсена, найвідоміших казкарів Європи – німецьких учених братів Я. і В. Грімм, французького поета і критика Ш. Перро, англійського поета і прозаїка Р. Кіплінга, а серед російських – О. Пушкіна, С. Аксакова, Д. Маміна-Сибіряка, П. Єршова.

Відзначаючи моральність, гуманізм, поетичність та художність казкових творів, С. Сірополко підкреслював, що поряд зі старими казками в радянській Росії з'явилися нові їх форми – «агітаційні казки», що мають своїм завданням розкрити дітям прикмети більшовицького раю, але «агітказку» не можуть повністю досягти своєї мети через те, що діти на власні очі бачать далеку від райського життя дійсність, що їх оточує²¹.

На початку 20-х рр. ХХ ст. активізувалася ідеологічна цензура, що вплинуло на дитячу книгу: «одним з найпомітніших наслідків вульгарно-соціологічного контролю стала заборона казки, романтики, фантастики, що скувало дитячу літературу в 20-ті роки»²². С. Сірополко вказував

¹⁹ Сірополко С. Казки як матеріал дитячої літератури / С. Сірополко // Бібл. порадник. – 1925. – № 4. – С. 106–110.

²⁰ Гарачковська О. О. Українська літературна казка 70–90-х років ХХ ст.: сюжетно-образна структура, хронотроп. : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Гарачковська Оксана Олександрівна ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2008. – С. 8.

²¹ Сірополко С. Детская литература : [курс лекцій] / С. Сірополко. – [Прага, 1926?]. – Арк. 37. – Рукопись. Сохраняется у автора.

²² Іванюк С. Література для дітей. 1900–1980-ті роки / С. Іванюк

на те, що основний доказ, який надавала комуністична педагогіка щодо шкідливості звичайної казки як матеріалу дитячого читання, полягав у тому, що казка нібито далека від справжнього світу та його законів і створює особливий «ідеальний» світ, а це ускладнює дитині розуміння тієї дійсності, в якій вона перебуває²³. Він навів уривки з публікації одного комуністичного педагога, де той намагався довести, що казка «навмисне перекручує дійсність, утворюючи свій особливий казковий «ідеальний» світ... безперечно шкідливий в нашу добу...»²⁴, та на прикладі специфічного тлумачення деяких творів сучасних йому авторів, зокрема відомої казки «Івасик Телесю» П. Тичини, доводив її шкідливий контекст²⁵. Інший автор, за свідченням С. Сірополка, вважав, що потрібно запровадити в радянську дитячу літературу, як і в інші галузі культури, головну передумову всякої творчості – діалектичний матеріалізм²⁶, як підґрунтя учення марксизму-ленінізму та науковий метод пізнання світу, у фундамент якого покладено визнання матерії єдиною основою світу. С. Сірополко також зупинився на рішенні I Всеросійської конференції в справі дитячої літератури (лютий 1931 р.) з приводу одного з порушених на цьому зібранні питань, присвяченого ставленню до казки як жанру дитячої літератури, де зазначалось, що казці немає місця в радянській дитячій літературі²⁷, і це було офіційно визнаною радянською педагогічною концепцією 20-х рр. ХХ ст.²⁸. Але, зважаючи на природу дитячої психіки, С. Сірополко зазначив: «Навіть тоді, коли б більшовицька влада на сов.

// Історія української літератури ХХ ст. : у 2 кн. / за ред. В. Дончика. – К., 1995. – Кн. 2., ч. 2. – С. 445.

²³ Сірополко С. Безсилля більшовицької влади у боротьбі з дитячою казкою / С. Сірополко // Тризуб. – 1931. – № 42. – С. 13.

²⁴ Див.: Попів О. Дитяча література на переломі / О. Попів // Шлях освіти. – 1930. – № 4. – С. 84.

²⁵ Іванюк С. Історія прекрасної заложниці / Сергій Іванюк // 20-ті роки: літературні дискусії, полеміки : літ.-крит. ст. / упоряд. В. Г. Дончик. – К., 1991. – С. 302.

²⁶ Див.: Миронов М. Про дитячу літературу / М. Миронов // Комуніст. освіта. – 1931. – № 5/6. – С. 177.

²⁷ Сірополко С. Безсилля більшовицької влади у боротьбі з дитячою казкою / С. Сірополко // Тризуб. – 1931. – № 42. – С. 14.

²⁸ Іванюк С. Історія прекрасної заложниці / Сергій Іванюк // 20-ті роки: літературні дискусії, полеміки : літ.-крит. ст. / упоряд. В. Г. Дончик. – К., 1991. – С. 295.

Україні знищила всю казкову літературу, діти самі утворять казки»²⁹.

Учений вважав, що цільовим призначенням казки є підсвідоме чи свідоме навчання дитини правил і мети життя, захисту свого «я» та шанобливого ставлення до інших, а завдання казки як першого чинника морального розвитку дитини – показати їй образи добра і зла, прищеплюючи дитині ту основну ідею, яка стала надією всього людства, вірою в остаточну перемогу правди і добра. Він також висловився з приводу особливостей сприйняття цього жанру дитячої літератури, вказавши, що казка властива дитячій природі й це необхідно враховувати керівникам дитячого читання.

Особливу цінність, з огляду на розвиток різнобічного інтересу до казки та до організації дитячого читання, становить укладений С. Сірополком бібліографічний список казок і казкових творів для дітей, призначений для організаторів дитячого читання в бібліотеках та батьків, які дбали про моральний розвиток своєї дитини. Він поділений на дві частини: перша присвячена казкам та казковим творам, рекомендованим для читання дітям молодшого віку, а друга – дітям середнього віку. До списку увійшли українські народні казки, твори українських авторів, зокрема Б. Грінченка, В. Винниченка, А. Крушельницького, О. Олесья, Ю. Сірого, І. Франка, а також зарубіжних письменників в українських перекладах, Х. К. Андерсена, братів Я. і В. Грімм, Ш. Перро, О. Уайльда, О. Пушкіна, Д. Маміна-Сибіряка та ін.

У контексті характеристики жанрів дитячої літератури, С. Сірополко відзначив важливий популярний жанр, що користувався постійним неодмінним попитом серед читацької аудиторії дітей, – вірш, розглядаючи його як літературний твір і художньо-мовну систему, специфічну змістову форму поезії³⁰, особливий засіб організації мови та словесної художньої творчості. У зв'язку з цим науковець визначив вимоги до віршованих творів, вважаючи, що їм, як і всій дитячій літературі, мають бути притаманні художність, близькість сюжету дитячим інтересам і шанобливе ставлен-

²⁹ Сірополко С. Безсилля більшовицької влади у боротьбі з дитячою казкою / С. Сірополко // Тризуб. – 1931. – № 42. – С. 14.

³⁰ Костенко Н. В. Вірш / Н. В. Костенко // Українська літературна енциклопедія : у 5 т. / за ред. М. Зяблюка. – К., 1988. – Т. 1 : А–Г. – С. 332–333.

ня до навколишнього середовища і всього живого. Він вважав важливим чинником для розвитку дитини наявність в російській літературі ґрунтового пласту класичної дитячої поезії, що утворився від О. Пушкіна до О. Фета, а серед найулюбленіших творів російських дітей назвав вірші О. Кольцова й, особливо, О. Плещеева. Водночас, на його думку, в російській сучасній дитячій літературі було дуже мало сердечних віршів, які пробуджують у дітях щирий, веселий, хороший сміх, чого дитяча душа дуже потребує.

Серед жанрів дитячої художньої літератури С. Сірополко виокремив байку як один з найдавніших різновидів ліро-епічного жанру – невелике, здебільшого віршоване коротке оповідання повчального змісту з рисами комізму та сатири, в якому міститься головна думка – мораль, а дійовими особами виступають переважно звірі, люди, рослини чи предмети. За висловом О. Потебні, байка є одним із засобів пізнання життєвських взаємин, характеру людини, всього, що стосується морального боку її життя³¹. Водночас дослідник зазначав, що оскільки в байках велику роль відіграє іронія, алегорія, зрозуміти які діти молодшого віку ще не зможуть, то твори в цьому жанрі бажано рекомендувати переважно дітям старшого віку.

Серед літературних жанрів дитячої літератури С. Сірополко виокремив ще й драматичні твори, де життєві реалії зображено через мову та вчинки персонажів, які обмінюються думками, висловлюють своє ставлення до навколишньої дійсності, виявляють свої почуття. Головною ознакою таких творів є те, що мова персонажів у них становить ключову частину тексту. С. Сірополко зазначав, що сама форма драматичних творів є певною мірою складною для більшості читачів дитячого віку, а дитячі п'єси переважно призначені для постановок на сцені, ніж для читання. Хоча значна увага до драматичних творів у дитячому читацькому репертуарі вказувала на використання можливостей залучення дітей до літератури не лише через читання та прослуховування, але й через творче програвання певних ролей у п'єсі, що сприяло мовному та психічному розвитку

---

³¹ Цит. за: Деркач Б. А. Байка / Б. А. Деркач // Українська літературна енциклопедія : у 5 т. / за ред. М. Зяблюка. – К., 1988. – Т. 1 : А–Г. – С. 112–113.

дитини, умінню спілкування, вдосконаленню комунікативних здібностей, пізнанню дійсності тощо.

Отже, С. Сірополко, класифікуючи літературні твори для дітей, виділив традиційні для літературознавства епос (казка), лірику (вірші, байка), драму (драматичні твори). Сучасні ж дослідники під іншим кутом зору розглядають типологію жанрів художньої літератури для дітей і називають серед них казку, загадку та фентезі³², що може вказувати на її жанрову різноманітність з плином часу, рухомість жанрів, обумовлену динамікою соціальних змін.

В контексті вивчення дитячої літератури С. Сірополко розглянув проблеми перекладної дитячої книги, значення якої він визначав необхідністю ознайомлення будь-якої освіченої людини, (якщо не в оригіналі, то в перекладах), з надбаннями кожного народу, котрий має своїх визначних письменників, твори яких належать до скарбниці світової дитячої літератури³³. Для української дитячої літератури актуальність перекладних видань для дітей він пояснив тим, що оригінальна вітчизняна дитяча книга стала активно розвиватися лише з кінця ХІХ ст., але останні роки були відзначені появою в українському дитячому книговидавничому репертуарі великої кількості творів, перекладених або перероблених майже з усіх європейських мов. Провівши певний аналіз, учений виявив, що українською найбільш було перекладено дитячих творів з російської, французької, німецької та англійської мов³⁴. Він виклав історію створення та розповсюдження багатьох закордонних книжок, що здобули міжнародне визнання, охарактеризував творчість найвідоміших авторів, які вважаються класиками світової дитячої літератури, зазначивши, що найбільш популярними стали твори, які під час написання зовсім не призначалися авторами для дитячого читання, згадавши «Пригоди Робінзона Крузо» Д. Дефо, «Дон-Кіхот Ламанчський» М. Сервантеса, «Хатина дядька Тома» Г. Бічер-Стоу тощо.

Важливого значення набував укладений автором рекомендаційний список дитячої літератури для дітей молод-

³² Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби) : монографія / Емілія Огар. – Л., 2012. – С. 156–163.

³³ Сірополко С. Перекладна дитяча література / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1927. – № 9/10. – С. 146.

³⁴ Там само. – С. 147.

шого й старшого віку, перекладеної українською мовою, призначений для керівників дитячого читання, в якому були представлені найкращі твори світового письменства. Він висловив думку про необхідність одночасно з розвитком оригінальної української літератури для дітей створювати умови для видання перекладів класичних дитячих творів з інших мов. Також він поставив актуальне завдання для сучасної української політичної еміграційної інтелігенції, що полягало у здійсненні перекладів українською мовою творів світового письменства: «...послужити національній справі дослідженням літератури тих країн, де перебувають, та перекладанням кращих світових творів дитячої літератури на українську мову», навіть у тому випадку, якщо не всі із них будуть видані одразу, але це сприятиме «складанню того скарбу, що ніколи не тліє»³⁵.

Отже, він запропонував створити своєрідний перспективний банк даних перекладів творів світової дитячої літератури українською мовою яким можна буде користуватися впродовж тривалого часу. Пропонуючи українській еміграції здійснювати переклади дитячої літератури, він порушив проблему перекладацької діяльності в контексті важливості перетворення чужих текстів та їх інтеграції в українську книжкову культуру, підкреслюючи, що саме українці повинні здійснювати переклади дитячих творів українською з чужих мов, оскільки це сприятиме кращому розумінню дитиною змісту перекладених іноземних текстів, які вже будуть адаптовані до її ментальності. На сторінках закордонної української періодичної преси також з'являлися публікації, в яких йшлося про обов'язок української еміграції збагатити українську літературу для дітей перекладами класичних та сучасних творів західноєвропейських письменників³⁶.

Торкаючись російської дитячої літератури, С. Сірополко зауважував, що вона завжди перебувала й перебуває в залежності від іноземної дитячої літератури, запозичаючи її окремі твори в цілому або частинами, а також використовуючи сюжети іноземних оригіналів в контексті російської дійсності. Аналізуючи закордонні дитячі видання, перекла-

³⁵ Там само. – С. 150.

³⁶ [Від редакції] // Тризуб. – 1930. – № 44. – С. 1.

дені російською мовою, С. Сірополко відзначав, що найчастіше серед них трапляються переклади творів французьких письменників.

С. Сірополко одним з перших поставив проблему окремішності наукового дискурсу книги для дітей і літератури для дітей. Зокрема, одночасно із вивченням дитячої літератури він порушив питання дослідження внутрішньої структури дитячої книжки, що повинна допомагати засвоєнню її змісту, вказав на семантико-синтаксичний аспект мови: склад мови простий, ясність викладу, відсутність абстрактних понять та уявлень малозрозумілих дитині, порівняння та уподобання за можливістю образні. Учений також звернув увагу на видавничо-поліграфічні якості книжки – великий шрифт та ілюстрації, наявність яких викликала дискусії серед педагогів. Деякі з фахівців вважали шкідливим ілюстрування дитячих книжок, через те що малюнки перешкоджали самостійній уяві та сприйманню тексту, інші переконували у сприянні ілюстрацій розвитку уяви, глибшому враженні, естетичному розвитку дітей. С. Сірополко залишався на боці прихильників присутності ілюстрацій у дитячих книжках, що допомагали читачеві адаптуватися до змісту, зримо відтворювали змальовані у тексті події, візуалізували літературні образи³⁷. Наводячи дискусії щодо ілюстрацій дитячої книжки, він погоджувався з тим, що вони повинні наближатися до характеру дитячих малюнків, які відзначаються виразністю, простотою тощо. Особливого значення учений надавав ілюструванню книжок для найменших читачів, бо «лише те слово увійде у дитячу свідомість, яке наповнене певним змістом, й ці вимоги можуть задовольняти ті книжки, де кожне нове слово чи поняття ілюстроване відповідним малюнком»³⁸.

Підсумком дослідження різних аспектів дитячої книги стало визначення С. Сірополком двох основних вимог щодо її змісту: «його відповідністю інтересам дитячої природи та

³⁷ Авраменко О. О. Українська дитяча книга 1970–1990 років: основні тенденції розвитку ілюстрацій : автореф. дис... канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.01 «Образотворче мистецтво» / Авраменко Олеся Олександрівна ; Ін-т мистецтвознав. фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – К., 1993. – С. 1.

³⁸ Сірополко С. Літературні новини для дітей / Ст. Сірополко // Нова хата. – 1928. – № 7/8. – С. 5.

художньому викладу»³⁹. Водночас йшлося також про інші вимоги, яким мала відповідати дитяча книжка, серед яких було виокремлено наступні:

«1) зовнішність книжки повинна бути витонченою;

2) книжка повинна бути ілюстрована корисними та різними малюнками;

3) мова книжки повинна бути ясною, правильною, природною, по можливості образною, художньою;

4) зміст дитячої книжки повинен відповідати рівню духовного розвитку читача;

5) внутрішній зміст дитячої книжки, як художнього твору, повинен мати доступну дітям моральну ідею, втілену в живі образи, й не повинен містити в собі нічого хворобливого... або передчасного;

6) дитяча книжка повинна зародити в дитини естетично-пізнавальне почуття, розширити її світобачення, зміцнюючи й збільшуючи коло її понять та уявлень;

7) дитяча книжка повинна бути написана художньо, тому у ній не може бути місця зайвому реалізму, тенденційності та резонерству;

8) елемент комедійного не повинен переходити в шарж і в карикатуру, а утримуватися в пропорціях добродушності»⁴⁰.

Отже, С. Сірополко висунув вимоги до зовнішньої та внутрішньої структур дитячої книжки, до її мовностилістичних особливостей, характеру ілюстрацій, визначив її соціальні функції.

У навчальному курсі лекцій «Детская литература» С. Сірополко виокремив розділ «Детские журналь» з метою охоплення важливих аспектів розвитку всіх видів друкованих видань для дітей та ознайомлення слухачів з найпопулярнішими дитячими журналами у видавничому репертуарі. Він проаналізував історію вітчизняних періодичних видань для дітей, розширюючи коло джерел дитячого читання, висвітлив історію російської дитячої журнальної періодики, розпочинаючи з видання «Праздное время, в пользу употребленное», докладно зупинився на характеристиці дитячих періодичних видань, що виходили за редакцією М. Но-

³⁹ Серополко С. Детская литература : [курс лекцій] / С. Серополко. – [Прага, 1926?]. – Арк. 12. – Рукопись. Сохраняется у автора.

⁴⁰ Там само. – Арк. 23–24.

вікова, та відгуках на них російських критиків. Аналізуючи пізніші видання, він висловився щодо особливостей дитячої журнальної періодики, підкреслюючи її освітній, морально-естетичний та розважальний потенціал у справі формування дитини. У репертуарі російських журналів для дітей він не забув згадати «Юную Россию», позитивно охарактеризувавши її співробітників, до числа яких і сам належав на початку ХХ ст. Полемізуючи з радянськими дослідниками щодо оцінки діяльності цього журналу, які вважали, що видання мало буржуазно-ліберальне спрямування і виховувало відповідним чином своїх читачів, він висловився проти політизації дитячих журнальних видань, що активно відбувалась у Радянському Союзі⁴¹.

С. Сірополко також охарактеризував тематичні напрями українських журналів для дітей, зокрема, в Галичині – «Ластівки», «Дзвіночка», «Світу дитини», «Молодої України» тощо, на Підкарпатській Україні – «Пчолки», назвав редакторів окремих журналів та подав склад редакцій, згадав деякі видання радянської України. Висловлюючи своє враження від вітчизняних журналів, він зазначав, що «життя наших журналів в більшості своїй недовговічне, не тільки тому, що вони не завжди відповідають інтересам молодих читачів, але, головним чином, тому, що школи й батьки не звикли витрачати коштів на придбання книжок для дітей»⁴², – наголошував на фінансових складнощах, які унеможливлювали довготривале існування багатьох українських дитячих часописів.

Ставлячи питання про те, чи потрібний узагалі дитячий журнал, науковець здійснив аналіз думок щодо цієї проблеми педологів і критиків дитячої літератури, внаслідок чого дійшов висновку, що, незважаючи на важливе значення шкільних журналів, підготовлених дітьми, вони не зможуть повністю замінити дитячі журнали, підготовлені дорослими. Наводячи висловлювання окремих радянських дослідників з приводу того, що дитячі журнальні видання повинні готувати самі діти, висловив сумнів, що з допомогою творінь юних письменників можна розвинути любов до художніх творів у майбутньому, тоді як у професіоналізмі

⁴¹ Там само. – Арк. 116.

⁴² ЦДАВО України, ф. 4433, оп. 2, спр. 19, арк. 71.

найкращих дитячих письменників чи співробітників дитячих журналів можна бути впевненим. Він вважав, що дитячий журнал, підготовлений успішним редактором за участі найкращих співробітників, має достатній художній і науковий потенціал, що сприяє не лише інтелектуальному розвитку дитини, але й задоволенню інтересів організатора дитячого читання. Особливий статус журналу для дітей він визначав тим, що це періодичне видання не повинно реагувати на актуальні політичні події та проводити яку-небудь політичну програму, але воно має містити інформацію про явища, що відбуваються в природі, в галузі науки, техніки, мистецтва тощо. Підкреслюючи важливе значення дитячих журналів у розвитку дитини, він вказав на універсальність їх змісту, зважаючи на факти і явища, висвітлені у виданнях, що сприяє формуванню загальної культури особистості дитини. С. Сірополко вважав, що оперативність періодичних видань забезпечує швидке інформаційне забезпечення читачів, а також дає змогу дитячому журналу стати не лише збіркою відбірних статей або хрестоматією, але й тим поточним оглядом всього, що цікавить допитливого юного читача у даний момент. На його думку, саме дитячі журнальні видання можуть стати в нагоді родині під час керування читанням дітей, адже батьки не завжди в змозі розповісти належним чином про явища, що привертають увагу дитини. Будучи прихильником дитячої журнальної періодики, він вважав, що видання дитячого журналу є справою надзвичайно відповідальною для дорослих, оскільки для досягнення успіху в інтересах читача необхідно не лише мати редакторський хист, але й розуміти дитячу психологію⁴³.

Участь у міжнародній виставці дитячих часописів у Празі (1933 р.), де були представлені видання майже з 30 держав світу, на яку С. Сірополко подав українські часописи «Світ дитині», «Дзвіночком» і «Пчолка», випущені поза межами радянської України, дозволила йому здійснити класифікацію часописів, в основу якої покладено тематичне спрямування видань, що становить значний інтерес в контексті вивчення історії розвитку світової дитячої журналістики, виявлення видів дитячих часописів та їх динаміки. Зокрема, автор виокремив кілька груп періодичних видань,

⁴³ Там само, арк. 123.

характерних для зарубіжної дитячої преси початку 30-х рр. ХХ ст., що певною мірою віддзеркалювали диференціацію тематики та проблематики дитячих читацьких потреб цієї доби: «1) часописи, що становлять своїм завданням давати дітям, учням тої чи іншої школи матеріал у доповнення до шкільної програми; 2) часописи, які становлять своїм завданням обслуговувати дітей дошкільного віку легкою і різноманітною лектурою; 3) часописи, що мають на увазі інтереси самоосвіти й самовиховання молоді; 4) часописи, що становлять своїм завданням прищепити дітям почуття людяності й міжнародної солідарності; 5) часописи, що подають крім матеріалу з красного письменства популярні статті з різних галузей науки і мистецтва, а також інформують молодих читачів про більш важливі події біжучого моменту; 6) часописи, які можна назвати дитячими в правдивому розумінні цього слова, бо матеріал, який вміщений в них, належить виключно дітям, вони ж його ілюструють, тим чи іншим способом розмножують (від руки, на пишучій машинці тощо); 7) агітаційно-політичні часописи»⁴⁴. Отже, зарубіжна дитяча періодика цього періоду була представлена універсальними та спеціальними журналами, призначеними для загальноосвітнього розвитку й виховання дітей різних вікових категорій, а також журналами, підготовленими як дорослими для дітей, так і самими дітьми, а окремі періодичні видання для дітей вирізнялись ідеологічним спрямуванням.

Крім журналу, в контексті розвитку дитячих періодичних видань С. Сірополко порушив проблему існування дитячої газети, з приводу чого писав: «Якщо питання про те, чи потрібні взагалі дитячі журнали, до цієї пори не можна вважати вирішеним, то не може бути питання відносно дитячої газети: немає майже ні одного більш-менш серйозного мотиву, який би дозволив вирішити це питання у позитивному сенсі»⁴⁵. Привертаючи увагу до правомірності видання та поширення газет для дітей одночасно з дитячими журналами, С. Сірополко відстоював ідею їх широкого впровадження до кола дитячого читання і тим самим торкнувся

⁴⁴ Сірополко С. Міжнародна вистава дитячих часописів у Празі / Ст. Сірополко // Рідна шк. – 1933. – № 3. – С. 38.

⁴⁵ Сірополко С. Детская литература : [курс лекцій] / С. Сірополко. – [Прага, 1926?]. – Арк. 117. – Рукопись. Сохраняется у автора.

проблеми розгляду газети у журналістиці для дітей, розширюючи видовий ряд дитячих періодичних видань. В цілому ж, розглядаючи журнали й газети як види періодичної преси для дітей, С. Сірополко показав динаміку становлення та розвитку дитячої журналістики, її роль у формуванні всебічно розвиненої особистості дитини, необхідності залучення дітей до змістовного читання.

С. Сірополка справді цікавили проблеми змісту дитячого читання, з метою вирішення яких він вивчав різні, в тому числі й протилежні, погляди науковців на визнання загальної художньої літератури матеріалом для дитячого читання. Турбуючись про психічний розвиток дитини, він заперечував потребу введення в коло дитячого читання текстів художньої літератури, що не відповідали віковій психології читача. Він висловився також проти ознайомлення дітей лише з окремими розділами творів загальної художньої літератури, зокрема вміщених у хрестоматіях, вважаючи, що якщо той чи інший твір не може бути повністю матеріалом для дитячого читання, то хай він краще залишиться непрочитаним до того часу, коли дитина буде в змозі зрозуміти його зміст. Окремі педагоги також не підтримували використання хрестоматій, в яких вміщувались лише уривки з творів класичної художньої літератури, і наполягали на включенні до цих видань повних текстів, оскільки ознайомлення з фрагментами могло перешкодити бажанню читати твори у повному обсязі.

С. Сірополко підтримував думку, що загальні хрестоматії художньої літератури, структуровані за історико-хронологічним принципом, не призначені для користування читачами окремих вікових груп, тому що в них твори розташовані в хронологічній послідовності їх написання. Через це такі видання не можуть бути використані як матеріал для дитячого читання, адже поряд із творами для дітей у них можуть міститися також праці, призначені для читачів більш старшого віку.

Він вважав, що варто вітати спеціальні видання художніх творів класичної літератури для дітей, що дозволяють повністю, без будь-яких скорочень ознайомлюватися з надбаннями класичної літератури.

Водночас при вивченні курсу історії дитячої літератури він пропонував слухачам здійснювати систематичне читан-

ня творів за хронологією їх написання і з цією метою уклав відповідний рекомендаційний бібліографічний список російської дитячої літератури, що включав запропоновані до вивчення прізвища письменників та їхні твори⁴⁶.

Певну увагу у своєму навчальному курсі С. Сірополко приділив проблемі організації читання дітей, зокрема відбору текстів для дитячого читання, наголошуючи при цьому на необхідності забезпечувати духовний розвиток дитини, щоб не позбавити її того, до чого вона здатна, а з іншого боку, зважати на те, до чого вона ще не здатна. У контексті розробки принципів організації дитячого читання він зацентрував увагу на проблемі родинного читання, вважаючи, що головна роль у цьому процесі належить батькам, які мають сприяти розвитку читацьких навичок у дітей та заохочувати їх до читання. На його думку, організацію читання дітей варто розпочинати з молодшого віку, хоча зробити це складніше, ніж керувати читанням дітей середнього й старшого віку, оскільки читання малечі молодшого віку відбувається в родині, які переважно не проводять спостережень над тим, як саме ставляться діти до тієї чи тієї книжки. Учений вважав невідкладним і серйозним завданням для успішної організації знайомства дитини з книгою широке вивчення психологічних особливостей дитячого читання в родині й установах дошкільного виховання методом систематичного ведення записів за певною програмою, яку розробили компетентні заклади з участю батьків, психологів та педагогів⁴⁷.

Для прикладу С. Сірополко уклав дві власні докладні програми під однією назвою «Спостереження над дитячим читанням» з метою вивчення психології читачів молодшого віку, з якими він ознайомив слухачів Російського педагогічного інституту імені Яна Амоса Коменського та широкий загаль фахівців, опублікувавши матеріали у «Народній Просвіті», друкованому органі Товариства «Просвіта» у Львові, з пропозицією застосовувати їх у практичній діяльності.

⁴⁶ Там само. – Арк. 95.

⁴⁷ Сірополко С. Провід в дитячій читанні / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1926. – № 9/10. – С. 263. – Із змісту: Тоболка З. Десять правил читача / пер. з чes. Ст. Сірополко. – С. 264–265. Див також: Сірополко С. Детская литература : [курс лекцій] / С. Сірополко. – [Прага, 1926?]. – Арк. 45–47. – Рукопись. Сохраняется у автора.

Перша програма, що призначалась для вивчення психології читача, містила 10 запитань, відповіді на які давали змогу визначити вікові та статеві ознаки реципієнта, склад його родини та взаємини з іншими дітьми, зміст читання, улюблену книжку й улюбленого автора, ставлення до книжок та поводження з ними. Друга – була орієнтована на вивчення впливу конкретної книжки на реципієнта. Вона містила 17 позицій, серед яких переважали питання, пов'язані зі сприйняттям читачем тексту й малюнків видання. Отже, метою обох програм було за допомогою соціологічних методів провести дослідження психології реципієнтів та дитячого читання з метою збирання емпіричного матеріалу для його аналізу й використання результатів у наданні допомоги батькам та керівникам дитячого читання щодо вибору книжок для дітей, навчання їх самого процесу читання, а також розуміння та переживання прочитаного, оскільки саме читання – це ніщо, читання й думання – це вже щось, читання, думання і відчуття прочитаного – це завершене діло⁴⁸.

Розробка цих документів, формулювання та систематизація питань, свідчать про підготовку С. Сірополком початкових проектів програм прикладних соціологічних досліджень, практичною метою яких було складання рекомендацій для керівництва читанням дітей молодшого віку. Він наголошував, що «не треба форсувати дитячого читання, навпаки, слід всіма засобами стримувати малих дітей від надмірного читання: таке несвідоме й поверхове читання» може привчити дитину в майбутньому не заглиблюватися в зміст прочитаного⁴⁹. У цих програмах об'єктом дослідження був читач, а предметом вивчення – дитяча книжка, що вказувало на виявлення С. Сірополком системи «дитяча книжка – читач», зумовлене потребою вивчення духовних запитів дітей та їх задоволення. Програми «Спостереження над дитячим читанням» сприяли запровадженню у вітчизняну педагогіку та бібліотекознавство методів соціологічних досліджень для вивчення особливостей дитячого

⁴⁸ Сірополко С. Провід в дитячій читанні / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1926. – № 9/10. – С. 262–265. – Із змісту: Тоболка З. Десять правил читача / пер. з чes. Ст. Сірополко. – С. 264–265.

⁴⁹ Там само. – С. 264.

читання з урахуванням вікових, статевих, психологічних та соціальних чинників. Вони дозволяли зібрати фактичний матеріал для дослідження характеру психологічного сприйняття змісту творів дитячої літератури, залежно від рівня розвитку загальної культури та культури читання, а також для використання висновків керівниками дитячого читання.

Варто відзначити також біографічний аспект дослідження С. Сірополком проблем дитячої літератури, зокрема висвітлені ним погляди О. Саліковського⁵⁰ на українську дитячу літературу періоду Української революції 1917–1923 рр, коли спостерігався її розвиток. У цей час О. Саліковський порушив проблему видання української дитячої книги з метою виховання національно свідомого молодого покоління, звернувшись зі сторінок «Книгаря» до видавців з пропозицією головну увагу зосередити на задоволенні попиту на «національну літературу для молоді», щоб «діти могли скласти з українських книжок гарної, задовольняючи їх бібліотеки», аби «чужа література, чужою мовою написана» не стала «найдорожчим скарбом їх душі»⁵¹. Крім цього С. Сірополко ввів до наукового обігу інформацію про підготовлений О. Саліковським рукопис спеціального довідкового видання «Енциклопедії для дітей», загальним обсягом близько 12 друкарських аркушів, що складався з перекладу (з російської мови) праці американського педагога Є. Гольдена та двох розділів з проблем українознавства, спеціально написаних О. Саліковським для цього видання – «Історія України» та «Історія української літератури», а також

⁵⁰ Саліковський Олександр Хомич (13.03.1866, с. Старий потік Вінницького пов. Подільської губ. – 22.11.1925, Варшава) – український журналіст, редактор, видавець, громадсько-політичний діяч. Публіцистичну діяльність розпочав у 1885 у львівському народницькому тижневику «Неділя». Співредактор журналу «Украинская жизнь» (Москва) у 1912–1915, у якому працював С. Петлюра. Голова Української Ради у Москві, київський губернський комісар (1917), редактор щоденника «Трибуна», посол УНР у Латвії (1918–1919), міністр внутрішніх справ УНР (1920), редактор щоденника «Українська Трибуна» у Варшаві (1921–1922), щомісячника «Трибуна України» та тижневика «Українська Справа» (1922–1923).

⁵¹ Цит. за: Сірополко С. Праця О. Х. Саліковського на полі дитячої літератури : (з нагоди 5-ої річниці з дня його смерті – 25 листопада 1925 р.) / С. Сірополко // Тризуб. – 1930. – № 44. – С. 3–4.

низки статей з різних галузей знань, також призначених для дітей⁵².

Отже, вивчення проблем дитячої літератури та дитячого читання, розробка навчального курсу «Детская литература» сприяла структуруванню С. Сірополком знань про дитячу літературу, дитячу книжку, організацію дитячого читання, а також періодичні видання для дітей. Науковець висловив свій погляд на специфіку дитячої літератури, її функції, історію становлення та розвиток видань для дітей, проаналізував основні літературні течії, представив найкращі зразки вітчизняної та закордонної дитячої літератури та її авторів, охарактеризував види і жанри літературної творчості для дітей, розкрив поняття дитячої періодики та її основних видів, збагатив досвід студентів у проведенні професійних дискусій. Він висвітлив особливості дитячого читання та теоретичні основи керівництва читанням дітей, застосовуючи літературознавчі, педагогічні, психологічні, соціологічні та бібліографічні методи вивчення дитячих читацьких потреб. Виокремлення кола питань для навчального курсу, розробка його тематичної структури, розподіл та наповнення матеріалом, визначення запропонованих для вивчення тем сприяли становленню навчального курсу про дитячу літературу. Цей предмет пізніше став одним із провідних для педагогічної, філологічної та бібліотечної освіти. Варто зазначити, що за своєю структурою навчальна дисципліна й сьогодні зберігає основне змістове направлення, запропоноване С. Сірополком, у процесі вивчення студентами філологічних, педагогічних та бібліотечних спеціальностей.

Загалом заслугою С. Сірополка в розвитку теорії дитячої літератури є обґрунтування необхідності існування поняття самостійної дитячої літератури, визначення її соціальної значущості, специфіки побутування, специфічних функцій, мети та ролі у формуванні й розвитку особистості дитини, специфіки змістового наповнення, художнього й поліграфічного оформлення дитячих видань, мовностилістичних особливостей. Також він означив методи вивчення історії

---

⁵² Сірополко С. Праця О. Х. Саліковського на полі дитячої літератури : (з нагоди 5-ої річниці з дня його смерті – 25 листопада 1925 р.) / С. Сірополко // Тризуб. – 1930. – № 44. – С. 4.

видань для дітей, розкрив основні літературні напрями їх розвитку, подав типову, видову та жанрову структуру літератури для дітей. С. Сірополко виявив особливості дитячої книжки, її мовні, семантичні, стилістичні, естетичні, мистецькі, моральні, пізнавальні складники. Характеристика книжки для дітей дала можливість досліднику виявити її функції, що визначали її специфічні ознаки: естетично-пізнавальну, освітню, художньо-образну, морально-ціннісну, духовно-емоційну та світоглядну.

Помітним був його внесок у розробку теоретичної основи організації дитячого читання, запровадження соціологічних та психолого-педагогічних методів дослідження для вивчення особливостей психологічного сприйняття та сприймання текстів дитячої літератури, розкриття специфіки взаємин між дорослими й дітьми у цьому процесі, формування системи «дитяча книжка – читач». Рекомендаційні бібліографічні списки дитячої літератури, а також рекомендаційні списки літератури для дітей за окремими темами стали в нагоді слухачам у виборі видань для вивчення репертуару дитячої книжки, а також могли бути використані організаторами дитячого читання та батьками для формування читацької культури дитини та розвитку її духовного, морального, творчого й інтелектуального потенціалу. Ці рекомендаційні бібліографічні посібники малих форм і досі не втратили своєї актуальності й становлять значний інтерес для науковців, що досліджують історію рекомендаційної бібліографії для дітей.

Загалом же дослідження С. Сірополка проблем дитячої літератури та дитячої книги складають окремий напрям наукових інтересів ученого, розробка якого відбувалась в контексті книгознавства, педагогіки, літературознавства, читачезнавства та бібліографії, вони становлять значний внесок у розвиток книжкової культури.

4.3. Діяльність ученого в Українському товаристві прихильників книги

Українське товариство прихильників книги у Празі (УТПК) значною мірою активізувало дослідження бібліології за межами України, об'єднавши у своєму складі визначних науковців і відомих громадських та політичних діячів, які вивчали різні аспекти української книжки без ідеологічних нашарувань та цензурних впливів.

Ідея про створення УТПК у Празі була оприлюднена під час роботи IV Міжнародного з'їзду бібліотекарів та приятелів книги (28 червня – 3 липня 1926 р., Прага), де розглядались питання міжнародного книгообміну, фотомеханічного розмноження рідкісних видань, міжнародного бібліографічного репертуару, стану книжкового ринку та інші бібліологічні проблеми. Під час роботи з'їзду була організована книжкова виставка, що складалась із десяти відділів, що дозволяли у сукупності дати уявлення про розвиток усіх складових книжкової справи, а також про розповсюдження книги через бібліотеки й розвиток бібліографії як у теоретичному, так і в практичному відношеннях¹. Український підготовчий комітет цього з'їзду та книжкової виставки при ньому постановив обговорити ідею щодо створення громадської організації книжників на спеціальній нараді численної української делегації. Було утворено Організаційну комісію при Українському виставковому комітеті, який представляв український відділ на книжковій виставці IV Міжнародного з'їзду бібліотекарів та приятелів книги, де було показано україніку, періодику, Шевченкіану, книжкову продукцію з 1917 р., книжкову графіку й діаграми. Організаційна комісія під час роботи з'їзду планувала провести за участю українських делегатів нараду, на якій обговорити питання, пов'язані з виданням та поширенням книги на всіх українських землях. На розгляд цієї наради було винесено також проект статуту Товариства прихильників української книги, а також доповідь про видання бібліографічного часопису². На нараді С. Сірополко виступив з

¹ Международный библиотечный съезд в Праге // Славян. кв. – 1926. – № 4/5. – С. 201.

² Хроника // Славян. кв. – 1926. – № 4/5. – С. 236.

доповіддю, в якій містилась пропозиція створити товариство, що об'єднало б видавців, бібліотекарів, книгарів й усіх прихильників української книги, а також запропонував організувати видання бібліографічного часопису. Нарада одноголосно ухвалила це рішення, й для вирішення організаційних питань було створено комісію у складі І. Калиновича, О. Лотоцького та С. Сірополка. Було також обрано редакційний комітет у складі Д. Антоновича, Л. Биковського та С. Сірополка³ – для розгляду проекту статуту товариства та програми часопису. На засіданні комісії 4 липня 1926 р. було затверджено розроблений проект статуту Товариства прихильників української книги, який для обговорення планувалося надіслати до УНІК у Києві, Бібліографічній комісії при Науковому товаристві ім. Шевченка у Львові, Союзу руських видавництв Підкарпатської Русі та до США на ім'я установи, що була центральною у книжковій справі⁴. При обговоренні питання про місце осідку Товариства комісія визнала бажаним, щоб це був Київ або Львів, а на українських землях та країнах проживання української еміграції пропонувалось заснувати філії Товариства. С. Сірополко брав безпосередню участь у розробці проекту статуту Товариства, в якому було визначено мету та завдання цього громадського осередку, а також в організації поширення документу серед зацікавлених установ. Він власноручно написав 5 серпня 1926 р. лист на адресу УНІК, в якому зазначалось, що «на нараді українських делегатів Міжнародного бібліотечного з'їзду було ухвалено вироблений проект статуту Товариства прихильників української книги надіслати до центральних бібліологічних установ В. України, Галичини та Підкарпатської України з проханням обговорити цей проект статуту та приступити до заснування товариства або його філій. Нарада однодушно визнала за бажане, щоб товариство було засновано на В. Україні з місцем осідку товариства в Києві, а в інших українських землях і еміграційних колоніях було утворено філії товариства. Інформуючи про це УНІК, маю шану від імені Ініціативної комісії звернутися до Інституту з ласкавим проханням взя-

³ Сірополко С. VI Міжнародний бібліотечний з'їзд у Празі (28 червня – 3 липня 1926) / С. Сірополко // Літ.-наук. вістник. – 1926. – Т. 91, кв. 11. – С. 254.

⁴ Там само. – С. 253.

ти на себе почин заснування в Києві Товариства прихильників української книги, а також подати свої міркування що до самого проекту Статуту, який до цього долучається»⁵. Директор УНІК Ю. Меженко ознайомився зі змістом цього листа й проектом статуту, на якому вмістив свою резолюцію: «Іванченкові для ознайомлення та на висновою», але дата її на документі не вказана. Статут мав 22 параграфи, в яких сформульовано основну мету й завдання Товариства, визначено права та обов'язки його членів, їхню компетенцію, види зборів, виконавчі органи, кошти, ревізійну комісію⁶. Фактично до УНІК було надіслано підготовлений проект установчого документу громадської організації, на основі якого можна було б розпочати утворення бібліологічного товариства, але, ймовірно, у В. Іванченка був той самий висновок, що у Ю. Меженка, – про неможливість створення об'єднання, в першу чергу з політичних мотивів. Водночас пропозиція наради українських делегатів IV Міжнародного з'їзду бібліотекарів та приятелів книги у Празі про створення Товариства прихильників української книги при УНІК свідчила про визнання інституту професійною спільнотою міжнародним центром бібліологічної думки, навколо якого прагнули об'єднатись науковці в галузі книжкової справи. Але умови радянської дійсності не дозволяли УНІК розгорнути міжнародні контакти, що сприяли би подальшому розширенню тематики та поглибленню рівня досліджень в галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографії, книжкової торгівлі, мистецтва книги, загалом, утворенню бібліологічного товариства українців світу.

Впродовж кількох місяців відбувалось обговорення статуту серед зацікавленої спільноти, збирались думки щодо місця осідку товариства. Напевно, пропозиції від означених для цієї мети закладів надходили не дуже активно, й Ініціативною комісією було прийнято рішення про скликання Установчих зборів у Празі, що відбулися 5 січня 1927 р. в приміщенні Карлового університету під головуванням

⁵ ІР НБУВ, ф. 47, спр. 64, арк. 19, 19 зв. ; Ковальчук Г. І. Книгознавчі зв'язки С. Сірополка з Українським науково-дослідним інститутом книгознавства / Г. І. Ковальчук // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 3. – С. 80.

⁶ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 64, арк. 20–21.

Д. Антоновича. На зборах замість робочої назви «Товариство прихильників української книги» було прийнято й затверджено нову назву – «Українське товариство прихильників книги», що значно розширювало напрями його діяльності, ухвалено його доопрацьований статут, накреслено план роботи, обрано управу товариства, до складу якої увійшли С. Сірополко (голова), Є. Вировий (заступник голови), Ю. Тищенко-Сірий (секретар).

Статут УТПК через різного роду формальності був зареєстрований більш ніж через рік існування товариства, 28 березня 1928 р. Його було значно розширено й краще структуровано у порівнянні з проектом, розісланим для обговорення. Новий документ містив 35 параграфів, об'єднаних у 9 розділів, де було визначено головну мету громадської організації – сприяти розвитку та поширенню української книжки, а також означено засоби її досягнення: товариство мало видавати періодичні видання та різні друки в галузі українського книгознавства, організовувати засідання з доповідями та дискусіями, скликати наради та з'їзди стосовно справ, пов'язаних з книжковою продукцією та поширенням книжки, влаштовувати книжкові виставки, утворювати бібліографічні бюро, бібліотеки та книгарні, а також курси в галузі українського книгознавства, налагоджувати контакти з аналогічними установами як українськими, так і зарубіжними, вступати в члени науково-культурних об'єднань, організовувати конкурси, призначати премії і нагороди⁷. У цьому установчому документі, на основі якого мало діяти товариство, було визначено форму власності, його найменування, місцезнаходження, предмет і цілі діяльності, органи управління та порядок їх формування, компетенцію виборних органів, умови припинення діяльності. У статуті було вказано, що товариство є аполітичним, а також зазначалось, що місцем осідку є Прага, а діяльність його охоплює Велику Прагу. Цікава ідея української еміграції про заснування міжнародного бібліологічного товариства у Києві з філіями у місцях компактного проживання українців за межами України вида-

⁷ Статут Українського Товариства прихильників книги в Празі // Звіт УТПК. 1928. – Прага, 1929. – С. 10 ; Заремба О. Видавнича та бібліотечна діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині (1918–1939) / Олесь Заремба. – К., 2006. – С. 81.

валась дуже привабливою, проте вона не могла бути запровадженою у життя повністю. Однак частиною її реалізації все ж стало утворення УТПК у Празі, що мало позитивний вплив на розвиток української бібліології.

У перший рік існування УТПК до його складу увійшли відомі українські науковці та громадсько-політичні діячі: Д. Антонович, Л. Биковський, В. Біднов, Є. Вировий, П. Зленко, О. Кандиба, О. Колесса, І. Мірний, С. Русова, В. Сімович, В. Січинський, М. Славінський, Ю. Тищенко-Сірий, В. Тукалевський, Д. Чижевський, В. Щербаківський, чех Й. Риба та ін. – всього було 47 осіб. З часом спостерігалась певна динаміка щодо кількісного складу, постійно збільшувалось число охочих бути членом УТПК, і на 1 січня 1932 р. їх було майже вдвічі більше від початкової кількості – 83 особи. До роботи в УТПК долучились Б. Лисянський, К. Лисюк, І. Мазепа, С. Наріжний, І. Рудичів, В. Садовський, Ф. Стешко, чех Й. Гайні, а також Спілька чеських книгознавців, Слов'янська бібліотека Міністерства закордонних справ ЧСР, УГА в Подебрадах, УВПІ ім. М. Драгоманова та ін.⁸ Юридичною адресою УТПК, як вказано в його звіті за 1927 р., значилось: Горні Чернощице, будинок 132, тобто адреса, за якою проживала родина С. Сірополка, а в звіті за 1928 р. вже було зазначено інше місце перебування УТПК: Прага VIII, будинок 1315, – куди переїхав на той час С. Сірополко з родиною.

Як голова управи цього товариства С. Сірополко організовував його роботу, спрямовану на актуалізацію бібліологічних проблем інтелектуальними зусиллями українських учених-емігрантів, яких цікавили теоретичні й практичні проблеми книговидання та книгопоширення. Завдячуючи активній діяльності УТПК впродовж лише першого року його існування Український Академічний Комітет у Празі на своїх загальних зборах 5 грудня 1927 р. ухвалив рішення про прийняття товариства до числа своїх членів⁹. А на загальних зборах 5 грудня 1929 р. голову УТПК було обрано в члени Управи цього Комітету. Той факт, що українська наукова організація на чолі з ректором УВУ академіком І. Горбачевським, яка сприяла об'єднанню наукових уста-

⁸ Княголюб. – 1927. – № 1. – С. 37; Звіт УТПК. 1931. – [Б. м., б. р.] – С. 13.

⁹ Звіт УТПК. 1927. – [Б. м., б. р.] – С. 7.

нов і репрезентації української науки, членами якої були українські високі школи на еміграції, а також Наукове товариство ім. Шевченка, прийняла до своїх лав УТПК, та обрання членом управи Українського Академічного Комітету голови УТПК свідчить про належну наукову діяльність осередку й дає підстави вважати його науковим товариством. Український Академічний Комітет (1925–1940) був визнаний міжнародною Комісією для інтелектуальної співпраці в Лізі націй і входив до складу її органу – Інституту інтелектуальної співпраці в Парижі (до 1934, коли до Ліги націй було прийнято СРСР). Комітет брав участь у міжнародних з'їздах, конференціях, організовував українські наукові з'їзди (1928 і 1932) в Празі, в яких взяли участь більше ста учених з еміграції, а також із Західної України.

Головними формами діяльності УТПК були щомісячні загальні збори, які проводились у вигляді конференцій, де виголошувались наукові доповіді та реферати, з якими виступали переважно члени товариства, а також відбувались дискусії, в ході яких обговорювались наукові проблеми бібліології. Важливо, що на загальних зборах могли бути присутніми не лише члени товариства, а й зацікавлені особи, які також мали змогу обмінюватися міркуваннями з приводу обговорюваних питань, що надавало засіданням публічності, робило їх відкритими для поширення наукових знань про книжку та книжкову справу. Так, за загальних зборів інколи був присутній відомий бібліограф, секретар Українського товариства бібліофілів у Львові В. Дорошенко.

Більшість доповідей публікувалась на сторінках «Книголюба», де більш широко оприлюднювались результати різних напрямів бібліологічних досліджень українських науковців, декотрі з яких друкувались також в різних українських періодичних виданнях. На засіданнях УТПК, що відбулися з 1927 по 1931 р. було заслухано близько 70 доповідей і 20 рефератів¹⁰, підготовлених українськими вченими, зокрема Д. Антоновичем, О. Безпалком, В. Бідновим, П. Богацьким, О. Бочковським, Є. Вировим, О. Гайманівським, П. Зленком, Р. Лісовським, С. Наріжним, М. Омеляновичем-Павленком, В. Сімовичем, С. Сірополком, В. Січинським, Ф. Слюсаренком, Ф. Стешком, Ю. Тищенком,

¹⁰ Короткий звіт УТПК за 5-ліття (1927–1931 рр.) // Звіт УТПК. 1931. – [Б. м., б. р.]. – С. 6.

Д. Чижевським. Проблематика досліджень була досить розгалуженою, але переважав інтерес до історії бібліології, книжкової та бібліотечної справи, мистецтва книги, а також проблем бібліографії українки. Д. Антонович вивчав особливості творчості Г. Нарбути та мистецтво нової української книги (3.II–1927*)¹¹; його увагу привертав словник українських граверів (2.VI–1928), маловідоме українське видання 1821 р. (4.IV–1929*), нові видання поезій М. Старицького (10.V–1929), книжка О. Кисіля про К. Соленика (6.X–1930*). В. Біднов ділився своїми думками з приводу українських релігійних видань часів революції 1917–1923 рр. (20.I–1927*), зокрема щодо перекладу П. Кулішем Св. Письма (2.VI–1927*), досліджень наукових праць академіка Д. Багалія (3.XI–1927), наукових праць В. Антоновича (8.III–1928), історії громадських бібліотек на Україні (3.V–1928), праць академіка М. Петрова з історії українського письменства (10.V–1929), С. Голубева і його праць з історії України (3.IV–1930*). П. Зленко доповідав про результати свого аналізу празьких друків Ф. Скорини (14.IV–1927*), розповсюдження книжок по селах радянської України (4.V–1929), укладання бібліографії видань української еміграції в ЧСР (7.XI–1929), місце бібліології в класифікації Т. Г. Масарика (6.III–1930), друки української еміграції в ЧСР (6.XI–1930*), значення книжки в українських приповідках, легендах та піснях (14.IV–1931), «Читальню» в творах В. Стефаника (14.IV–1931), особливості редагування праць В. Стефаника (14.IV–1931). В. Січинський розповідав про видання з українського мистецтва за останні десять років (3.III–1927), Д. Щербаківського як бібліографа і дослідника української книжки (7.VII–1927), книжкову графіку Г. Ковжуна (12.I–1928), історіографію українського пластичного мистецтва за 1927 р. (25.VI–1928), нові видання з українського народного граверства (7.III–1929), рукописну «Євангелію Учительну» на Маковиці з кінця XVI ст. (7.XI–1929), гравюри Острозьких видань (5.V–1930), видання мистецької школи в Кам'янці-Подільському (18.VI–1931). Український філософ Д. Чижевський розповідав про Лейпцизьку виставку «Мистецтво книжки» і дрезденську виставку «Папір» (7.VII–1927*), магістра Йогана Гербінія

¹¹ (* позначено доповіді, опубліковані в «Книголюбі»).

його книгу про Київські печери (14.XII-1927*), книгу як об'єкт філософського дослідження (5.IV-1928), міжнародну виставку преси в Кельні (13.XII-1928*), бібліографію україніки чужими мовами (7.III-1929), забутий німецький збірник віршів на українські сюжети (6.V-1929), завдання славістичних бібліотек (3.XII-1931*). С. Сірополко доповідав про план діяльності УТПК (15.XI-1928), кілька спірних питань в бібліотечно-бібліографічній справі (5.V-1927), бібліогечну справу на радянській Україні в останнє десятиліття (2.II-1928), книгознавство в ЧСР за останнє десятиліття (15.XI-1928*), видавничу та бібліотечну діяльність Товариства «Просвіта» у Львові за 60 років (13.XII-1928), бібліографічний матеріал в праці А. Лейтеса та М. Яшека «10 років української літератури» (6.VI-1929), Т. Г. Масарика як книгознавця й книголюба (6.III-1930), видання Острозької друкарні (5.VI-1930), Юрія Мелянтриха (4.XI-1930*), історію закриття часопису «Бібліологічні вісті» (5.XI-1931). Наведені матеріали свідчать про регулярність проведення засідань УТПК та широту тематики обговорюваних питань бібліологічної спрямованості, характерної для наукового товариства. Проблематика доповідей вказувала на значний інтерес до теоретичних проблем української книги, розгляд її як об'єкта філософського дослідження, а також до заборонених в радянській Україні питань історії української книги, її мистецьких особливостей, релігійної літератури, перекладу Св. Письма, бібліографії зарубіжної україніки тощо. Результати досліджень українських науковців, котрі перебували у вимушеній політичній еміграції, про які йшлося на засіданнях УТПК, сприяли актуалізації бібліологічної тематики, що розвивало наукову думку в галузі книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства.

Важливим напрямом діяльності УТПК було налагодження професійних контактів з бібліотечно-бібліографічними установами, зокрема Книжковою палатою України, Всенародною бібліотекою України, УНДІК, Бібліографічною комісією НТШ у Львові, Біографічним товариством в Одесі, Чеською спілкою бібліотекарів і приятелів книги у Празі, Спілкою польських бібліотекарів у Варшаві. Так, УТПК стало асоційованим членом Спілки чеських бібліотекарів, а вона стала членом УТПК. З утворенням чехословацькою спілкою книгознавців свого часопису «Slovaná knihověda»,

де виходили друком праці С. Сірополка та інших українських фахівців, до складу його редакційної колегії, яка складалась із представників кожної слов'янської національності, від українців увійшов С. Сірополко, що певною мірою свідчило про його міжнародний авторитет як бібліолога. У часописі планувалась публікація статей, рецензій та бібліографічних оглядів в галузі книгознавства не тільки слов'янськими, а й англійською, німецькою та французькою мовами.

Розширюючи міжнародні контакти, Управа УТПК на прохання Ради Української бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі здійснювала збір у Празі книжок, журналів та інших документів для цієї установи, надавала їй посильну фінансову підтримку. УТПК відгукувалось на резонансні міжнародні події, що торкались розвитку в цілому української культури. Так, у листопаді 1930 р. на загальних зборах було ухвалено резолюцію-протест проти організованого польської владою терору проти українського населення та української культури у Східній Галичині. Документ було надіслано до Міжнародного бібліографічного інституту в Брюсселі, бібліотечним громадським організаціям в різних країнах світу.

У перший рік діяльності УТПК з ним прагнула налагодити професійні контакти Книжкова палата України з метою збору інформації про видання українською мовою в ЧСР. Книжкова палата України звернулася до всіх українських видавництв та книгарень за межами радянської України з проханням надсилати на її адресу по одному примірнику своїх видань, незалежно від наукового й політичного змісту для їх бібліографічного опрацювання та публікації інформації на сторінках «Літопису українського друку». Книжкова палата України звернулася до УТПК з проханням щодо регулярного постачання на її адресу нових книжок українською мовою та бібліографічних видань з ЧСР в обмін на видання, що виходять в Україні. Управа товариства повідомила установу про свою згоду на здійснення посередництва в справі реєстрації та збору нових українських книжок, виданих у ЧСР за умови оплати витрат, пов'язаних з їх пересилкою, а також за умови оголошення Книжковою палатою України в українських часописах про те, що вона уповноважує УТПК в Празі на роль посередника щодо збо-

ру українських видань в ЧСР. За такої умови Управа товариства погоджувалась надавати допомогу щодо збирання українських друків на терені ЧСР для потреб Книжкової палати України¹². Кілька збережених поштових листівок дають уявлення про динаміку взаємин цих двох українських інституцій – громадського товариства у Празі й державної установи в Україні. Якщо у листівці, надісланій від 11 серпня 1931 р., (до появи статті С. Сірополка у «Ділі», присвяченій боротьбі з так званим українським націоналізмом в радянській Україні¹³), містилось особисте звертання до нього, як голови УТПК, то у пізніших кореспонденціях 1932 р., після кількох публікацій С. Сірополка на захист УНДІК та його співробітників, листівки стали надходити безіменними, без належної поваги до голови Управи, із зазначенням лише назви товариства¹⁴.

¹² Хроніка Українського товариства прихильників книги // Книголюб. – 1927. – № 2. – С. 79, 83.

¹³ Йдеться про статтю: Сірополко С. Боротьба з «українським націоналізмом» на Радянській Україні / С. Сірополко // Діло. – 1931. – 15 серп. (№ 182). – С. 1.

¹⁴ Листівки від Української Книжкової палати та адресу УТПК:
[11.УІІ.31]

[Харьков] До Голови Укр. т-ва прихильників книги п. С. Сірополка
Шановний добродію,

Українська книжкова палата повідомляє Вас, що сьогодні надіслано Вам рекомендованою бандеролею книжку Ф. Савченка «Заборона українства» в обмін на закордонні друки.

Прохання підтвердити одержання цієї книжки та надісланих раніш чисел «Радянського книгаря» і «Л.[ітопису]У[країнського]Д[руку]».

З пошаною

Директор М. Годкевич
Референт

До Українського Товариства Прихильників книги в Празі.

Українська книжкова палата повідомляє, що надіслану від Вас періодику, й зокрема часопис «Укгаїпа» одержано.

Палата дуже вдячна Вам за ласкаву допомогу у бібліографічній роботі.

З правдивою пошаною

Директор О. Перовська
Референт
4.Х.32 р.

До Українського Товариства Прихильників книги в Празі.

Українська книжкова палата потверджує одержання Вашої листівки з 12.ХІ.32 р. і повідомляє, що сьогодні надіслано Вам дезидератне числа 17 – 18 «Радянського книгаря».

Досі надіслано Вам 22 чисел «Рад. книгаря», якщо Вам ще якогось числа бракує, крім 17-18, Палата негайно надішле.

УТПК підтримувало контакти також з українськими бібліологами, що проявлялось у листуванні, взаємному обміні інформацією та надсиланні спеціальних друкованих видань. Збереглося кілька листівок відомого українського вченого, знавця книги, бібліографа Я. Стешенка, написаних вже після звільнення його з-під тривалого арешту в справі Спілки визволення України (1929–1930) й адресованих УТПК, зокрема від 6 листопада та 5 грудня 1930 р., 15 січня та 21 березня 1931 р., 12 лютого та 12 березня 1932 р., в яких висвітлено професійні інтереси науковця, його обізнаність з новинками фахових видань, з празькими українськими друками¹⁵.

Фактично листи було адресовано голові Управи цього товариства С. Сірополку, бо в них зазначено його домашню адресу, на яку надходила кореспонденція УТПК. На початку 1933 р. Я. Стешенко вже адресував свої листи безпосередньо на ім'я С. Сірополка, працюючи над бібліографією української книги.

УТПК намагалось підтримувати контакти з окремими особами, дотичними до бібліології. Так, від його імені у 1927 р. були надіслані ювілейні вітання академіку Д. Багалію (Харків), О. Кобилянській (Чернівці), С. Маслоу (Київ), Д. Антоновичу (Прага), М. Тишкевичу (Польща), а також на адресу бібліотечних з'їздів, з'їздів книгарів і видавців у ЧСР, ужгородської «Просвіти» з нагоди 10-х роковин її заснування, товариства «Взаїмна Поміч Українського Учителства» у Львові з нагоди його 25-літнього ювілею.

Для організації роботи УТПК в його складі було організовано кілька комісій: бібліотечно-бібліографічна, видавничо-редакційна та ревізійна, які відображали основні напрями діяльності громадського наукового осередку.

Книжки Х. Тітова [Ф. И.] Титов. Очерк по истории русского книгописания и книгопечатания. Вып. 1. Русск[ое] книгопис[ание] XI–XVIII вв. «Искусство». – К., 1910 [і окр. – К., 1911]. Палата досі не роздобула (вичерпана), інші книжки сподівається швидко дістати та надіслати Вам.

З пошаною,

Директор (підпис за директора)
Референт
2.XII.1932 р.»

¹⁵ Листи Ярослава Стешенка до Степана Сірополка / публікація, вступ. ст., комент. Таїсії Ківшар // Київ. старовина. – 1996. – № 4/5. – С. 81–92.

Так, бібліотечно-бібліографічна комісія була утворена 17 лютого 1927 р. й мала 4 засідання впродовж цього року, у яких брали участь Д. Антонович, Є. Вировий, О. Гайманівський, М. Михальчук, С. Сірополко, В. Січинський, Ю. Тищенко, О. Шаповал, П. Богацький, А. Животко та П. Зленко. На розгляд цієї комісії Управа подала на перших зборах проєкт основних напрямів її діяльності, в якому, зокрема, було заплановано створення підручної бібліографічної бібліотеки українських та чужоземних видань, реєстрацію всіх нових закордонних українських друків та україніки в чужих мовах, виявлення в місцевих бібліотеках і реєстрацію важливих публікацій з українознавства, виявлення старих книгосховищ на Підкарпатті та реєстрацію віднайдених стародруків, збір бібліографічної інформації про українські видання й україніку, бібліографічні контакти з бібліографічними осередками, збирання матеріалів щодо історії української книжки на чужині й техніки бібліотечної справи у зарубіжних бібліотеках, спеціальний розгляд і оцінку визначних українських видань. Головою комісії було обрано В. Січинського, а секретарем – П. Зленка.

Що до першого напрямку діяльності цієї комісії, то варто зазначити, що тільки за перший рік її існування підручною бібліографічною бібліотекою УТПК було придбано близько 50 назв книжок і періодичних видань, переважно в галузі книгознавства, серед яких – «Літопис українського друку», «Бібліологічні вісті», «Журнал бібліотекознавства та бібліографії», «Бюлетень Державного видавництва України», «Časopis československých knihovníků», «Bibliofib», «Przewodnik bibliograficzny», «Slovanský přehled», «Bibliograficzny Katalog», «Naše kniha», «Osvětový Věstník Podbrdská», «Сін». Впродовж наступних років вона поповнювалась новими періодичними та бібліографічними виданнями, й хоч загальна чисельність фонду становила 114 назв, проте він був значимим за своєю фаховою спрямованістю¹⁶. Фонд підручної бібліотеки й не міг бути значним за кількістю назв, оскільки її комплектування обмежувалось як фінансами УТПК, так і відсутністю приміщення для зберігання періодичних і інших видань.

¹⁶ Дубровіна Л. Бібліотечна діяльність емігрантських українознавчих центрів у 20–30-х роках ХХ ст. / Любов Дубровіна // Бібл. вісн. – 2009. – № 2. – С. 6.

Бібліотечно-бібліографічна комісія УТПК, в контексті своєї роботи над створенням українознавчого бібліографічного репертуару, мала здійснювати реєстрацію всіх нових українських друків за межами радянської України, а також україніки в чужих мовах, «виходячи по-за мовні рямці, приєднуючи до нашої наукової роботи всю чужомовну літературу, що тільки може прислужитися українській науці»¹⁷. С. Сірополко у доповіді на II Українському науковому з'їзді у Празі зазначав, що УТПК у своїй діяльності «йшло назустріч реалізації наміченої ВУАН праці складання всеукраїнського бібліографічного репертуару»¹⁸, маючи на увазі засідання 1-го Пленуму Бібліографічної комісії ВУАН (11–14 квітня 1927 р.), де йшлося про новий етап роботи над українським бібліографічним репертуаром.

Бібліотечно-бібліографічна комісія ставила за мету також виявлення в місцевих бібліотеках і реєстрацію важливих публікацій з українознавства, а також пошук їх у бібліографічних та інших виданнях, що зрештою спрямовувалось на поповнення і розширення бібліографії україніки. В контексті цієї роботи становлять інтерес дослідження С. Сірополка, С. Наріжного, М. Мухина, П. Богацького та інших членів товариства.

Як голова товариства, в якому постійно обговорювалися питання забезпечення необхідної повноти бібліографічної інформації щодо зарубіжних українських друків, С. Сірополко усвідомлював потребу в існуванні осередків, де були б зібрані всі видання еміграції, тому він порушив цю проблему в своєму виступі на II Українському науковому з'їзді (20–24 березня 1932 р., Прага), що певною мірою вплинуло на формулювання першого пункту резолюції цього форуму. Зокрема йшлося про необхідність утворення «добре уфундованих бібліотек українознавства за кордоном і просити усі наші крайові й еміграційні установи й видавництва надсилати туди по одному даровому примірнику»¹⁹ своїх видань, до бібліотек УВУ в Празі та Українського наукового інсти-

¹⁷ Меженко Ю. О. Організаційні та теоретичні передумови українознавчого бібліографічного репертуару / [Ю. О. Меженко] // Книголюб. – 1927. – № 3. – С. 3.

¹⁸ Сірополко С. Українська бібліографія на еміграції / С. Сірополко // Книголюб. – 1932. – Кн. 1/2. – С. 46.

¹⁹ Бібліотечна справа // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 66.

туту в Берліні. Отже, майже запроваджувалось положення про обов'язковий примірник зарубіжних українських друків в ЧСР, що, без сумніву, створювало умови для необхідної повноти їх реєстрації, а також для удосконалення комплектування бібліотек цих наукових закладів та забезпечення інформаційних потреб читачів.

Одним із напрямів діяльності УТПК була організація виставок українських видань. Так, було організовано виставки, присвячені досягненням книгознавства в ЧСР за останнє десятиліття (1918–1928), а також українським виданням Буковини за цей самий період, окремим виданням з українського пластичного мистецтва, української графіки (1933), таборовим виданням та екслібрисам. Але найбільш помітною стала участь членів УТПК в організації та роботі II Українського наукового з'їзду у Празі, де голова УТПК С. Сірополко виступив на пленарних засіданнях із доповідями «Праця української еміграції в галузі педагогіки» та «Українська бібліографія на еміграції за останні десять років», головував на філософсько-педагогічній підсекції, на якій виголосив доповідь «Політехнізація школи на сов. Україні». Як голова Виставочно-бібліографічної підкомісії цього форуму, він сприяв організації виставки книжкової продукції української еміграції за 10 років, влаштованій у приміщенні Центральної бібліотеки Праги з нагоди проведення даного зібрання. Виставка, на якій було представлено біля тисячі назв книжок й окремих відбитків, мала на меті наочно показати книжкову продукцію української еміграції, зокрема й познайомити загаль із мистецьким добробком українських графіків П. Холодного, П. Холодного-молодшого, В. Кричевського, Р. Лісовського та ін. Її відвідало багато українців та іноземців, переважно чехів з кола учених, бібліографічних діячів і бібліофілів.

До з'їзду було підготовлено «Бібліографічний покажчик наукових праць української еміграції 1920–1931» (Прага, 1932), укладений секретарем Виставочно-бібліографічної підкомісії П. Зленком, який одночасно був і секретарем УТПК. Спершу покажчик було видано Організаційною комісією лише для делегатів з'їзду, та згодом вийшов другий наклад, у передмові до якого С. Сірополко зазначав, що в основу покажчика покладено «...почасти матеріял, зібраний секретарем Українського Товариства Прихильників

Книги в Празі П. Зленком для іншої потреби, почасти бібліографічні відомості, зібрані Виставочно-Бібліографічною Підкомісією 2-го Українського наукового З'їзду» та що видання «...є передрук публікації п. Зленка, яку видала Організаційна Комісія 2-го Українського наукового З'їзду для членів цього З'їзду»²⁰. Обкладинка видання була прикрашена видавничим знаком УТПК в Празі, що вказувало на визнання його ролі у підготовці бібліографічної праці. До покажчика увійшли як окремі наукові видання української еміграції, так і відбитки за останні десять років, що вийшли друком зі своєю пагінацією або в обкладинці.

Однак об'єктивні причини не дали змоги укладачеві з належною повнотою представити науковий доробок українських учених-емігрантів. Зокрема, брак коштів призвів до вимушеного скорочення обсягу видання (до покажчика не потрапили праці, що не мали окремих відбитків із пагінацією, надруковані без обкладинки, вміщені у журналах та збірниках), вплинув також обмежений час – як для підготовки такої об'ємної праці. Відіграли свою роль і суб'єктивні чинники, серед яких несвоєчасна подача інформації авторами, неповнота бібліографічних відомостей у списках, і той факт, що «відгукнулася, на жаль, лише незначна кількість авторів, при чому дехто з них відгукнувся вже тоді, коли «Б[ібліографічний] П[окажчик]» був остаточно складений до друку й подані від них матеріали не могли увійти до «Б[ібліографічного] П[окажчика]»²¹, що також завадило повноті представлення бібліографії праць вчених-емігрантів. Аби нівелювати в подальшому означені проблеми та зібрати максимально повну бібліографію української наукової еміграції, як прагнуло УТПК, його голова С. Сірополко у своїй передмові до другого видання наголосив: «Невикористаний матеріал може увійти до дальших випусків «Б[ібліографічного] П[окажчика]», над укладанням якого продовжувало працю УТПК, тому «проситься авторів наукових праць надсилати свої праці, або бодай повні бібліографічні відомості про кожну працю зокрема за нижчевказаним програмом, а також всі поправ-

²⁰ Сірополко С. Передмова / С. Сірополко // Зленко П. Бібліографічний покажчик наукових праць української еміграції, 1920–1931 / П. Зленко. – Прага, 1932. – С. V.

²¹ Там само.

ки й доповнення до цього «Б[ібліографічного] П[оказчика]» на адресу Українського Товариства Прихильників Книги – Прага VIII ср. 1315»²².

Слід зазначити, що УТПК постійно збирало інформацію про друковані праці української еміграції в контексті завдань своєї бібліографічної діяльності. Так, ще задовго до початку підготовки до наукового з'їзду, 7 листопада 1929 р., а також 6 листопада 1930 р., П. Зленко доповідав на загальних зборах УТПК про різні проблеми укладання бібліографії видань української еміграції в ЧСР²³. Відтак, заклик С. Сірополка щодо необхідності подання персональної бібліографічної інформації на адресу товариства лише ще раз засвідчив, що УТПК прагнуло продовжувати збір, упорядкування, аналіз та поширення інформації про друки української еміграції й після видання означеного покажчика.

Вивчення сучасними дослідниками бібліографічних відомостей із «Матеріалів до «Виставочно-бібліографічної підкомісії II Українського наукового з'їзду» у Празі» виявило, що за межами покажчика П. Зленка залишились публікації доктора права, професора УВУ С. Володимирова, вибірково представлені дані про роботи професора УВУ Ф. Швеця, професора УВУ В. Щербаківського, професора УГА В. Іваниса, доцента УГА Л. Грабини та інших українських науковців²⁴. Віднайдені бібліографічні відомості про науковий доробок цих та інших дослідників сприятимуть доповненню бібліографічної та біографічної інформації щодо української еміграційної інтелігенції в Європі міжвоєнного періоду. Водночас це ніяк не применшує значення «Бібліографічного покажчика наукових праць української еміграції 1920–1931», укладеного П. Зленком, в якому кожний вміщений запис був належно анотований, містив опис титульної сторінки (за її відсутності — здійснювався за обкладинкою), відомості про видавництво, спосіб друку, друкарню, літографію, рік видання, формат, кількість сторінок, кількість ілюстрацій, наклад і ціну видання. Представлені

²² Там само. – С. V–VI.

²³ Хроніка Українського товариства прихильників книги // Книголюб. – 1929. – Кв. 3/4. – С. 47; Зленко П. Друки української еміграції в Ч. С. Р / П. Зленко // Книголюб. – 1930. – № 4. – С. 228–241.

²⁴ Ніколаєва Т. Документи з фондів Центрального архіву зарубіжної україніки до II Українського наукового з'їзду у Празі 1932 р. / Т. Ніколаєва // Бібл. вісн. – 2013. – № 1. – С. 33–35.

в покажчику праці дають уявлення про розвиток зарубіжної україніки, тематику й проблематику досліджень, інтенсивність наукової думки з різних галузей знань та публікаторську активність вчених на еміграції. Вони розширюють персоналогічний ряд науковців, тим самим засвідчуючи суттєве збагачення української та світової науки й культури і сприяючи ознайомленню з інтелектуальними досягненнями українців, які й у вигнанні продовжували плідно працювати. Крім цього, інформація про українські друки дає змогу аналізувати динаміку еміграційного видавничого руху, його структуру, зміст та функції, подає хронологію книжкових подій, знайомить з географією українських видань, розкриває їх мовні, кількісні, якісні особливості, наклад, формати, представляє книжкову графіку, поліграфічну культуру видань тощо.

Бібліографічний покажчик праць української еміграції, укладений П. Зленком, має належний довідковий апарат (іменний покажчик авторів, перекладачів, редакторів, поданий за абеткою українською та латинською мовами; список скорочень; абетковий покажчик гасел анонімних творів, праць у збірниках і періодичних виданнях), що свідчить про бібліографічну культуру видання та забезпечує зручність користувачам. З цією ж метою вміщено систематизовані за Міжнародною десятковою класифікацією дані про видання українських науковців, а в межах кожного розділу — за абеткою прізвищ авторів і назв публікацій. Отже, бібліографічний покажчик П. Зленка є значним внеском у розвиток української історичної бібліографії, а за широтою охоплення тематики наукових досліджень та систематизацією — важливим джерелом вивчення розвитку наукової думки української еміграції, а також історії вітчизняної книжкової культури. А відтак — становить неабиякий інтерес для сучасних дослідників різних галузей української еміграційної науки, історії книги та книжкової справи, що, зокрема, засвідчує його факсимільне видання, здійснене наприкінці ХХ ст. у бібліографічній серії Канадського Інституту українських студій Альбертського університету²⁶.

²⁶ Зленко П. Бібліографічний покажчик наукових праць української еміграції, 1920–1931 / П. Зленко ; Канад. ін-т укр. студій, Альберт. ун-т. — Едмонтон, 1990. — 154 с. — (Сер. довідників / ред. Е. Касинець ; довідник № 39).

Водночас на II Українському науковому з'їзді (20–24 березня 1932 р., Прага), для якого П. Зленком був підготовлений «Бібліографічний покажчик наукових праць української еміграції 1920–1931» (Прага, 1932), приділялась значна увага питанням бібліографії в контексті головного завдання форуму щодо підбиття підсумків роботи українських науковців на еміграції за десять років. На пленарних засіданнях йшлося про напрями наукових досліджень та засоби їх оприлюднення, а також про розвиток різних напрямів бібліографії. Серед досліджень українських науковців фахових бібліографічних питань торкались реферати С. Сірополка «Українська бібліографія на еміграції за останні десять років», В. Дорошенка «Гете в українській літературі» та З. Кузелі «Організація науково-інформаційної праці за кордоном». Після обговорення багатьох доповідей та повідомлень з'їзд ухвалив 9 резолюцій в галузі бібліотечно-бібліографічної справи й визначив завдання в цьому напрямі для УВУ в Празі, Українського наукового інституту в Берліні, а також, одночасно з дорученнями для цих наукових закладів, йшлося про завдання для УТПК, що ставило його на один рівень із зарубіжними українськими науковими осередками.

Зокрема, у 3-й резолюції зазначалось: «Український Науковий З'їзд признає konieczність виготовлення бібліографічного покажчика праць з українознавства в чужій мові і просить Український Науковий Інститут у Берліні зайнятися цією справою», а в наступному пункті цього документу вказувалось: «Український Науковий З'їзд признає konieczність щорічного виготовлення бібліографії перекладів з чужих мов на українську і просить Українське товариство прихильників книги в Празі зайнятися цією справою». Далі йшлося про те, що «Український Науковий З'їзд признає бажаним публікувати бібліографію чужинних праць про Україну і доручає цю справу Українському товариству прихильників книги в Празі»²⁶. Фактично рішенням II Українського наукового з'їзду у Празі на УТПК було покладено ведення бібліографії з україніки іноземними мовами, збирання інформації про українську тематику у книжковій продукції близького й далекого зарубіжжя, а також про праці, пере-

²⁶ Бібліотечна справа // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 66.

кладені з іноземних мов українською з метою поширення відомостей про дослідження в галузі україніки, що вийшли друком у різних країнах світу.

Діяльність Видавничо-редакційної комісії УТПК, участь у роботі якої брали Д. Антонович, Є. Вировий, В. Сапіцький, С. Сірополко, Ю. Тищенко, В. Тукалевський й Д. Чижевський, також була помітною для української бібліології. На її першому засіданні 10 лютого 1927 р. було обрано В. Тукалевського її головою, секретарем – В. Сапіцького, а також поставлено питання про необхідність утворення власного періодичного органу – журналу «Книголюб»²⁷.

Тут варто зауважити, що українська еміграція заснувала кілька спеціальних журналів, в яких висвітлювались проблеми книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії. Хронологічно першим був книгознавчо-бібліографічний збірник «Книга», єдине число якого було видано в грудні 1921 р. у Відні за редакцією Д. Антоновича. Це був друкований орган бібліографічного гуртка, створеного у цьому місті в червні 1921 р. з метою об'єднання дослідників української книги та збирання бібліографічних матеріалів і книжок для Національної бібліотеки та бібліографічного інституту в Києві, а також Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Наступним було «Українське книгознавство» – орган гуртка бібліологів при УГА в Подебрадах, який від травня до листопада 1922 р. випустив три (перше вийшло у Варшаві) числа за редакцією Л. Биковського. «Книголюб» (1927–1932) став наступним бібліологічним виданням за межами України.

Перед заснуванням «Книголюба» УТПК видало Бюлетень УТПК в Празі, перше (й останнє) число якого вийшло 20 лютого 1927 р. До складу редакційного комітету «Книголюба» входили українські вчені й громадські діячі, що, перебуваючи в еміграції, самовіддано працювали над розбудовою громадського бібліологічного видання: Є. Вировий, С. Сірополко, В. Січинський, В. Тукалевський та Д. Чижевський. Відповідальним редактором журналу став С. Сірополко.

Редакційний комітет накреслив основні завдання новоствореного видання, серед яких: публікація статей теоре-

²⁷ Бюлетень Українського товариства прихильників книги в Празі. – Прага, 1927. – 20 лют. (№ 1). – С. 2.

гичного й практичного характеру в галузі історії та сучасного стану українського книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії, а також рецензій та бібліографічних оглядів, хроніки подій в галузі бібліології; складання літопису українських публікацій за межами радянської України (оскільки ті, що виходили в Україні, реєструвались Книжковою палатою). У першому номері «Книголюба» уточнювались завдання часопису, зокрема, у вступній статті «Від редакції» зазначалось, що воно полягало у дослідженні української книги від найдавніших часів до сучасності, й першою умовою її вивчення було визначено здійснення бібліографічного опису видань, укладання повної бібліографії. Багато українських друків, що вийшли за межами радянської України та українських земель Польщі, не було включено до «книжного скарбу» нашого народу, але потреба їх максимально повного виявлення особливо актуалізувалась у зв'язку зі створенням українознавчого бібліографічного репертуару. Тому редакція журналу планувала виокремити відділ, в якому би подавався реєстр тих видань, що з 1 січня 1927 р. виходили поза межами радянської України й українських земель у Польщі²⁸.

Проте початкові ідеї при створенні журналу пізніше було трансформовано, значно розширено, що сприяло перетворенню його на бібліологічне видання наукового товариства з періодичністю випуску раз на три місяці. Для здобуття коштів на видання часопису вирішено було звернутися до українських вузів Чехії, а також до всіх українських видавництв по фінансову підтримку новостворюваного видання. Члени УТПК одержували журнал без оплати, але, щоб зменшити поштові витрати на пересилку «Книголюба» для них, а також інших установ та зацікавлених осіб, Управа УТПК звернулася до Управління пошт й телеграфів з проханням запровадження зниженого тарифу на пересилку видання, як це було встановлено для періодичних видань в ЧСР, тому Управа у своєму проханні зазначила як відповідального редактора громадянина ЧСР, члена товариства доктора Йозефа Рибу, за його ласкавою згодою (оскільки його громадянство впливало на зменшення фінансових витрат на пересилку), але фактично на цій посаді залишався

²⁸ Від редакції // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 1–2.

С. Сірополко як Голова УТПК. Управління пошт й телеграфів задовольнило клопотання, тому починаючи з другого числа за 1930 р. «Книголюб» користувався зниженим тарифом, що дало товариству значну економію в поштових витратах²⁹.

Слід зауважити, що впродовж 1925–1926 рр. реєстрація українських друків, виданих за межами радянської України, відбувалась у місячнику слов'янської бібліографії «Славянская книга» у розділі «Книжный указатель» разом з російськими й білоруськими друками, а вже у 1927 р. із заснуванням «Книголюба» на його сторінках продовжено поточну реєстрацію українських друків, виданих за межами УСРР, крім тих, що виходили на українських землях у Польщі, які реєструвались у спеціальному органі Союзу

²⁹ Звіт УТПК. 1930. – [Б. м., б. р.]. – С. 2 ; М. Грузов та М. Шудря зазначали, що Йозеф Рибка з „першої книги „Книголюба” за 1930 р. став його відповідальним редактором, перебравши на себе обов'язки від незмінного досі керівника видання – проф. С. Сірополка”. Див.: Грузов М. „Книголюб” (Прага, 1927–1932 рр.) : покажч. змісту часоп. / М. Грузов, М. Шудря ; ред. О. Сидоренко. – К., 1996. – С. 5. – (Бібліогр. покажч.). Дійсно із 1930 року для чеха д-ра Й. Рибки формально було введено посаду відповідального редактора з метою заощадження поштових витрат на пересилку журналу, пов'язаних з особливостями чеського законодавства. Як зазначено у Звіті УТПК за 1931 рік завдяки пільговому тарифу на пересилку „Книголюба” поштові витрати зменшилися у порівнянні з минулим роком на суму 289 крон. (Звіт УТПК. 1931. – С. 3.) Насправді ж С. Сірополко й надалі залишався головним редактором згаданого видання, на що вказує й той факт, що його прізвище стоїть на першому місці, перед прізвищем відповідального редактора Й. Рибки, про що можна довідатись з останніх сторінок кожного числа „Книголюба” за 1930. – Кн 1. – С. 72 ; Кн. 2. – С. 144 ; Кн. 4. – С. 280 ; за 1931. – Кн 1. – С. 52 ; за 1932. – Кн. 1/2. – С. 80 тощо. Що ж до участі д-ра Й. Рибки в роботі УТПК, то відомо, що з 1927 р. по 1933 р. він був незмінним головою Ревізійної комісії товариства, яка згідно статуту мала давати свої висновки щодо щорічного справоздання Управи та кошторису, а також мала право доступу до всіх справ і діловодства. На загальних зборах УТПК, що відбулися 8 лютого 1934 року, де було здійснено „місцевий переворот” по усуненню багаторічного Голови УТПК С. Сірополка й обранню В. Січинського, мали заслухати річний звіт товариства, а також звіт Й. Рибки як голови ревізійної комісії про її роботу. Але він не прийшов на зібранні, а надіслав повідомлення про те, що через незалежні обставини він не зможе прийти на збори та й взагалі не братиме участь у роботі товариства у найближчі півроку. Незважаючи на таку заяву Й. Рибки його знову було переобрано до складу ревізійної комісії. Детальніше див.: Заремба О. Видавничча та бібліотечна діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині (1918–1939) / О. Заремба. – К., 2006. – С. 92–94.

українських накладень і друкарень у Львові «Книжнику» (вийшло одне число за 1927 р.³⁰).

Як і передбачалося, впродовж першого року видання журналу подавався реєстр тих друків, що із січня 1927 р. виходили поза межами радянської України й українських земель у Польщі. Оскільки у подальших роках така інформація була відсутня, то можна вважати, що бібліографічні плани редакції журналу були виконані лише частково. Ймовірно, це могло статися й через відсутність бібліотек, в яких би могли бути зосереджені українські друки, видані в еміграції. Зрештою, редакція «Книголюба» могла б розробляти певні заходи й вкладати у свідомість видавців книг чіткіше розуміння необхідності надсилання своїх видань до УВУ та УВПІ ім. М. Драгоманова для їх поточної реєстрації.

Реєстр українських періодичних видань подавався на сторінках «Книголюба» з розподілом по країнах Європи, а також друкувався перелік українських зарубіжних видавництв із зазначенням назви міста, в якому знаходився осередок, крім цього, містилась попередня інформація про тематику рукописів, підготовлених до видання українськими вченими-емігрантами у ЧСР, яка поширювалась за допомогою рубрики «Готові до друку праці українських авторів і перекладачів». Цікавим у «Книголюбі» 1927 року видання був розділ «Адресний листю», в якому повідомлялись адреси українських бібліотек, товариств, наукових установ та вищих навчальних закладів Києва, Харкова, Львова, Ужгорода, Праги, Берліна. Інформація щодо україніки, зібрана членами УТПК, публікувалась у «Книголюбі» від 1927 до 1932 р. в окремому розділі «Ucrainica», де подавались вибіркові дані чеською, російською, білоруською, польською, словацькою, англійською, французькою, німецькою, італійською, вірменською, литовською, датською, іспанською, голландською мовами.

В цілому ж, до кожного номера редакція подавала від 4 до 8 наукових статей, основний зміст яких складала пе-

³⁰ Чорній В. В. Діяльність Українського товариства прихильників кнigi у Празі і журнал „Книголюб” (1927–1932) / В. В. Чорній // Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника : зб. наук. пр. / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. – Л., 2000. – Вип. 7/8. – С. 176 ; Савка М. Українська еміграційна преса у Чехословацькій республіці (20–30-ті рр. ХХ ст.) : історико-бібліотекознав. дослідж. / Мар'яна Савка. – Л., 2002. – С. 137–138.

реважно доповіді членів УТПК, виголошені на засіданнях товариства та пізніше доопрацьовані, забезпечені науково-допоміжним апаратом для публікації у «Книголюбі». Проблематика статей вказувала на теоретичні дослідження й практичні розробки в галузі української бібліології. Значну частину журналу становили наукові публікації, присвячені проблемам бібліографії та бібліографознавства, зокрема створенню українського бібліографічного репертуару та укладанню бібліографії зарубіжної україніки. Програмними стали ідеї Ю. Меженка, представлені у його статті «Організаційні та теоретичні передумови створення українознавчого бібліографічного репертуару»³¹, де викладено засади створення репертуару, обґрунтовано уточнену його назву «українознавчий», що було мотивовано потребою вийти за мовні межі «складання репертуару творів українською мовою», оскільки «це надто примітивно як на наші науково-культурні плани і надто обмежено», і включити до його складу також «всю чужомовну літературу, що тільки може прислужитися українській науці»³². Він вважав, що цей репертуар стане бібліографічною енциклопедією з усіх питань українознавства і його енциклопедичність сприятиме загально-державному визнанню, а приналежність лише до одної науки зробить його вузько фаховим. На його думку, УБР має включати всю бібліографію з питань українознавства – він мріяв про єдиний генеральний загальноукраїнський план бібліографічної праці. Ю. Меженко справедливо вважав, що УБР має стати частиною міжнародного Універсального бібліографічного репертуару, про що йшлося на Міжнародному конгресі бібліотекарів і бібліофілів (1923 р.), де П. Отле виступив з пропозицією про підготовку в усіх країнах національних репертуарів як єдино можливої бази для світового Універсального бібліографічного репертуару й навіть домігся того, що Ліга Націй офіційно визнала його в якості зведеного каталогу національних репертуарів друкованої продукції³³.

³¹ Меженко Ю. О. Організаційні та теоретичні передумови створення українознавчого бібліографічного репертуару / Ю. О. Меженко // Книголюб. – 1927. – № 3. – С. 1–10.

³² Там само.

³³ Грузинова Л. Б. Библиография. Раздел 2. Иностранная библиография : учебник для вузов / Л. Б. Грузинова. – М., 2003. – С. 119.

Такий підхід до визначення змісту й тематики українського репертуару спонукав до укладання бібліографії україніки з вичерпною повнотою, збору та реєстрації іноземної літератури, що торкалася українських проблем, а також видань українських авторів чужими мовами. Цю роботу частково могли виконувати українські діячі книжкової справи, книгознавці й бібліографи, які перебували на еміграції, й тому Ю. Меженко цю свою статтю надрукував у зарубіжному бібліологічному виданні, слухно сподіваючись на активізацію участі української наукової еміграції у підготовці всеукраїнського бібліографічного репертуару.

С. Сірополко також вважав актуальним завданням бібліографічної діяльності упорядкування української бібліографії, зокрема бібліографії україніки, а також в галузі філології, здійсненню якого могла б сприяти окрема установа, що постійно провадила би бібліографування українських видань, разом з бібліографічними організаціями країн, де виходили україномовні книжки. У покажчиках української бібліографії, на його думку, слід подавати не лише звичайні бібліографічні відомості, а й інформацію реферативного характеру або анотації за певним зразком, фактично складаючи анотовану бібліографію україніки³⁴. У своїй статті «Українська бібліографія на еміграції» С. Сірополко відзначив відсутність у системі наук однозначного визначення терміна «бібліографія», але великим поступом у світовій науковій літературі він вважав визнання бібліографії як науки, яка, по-перше, дає знання про книжки як щодо зовнішнього, так і щодо внутрішнього їх змісту, а по-друге, встановлює спосіб самого опису книжок³⁵. Такий підхід до бібліографії свідчить, що він був послідовником найбільш значущої концепції 20-х рр. ХХ ст. «бібліографія – наука», коли бібліографія розглядалась як наука про опис книжок. Одним із засновників її був М. Куфаєв, який зазначав, що «бібліографія... становить самостійне знання про книжку, досліджуючи й описуючи її подібно тому, як історичне дже-

³⁴ Сірополко С. Українська бібліографія та бібліографія україніки в галузі філології / С. Сірополко // V Praze : Nakladem vyboru I Sjezdu Slovanskych Filologu; Tiskem statni tiskarny v Praze. – 1931. – 2 с. – Без тит. арк.

³⁵ Сірополко С. Українська бібліографія на еміграції / С. Сірополко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 42.

релознавство досліджує й описує історичні пам'ятки»³⁶. С. Сірополко вважав, «що не може бути поступу в сфері матеріальної та духовної культури, коли у відповідний спосіб не буде зареєстровано й збережено для нащадків продуктів духовної творчості попередніх років»³⁷, і вбачав у цьому соціальне призначення бібліографії, поділяючи думку представників «класичного» напряму в книгознавстві й бібліографії, що основне значення цих наук полягає у збереженні культурного спадку кожної нації й людства в цілому³⁸. Розглядаючи бібліотечно-бібліографічні класифікації, він, як і більшість його сучасників, зазначав, що найбільше визнання знаходить децимальна система, яка, на його думку, хоч і не була ідеальною, але вважалася цілком придатною для систематизації видань, особливо для точних і прикладних наук. Він зазначав, що розвиток кожної науки тісно пов'язаний з бібліографією, яка повинна внести до своїх завдань опис і класифікацію не лише окремих видань, а й журнальних та газетних статей. Обізнаність із ідеями сучасних європейських бібліографознавців дозволила йому зауважити, що в бібліографічних колах виникало питання про необхідність реєстрації окремих думок, які містяться в поодиноких працях, але, як висловився видатний німецький бібліограф Георг Шнайдер у своєму класичному творі «Handbuch der Bibliographie» (Лейпциг, 1926), втілення в життя цього проекту в скільки-небудь широкому масштабі є лише мрією³⁹. Висловлені С. Сірополком та провідними європейськими бібліографознавцями у 20–30-х рр. ХХ ст. ідеї не втратили актуальності й становлять інтерес для сучасної наукової думки⁴⁰. Він звернув увагу на суспільні протиріччя, що існували у ставленні до значення бібліографії,

³⁶ Куфаев М. М. Книга як поняття й предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу : (розділ з філософії книгознавства) / М. М. Куфаев ; Укр. наук. ін-т книгознавства. – К., 1925. – С. 17.

³⁷ Сірополко С. Українська бібліографія на еміграції / С. Сірополко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 42.

³⁸ Леликова Н. К. Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX – первой трети XX века / Н. К. Леликова ; Рос. нац. б-ка. – СПб., 2004. – С. 265.

³⁹ Див.: Сірополко С. Українська бібліографія на еміграції / С. Сірополко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 42.

⁴⁰ Леликова Н. К. Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX – первой трети XX века / Н. К. Леликова ; Рос. нац. б-ка. – СПб., 2004. – С. 265.

коли бібліографи мали схильність переоцінювати значення своїх праць, у той час як не бібліографи, хоч і розуміли потребу в бібліографічних працях, але все ж недооцінювали їх. Для ліквідації цього протиріччя він вважав необхідним, щоб кожний науковий працівник за допомогою бібліографії навчився «досягати простішими засобами найбільших здобутків», не робити нічого зайвого, не відкривати вдруге Америки, але мати змогу досягти своєї мети. Однією з передумов успіхів наукової праці він називав докладне ознайомлення з літературою з того предмета, якому вона присвячена. Для нього було важливим, щоб кожному науковцю користуватися бібліографічним покажчиком було так само зручно, як словником. Проте практика свідчила, що майбутні дослідники не були обізнані з методами пошуку бібліографічних покажчиків літератури потрібної проблематики й засобами користування ними. Висловлені С. Сірополком думки є також актуальними сьогодні в контексті організації науково-дослідної роботи сучасних студентів, аспірантів, майбутніх науковців. З метою навчання бібліографічної культури, ознайомлення з основами бібліографічних знань С. Сірополко пропонував ввести до навчальних програм українських університетів окремий предмет з бібліографії, зважаючи на подібний позитивний досвід у Англії, США, Німеччині, ЧСР та інших державах. Він зазначав: «пригадую, що до нашого Українського Університету в Празі ще в 1922 поступили три заяви від різних студентських організацій з проханням утворити катедру з курсу бібліології, але це побажання поки ще не здійснено»⁴¹.

Справді, українські бібліологи одразу після виїзду на еміграцію усвідомлювали необхідність розвитку книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії. Зокрема, на це вказують «Матеріали до історії всеукраїнського бібліологічного руху», в яких наведено виписку з протоколу Четвертого з'їзду представників українських студентських громад у Польщі, що проходив у Варшаві від 29 квітня до 5 травня 1922 р. В ній йдеться про пропозицію Л. Биковського щодо внесення на розгляд Всеукраїнського студентського конгресу, що мав відбутися в Празі 20 червня того ж самого року, питання про відкриття кафедр із загальної бібліології, біб-

⁴¹ Сірополко С. Українська бібліографія на еміграції / С. Сірополко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 44.

ліотекознавства та бібліографії при українських університетах, а також про відкриття семінарії та просемінарії із цих предметів⁴². Про те саме йдеться у зверненні Л. Биковського 25 травня 1922 р. від імені редакції журналу «Українське книгознавство» до ректора УВУ в Празі, де зазначено про необхідність утворення кафедр по «1) загальному книгознавству, 2) бібліотекознавству та 3) бібліографії»⁴³.

Загалом же, підсумовуючи працю української еміграції в галузі бібліографії за перше десятиліття перебування її за кордоном України у 1921–1930 рр., С. Сірополко зробив висновок про значний науковий і практичний доробок, про те, що «українська еміграція за десять років свого перебування поза межами батьківщини прислужилася також і до розвитку української бібліографії в інтересах української культури – найціннішого скарбу українського народу»⁴⁴. Серед найважливіших здобутків у цій галузі він відзначив «Літопис українських публікацій за 1918 рік»; відомості про надруковані й підготовлені до друку наукові й літературні праці 150 українських письменників та учених, зібрані бібліографом І. Калиновичем і вміщені у віденському журналі «Книга» (1921); роботи Л. Биковського «Бібліотековіана Національної Бібліотеки України», С. Сірополка «Покажчик книжок і відозв, виданих у Тарнові в 1921 до 1/X 1922 р.», М. Дарагана «Покажчик видань культурно-просвітнього відділу 3-ї залізної дивізії інтернованої української армії», надрукованих в «Українському книгознавстві» (Подебради, 1922); праці О. Лотоцького «П'ємонт української наукової думки [до 50-річчя Наукового товариства ім. Шевченка у Львові]», Р. Лащенко «Наукова робота в галузі права професорів Українського Університету в Празі за час 1921–1925 рр.», В. Дорошенка «Шевченкознавство в 1925 р.», що вийшли в «Славянської книжки» (Прага, 1926), та ведення С. Сірополком на її сторінках рубрики «Українська хроніка». Як окремі бібліографічні покажчики загального характеру він відзначив роботи Д. Дорошенка «Покажчик літе-

⁴² Биковський Л. Матеріали до історії всеукраїнського бібліологічного руху / Л. Биковський // Українське книгознавство : збірник : Орган гуртка бібліологів при укр. господар. акад. в ЧСР. – 1922. – Ч. 2 (липень – серпень 1922). – С. 33.

⁴³ Там само. – С. 34.

⁴⁴ Сірополко С. Українська бібліографія на еміграції / С. Сірополко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 48.

ратури українською мовою в Росії за 1798–1897 pp.» (Прага, 1925) та д-ра М. Гнатишака «Katalog der Ucrainica in der Abteilung «Ukraine im Lichte der deutschen Presse Literatur» der internationalen Presse-Ausstellung 1928 in Koln» (Берлін, 1928), а в окремих галузях науки – Д. Антоновича «Триста років українського театру» (Прага, 1925) та Д. Дорошенка «Огляд української історіографії» (Прага, 1923).

Значним досягненням діячів вітчизняної книжкової справи, які перебували в еміграції, було запровадження реєстрації українських видань спочатку в «Славянської книжці», потім у «Книголюбі», що виходили поза межами України, а також публікація відомостей в галузі україніки на сторінках останнього. Діяльність еміграції з виявлення, збору та реєстрації інформації про українські закордонні друки й чужомовну україніку, як вважав С. Сірополко, здійснювалась в контексті підготовки до реалізації наміченої ВУАН праці по складанню всеукраїнського бібліографічного репертуару. Отже, українські діячі книжкової справи, які проживали за кордоном, усвідомлювали себе виконавцями спільної з книжниками України роботи по виконанню завдань загальнодержавного та загальнонаціонального значення.

Важливим досягненням української еміграції в галузі бібліографії була її участь у розробці теоретичних проблем, публікації низки статей на сторінках українських та зарубіжних професійних видань, у міжнародних з'їздах і конференціях, а також у пропаганді українських наукових праць серед іноземців шляхом складання бібліографічних покажчиків і списків українських публікацій для розміщення їх у покажчиках, що їх видавав Міжнародний комітет (комісія) інтелектуальної співпраці при Лізі Націй, який підтримував налагодження контактів між установами науки й культури, зокрема перекладом літературних творів тощо. Українська еміграція сприяла встановленню та розвитку міжнародних бібліографічних зв'язків, репрезентувала бібліографічну продукцію світовій спільноті в той час, коли радянська бібліографія в Україні набувала ізольованості від усіх напрямів міжнародного професійного співробітництва, в тому числі й у межах громадських організацій та об'єднань.

Значний інтерес викликає думка С. Сірополка в рамках підбиття підсумків роботи української еміграції в галузі біб-

ліографії за десять років – про намір УТПК приступити до зібрання всіх українських видань, що виходили на території ЧСР, щоб зберегти їх для Всенародної бібліотеки України в Києві. Ймовірно, швидко припинена реєстрація українських друків на сторінках «Книголюба», через різного роду перешкоди, і накопичений досвід організації цієї роботи спонукали С. Сірополка знову актуалізувати думку про важливість забезпечення повноти реєстрації українських друків в ЧСР, укладання бібліографічних списків цих видань, а також про формування книжкового фонду зарубіжних видань для поповнення однієї з найбільших вітчизняних бібліотек. Втілення в життя цього проекту значною мірою залежало від усвідомлення видавництвами та видавцями загальнонаціонального значення виконання подібного завдання, вважав С. Сірополко. Проте не лише недостатнє усвідомлення стояло на перешкоді створення УТПК меморіальної бібліотеки, а й відсутність матеріально-технічної бази, приміщення для збереження книжок, зокрема зареєстрованих П. Зленком більш як 700 назв видань української еміграції, що вийшли друком за десять років, – утримання фонду такої книгозбірні, його упорядкування потребувало відповідних умов для зберігання. Але сама постановка питання про збирання з достатньою повнотою друків української еміграції в одному з найбільших її осередків в Європі з метою передачі їх до провідної бібліотеки радянської України вказувала на бажання УТПК та його Управи, незважаючи на відсутність законодавчого підґрунтя щодо міжнародного книгообміну між Україною й ЧСР та перешкоди ідеологічного й економічного характеру, наповнити одну з найбільших вітчизняних бібліотек працями українських вчених, громадських і політичних діячів, змушених жити у тимчасовому вигнанні, які сподівались повернутися на батьківщину і працювати для її розбудови.

Серед публікацій в галузі дослідження історії українського еміграційного книговидання на сторінках «Книголюба» варто відзначити роботу П. Зленка «Друки української еміграції в Ч.С.Р», де порушено проблему невтомної «каменярської» праці науковців і культурно-освітніх діячів, яку вони здійснювали за межами України, та впливу культурного і політичного життя еміграції на розвиток еміграційної книжкової продукції й книжкової культури. П. Зленко вва-

жав за необхідне з особливою увагою ставитися до збирання фактичного матеріалу з історії книги української еміграції, яку він назвав емігрантською книгою, що віддзеркалювала життя кількох поколінь вигнанців, окремо наголошуючи на важливості її реєстрації з максимальною повнотою, та вказував, що «емігрантська книга є певна цілісність, вона відбиває певні моменти життя тієї масової еміграції з українських земель, що знайшла собі притулок в ЧСР»⁴⁵. Водночас він звертав увагу на відсутність у ЧСР центру, де б збиралися й зберігалися «в комплекті» українські друки, що унеможливило вичерпну повноту бібліографічних покажчиків українських емігрантських видань, а відтак, закликав діячів книги упорядкувати якнайповніше відомості про українські друки за межами України.

У цій статті П. Зленко провів ґрунтовний статистичний аналіз назв видань українською мовою в ЧСР, розподіливши їх за Міжнародною десятковою класифікацією, а також окремо за місцем та роком видання, числом назв книжок й назв періодичних видань за досліджуваний період. Він зробив висновок, що серед типів емігрантських видань переважала навчальна книга, зокрема літографований підручник, підкреслив провідну роль наукової книги, а також зупинився на мистецькому оформленні емігрантських друків, відзначивши, серед іншого, наявність у багатьох українських видавництвах видавничих знаків, виконаних такими знаменитими митцями, як В. Січинський, І. Мозалевський та В. Цимбал. На загальне дослідження вдалося здійснити одну з перших систематизацій українських еміграційних видавництв, розподіливши їх так: видавництво під своєю власною назвою; видавництва організацій та установ; видавництва окремих осіб та видання власним коштом. Також він систематизував осередки за місцем їх осідку та виявив чеські друкарні, в яких виходили українські книжки. Заслугою українських видавництв на еміграції у ЧСР П. Зленко вважав, насамперед, можливість друку видань без політичної цензури, а крім того, те, що «українська емігрантська книга репрезентувала книжкову продукцію тут в Європі тоді, коли ще радянська книга не знайшла собі сюди шляху»⁴⁶. Водночас,

⁴⁵ Зленко П. Друки української еміграції в Ч. С. Р. / П. Зленко // Книголюб. – 1930 – № 4. – С. 229.

⁴⁶ Зленко П. Друки української еміграції в Ч. С. Р. / П. Зленко

розуміючи історико-культурне значення аналізу фактичного матеріалу з історії еміграційної книжки та книжкової справи як «повинність дати майбутньому дослідникові матеріал по змозі упорядкований» та дбаючи про поширення української книги за кордоном, де не володіють українською мовою, дослідник привертав увагу українських видавців до точної бібліографічної індексації видань⁴⁷.

На сторінках «Книголюба» знайшли висвітлення не лише проблеми видання та бібліографії українських друків у ЧСР – також було порушено С. Наріжним питання укладання бібліографії україніки. Він обґрунтував теоретичну вагу цієї праці, зазначивши, що, в першу чергу, україніка має важливе значення для розвитку наукової думки, особливо в галузі славістики, етнографії, історії культури, по-друге, вона є цінним матеріалом для характеристики окремих літературно-наукових діячів – українців й чужинців, які в своїх працях приділили увагу українському питанню, чим становлять інтерес для української культури, по-третє, україніка є виявом зацікавленості й показником ставлення чужинців до української справи, а також її збирання «є імперативом нашої культурности»⁴⁸. Завдання практичної діяльності він бачив у тому, щоб у чеській друкованій продукції виявляти все, що має хоч найменше відношення до української справи для бібліографічної реєстрації видань, а для найцікавіших з них старих друків, вважав він, варто робити короткі анотації. З метою виявлення праць чеських учених щодо українського питання С. Наріжний вивчав україніку в «Чеському Історичному Часописі» («Česky Časopis Historický») – спеціальному науковому журналі, що виходив від 1895 до 1928 р., на сторінках якого публікували свої праці відомі історики, містилися бібліографічні покажчики історичної літератури⁴⁹. Він досліджував наявність україніки у чеському літературному науково-популярному

// Книголюб. – 1930. – № 4. – С. 228–241.

⁴⁷ Зленко П. З бібліографічної практики українських видавництва / П. Зленко // Книголюб. – 1928. – № 1/2. – С. 28–31.

⁴⁸ Наріжний С. Про одне завдання / С. Наріжний // Книголюб. – 1929. – № 3/4. – С. 7–9.

⁴⁹ Наріжний С. Україніка в Чеському Історичному Часописі («Česky Časopis Historický») / С. Наріжний // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – Л., 1929. – Т. 150 : Праці філологічної та історично-філософської секції. – С. 445–448.

щомісячнику, присвяченому питанням слов'янських взаємин, «Slovansky Přehled» (1898–1914; 1915–1930), в якому друкувались переклади творів українських письменників, українознавчі статті, матеріали про чесько-українські відносини, українське культурно-освітнє життя в Чехії⁵⁰.

У цьому контексті становить інтерес публікація С. Сірополка у «Книголюбі» «Українські часописи у каталозі „Soupis cizozemských periodik v knihovnách ČSR“»⁵¹, в якій ідеться про українські періодичні видання з числа тих, що були подані на сторінках двотомника, де було представлено назви іноземних часописів у бібліотеках ЧСР, із зазначенням, в якій саме бібліотеці знаходиться дане видання та за яким бібліотечним шифром. С. Сірополку вдалося виявити 96 назв українських періодичних видань (за мовою або місцем виданням) із зазначенням найголовніших бібліотек ЧСР, де ці видання зберігаються, та подати відповідні бібліотечні шифри для їх зручного пошуку. Серед місць зберігання друків він виявив не лише бібліотеки Праги, а й книгозбірні в інших містах, що мали те чи інше видання⁵². Проте, зважаючи на відсутність у каталозі «Soupis cizozemských periodik v knihovnách ČSR» деяких часописів, С. Сірополко зазначав, що його список не претендує на повноту, а бібліографи в Україні внесуть до нього свої поправки та доповнення.

Пошуку інформації про твори українського письменства на сторінках деяких чеських видань присвячені кілька статей, опублікованих у «Книголюбі» М. Мухиним, зокрема «Українська поезія в збірці світової поезії Чеської Академії наук», в якій ідеться про твори Т. Шевченка в перекладі чеською мовою Ружени Єсенської – «справді рідкі по досконалості переклади у світовій перекладацькій літературі», виявлені ним у «Sbornik světově poesie»⁵³, що сприяло доповненню бібліографії видань поетичних творів Великого Кобзаря, перекладених іноземними мовами.

⁵⁰ Наріжний С. «Слов'янський огляд» («Slovansky přehled») і українця в ньому / С. Наріжний // Книголюб. – 1930. – № 2. – С. 73–115 ; № 3. – С. 146–179 ; № 4. – С. 241–260 ; 1931. – № 1. – С. 9–33.

⁵¹ Сірополко С. Українські часописи у каталозі «Soupis cizozemských periodik v knihovnách ČSR» / С. Сірополко // Книголюб. – 1929. – № 3/4. – С. 31–42.

⁵² Там само.

⁵³ Мухин М. Українська поезія в збірці світової поезії Чеської Академії наук / М. Мухин // Книголюб. – 1929. – № 3/4. – С. 43–44.

В інших своїх публікаціях М. Мухин подав опис друків англійською, німецькою, польською, французькою, італійською та чеською мовами, що містять відомості про І. Мазепу, а також музичні й малярські твори, у тому числі репродукції, про українську історичну постать світової слави. Він також вивчав українські мотиви в російській та польській художній літературі, виявляв авторів цих публікацій, що сприяло поповненню розділу «Ucrainica»⁵⁴. Інші члени УТПК також спрямовували свої зусилля на виявлення україніки у чеських періодичних виданнях, зокрема, варта уваги праця П. Богацького «Ucrainika з журналу «Časopis Českého Muzeum» від початку його існування по 1926 рік (1827–1925)», якому вдалося віднайти у загальній масі друків за сто років виходу часопису в світ, тобто за весь період його видання, близько 120 назв окремих бібліографічних нотаток чеською мовою, де згадуються історія України, твори українських науковців, письменників, зокрема Т. Шевченка, а також укласти абетковий покажчик виявлених імен чеських авторів, які торкались української проблематики⁵⁵. Українську бібліографію у слов'янському бібліографічному каталозі, що виходив від 1877 до 1881 р., виявив Є. Вировий, який дійшов висновку про постійне існування українського відділу в цьому виданні від першого року виходу його друком⁵⁶.

На сторінках «Книголюба» публікувались також бібліографічні огляди та бібліографічні списки, бібліографія

⁵⁴ Мухин М. Антиукраїнські публікації російської пропаганди французькою мовою / М. Мухин // Книголюб. – 1928. – № 3/4. – С. 56–59 ; Мухин М. Українські мотиви у літературі польській та московській останніх років / М. Мухин // Книголюб. – 1928. – № 3/4. – С. 26–44 ; 1929. – № 1/2. – С. 47–59 ; Мухин М. Україна в московській літературі останніх років / М. Мухин // Книголюб. – 1930. – № 1. – С. 33–55 ; № 2. – С. 115–134 ; № 3. – С. 190–201 ; Мухин М. З маловідомих англійських ucrainic / М. Мухин // Книголюб. – 1931. – № 2. – С. 86–101 ; Мухин М. Гетьман Іван Мазепа в світовій літературі та мистецтві : (причинки до бібліографії та іконографії) / М. Мухин // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 3–11.

⁵⁵ Богацький П. Ucrainika з журналу „Časopis Českého Muzeum” від початку його існування по 1926 рік (1827–1925) / П. Богацький // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – Л., 1927. – Т. 146 : Праці фільольогічної секції. – С. 203–214.

⁵⁶ Вировий Є. Українська бібліографія в слов'янському бібліографічному каталозі р.р. 1877–1881 / Є. Вировий // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 48–50.

бібліографії, зокрема, С. Сірополко підготував список бібліографічних покажчиків, що вийшли українською мовою окремими книжками чи відбитками у Празі, Києві, Харкові, Одесі, Львові від 1920 до 1930 р., який містив 32 позиції. До списку увійшли бібліографічні покажчики універсальні (історія України, українознавство), галузеві (літературознавство, мовознавство, пресознавство, мапознавство, сільське господарство) та персональні (Т. Шевченка, М. Грушевського, А. Кримського, Ф. Вовка, М. Коцюбинського, І. Франка, П. Куліша, М. Максимовича, Г. Квітка-Основ'яненка), укладені відомими вченими та бібліографами В. Дорошенком, І. Калиновичем, Є. Кирилюком, В. Ігнатієнком, Б. Комаровим, Ф. Максименком та М. Яшеком. Крім цього, подавалась кількісна характеристика кожного видання, включеного до списку, а також грошова вартість окремих друків⁵⁷. Цей список певним чином хронологічно доповнював покажчик І. Калиновича, присвячений бібліографії українознавства за 1914–1923 рр. (Львів, 1924. Вип. 1), до якого увійшли публікації українською мовою з історії України. Список С. Сірополка дозволяв орієнтуватися в універсальних, галузевих, тематичних та біографічних ресурсах бібліографічної інформації з українознавства за останні десять років, у географії їх видання. Бібліографія бібліографії С. Сірополка сприяла популяризації бібліографічних ресурсів та активізації їх використання, виявленню лакун у їх підготовці. Як важлива база для наукових досліджень, для вивчення теорії, історії, організації і методики бібліографії вона віддзеркалила основні дослідження з українознавства, поповнила бібліографічні ресурси певної системи знань, забезпечила доступ до них якомога більшої кількості користувачів, привернула увагу до процесу підготовки бібліографії другого ступеня з українознавства на еміграції. Список бібліографічних покажчиків, підготовлений С. Сірополко, сприяв зводу бібліографічних матеріалів, поповненню джерельної бази для бібліографічного забезпечення наукових досліджень в галузі українознавства.

Бібліографія бібліографії також є засобом обліку й аналізу бібліографічних ресурсів, тому вона й сама становить важливе джерело оцінки повноти бібліографічного репер-

⁵⁷ Сірополко С. Список українських бібліографічних покажчиків за останнє десятиліття / С. Сірополко // Книголюб. – 1931. – № 1. – С. 38–41.

туару з українознавства. Слід відзначити, що С. Сірополка й раніше цікавили питання укладання бібліографічних списків, зокрема, це підтверджує факт підготовки та видання вже згаданого «Покажчика книжок і відозв, виданих у Тарнові в 1921 і до I/X – 1922», в якому дослідник подав реєстр друкованої продукції на підставі хронологічного опису польської друкарні П. Піша, де використовували українські шрифти для випуску друкованої продукції. Тут було представлено видання Уряду УНР та твори І. Огієнка, що вийшли у видавництвах «Українська автокефальна церква» й «Рідна мова», а також праці О. Ейхельмана, Н. Королевої, Г. Журби, Б. Лисянського тощо⁵⁸.

Крім матеріалів бібліографічного характеру, варто відзначити книгознавчий напрям публікацій на сторінках «Книголюба», представлений працями з історії книгознавства, книжкової справи та окремих книжкових видань. Вивчаючи українське книгознавство, С. Сірополко зазначав, що тільки після 1917 р., коли були створені організаційні засади для нового етапу його розвитку, можна було приступити до «праці на неоранім полі книгознавства»⁵⁹. Поступу наукової думки сприяла поява спеціального періодичного видання, критико-бібліографічного часопису «Книгарь» виходив за редакцією українського книжника В. Короліва-Старого, що розпочав своє існування з вересня 1917 р. На сторінках «Книгаря» після довготривалої заборои з'явилися статті з історії української книги й книговидавничої справи, історії бібліотечної справи, у тому числі розглядалась «найнастирливіша потреба» щодо утворення національної бібліотеки української держави, було опубліковано матеріали бібліографічного характеру, висвітлювались проблеми книжкового ринку, книжкової культури, а також було зроблено спробу статистичної класифікації україномовного друку за 1917–1920 рр.⁶⁰ С. Сірополко од-

⁵⁸ Сірополко С. Покажчик книжок і відозв, виданих у Тарнові в 1921 р. і до I.X.1922 / С. Сірополко // Укр. книгознавство. – 1922. – 36. 3 (жовтень – листопад). – С. 30–34.

⁵⁹ Сірополко С. Книгознавство на В.Україні (1917) / С. Сірополко // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 11.

⁶⁰ Гринівський Т. С. Часопис «Книгарь» як осередок вивчення видавничої справи в Україні періоду визвольних змагань (1917–1920) : автореф. дис. ... канд. наук соц. комунікацій : спец. 27.00.05 «Теорія та історія видавничої справи та редагування» / Т. С. Гринівський ; Київ.

ним із перших серед книгознавців висловився щодо важливого значення «Книгаря» для розвитку науки про книгу в Україні. Але активна наукова праця в галузі книгознавства, на його справедливу думку, розпочалася лише з утворенням Всенародної бібліотеки України, де готувався до друку часопис «Книжний Вістник», було утворено Відділ бібліотекознавства, а пізніше – Науково-дослідний інститут бібліотекознавства Всенародної бібліотеки України. Активізації розвитку книгознавства цієї доби сприяло створення у 1922 р. УНІК (1926 р. реорганізованого в УНДІК), поява його друкованого органу – журналу «Бібліологічні вісті», де оприлюднювались результати досліджень науковців у галузі книгознавства, а також вихід у світ низки наукових видань, підготовлених співробітниками цієї установи. Важливий вплив на розвиток українського книгознавства, вважав С. Сірополко, мали Перша конференція наукових бібліотек у Києві (23–31 грудня 1925 р.) та Перший Всеукраїнський бібліотечний з'їзд у Харкові (1–6 червня 1926 р.)⁶¹, де відбувалось обговорення найважливіших проблем організації роботи наукових та публічних бібліотек, їх комплектування, налагодження довідково-бібліографічної роботи, запровадження нових методів вивчення читачів, удосконалення бібліотечної технології, подальше посилення радянської бібліотечної цензури, заснування професійних організацій, зокрема бібліотечних об'єднань в Одесі, Харкові та інших містах. Важливе значення, на його думку, для розвитку книгознавства мали книжкові виставки, серед яких вирізнялись ті, що їх організовували Всенародна бібліотека України та УНДІК. Крім цього, на розвиток наукової думки впливало також, за визначенням С. Сірополка, видання книг і часописів з різних напрямів книгознавства, що формувало спеціальну історіографію та джерельну базу з досліджуваної проблематики. Отже, С. Сірополко виявив інфраструктуру, необхідну для книгознавчої діяльності, яка складалась із наявності спеціальних установ, навколо яких гуртувались дослідники книги, існування наукових професійних спеціальних періодичних та неперіодичних видань для репрезентації наукових досліджень, проведен-

нац. ун-т ім. Тарас Шевченко. – К., 2008. – 20 с.

⁶¹ Сірополко С. Книгознавство на В.Україні (1917) / С. Сірополко // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 12.

ня спеціальних професійних зібрань (з'їздів, конференцій), де здійснювався обмін думками, проходили дискусії щодо тенденцій і напрямів вивчення питань теорії та історії книги, книжкової та бібліотечної справи. Не менш важливого значення він надавав існуванню громадських організацій і об'єднань, що також впливал на поступ наукового знання й практичного впровадження розробок в галузі книгознавства.

Розумінню С. Сірополком книгознавства сприяє укладений бібліографічний список літератури з проблем книгознавства, бібліотекознавства та книжкової справи, що містить 59 назв окремих видань, випущених в Україні й українською мовою від 1917 р. і згрупованих у кількох розділах. У першому розділі «Книга, її історія та культурне значення» було представлено видання УНІК, зокрема перекладеною з російської мови працею М. Куфаєва «Книга, як поняття й предмет науки та бібліографія, як документальна наука про книгу» (К., 1925), а також монографією з історії української книги XVI–XVIII ст. До розділу «Бібліографія» включено бібліографічні покажчики з української мови І. Огієнка, української дитячої літератури В. Родникова, українознавства – С. Єфремова, шевченкознавства – М. Яшека. До розділу «Бібліографічна преса» увійшла книгознавча періодика; розділ «Бібліотекознавство» був представлений працями Ю. Меженка, В. Ковалевського, Д. Балики, Л. Биковського, В. Іванушкіна, С. Постернака, П. Попова, С. Сірополка, В. Ігнатієнка й І. Кривецького, а також роботами «Історія рукописної книги» – О. Маслової, «Історія стародруків» – В. Барвінка та С. Маслової. У розділі «Книжна справа» було вміщено друковані праці Ф. Тітова, С. Маслової, П. Попова, Л. Биковського, Є. Рихліка. Інші розділи («Книжки з коштовними ілюстраціями», «Друкарський папір», «Оправа книжок», «Біографія художника Нарбута») також містили праці українських науковців і книгознавців⁶². Як зазначав С. Сірополко, цей його список не претендував на вичерпну інформацію щодо літератури в галузі книгознавства через відсутність у праських бібліотеках деяких видань, сподіваючись, що українські бібліографи внесуть свої поправки й доповнення для його абсолютної повноти.

У зазначеній роботі С. Сірополко систематизував бібліографічний матеріал за 1918–1925 рр. у галузі новітнього

⁶² Там само. – С. 13–19.

українського книгознавства розкривши основні напрями української науки про книгу й книжкову справу 20-х рр. ХХ ст., представивши імена провідних учених цієї галузі, а також установи, де провадились книгознавчі дослідження. Структура бібліографічного списку з проблем книгознавства певною мірою віддзеркалила погляди С. Сірополка на книгознавство як науку, зокрема, його перший розділ вмістив праці з проблем культурницької ролі книги та її історії, що характеризує розуміння вченим книги як культурно-історичного об'єкта, характерне для традиційного книгознавства, та значення цієї проблеми у структурі книгознавчого знання. Як окремі напрямки книгознавчих досліджень виділив вивчення книги як соціального і культурного явища, історії рукописної книги та історії стародруків, що вказувало на формування історико-культурного спрямування розвідок у вітчизняному книгознавстві. В контекст книгознавства він включив питання поліграфічного оформлення книжок, якості паперу, друкарської техніки, що стосувалось технології виготовлення книжкового видання; оправа книжок була розглянута з боку інтролігаторства, а ілюстрації – як вид книжкового мистецтва, і тут справедливо виокремлено біографію Г. Нарбути, українського художника графіка, відомого ілюстратора, автора перших українських державних знаків. Використані С. Сірополком критерії групування впливали з трактовки книгознавства, до складу якого вчений відносив також бібліотекознавство та бібліографію як окремі книгознавчі дисципліни; у деяких розділах списку подано інформацію про джерельну базу книгознавства. Бібліографія С. Сірополка давала уявлення про інтенсивність досліджень окремих книгознавчих дисциплін, зумовлену потребами практики книжкової справи, а також наявністю чималої кількості емпіричного матеріалу, що потребував узагальнень.

На сторінках «Книголюба» С. Сірополко проаналізував розвиток книгознавства в Галичині, звернувшись до робіт дослідників кінця ХІХ ст., зокрема українського бібліографа І. Левицького, кого сучасні дослідники називають творцем етнічної концепції національної бібліографії та глибоким знавцем історії української книги⁶³, а також до праць іс-

⁶³ Вальо М. Фундатор української бібліографії / М. Вальо // Іван Омелянович Левицький : зб. наук. пр. / [упорядкув. та заг. ред. текстів

торика, етнографа, архівіста, який досліджував і проблеми українського друкарства, Д. Зубрицького, вважаючи суттєвими їхні праці у формуванні науки про книгу на західноукраїнських землях⁶⁴. Значною мірою поступу книгознавства в Галичині сприяла діяльність громадських товариств, в рамках яких відбувалось вивчення теоретичної і практичної значущості книги. Для прикладу, Товариство «Просвіта» поширювало українську книгу та знання про неї серед населення через мережу заснованих ним бібліотек і книгарень, видання матеріалів для організації їх роботи, влаштування курсів для підготовки бібліотечних фахівців, а також проведення різного роду форумів і зібрань. Зокрема, вважав С. Сірополко, Перший український просвітньо-економічний конгрес (1909), організований «Просвітою», відіграв «важливу роль в пробудженні серед українського населення Галичини інтересу до питань, які входять в обсяг книгознавства (видавництво, бібліотекарство та інше)»⁶⁵. Значущою для розвитку книгознавства Галичини учений вважав діяльність Наукового товариства ім. Шевченка, в межах якого відбувалось вивчення української літературної продукції та українського друкарства. Відзначаючи діяльність Бібліографічної комісії, утвореної при цьому товаристві, він наголосив, що «вона встигла випустити декілька солідних праць»⁶⁶, маючи на увазі матеріали до української бібліографії, підготовлені І. Левицьким, В. Дорошенком та І. Калиновичем. Дослідження Іл. Свенцицьким рукописів і стародруків у Національному музеї у Львові також сприяли розвитку книгознавства в Галичині. Новоутворений Союз українських накладень і книгарень, що мав своїм завданням реєструвати українську видавничу продукцію поза межами радянської України й інформувати про неї у щоквартальнику «Книжка», також мав сприяти поширенню знань про книгу. Крім цього, С. Сірополко уклав бібліографію основних видань, в яких йшлося про книгознавчу проблематику в Галичині, подібну за своєю структурою до попереднього списку літератури з книгознавства в Україні.

Л. І. [Гльницької]. – Л., 2002. – С. 7–15.

⁶⁴ Сірополко С. Книгознавство в Галичині (XX століття) / С. Сірополко // Книголюб. – 1927. – № 2. – С. 21.

⁶⁵ Там само. – С. 21.

⁶⁶ Там само. – С. 22.

Він розширив персонологічний ряд українських діячів книги, представляючи в іменах галицьке книгознавство: І. Левицький, І. Огієнко, В. Дорошенко, І. Крип'якевич, І. Калинович, З. Кузеля, М. Коць, Б. Барвінський, І. Кревецький, Іл. Свенцицький та ін. Слід зазначити, що у цій статті С. Сірополко поставив проблему регіонально вивчення українського книгознавства, виявлення особливостей його розвитку та імен провідних діячів книги. Загалом же майже ідентична структура цих двох праць С. Сірополка дозволяє вважати, що українське книгознавство учений розглядав як цілісне явище, яке розвивається як на етнічних землях, незалежно від їх тимчасового входження до складу інших держав, так і за їх межами, репрезентоване книгознавчими працями, виданими українською мовою або написані українцями за походженням.

У своїй узагальнюючій роботі з історії книгознавства в ЧСР за 1918–1928 рр. С. Сірополко зробив аналіз його розвитку в цій країні, відображаючи в ній також свої погляди на науку про книгу⁶⁷. Він проаналізував динаміку видавничої мережі та її структуру, а також виявив тенденції книговидавничого репертуару, вивчаючи офіційну статистику, зауваживши, що об'єктивності висновків перешкоджала відсутність закону про обов'язкове надсилання всіх видань з усіх земель ЧСР до Національної бібліотеки у Празі. Неповна реєстрація видань впливала на об'єктивне виявлення кількості назв книговидавничого репертуару, що характеризують тематичну структуру й зміст видавничої діяльності.

Другою складовою книгознавства він вважав книгопоширення, серед засобів якого він розглядав бібліотеки. Учений вважав, що розвитку мережі книгозбірень сприяв закон про публічні бібліотеки (22 липня 1919 р.), який зобов'язував кожна громаду утворити публічну бібліотеку, що значно розширило бібліотечну систему країни заснуванням нових чеських, німецьких, словацьких, мадярських книгозбірень, загальне число яких у 1927 р. в ЧСР складало більш як 15 тисяч установ⁶⁸. В тому числі були й 118 українських читальень Товариства «Просвіта» в Ужгороді, яким держава надавала допомогу на їх утримання. Збільшення мережі по-

⁶⁷ Сірополко С. Книгознавство в ЧСР за останні десять років / С. Сірополко // Книголюб. – 1928. – № 1/2. – С. 2–16.

⁶⁸ Там само. – С. 5.

требувало кадрового забезпечення бібліотек, тому одночасно з цими процесами відбувалось формування системи освіти для бібліотекарів, що включала короткотермінові курси, а пізніше – державну бібліотечну школу, яку закінчили й українці М. Михальчук, В. Левицький, П. Зленко та Д. Сімовичева. У бібліотечній школі готували бібліотекарів для публічних книгозбірень, а для наукових бібліотек підготовка кадрів здійснювалась на дворічних бібліотечних курсах філософського факультету чеського Карлового університету в Празі. В цьому університеті було навіть відкрито доцентуру з курсу книгознавства, яку очолював відомий чеський учений і бібліолог З. Тоболка. Для поширення спеціальних знань в галузі бібліотекознавства видавалася низка підручників, написаних колективом найвидатніших чеських фахівців за редакцією д-ра З. Тоболки, «*České knihovnictví*» (Прага, 1925), а також виходили книжки з питань організації бібліотечних каталогів, вивчення читачів, упорядкування матеріально-технічної бази тощо. С. Сірополко подав у «Книголюбі» бібліографічні списки літератури чеською мовою з різних напрямів розвитку бібліотечної справи для ознайомлення читачів журналу з новинками чеської бібліологічної літератури. В цілому ж проблеми розвитку бібліотек були актуальними для інформаційного забезпечення населення ЧСР, тому їх обговорювали на нарадах бібліотечних товариств, а також професійних з'їздах та конференціях, у тому числі й міжнародних форумах, зокрема на IV Міжнародному бібліотечному з'їзді, що відбувся у Празі влітку 1926 р.

Іншим засобом поширення книги С. Сірополко вважав книгарні, кількість яких також значно збільшилась ЧСР за досліджуваний період. Варто зазначити, що С. Сірополко й раніше висловлював думку про необхідність існування поруч із бібліотекою, як культурно-освітньою установою, закладу торгівлі книжками, оскільки це сприяє збільшенню контингенту споживачів книги, полегшенню умов її придбання, наближає книгу до читача. Він відзначав опосередкований зв'язок між збільшенням кількості книгарень та поширенням видавничої діяльності⁶⁹. Розвиток мережі книжкових магазинів в ЧСР впливав на активізацію книгоживання, задоволення читацьких потреб населення,

⁶⁹ Сірополко С. Книготорговля та її потреби / С. Сірополко // Книжка. – 1921. – Ч. 4/6. – С. 76.

залучення до читання найширших верств і розширення читацької аудиторії. Учений відзначав важливу роль у забезпеченні життєдіяльності книжкових магазинів книготорговельного персоналу, звертав увагу на освіту працівників та згуртування їх у громадські організації, що сприяли їхній професіоналізації, покращенню діяльності книготорговельних установ. Отже, С. Сірополко розглядав книжкову торгівлю, функцією якої було доведення книговидавничого продукту до споживача, як одну зі складових книгопоширення. Водночас він вважав книжкову торгівлю, що сприяла розширенню читацької аудиторії, самостійним сегментом книжкової справи.

Третьою складовою книгознавства, на думку С. Сірополка, була бібліографія як галузь знання та практичної діяльності, що має своїм об'єктом облік, опис, систематизацію та якісний аналіз творів друку, а також укладання різних посібників, які сприяють орієнтації в інформаційних ресурсах. Він звернувся до проблеми відновлення Бібліографічного інституту ЧСР, який би здійснював реєстрацію усієї книжкової продукції країни, розвивався на засадах, що відповідають як інтересам бібліографічної науки, так і потребам усіх народів, що населяли ЧСР. Учений висловився за необхідність прийняття закону про обов'язковий примірник для бібліотек державного значення. З метою ознайомлення з результатами розвитку теорії і практики бібліографії в країні С. Сірополко навів список публікацій сучасних чеських бібліографів, чиї імена були відомими і поза межами батьківщини, серед яких З. Тоболка, Л. Живний, Ч. Зібрт, К. Носовський⁷⁰.

Разом з цим С. Сірополко відзначав значний інтерес чехо-словацьких книгознавців до чеських стародруків, роботу з вивчення яких було покладено на спеціальну комісію під головуванням З. Тоболки, утворену при Міністерстві шкільництва та народної освіти ЧСР, що вказувало на державний підхід до вирішення цієї культурно-книгознавчої проблеми, результатом чого став вихід наукових праць з історії книги. Його увагу привернув також бібліофільський рух, утворення спілок, гуртків, спеціальних часописів і видань, присвячених проблемам бібліофільства.

⁷⁰ Сірополко С. Книгознавство в ЧСР за останні десять років / С. Сірополко // Книголюб. – 1928. – № 1/2. – С. 13.

Отже у статті «Книзнавство в ЧСР за останні десять років» (1918 – 1928), С. Сірополко розглянув у складі книгознавства книговидання, книгопоширення та бібліографію. Це було суголосно його розумінню науки про книгу, про що він писав: «книгознавство це наука, що займається вивченням всього того, що має відношення до книжки з найстарших часів до наших днів. Вся сукупність знання, яка охоплюється книгознавством може бути поділена на: 1) книгопродукцію, 2) книгопоширення та книгоописання (бібліографію)»⁷¹ Подібне визначення книгознавства було характерним для праць теоретика українського книгознавства Л. Биковського, який, розвиваючи широковідому триєдину формулу російського книгознавця М. Лісовського «книговиробництво – книгопоширення – книгоописання», запропонував власну структуру книгознавства, що включала книгопродукцію, книгопоширення та книговикористання, останнє з яких поділялось на мнемотехніку, бібліографію та книгочитання⁷². Отже, С. Сірополко в цілому поділяв погляди науковців на структуру книгознавства та складові науки про книгу, на що вказували його дослідження.

У «Книголюбі» також вміщувались інші статті книгознавчої проблематики, зокрема, варто відзначити публікацію «Програм опису кирилівських стародруків» І. Огієнка, який вважав стародруки цінним джерелом для вивчення української культури, літератури, історії тощо й через відсутність усталеної норми для їх опису здійснив першу спробу упорядкування цього процесу. Розроблена програма була укладена для потреб Палеографічного семінару у Варшаві, яким керував І. Огієнко; вона призначалась для підготовки фахівців, що спеціалізувалися на вивченні кирилических стародруків, а також для надання їм допомоги в «описуванні цінного нашого стародрукованого спадку»⁷³. Програма мала 142 позиції, об'єднані у 14 розділів: загальні вказівки; титульна сторінка; прикраси; зміст книжки, її склад та розміри; друкарська техніка; мова; правопис; записи; водяні знаки; оправа; стан збереження книжки; ві-

⁷¹ ЦДАВО України, ф.4433, оп.2, спр.19, арк. 6.

⁷² Биковський Л. Книгоживання / Л. Биковський // Укр. книгознавство. – 1922. – № 2. – С. 6–9.

⁷³ Огієнко І. Програма опису кирилівських стародруків / І. Огієнко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 13.

домості про книжку; порівняння збережених примірників; значення описуваного стародруку, – що дозволяли детально охарактеризувати видання та визначити історичну, лінгвістичну, літературну, мистецьку, культурну значущість кожного окремого друку. Програма І. Огієнка спрямовувалась на повноту опису кирилических стародруків, а поглибленню знань з цього питання значною мірою сприяла рекомендована до окремих її розділів література.

Варто згадати також праці В. Біднова, присвячені історії видань релігійних книг на Україні у 1917–1919 рр., аналіз яких дозволив дійти висновку про розширення географії цих видань у зазначений період, що виходили не лише в Києві, а й у Катеринославі, Херсоні, Проскурові, а також про перевищення кількості назв книжок такої тематики порівняно з медичними, юридичними та іншими фаховими друками. Це було пов'язано з дерусифікацією української церкви, відповідно до наказу від 24 вересня 1919 р. Міністра віросповідань УНР І. Огієнка, потребою відправлення Служби Божої українською мовою⁷⁴. На це ж спрямовувалась діяльність «Комісії в справі перекладу Св. Письма» на чолі з Є. Тимченком, заснованої, з ініціатииви І. Огієнка, при богословському факультеті Кам'янець-Подільського державного українського університету для здійснення перекладу богослужбових книг, житій святих отців, книжок релігійного змісту. В. Біднов детально висвітлив одну зі спроб перекладу Біблії українською мовою у 1917–1919 рр. та роль І. Огієнка в інтелектуальному та фінансовому забезпеченні видання українською мовою релігійних текстів⁷⁵.

Публікації бібліотекознавчої проблематики також з'являлися на сторінках «Книголюба». Зокрема, в багатьох з них висвітлювалася історія окремих бібліотек української еміграції. П. Зленко вважав ці книгозбірні «кузнями ук-

⁷⁴ Кужель Л. Я. Видавництво „Українська автокефальна церква” під редакцією Івана Огієнка в Тарнові (1921–1922) / Л. Я. Кужель // Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника : зб. наук. пр. / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. – Л., 2000. – Вип. 7/8. – С. 137.

⁷⁵ Біднов В. Релігійні видання на Україні в 1917–1919 роках / В. Біднов // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 38–43 ; Біднов В. Одна з спроб перекладу Біблії на українську мову / В. Біднов // Книголюб. – 1931. – № 1. – С. 1–9.

раїнської культури, де виковується зброя за ліпше майбутне», а також «арсеналами, де збирають зброю для українських культурних вояків», «духовними кузнями, де буде куватися зброя знань для наших людей»; він писав: «Бібліотека може важити дуже багато на терезах народної культури»⁷⁶. У статті з історії бібліотеки УВПІ ім. М. Драгоманова П. Зленко спробував дати визначення бібліотеки, зазначаючи: «не є бібліотекою ще згромаджені навіть у більшому числі книги, коли вони не спрацьовані фахово у доцільно і виразно збудовану будову. Бібліотека лише тоді набуває великої своєї ваги та ужитку, коли це дійсно живий культурний організм із складників загально-культурної системи народу»⁷⁷. На його думку, завдячуючи певною мірою «непомітним скромним інституціям» – українським бібліотекам – збільшувалась кількість української інтелігенції. За його підрахунками тільки у Празі в бібліотеках УВУ, УВПІ ім. М. Драгоманова та Соціологічного інституту було зібрано близько 24 тисяч назв творів друку, а Українська господарська академія у Подебрадах мала близько 12 тисяч назв, загальна ж кількість книжкового фонду українських бібліотек у ЧСР становила біля 50 тисяч одиниць⁷⁸. Дослідник вважав головним завданням еміграції збереження цього книжкового фонду як важливого джерела для культурницької праці, а також його упорядкування для доступності всім майбутнім дослідникам, які вивчатимуть український рух і українську наукову думку, про що він неодноразово писав на сторінках періодичної преси, у тому числі й у газеті «Діло».

Висвітлюючи історію бібліотеки УВПІ ім. М. Драгоманова, П. Зленко, який певний час там працював, проаналізував соціальне її призначення, матеріально-технічну базу, джерела та динаміку комплектування, тематичний, типологічний та мовний склад книжкового фонду, довідково-бібліографічний апарат, чисельність читачів, їх склад. Бібліотека УВПІ ім. М. Драгоманова, що існувала у Празі впродовж 10 років (1923–1933), спрямовувала свою діяльність на забезпечення навчального процесу, підготовку

⁷⁶ Зленко П. Бібліотека Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі / П. Зленко // Книголюб. – 1928. – № 3/4. – С. 44–56.

⁷⁷ Там само. – С. 50.

⁷⁸ Там само. – С. 46.

висококваліфікованих педагогічних кадрів, постійно поповнюючи свої фонди за рахунок купівлі та різного виду пожертв. Це була вузівська книгозбірня, в якій переважали книжки гуманітарного спрямування, відповідно до напрямів підготовки українських студентів у ЧСР. Вона існувала за матеріальної підтримки Міністерства закордонних справ ЧСР, без якої УВПІ ім. М. Драгоманова не зміг би працювати й готувати фахівців. Але від другої половини 20-х рр. ХХ ст., коли державна політика ЧСР зазнала істотних змін щодо еміграції, навіть жертвна праця українських вчених і педагогів, які зі своєї мізерної платні виділяли гроші на утримання інституту, здійснювали наукову і видавничу працю безоплатно, все ж сподіваючись на підтримку уряду країни, не змогла зберегти навчальний заклад та його бібліотеку. Зібраний та проаналізований П. Зленком фактичний матеріал про діяльність бібліотеки УВПІ ім. М. Драгоманова досі не втратив цікавості й становить важливе джерело для вивчення історії українського еміграційного бібліотечного руху. Фактичні дані про діяльність бібліотеки, наведені П. Зленком, складають суттєве підґрунтя для вивчення історії як бібліотечної справи еміграції, так і вузівських книгозбірень.

На сторінках «Книголюба» порушувались проблеми бібліотечних кадрів, зокрема психології бібліотечних працівників. Так, П. Зленко у статті «Психологія бібліотекаря» спробував подати «психологічний портрет» бібліотекаря й укласти певну програму, за якою мав здійснюватись відбір на цю посаду. Визначаючи бібліотекаря як «людину, що служить тим або іншим способом основному завданню бібліотеки: бути систематично улаштованою збіркою книг з метою виховання та освіти читача»⁷⁹, він наголошував на його ролі в реалізації основних функцій книгозбірні. На думку дослідника, бібліотекар є посередником між книжними скарбами та читачем, його завдання становить заохочення до читання якомога більшої кількості відвідувачів бібліотеки. Але найбільші вимоги він ставив до інтелекту бібліотекаря, до його загальної освіти та спеціальної фахової підготовки, самовиховання й самоосвіти. Важливу роль він відводив також психологічному та фізичному здоров'ю

⁷⁹ Зленко П. Психологія бібліотекаря / П. Зленко // Книголюб. – 1927. – № 4. – С. 3.

фахівця, вважаючи, що це має бути людина здорова, емоційна та спокійна. Окремо П. Зленко вказував на суспільний характер бібліотечної діяльності, вважаючи почесним місце бібліотекаря у «рядах борців за ліпшу долю, надзвичайно відповідальне, а тому не кожен може його зайняти»⁸⁰.

Опублікована у «Книголюб» стаття викликала на сторінках видання дискусію, в ході якої з'ясувалися погляди на бібліотеку та бібліотекаря української наукової еміграції. Зокрема, всесвітньовідомий учений-енциклопедист Д. Чижевський, зауваживши, що лише поділ праці «поміж «вченими» та людьми «практичного» типу має спричинити до розвитку бібліотечної справи та бібліотекознавства»⁸¹, відзначив слушність думок П. Зленка щодо необхідності загальної та фахової освіти бібліотекаря, а також щодо врахування психологічних особливостей людини при розробці системи вимог для підвищення кваліфікації бібліотекарів. Загалом, на думку П. Чижевського, фаховий шлях бібліотекаря повинен бути впорядкований так само, як у педагога чи вченого: здобуття освіти, аспірантура, потім практична праця, – а до вищої посади «вибіраються лише ті, хто на нижчій виявив здібності й хист». Учений вважав, що «при цьому не може знайти собі місце тенденція закликати до керування бібліотечними справами людей, що хоч і мають вчені або педагогічні заслуги, але з бібліотечною справою ніяк не були зв'язані»⁸².

Інший учасник дискусії – психолог, філософ, літературознавець, педагог і культурно-освітній діяч Я. Ярема поділяв думки П. Зленка щодо суспільного характеру праці бібліотекаря та необхідності організації фахової підготовки бібліотечних працівників. У контексті історії бібліотечної професіології та бібліотекознавчої термінології інтерес становить визначення Я. Яремою терміна «бібліотекар». Зокрема, він писав: «Під бібліотекарем ми будемо розуміти тільки певний спеціальний вид бібліотечного працівника, що має своєю професією виконувати завдання суцільної

⁸⁰ Там само. – С. 10.

⁸¹ Чижевський Д. Психологія і бібліотечна справа : (відгук на статтю П. Зленка «Психологія бібліотекаря») / Д. Чижевський // Книголюб. – 1927. – № 4. – С. 11.

⁸² Чижевський Д. До психології читача та читання / Д. Чижевський // Книголюб. – 1928. – № 3/4. – С. 19.

праці безпосередньо потрібної для здійснення основного призначення бібліотеки як культурно-суспільної установи, що є одним із засобів освіти та виховання суспільства»⁸³. При цьому Я. Ярема, як і П. Зленко, розглядав бібліотекаря як основну дійову особу в реалізації освітньої, виховної та культурно-просвітньої функцій бібліотеки.

Редакція «Книголюба» спрямовувала свої зусилля не лише на розвиток українського бібліотекознавства, а й на його інтеграцію до європейської науки: у ньому друкували статті (в перекладі українською мовою) визначні чеські бібліотекознавці й бібліографознавці. Так, було вміщено роботу З. Тоболки «Міжнародна бібліотечна організація»⁸⁴, в якій йшлося про проблему створення міжнародної організації бібліотекарів, порушену на IV Міжнародному бібліотечному з'їзді у Празі, що визначала б і координувала основні напрями співробітництва в галузі бібліотекознавства та бібліографії. Зокрема, йшлося про утворення органу, який би був компетентним регулярно скликати міжнародні бібліотечні з'їзди, а також про заснування міжнародного бібліотечного інституту, який би здійснював керівництво бібліотечною справою різних країн і народів. На думку З. Тоболки, утримання такого інституту коштами ЧСР, Польщі, України, Югославії, Угорщини, Австрії, Болгарії та інших країн напевно чи було можливе через брак грошей на внески, тому доцільніше було звернутись до колег із США, де працювали високопрофесійні організатори, успішно діяла Американська бібліотечна асоціація, було розвинене меценатство, що, ймовірно, допомогло б знайти кошти для заснування й діяльності такого інституту. Крім актуальної пропозиції щодо створення міжнародного бібліотечного інституту, слід відзначити політичний аспект статті З. Тоболки: неіснуючу на той час державу Україну він поставив на один щабель з європейськими країнами, вилучивши при цьому СРСР.

У публікації Л. Живного, видатного діяча чеської бібліотечної справи ХХ ст., «Про єдину бібліотечну термінологію»⁸⁵

⁸³ Ярема Я. Психологічна характеристика бібліотекаря : (продовж. дискусії) / Я. Ярема // Книголюб. – 1929. – № 1/2. – С. 19.

⁸⁴ Tobolka Z. V. Міжнародна бібліотечна організація / Dr. Z. V. Tobolka // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 3–6.

⁸⁵ Zivny L. J. Про єдину міжнародню бібліотечну термінологію / Ladislav Jan Zivny // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 7–11 ; Zivny L. J. Od statistiki k vědě / Ladislav Jan Zivny. – Časopis československých

узагальнено його думки, викладені у статті «*Od statistiki k vědě*» та у доповіді на IV Міжнародному бібліотечно-му з'їзді у Празі «*O potřebe jednotno mezinárodní statistik knihovnické*», з приводу упорядкування міжнародної термінології в галузі бібліотечної статистики, а також порушено, у зв'язку з цим, проблему впорядкування всієї бібліотечної термінології. Під єдиною термінологією він пропонував розглядати єдність понять, яку можна досягти, перш за все, точними дефініціями уживаних у книжковій науці понять, що уможливить знаходження правильного терміна в усіх мовах, де вони вживаються. Ця праця не втратила актуальності й для сучасних дослідників в контексті вивчення історії формування системи бібліотечної термінології⁸⁶.

Крім наукових статей, у «Книголюбі» вміщувались рецензії на фахові російські та чеські видання, автором яких переважно був С. Сірополко. Так, у рецензії на книжку відомого російського теоретика книгознавства О. Фоміна «*Книговедение как наука. История и современное состояние*» (Ленинград, 1931), яка дослідниками вважається першою спробою відтворення історичного процесу формування саме загальної теорії книгознавства⁸⁷, С. Сірополко відзначив, що найбільша цінність її полягала в тому, що автор дослідив основні праці з теорії книгознавства, проаналізувавши погляди російських та зарубіжних книгознавців, серед яких були й праці чеського науковця Л. Живного, але разом з цим він зауважив, що загальновизнана назва науки про книгу відсутня (хоча сам автор вважав найбільш придатною – бібліологія), не визначено об'єкт, зміст і завдання, місце науки про книгу в загальній системі наук, мало розробленою була методологія цієї науки тощо⁸⁸. За-

---

knihovniků. – 1926. – S. 65.

⁸⁶ Солоіденко Г. І. Українська бібліотечна термінологія: становлення та основні етапи розвитку / Г. І. Солоіденко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – С. 166.

⁸⁷ Беловицкая А. А. Книговедение. Общее книговедение : учебник / А. А. Беловицкая ; Моск. гос. ун-т печати. – М., 2007. – С. 117.

⁸⁸ Сірополко С. [Рецензія] / С. Сірополко // *Книголюб*. – 1931. – № 2. – С. 102–104. – Рец. на кн.: Фомин Г. Книговедение как наука : история и современное состояние / Г. Фомин. – Ленинград, 1931. – 115 с. ; Siropolko S. [Recenze] / S. Siropolko // *Časopis československých knihovníků*. – 1931. – Č. 5. – Рец. на кн.: Fomin A. *Knihověděníje kak nauka* / A. Fomin. – Leningrad, 1931. – 115 s.

цікавила С. Сірополка праця чеського історика, дослідника історії друкарства й бібліотечної справи в Чехії Й. Вольфа «*Dějiny veřejných půjčoven knih v Cechách do r. 1848*» (Прага, 1931), в якій автор висвітлив історію публічних бібліотек до 1843 р., подав перелік імен бібліотекарів, які сприяли розвитку публічних бібліотек. Рецензент звернув увагу на цікаві факти з історії бібліотеки синів Богуслава Гааса, утворену в Празі 1843 р., яка стала найбільшою бібліотекою Австрії та, зокрема, відіграла певну роль у спробі звільнити російського революціонера М. Бакуніна із в'язниці: з бібліотеки йому передавали книжки з вкладеними туди напилками для підготовки до втечі. Й. Вольф вважав, що публічні бібліотеки в Чехії не впливали на розвиток національної і політичної свідомості чеського громадянства, бо їх утворювали з комерційною метою. Старий досвід вчить, що успішний розвиток бібліотечної справи залежить в значній мірі від ідеалізму, зауважував автор праці, з приводу чого С. Сірополко висловив сумнів, зазначивши, що автор не зовсім правий у своїй категоричності такого підходу⁸⁹. Учений відзначив публікації з питань раціоналізації в бібліотечній справі, зокрема працю Б. Коутника «*Racionalizace v knihovnictví*» (Прага, 1931)⁹⁰, в якій відомий теоретик і практик бібліотечної справи дав визначення раціоналізації у великих бібліотеках, а також зазначив, що її об'єктом є не окремі бібліотеки, а вся сукупність бібліотек. Автор поділив раціоналізацію на два види — внутрішню, яка має своїм завданням встановити засади раціоналізації в окремій ізольованій бібліотеці, та зовнішню, за якої утверджуються засади раціоналізації щодо відносин між бібліотеками. На думку С. Сірополка, цей підхід був не зовсім виправданим й краще розглядати раціоналізацію за таким поділом: розміщення бібліотек, їх комплектування, техніки бібліотечної справи, управління бібліотекою тощо. Водночас рецензент відзначив, що ідеї В. Коутника про необхідність раціона-

⁸⁹ Сірополко С. [Рецензія] / С. Сірополко // Книголюб. — 1932. — № 1/2. — С. 53–56. — Рец. на кн.: Volf J. Dějiny veřejných půjčoven knih v Cechách do r. 1848 / Jozef Volf. — Praha : Nákladem obce pražské, 1931. — 65, [1] s.

⁹⁰ Сірополко С. [Рецензія] / С. Сірополко // Книголюб. — 1932. — № 1/2. — С. 56–58. — Рец. на кн.: Koutník V. Racionalizace v knihovnictví / Bohuslav Koutník. — Praha : Masarykova akademie práce, 1931. — 130 s.

лізації бібліотечного співробітництва були й залишаються актуальними. С. Сірополко також відгукнувся рецензією на працю Я. Фрея «Základy československého knihovnictví» (Брно, 1932)⁹¹, в якій автор розглядав проблеми організації читання в невеликих прилюдних бібліотеках. Він вважав, що першим завданням бібліотеки є задоволення потреб читачів у книжках красного письменства: слід чекати, поки у читача розвинеться літературний смак, а не примушувати його читати книжки наукового характеру. На думку Я. Фрея, бібліотекаря слід відмовитися від ролі місіонера та посередника між книжкою і читачем, він повинен полегшити самому читачеві шлях до книжки за допомогою вільного доступу до книжкових полиць у бібліотеці. І хоч автор заперечував місіонерську роль бібліотекаря, він розглядав бібліотеку як важливий культурний чинник, як осередок, що сприяє наближенню книжки до читача.

С. Сірополка зацікавила також праця одного з найвидатніших чеських бібліологів Л. Живного «O bibliografické evidenci národní tvorby literární se zřením k potřebam mezinárodním» (Прага, 1931)⁹², в якій автор дав визначення бібліографії як науки, а також наголосив на нагальній потребі у поглибленні та зміцненні міжнародної співпраці в галузі каталогізації, опрацюванні міжнародного словника бібліологічних термінів.

Увагу С. Сірополка привертала також бібліографічні покажчики, зокрема праця В. Біговнека, присвячена бібліографії періодики студентських видань, що виходили в ЧСР у 1929–1930 рр., до якої було включено й український «Студентський вістник»⁹³, а також бібліографія бібліографії К. Гоша, складена на основі бібліографічних покажчи-

⁹¹ Сірополко С. [Рецензія] / С. Сірополко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 59–61. – Рец. на кн.: Frey J. Základy československého knihovnictví / Jaroslav Frey. – Brno, 1932. – 56, 132 s.

⁹² Сірополко С. [Рецензія] / С. Сірополко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 58–59. – Рец. на кн.: Živný L. J. O bibliografické evidenci národní tvorby literární se zřením k potřebam mezinárodním / Ladislav J. Živný. – Praha : Masarykova akademie práce, 1931. – 28 s.

⁹³ Сірополко С. [Рецензія] / С. Сірополко // Книголюб. – 1932. – № 1–2. – С. 61. – Рец. на кн.: Běhounek Václav. Bibliografie studentského hnutí a vysokého a středního školství : (Casopisecká bibliografie za léta 1929–1930). – Praha : Nákladem spolku «Akademický Dům», 1931. – 103, [1] s.

ків Публічної та університетської бібліотек у Празі, в якій С. Сірополко відзначив відсутність бібліографічного покажчика В. Дорошенка, присвяченого І. Франку, та І. Кревецького з проблем українознавства за 1914–1923 рр.⁹⁴ С. Сірополка цікавила історія чеського книгодрукування, тому він відгукнувся рецензією на працю З. Тоболки «Dějiny československého knihtisku v době nejstarší» (Прага, 1930)⁹⁵, в якій чеський знавець книжкової справи, бібліотекознавець і бібліограф, досліджуючи походження Іоанна Гутенберга, дійшов висновку, що він не мав відношення до чеських земель, а першою друкованою книжкою тут був чеський переклад «Кроніка Тројанска» (1468) невідомого друкаря. Рецензент підкреслив, що З. Тоболка подав цікаві відомості про перших чеських і тих закордонних друкарів, які працювали для потреб католицької церкви в Чехії, а також про техніку друкарства, зовнішній вигляд друків до початку XVI ст.

В журналі «Книголюб» також закладались традиції бібліологічної біографістики публікацією матеріалів з нагоди роковин життя, а також некрологів про окремих діячів книжкової справи. Так, з нагоди 350-ї річниці з дня смерті Юрія Мелянтриха, чеського друкаря, який здобув чеському друкарському мистецтву світову славу й ім'я якого золотими літерами вписано в історію чеського друкарства, С. Сірополко опублікував статтю, де дослідив його походження, подав відомості про освіту, а також про видання Біблії чеською мовою (1549) та інших чеських, латинських та німецьких книжок, загальна кількість назв яких становила близько 230 одиниць. С. Сірополко не забув підкреслити, що значення Ю. Мелянтриха як видавця найкраще висвітлив празький друкар Е. Грегор, відомий українцям тим, що випустив дру-

⁹⁴ Сірополко С [Рецензія] / С. Сірополко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 61–62. – Рец. на кн.: Hoch K. Tisíc knih pro bibliotekáře / Karel Hoch. – Praha : Vyd. ředitelství veř. a univ. knihovny v Praze, 1932. – 132 s. Йшлося про праці: Дорошенко В. Спис творів Івана Франка з додатком статей про нього і рецензій на його писання. Т. 1 / В. Дорошенко. – Л. : НТШ, 1918. – 80 с. ; Калинович І. Бібліографія українознавства за 1914–1923 рр. Вип. 1. Історія України : публікації в укр. мові / І. Калинович. – Л., 1924. – 59 с.

⁹⁵ Сірополко С [Рецензія] / С. Сірополко // Книголюб. – 1931. – № 1. – С. 45–46. – Рец. на кн.: Tobolka Z. V. Dějiny československého knihtisku v době nejstarší / Z. V. Tobolka. – Praha : Nákladem «Československé společnosti knihovědně», 1930. – 106 s.

ком перше безцензурне видання «Кобзаря» Т. Шевченка, та назвав Ю. Мелянтриха репрезентантом трьох ідей – освіти, слов'янської єдності та творчої промислової праці. «Нехай і нам освіта буде вірою, слов'янська взаємність — надією, а творча промислова праця — любов'ю», — завершив С. Сірополко свою статтю про Ю. Мелянтриха цитуванням думок Е. Грегора⁹⁶.

Важлива біографічна інформація у «Книголюбі» містилась у некрологах, складених С. Сірополком, у яких подавались основні відомості творчої біографії діячів книжкової справи. Так було вшановано пам'ять відомого українського педагога, публіциста, бібліотекознавця, культурно-освітнього й громадського діяча М. Галущинського, багаторічного голову Товариства «Просвіта» у Львові, що під його керівництвом перетворилось на значну громадсько-освітню організацію, автора численних оглядів, статей, нарисів, у тому числі «Українські народні бібліотеки і праця над поширенням книжки» (1926). На сторінках журналу було вміщено некролог, присвячений І. Калиновичу, відомому українському бібліографу, видавцю, політичному діячеві, члену Бібліографічної комісії НТШ (від 1922 р. – її секретар), укладачеві низки бібліографічних покажчиків української літератури, «Всеукраїнської бібліографії за 1923 рік», «Української історичної бібліографії за 1914–1923 рр.» тощо. Відзначений згадкою і Ю. Романчук, діяч українського руху Галичини, його заслуги як редактора літературної серії «Руська письменність», першого українського часопису для народу «Батьківщина», а також наведено його публікації публіцистичного й наукового характеру, серед яких почесне місце належить вивченню творчості Т. Шевченка. «Книголюб» вшанував пам'ять чеського культуролога, етнолога й бібліографа Ч. Зібрта, який був членом багатьох наукових товариств, у тому числі й НТШ, прихильно ставився до українців і до визвольних змагань українського народу. Найголовнішими його працями були «Бібліографія чеської історії» у 5 томах, видання якої здійснювалось від 1900 до 1912 р., «Бібліографічний огляд чеських народних пісень»

---

⁹⁶ Сірополко С. Jiří Melantrich : з нагоди 350-х роковин з дня смерті (18 листопада 1930 р.) / С. Сірополко // Книголюб. – 1930. – № 4. – С. 209–215.

(1865), «Історія одягу в чеських землях» (1892), «З історії чеського друкарства» (1913) тощо⁹⁷.

Кожний номер «Книголюба» мав розділ «Miscellanea», в якому вміщувалася хроніка діяльності УТПК, оперативна інформація про найважливіші події у книгознавстві, книжковій, бібліотечній та видавничо-книгарській справі світу. Як головний редактор журналу, готуючи інформацію до розділу «Miscellanea» (всяка всячина, суміш), він запровадив рубрику «Бібліотечна справа» і майже в кожному номері впродовж 1927–1932 рр. вміщував інформацію про найважливіші події з історії бібліотечного руху світу, вибрану переважно зі сторінок українських, російських та чеських спеціальних періодичних і неперіодичних видань.

Рубрика «Бібліотечна справа» не мала постійної структури, і тому в кожному числі журналу її довільно наповнювали бібліотекознавчою інформацією, хоча аналіз подій і фактів бібліотечного життя, поданих на сторінках видання, вказує на те, що вони були певним чином систематизовані. Зокрема, в ньому була представлена історія окремих наукових бібліотек. Так темою, що часто висвітлювалася на сторінках журналу, стала історія, сучасний стан та перспективи розвитку Всенародної бібліотеки України, склад та поповнення її книжкового фонду. В одному з номерів ішлося про рішення Колегії Наркомосу УРСР від 2 липня 1926 р., згідно з яким їй передавалася бібліотека колишнього Київського університету Св. Володимира разом із будинком, що для тієї книгозбірні було збудовано перед війною, але не закінчено, про збільшення книжкового фонду, книговидач та відвідувань у 1927 р.⁹⁸

Згадувалися й інші книгозбірні України, зокрема на сторінках видання йшлося про 50-літній ювілей Чернігівської центральної бібліотеки ім. В. Г. Короленка, про історію Херсонської центральної державної бібліотеки та

⁹⁷ Сірополко С. Михайло Галушчинський [1878–27.IX.1931] : (некрольог) / [С. Сірополко] // Книголюб. – 1931. – № 2. – С. 101–102 ; Сірополко С. Проф. Ченек Зібрт [1864–14.02.1932] : (некрольог) / С. Сірополко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 51–52 ; Сірополко С. Іван Калинович [1884–12.XI.1927] : (некрольог) / [С. Сірополко] // Книголюб. – 1927. – № 3. – С. 54–55 ; Сірополко С. Проф. Юліян Романчук [1842–22.IV.1932] (некрольог) / [С. Сірополко] // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 52–53.

⁹⁸ Бібліотечна справа // Книголюб. – 1927. – Кн. 1. – С. 72 ; 1927. – Кн. 6. – С. 54 ; 1929. – Кн. 1/2. – С. 61.

Одеської державної публічної бібліотеки, яка мала унікальну колекцію рідкісних видань, зібраних у музеї книги цієї установи⁹⁹. Увагу було привернуто й до Одеської центральної наукової бібліотеки, зокрема роботи її Бібліографічного семінару й Науково-дослідної комісії, характеристики фонду, а також випуску першого тому власних праць і бібліографії М. Коцюбинського, підготовлених до друку співробітниками закладу¹⁰⁰. Наводилися статистичні відомості за 1927 р. щодо мережі сільських бібліотек та кількості їх читачів в Україні, також здійснювалася порівняльна характеристика цих даних з аналогічними показниками, що стосуються книгозбірень Чехословацької Республіки, внаслідок чого було зроблено висновок, що на українській території наприкінці 20-х рр. ХХ ст. одна бібліотека була розрахована на обслуговування жителів семи селищ, а в Чехословацькій Республіці кожне село мало книгозбірню. У контексті новітньої історії бібліотечної справи країни йшлося про відкриття нових бібліотек на Підкарпатській Русі, зокрема у Мукачеві, Ужгороді, Хусті¹⁰¹.

Певну увагу було приділено й давній історії бібліотечної справи світу, зокрема наведено маловідомі факти про першу книгозбірню, яку згадував Св. Ієронім. Він подавав відомості про пресвітера Памфілія (Кесарійського, помер 309 р.), що прислужився християнству поширенням божественного вчення, позичаючи книги зі свого тридцятитисячного зібрання усім, хто вмів читати. Наступна згадка про «випозичальні» книжок трапляється лише у 1332 р., коли великий попит на рукописні книги примусив навіть купців взятися за відкриття бібліотек. В Англії першу випозичальню книжок заснував король Генріх IV, який також відкрив бібліотеку для студентів Оксфордського університету. Знаходимо відомості й про кількість фонду найбільших книгозбірень світу, яку підрахував аргентинський бібліотекар Е. Спарн, зазначивши, що 1038 установ мали книжковий фонд понад 50 тис. одиниць. Дуже цінною була інформація про

⁹⁹ Бібліотечна справа // Книголюб. – 1927. – Кн. 2. – С. 80 ; 1927. – Кн. 2. – С. 72.

¹⁰⁰ Бібліотечна справа // Книголюб. – 1930. – Кн. 1. – С. 68 ; 1927. – Кн. 4. – С. 54 ; 1930. – Кн. 1. – С. 69.

¹⁰¹ Бібліотечна справа // Книголюб. – 1930. – Кн. 1. – С. 68 ; 1927. – Кн. 4. – С. 54 ; 1930. – Кн. 1. – С. 69.

Бібліотеку Ватикану в Італії, бібліотечну діяльність Папи Римського Пія XI та його роль у реформуванні загального каталогу, поповненні рідкісними рукописами й друкованими книгами фонду цієї установи, а також про долю бібліотек російських царів, про придбання Бібліотекою Конгресу у Вашингтоні частини особистої книгозбірні Миколи II в кількості 1600 томів, серед яких було чимало рідкісних видань, про пожертвування місту Вашингтону американського бізнесмена Генрі Фолджера, власника Шекспірівської бібліотеки, у фонді якої були рідкісні, антикварні й факсимільні видання XVII–XVIII ст. творів У. Шекспіра та література про нього¹⁰².

Важливою з огляду на культурно-політичне значення була інформація про відкриття Української бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі, завдання якої полягало у збиранні та збереженні українських друкованих та рукописних матеріалів. Йшлося у розділі «Бібліотечна справа» про необхідність організації збору пожертв на її існування¹⁰³.

Привертають увагу також дані про підготовку кадрів бібліотекарів у Празі, роботу державної школи бібліотекарів, де в процесі викладання курсу історії бібліотечної справи Чехії та за кордоном, що читав відомий дослідник минулого чеських бібліотек і друкарства професор Й. Вольф, слухачі отримували інформацію про Бібліотеку при науковому товаристві ім. Шевченка у Львові, Всенародну бібліотеку України у Києві, високо оцінюючи діяльність цих закладів. Також вони дізнавалися про відкриття у Києві двоохрічних бібліотечних курсів при Всенародній бібліотеці України з метою підготовки кадрів для наукових бібліотек¹⁰⁴.

Спосіб структурування інформації за логічно-тематичним принципом у рубриці «Бібліотечна справа» робить її доступною для використання як довідкового матеріалу. Методом укладання було збирання, перевірка, обробка і представлення фахової інформації. Саме такий підхід дав змогу скласти своєрідну галузеву енциклопедію історії бібліо-

¹⁰² Бібліотечна справа // Книголюб. – 1930. – Кн. 3. – С. 201 ; 1928. – Кн. 1/2. – С. 50 ; 1929. – Кн. 1/2. – С. 61 ; 1931. – Кн. 2. – С. 105 ; 1931. – Кн. 1. – С. 48.

¹⁰³ Бібліотечна справа // Книголюб. – 1929. – Кн. 1/2. – С. 61.

¹⁰⁴ Бібліотечна справа // Книголюб. – 1927. – Кн. 2. – С. 81 ; 1928. – Кн. 1/2. – С. 50 ; 1929. – Кн. 3/4. – С. 61 ; 1930. – Кн. 1. – С. 202.

течної справи, відобразити розвиток науки про бібліотеки кінця 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст., викласти фактичний матеріал із використанням спеціальної бібліотекознавчої лексики, збагачуючи її рідковживаними термінами, поповнюючи професійний лексичний фонд. Варто відзначити й перекладацьку діяльність редактора, застосовану для наповнення згаданої рубрики, завдяки чому не лише була забезпечена повнота спеціальних знань читачів, але й збагачена українська бібліотекознавча термінологія.

Проблеми розвитку книговидавничої справи, історії книги та книгопоширення було також висвітлено у розділі «Miscellanea», рубриці «Видавничо-книгарська справа», побудованій за тим самим принципом, що й «Бібліотечна справа». Тут подавалась інформація про книжкові виставки, професійні зібрання, з'їзди і конференції, видання книгознавчої періодики тощо, яка загалом становила своєрідну книгознавчу енциклопедію й могла бути використана для підготовки видання «Історія письма і друку: коротка енциклопедія книгознавства», над яким працював С. Сірополко й рукопис якого зберігається в його Особовому фонді ЦДАВОУ¹⁰⁵.

Значний інтерес становлять вміщені у кожному номері «Книголюба» від 1927 до 1930 р. включно «Списки членів Українського товариства прихильників книги», що вказують на динаміку росту громадської організації та свідчать про велику активність української інтелектуальної еліти ЧСР щодо розвитку книжкової справи, вивчення національної книжкової культури, збереження духу української книжності.

Водночас в радянському книгознавстві «Книголюб» мав негативну політичну оцінку як журнал «емігрантський жовто-блакитний», а його редактор характеризувався як буржуазний та класово ворожий. Ймовірно, розгорнута кампанія так званої класової боротьби у книгознавстві та звинувачення деяких радянських діячів книги у співробітництві із зарубіжними українцями спричинили несхвальну оцінку «Книголюба» одним з провідних книгознавців радянської України, директором УНДІК Ю. Меженком, який у приватному листі від 5 березня 1931 р. до директора

¹⁰⁵ ЦДАВО України, ф. 4433, оп. 2, спр. 19, арк. 1–22.

Бібліотеки НТШ у Львові, бібліографа, літературознавця, літературного критика, громадського й політичного діяча В. Дорошенка написав, що «"Книголюб" – не книгознавчий і взагалі не цікавий орган»¹⁰⁶.

Останнє число «Книголюба» вийшло друком у липні 1932 р., і після цього його видання було припинене через фінансові труднощі: відсутність субсидій Міністерства освіти ЧСР та щомісячної допомоги від УВІІ ім. М. Драгоманова в Празі, через зменшення бюджету на утримання установи. Нерегулярних пожертв від Українського наукового інституту у Варшаві, Українського бюро в Лондоні та Женеві, Українського наукового інституту в Берліні не вистачало на продовження випуску журналу¹⁰⁷.

Припинення видання УТПК журналу «Книголюб», який був засобом поширення результатів наукових пошуків зарубіжних українців у галузі бібліології, української книжкової культури за межами України й сприяв підтримці бібліологічної єдності українського зарубіжжя та зв'язків з Україною, певною мірою загальмувало розвиток книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії.

Науковий журнал мав чітку структуру, матеріал у ньому систематизувався у постійні різноманітні рубрики, що вказувало на широту видавничих інтересів. Він був багатопрофільним бібліологічним виданням, де відображались досягнення української еміграційної думки в галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства та бібліографії. За жанрами публікацій переважали наукові статті й огляди, крім того, друкувались праці прикладного характеру, редакційні статті, хронікальні замітки, біографічні нариси, бібліографічні матеріали, некрологи. Подібна різноманітність жанрів була характерною і для інших бібліологічних журналів, але кожний з них визначав пріоритети, відповідно до свого основного цільового призначення. Це було спеціальне бібліологічне видання високопрофесійного рівня, на сторінках якого друкувались найкращі еміграційні вчені, що відіграло значну роль у розвитку української науки про книгу й книжкову справу. Кожне число супро-

¹⁰⁶ Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969) / [упоряд., передм., прим. М. А. Вальо]. – Л., 2002. – С. 88.

¹⁰⁷ Видавничий фонд «Книголюба» // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 65.

воджувалось упорядкованим науково-допоміжним апаратом українською, чеською і французькою мовами. Що до кількісної характеристики, то варто зазначити, що його періодичність визначалась 4 числами щорічно. Товариству вдавалося порівняно регулярно щокварталу видавати «Книголюб» накладом більше 100 примірників, переважно для членів товариства, які отримували кожен книжку безкоштовно, й для розповсюдження серед книгознавчих установ ЧСР та за її межами. Від 30 квітня 1927 р. до 15 липня 1932 р., незважаючи на певні фінансові проблеми, на чому постійно наголошувалось у щорічних звітах, літографським способом було видано 17 номерів цього видання, серед яких 12 окремих і 5 подвійних випусків¹⁰⁸, обсяг кожного з них становив до чотирьох друкованих аркушів. Певний книгознавчий інтерес становить така деталь його оформлення, як палітурка, прикрашена видавничим знаком Українського товариства прихильників книги в Празі.

На річних зборах УТПК у лютому 1934 р. на посаду голови Управи було винесено дві кандидатури – С. Сірополка й В. Січинського, але оскільки С. Сірополко зняв свою кандидатуру, то було обрано В. Січинського, архітектора, графіка, мистецтвознавця, професора УВУ, дійсного члена НТШ. Після відходу С. Сірополка від справ УТПК ситуація в ньому відчутно погіршилась: діяльність товариства занепадала, багато його членів, зокрема Є. Вировий, С. Наріжний та ін., відмовилися від співпраці з УТПК, деякі з колишніх його членів припинили активну працю в ньому, не було відновлено й «Книголюб», навколо якого гуртувались зарубіжні вчені – діячі української книжки, який був носієм прогресивної української бібліологічної думки, котра вже тоді почала наступально придушуватися в радянській Україні¹⁰⁹. Загалом же УТПК проіснувало до 1942 р.¹¹⁰, але послідовники С. Сірополка не змогли забезпечити той рівень

¹⁰⁸ Грузов М. «Книголюб» (Прага, 1927–1932 рр.) : покажч. змісту часоп. / М. Грузов, М. Шудря ; [ред. О. Сидоренко]. – К., 1996. – [35] с. – (Бібліогр. покажч.).

¹⁰⁹ Лазебний Л. Емігрантський жовто-блакитний «Книголюб» / Леонід Лазебний // Книжник. – 1991. – № 5. – С. 24.

¹¹⁰ Українське товариство прихильників книги у Празі // Енциклопедія Українознавства / [голов. ред. В. Кубійович]. – Перевид. в Україні. – Л., 2000. – Т. 9. – С. 3416.

продуктивності й мотивації в діяльності товариства та його органу «Книголюба», що зберігався за головування «будителя духу», який умів «оживляти» й надихати соратників, подавати їм приклад власною жертвовною працею.

Отже, однією з найбільших заслуг С. Сірополка як бібліолога є створення самостійного наукового товариства діячів української книги в еміграції, очолюваного ним впродовж 6 років його діяльності, яке розвивало найкращі традиції вітчизняної книжкової справи і здобуло міжнародний авторитет. Навколо УТПК гуртувались активні дослідники української книжкової культури, які перебували на еміграції, з метою її вивчення, а також реєстрації, збирання і зберігання українських еміграційних видань. Обрання С. Сірополка головою УТПК переконливо засвідчило його лідерські риси і незаперечний авторитет серед українських зарубіжних бібліологів. Громадська організація за короткий період перетворилась на потужний науковий осередок за межами України з вивчення української книжності, в якому діячі української книги знаходили можливість репрезентації свого професійного розвитку, наукової й громадської активності, усвідомлювали необхідність виконання своїх національних обов'язків, завдячуючи значною мірою організаторським здібностям та міжнародному авторитету С. Сірополка. Міжособистісне спілкування науковців під час обговорення рефератів, переважно бібліологічної проблематики, а також зборів, лекцій, конференцій, бібліотечних з'їздів сприяло збереженню та відтворенню українських мовних традицій, об'єднанню особистостей на основі групових інтересів, що було важливим для їх самоідентифікації в умовах еміграції. Заснування та редагування «Книголюба», періодичного органу наукового товариства, також належить до значних бібліологічних здобутків С. Сірополка, оскільки видання уможливило тиражування та інтерпретацію наукової думки в галузі бібліології, представлені дослідженнями світового рівня. С. Сірополку вдалося разом з такими самими, як він, «будителями духу» створити науковий журнал, вільний від ідеологічних впливів та нащарувань, в якому українськими та чеськими вченими було проаналізовано різноманітні історичні та сучасні аспекти науки про книгу та книжкову справу. Як редактор журналу С. Сірополко встановив тісні контакти з науковими книго-

знавчими й бібліотекознавчими центрами України та ЧСР, бібліологами українського зарубіжжя, поширюючи сферу впливу «Книголюба». На сторінках зарубіжного наукового журналу знайшли теоретичне обґрунтування такі поняття, як українська еміграційна книга, друки української еміграції, українська бібліографія на еміграції, українознавчий бібліографічний репертуар, україніка; особливу увагу було приділено виявленню, реєстрації та вивченню українських і чужомовних видань про Україну в закордонних бібліотеках та зібраннях. У «Книголюбі» простежувалася загальна тенденція до персоніфікації бібліологічного знання, вміщенням інформації біографічного характеру. Важливим був розділ «Miscellanea», в якому містилась хроніка діяльності УТПК та оперативна інформація про події міжнародного книжкового життя, – ці матеріали становлять значну джерельну базу для вивчення історії всесвітнього книжкового руху в контексті дослідження спеціальної української зарубіжної періодики. В цілому «Книголюб» є важливим джерелом для вивчення історії бібліології українського зарубіжжя 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст., йому належить чільне місце серед української спеціальної наукової періодики, а також у розвитку кращих традицій національних друків. Широта наукових інтересів С. Сірополка в галузі бібліології, його професійні та людські риси, уміння об'єднувати в згуртовану силу українських книгознавців-емігрантів, без сумніву, вплинули на успішну організацію роботи УТПК, сприяли залученню до участі в його роботі визначних українських науковців, громадських і політичних діячів, які репрезентували свої наукові досягнення еміграційного періоду на сторінках «Книголюба», що назагал визначило високий професійний рівень журналу та його історико-культурне значення.

4. 4. Вплив ідей С.Сірополка на книгознавчі та бібліотекознавчі дискусії 20-х років ХХ ст. в Україні

Наукові ідеї С. Сірополка в галузі бібліології певною мірою знайшли своє втілення у публікаціях, присвячених розвитку книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії, а також у його взаєминах з УНІК–УНДІК, що відігравав провідну роль у розвитку української бібліології, а також у становленні професійної комунікації¹. У цій установі в різний час працювали визначні науковці європейського рівня Ю. Меженко, С. Маслов, Д. Балика, Я. Стещенко, В. Ігнатієнко, М. Сагарда та інші, які розробили теоретичні засади вітчизняної науки про книгу, виявили її актуальні проблеми, здійснили ґрунтовні дослідження у галузі книгознавства, бібліотекознавства й бібліографії, накреслили завдання, що не лише не втратили значення з плином часу, але багато з яких залишаються актуальними й понині. Діяльність УНІК-УНДІК привертає увагу сучасних науковців, які прагнуть виявити, систематизувати, проаналізувати й узагальнити відомості про основні напрями досліджень вчених, а також завдання, структуру, кадровий потенціал цієї інституції, визначити її значення у розвитку наукової думки. В українській книгознавчій історіографії Я. Ісаєвич певною мірою висвітлив окремі напрями діяльності УНІК-УНДІК, а також зазначив, що актуальними завданнями для сучасних дослідників є вивчення діяльності цієї установи у контексті розвитку світової науки про книгу, визначення внеску українських науковців у всесвітню книгознавчу науку². Історія створення та діяльність УНІК-УНДІК, значною мірою досліджена Г. Ковальчук, яка також оприлюднила факти про долю співробітників закладу, котрі ста-

¹ Український науковий інститут книгознавства (УНІК) було засновано у 1922 році, а 1926 року відбулась його реорганізація й установа стала іменуватися Українським науково дослідним інститутом книгознавства (УНДІК), тому у нашому дослідженні до 1926 р. вживається аббревіатура УНІК, після 1926 р. – УНДІК, а при узагальненні – УНІК-УНДІК.

² Ісаєвич Я. Д. Український науково-дослідний інститут книгознавства: традиції й творчий пошук / Я. Д. Ісаєвич // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / [редкол.: О. С. Онищенко та ін.]. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 6–10.

ли жертвами радянських політичних репресій в Україні, проаналізувала діяльність Ю. Меженка як керівника цієї установи³. Значним внеском у вивчення радянського книгознавства в Україні стало дослідження наукової спадщини й біографічних відомостей окремих співробітників УНІК-УНДІК, зокрема Ю. Меженка (Н. Стрішенець), С. Маслова (Г. Ковальчук, Н. Королевич), Я. Степенка (Н. Стрішенець, С. Білокінь), що сприяло введенню до наукового обігу нового знання, важливого за своїм історико-культурним значенням фактичного матеріалу, вилученого на тривалий час із українського інформаційного середовища⁴.

В контексті нашого дослідження значний інтерес становить один з напрямів діяльності УНІК-УНДІК, спрямованої на організацію бібліотечно-бібліографічного співробітництва між українськими радянськими та українськими зарубіжними фахівцями, виявлення форм професійних контактів, спрямованих на розвиток взаємодії та співпраці й визначення впливу цих процесів на формування радянського книгознавства в Україні. Зокрема, цікавою, але мало званою сторінкою історії УНІК-УНДІК є динаміка наукових міжособистісних взаємин співробітників цієї установи

³ Ковальчук Г. І. Внесок Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) в розвиток науки про книгу / Ковальчук Г. І. // 36. наук. пр. Київ. держ. ін-ту культури / Київ. держ. ін-т культури. – К., 1994. – Ч. 2. – С. 52–62; Ковальчук Г. Видавничча діяльність Українського наукового інституту книгознавства / Галина Ковальчук // Бібл. вісн. – 1997. – № 6. – С. 28–31; Ковальчук Г. І. Співробітники УНІК – жертви політичних репресій / Г. І. Ковальчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / [редкол.: О. С. Онищенко та ін.]. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 52–94; Ковальчук Г. І. Ю. О. Меженко на чолі Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) / Г. І. Ковальчук // «І тільки незмінна книга»: зб. ст. до 120-річчя від дня народж. Юрія Олексійовича Меженка (1872–1969) / [уклад., відп. ред. Н. В. Стрішенець]. – К., 2013. – С. 13–32; тощо.

⁴ Книгознавець, бібліограф і бібліотекар Сергій Іванович Маслов (1880–1957) : біобібліогр. нарис / Г. І. Ковальчук, Н. Ф. Королевич / [наук. ред. А. П. Корвієнко; відп. ред. В. В. Патока]. – К., 1995. – 44 с. – (Видатні діячі української книги; вип. 4.); Стрішенець Н. Ярослав Степенко: «... Чекати на мені... божевільна і марна справа» / Надія Стрішенець // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / [редкол.: О. С. Онищенко та ін.]. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 95–106; Білокінь С. Видатний український бібліограф Ярослав Степенко (1904–1939) / Сергій Білокінь // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / [редкол.: О. С. Онищенко та ін.]. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 107–130.

та українських діячів книги, які перебували на еміграції в період формування бібліології в Радянській Україні.

Однією з особливостей організації наукової й практичної діяльності УНІК-УНДІК було залучення до співпраці так званих бібліотечних кореспондентів з різних регіонів України, інших держав світу з метою популяризації діяльності закладу, а також збору фактичної інформації про книжковий рух, тематику спеціальних наукових досліджень та для підготовки публікацій на сторінках його періодичного органу – журналу «Бібліологічні вісті». Здебільшого кореспондентами ставали відомі книжники, серед яких до співпраці було запрошено й С. Сірополка, політичного емігранта з Праги, котрий своєю науковою та громадською діяльністю сприяв розвитку української науки про книгу й книжкову справу поза межами України, поширенню відомостей про українську книжкову культуру. Він прийняв пропозицію стати кореспондентом УНІК-УНДІК в Чехо-Словаччині, щоб у такий спосіб контактувати з діячами української книги та вітчизняними науковцями, розповсюджувати інформацію про фаховий заклад та напрями його праці серед європейської професійної спільноти.

До проблеми зарубіжних контактів УНІК-УНДІК в контексті взаємин між його працівниками та українськими дослідниками книжкової справи на еміграції, зокрема С. Сірополком, вперше було привернуто увагу на Міжнародній науковій конференції «Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек» (14–17 жовтня 1997 р.), де відбулась спроба окреслити основні види цих контактів⁵. В подальшому Г. Ковальчук на науковій конференції, присвяченій вшануванню пам'яті С. Сірополка з нагоди 140-річчя від дня його народження (29 травня 2012 р.), а також у своїй статті означеної проблематики розкрила на новій джерельній базі особливості взаємин між основним українським книгознавчим осередком і С. Сірополком, прагнучи до об'єктивної оцінки подій⁶. Водночас слід зазначити, що ця

⁵ Ківшар Т. І. Висвітлення діяльності УНІК у бібліологічній спадщині С. Сірополка / Т. І. Ківшар // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф., 14–17 жовт. 1997 р. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 1997. – С. 135–137.

⁶ Ковальчук Г. І. Книгознавчі зв'язки С. Сірополка з Українським науково-дослідним інститутом книгознавства / Г. І. Ковальчук // Наук.

проблема набуває більш широкого значення не лише у контексті вивчення змісту, форм та напрямів співробітництва між науковцями УНІК-УНДІК й фахівцями інших держав, а також й щодо формування тенденцій протистояння між радянськими та українськими зарубіжними діячами книги наприкінці 1920-х та конфронтації початку 1930-х років у період перебудови українського книгознавства та формування радянського книгознавства в Україні.

Як кореспондент УНІК-УНДІК, С. Сірополко сприяв розповсюдженню у ЧСР відомостей про діяльність цієї установи різними засобами, серед яких були публікації на сторінках «Славянської книги»⁷ у розділі «Хроніка», один з підрозділів якої – «Українська хроніка», він укладав впродовж двох років (1925–1926) існування місячника. В цілому ж розділ «Хроніка» мав значний обсяг й складався з кількох підрозділів, де щомісяця публікувалась інформація про різні аспекти російського, українського і білоруського книгознавства та книжкової справи. С. Сірополко для свого підрозділу готував огляди оперативної інформації по сторінках спеціальних українських та зарубіжних видань, виявляв важливі відомості в галузі книгознавства, бібліотекознавства, книжкової та бібліотечної справи, бібліографії, пресознавства, знайомив з подіями наукових й книжкових осередків різних держав світу, подавав статистику українських друків, а також вміщував відомості про підготовлені до друку рукописи праць українських вчених-емігрантів Чехословацької Республіки, зібрані за анкетами редакції, укладеними за його участю.

В «Українській хроніці» С. Сірополко знайомив слов'янський світ з основним змістом «Бібліологічних вістей», зокрема напрямами діяльності УНІК, відзначаючи дослідження історії української книжки XVI–XX ст., підготовку співробітниками Інституту до друку своїх праць, початок видання науково-популярної серії в галузі книгознавства. Він повідомляв про найважливіші досягнення закладу у 1925 р.

пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Наук. б-ка ; [редкол.: С. А. Копилов (голова), В. С. Прокопчук (відп. ред) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 3. – С. 79–83.

⁷ «Славянская книга» – місячник слов'янської бібліографії / під ред. Ф. С. Мансветова. – Прага, 1925–1926 рр.

серед яких – проведення виставок з історії українського друкарства XVI–XVII ст., української книги радянської доби, а також випуск праць О. Маслової «Рукописна книга», П. Попова «Друкарство, його початок та поширення в Європі», Д. Балики «Бібліотека в минулому», С. Маслова «Українська друкована книга XVI–XVIII ст.», Є. Рихліка «Друкарська техніка»⁸. Крім того, що «Українська хроніка» інформувала читачів про публікації «Бібліологічних вістей» за 1925 р., вона знайомила зацікавлені інституції з перспективним планом видань УНІК, де можна було отримати інформацію про автора та тематику його майбутньої публікації, наукові інтереси співробітників, загалом про напрями діяльності закладу.

Разом з тим С. Сірополко висловлював зауваження з приводу деяких публікацій «Бібліологічних вістей», зокрема некрологу пам'яті А. Калішевського, колишнього директора Фундаментальної бібліотеки Московського державного університету⁹. Він доповнив біографічні відомості про А. Калішевського, зазначивши його українське походження, звернув увагу на відсутність у праці М. Іванченка відомостей про роботу А. Калішевського в деяких українських громадських організаціях Москви, що існували до 1917 р. і нагадав про його активну участь у підготовці та проведенні урочистостей з нагоди 50-ї річниці смерті Т. Шевченка (1911), в яких С. Сірополко також брав участь і тому знав про його членство у складі «Комітету по упорядкуванню Шевченківських свят у Москві» як представника Товариства любителів російської словесності при Московському університеті, повідомив про виступ на цьому зібранні А. Калішевського з рефератом «Мотиви поезії Т. Шевченка», текст якого вміщено у збірнику «На спомин 50-х роковин смерті Т. Шевченка». С. Сірополко разом з А. Калішевським були делегатами та доповідачами Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи (1911). Відзначив С. Сірополко й той факт у біографії А. Калішевського, що він був учнем М. Стороженка, відомого дослідника життя й творчості Т. Шевченка¹⁰.

⁸ Сірополко С. Українська хроніка / [С. С.] // Славян. кн. – 1926. – № 1. – С. 26.

⁹ Йдеться про публікацію: Іванченко М. А. Є. Калішевський / М. Ів. // Бібліол. вісті. – 1925. – № 1/2. – С. 189–190.

¹⁰ Сірополко С. Українська хроніка / С. С. // Славян. кн. – 1926. –

Після припинення випуску «Славянської книги» С. Сірополко продовжив свою кореспондентську діяльність й вже у першому номері новоствореного празького «Книголюба» (1927) вмістив публікацію про діяльність УНІК у 1925–1926 рр., і як позитивне явище у роботі цієї інституції, він відзначив напрями видавничої діяльності установи, зокрема підготовку й друк наукових праць, а також «Бібліологічних вістей», серії науково-популярних робіт, у яких оприлюднювались результати досліджень, та показав її роль у розповсюдженні бібліологічних знань, налагодженні зв'язку між УНІК та українськими бібліологічними установами й окремими діячами книги. Як помітне явище в книжковій культурі він схарактеризував роботу з підготовки до укладання всеукраїнського бібліографічного репертуару, а також деяких спеціальних бібліографій. Не пройшли повз його увагу й зусилля, спрямовані на ретельне поповнення архіву українського друку як радянської України, так і закордонних видань, а також утворення спеціальної бібліотеки УНІК з метою збирання й зберігання друків з проблем розвитку книгознавства¹¹. С. Сірополко відзначив як позитивне явище ведення наукової і технічної роботи в УНІК виключно українською мовою, якою цілком вільно володі-

---

№ 1. – С. 25.

Калішевський Антон Ієронімович (16(28) серпня, 1883 с. Туричани, Володимир-Волинський пов., Волинська губ.; нині Турійський р-н., Волинська обл. – 24 вересня 1925, Москва) – бібліотекознавець, бібліограф, публіцист. Син священника. Закінчив Хомську класичну гімназію, історико-філологічний факультет Імператорського Московського університету (1886). З 1891 – співробітник читального залу Рум'янцевського музею, помічник бібліотекаря, старший бібліотекар, з 1908 по 1925 – директор бібліотеки Московського університету. Одночасно викладач Імператорського Строгановського училища, бібліотечних курсів при Народному університеті ім. А. Я. Шанявського у Москві. Завідувач кафедри бібліотекознавства Московського університету «як один з найвідоміших представників цієї спеціальності». З 1908 – дійсний член й багаторічний секретар Товариства любителів російської словесності при Московському університеті, дійсний член Російського бібліографічного товариства, учасник бібліотечних з'їздів (1911, 1924, 1925), Міжнародного конгресу з питань бібліографії й документації у Брюсселі (1910). Автор близько 50 книжок, статей і рецензій в галузі каталогізації, систематизації, іноземної бібліографії, публіцистичних та історико-філологічних праць.

¹¹ Сірополко С. Український науково-дослідний інститут книгознавства в Києві за 1925–1926 рр. / [С. Сірополко] // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 63. – Без підпису.

ли всі співробітники, цією ж мовою вийшли друком всі видання Інституту. Йшлося про надруковані та підготовлені до видання праці співробітників УНІК, що знайомили вітчизняних фахівців з основними напрямками наукових досліджень установи, а робота С. Маслова, видана німецькою мовою, призначалась зарубіжним фахівцям для вивчення історії українського друкарства. Детально зупинився С. Сірополко на організаційних змінах в контексті реорганізації Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) в Український науково-дослідний інститут книгознавства (УНДІК), характеристиці його статуту, штатного розпису з посадами: директора, якого мало призначати Упрнаука, двох керівників секцій, обраних Науковою радою (з затвердженням Упрнаукою), двох штатних наукових співробітників й одного позаштатного, ученого секретаря, а також технічний персонал (штатні працівники – рахівник, друкарка і кур'єр, позаштатні – завідувач канцелярією й помічник бібліотекаря книгознавчої бібліотеки). Тимчасово, до оголошення конкурсу керівниками секцій призначались С. Маслов й Я. Стещенко, ученим секретарем – М. Іванченко, науковими співробітниками – штатними Т. Волобуєва і В. Шпілевич та позаштатним Н. Заглада¹². На думку С. Сірополко для активної роботи установи недостатнім був штат наукових співробітників й існувала необхідність залучення до роботи позаштатних, без оплати, працівників; загалом же брак коштів на друкування підготовлених наукових праць та належне поповнення книгознавчої бібліотеки, відсутність можливостей для організації вищої бібліотечної школи і всеукраїнського музею книгознавства при УНІК-УНДІК тощо певною мірою перешкождали його успішній діяльності¹³.

В той самий час одним із загальноновизнаних здобутків інституту були «Бібліологічні вісті». С. Сірополко вивчав публікації журналу, вважаючи його високо фаховим виданням, більшість чисел мав у своїй власній книжковій колекції, незважаючи на складності їх здобування у Празі. Учений відгукнувся схвальною рецензією на третє число «Бібліологічних вістей» за 1923 р., що було фактично першим

¹² Там само. – С. 63–65.

¹³ Там само. – С. 65.

виданням журналу друкарським способом й продовженням двох попередніх машинописних чисел. С. Сірополко відзначив важливість створення журналу, присвяченого бібліографії, бібліотекознавству, бібліофілії та книжковій справі, розкрив зміст рецензованого видання й високо оцінив загальний науковий рівень публікацій у ньому. Видання «Бібліологічних вістей» він вважав «дуже відрадним явищем» для бібліологів, в його структурі, особливо відзначивши розділ «Хроніка», де вміщувалась інформація з проблем вітчизняної та зарубіжної теорії й практики книжкової справи¹⁴. Зокрема, наведений фактичний матеріал у цьому розділі рецензованого видання щодо статистики публічних книгозбірень дозволив С. Сірополку зробити висновок про скорочення впродовж двох років мережі бібліотек і хат-читалень, що було наслідком державної бібліотечної політики в радянській Україні: «в 1922 році на Україні було 6892 хат-читалень і 4185 бібліотек, а в 1923 р. тільки 1808 хат-читалень і 1582 бібліотеки, що яскраво характеризує наслідки піклування большевицької влади про культурні потреби населення та ставить запитання «коли далі буде йти таким темпом зменшення хат-читалень і бібліотек, то скільки ж тоді їх залишиться...»¹⁵.

Варто зазначити, що С. Сірополко одним з перших серед рецензентів «Бібліологічних вістей» дав високу оцінку «Хроніці», яку поділяли не лише його сучасники, а й нащадки. Редакційна колегія журналу проявляла підвищений інтерес до укладання «Хроніки», що відзначав у своїх споминах головний редактор видання Ю. Меженко: «Особливу увагу редакція звертала на відділ «Хроніки». Перший час її склали М. М. Іванченко та Я. І. Стешенко, а потім С. І. (ймовірно С. Г.) Кондра та Т. П. (ймовірно, Ф. П. – Т. К) [Т.] Алексєєв»¹⁶. Український бібліограф М. Гуменюк писав про «особливе багатство інформації» цієї рубрики, а деякі дослідники навіть вважали, що «поза увагою «Бібліологічних вістей» не проходила жодна книжкова подія у світі – все

¹⁴ Сірополко С. [Рецензія] / С. Сірополко // Книжка. – 1923. – Ч. 6/10. – С. 124–125. – Рец. на журн.: Бібліологічні Вісті. – К. : Вид. УНІК, 1923. – № 3 (листоп.). – С. 125.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Меженко Ю. Спогади про журнал «Бібліологічні вісті» / Юр. Меженко // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 25.

відбивалось у розділі «Хроніка».¹⁷ Наприкінці 1990-х років українські науковці Ф. Сарана та І. Шовкопляс також вказували на енциклопедизм інформації з історії книжкової справи 20-р років ХХ ст., вміщеної у «Хроніці» на сторінках «Бібліологічних вістей»¹⁸. Академік Я. Ісаєвич же вважав, що «Хроніка» віддзеркалювала обізнаність редакції журналу з подіями світового книгознавчого руху, чого «ми не можемо сказати про себе, хоч і маємо до своїх послуг Internet та інші сучасні методи зв'язку»¹⁹, а Г. Ковальчук висловила думку, що п'яту частину загального обсягу «Бібліологічних вістей» становив розділ «Хроніка», де вміщувалась інформація переважно від власних кореспондентів, товариств, книжкових осередків, бібліотек, книгознавців, бібліотекознавців, бібліографів, співробітників бібліотек України, СРСР та зарубіжних країн²⁰. Н. Рибчинська, вивчаючи українську книгознавчу періодику 20-х р. ХХ ст., також зауважила про важливість розділу «Хроніка» у структурі «Бібліологічних вістей» в контексті всебічного ознайомлення фахівців з професійними новинами галузі²¹.

¹⁷ Гуменюк М. Біля джерел української радянської бібліографії / Михайло Гуменюк ; АН УРСР, ЛНБ ім. В. Стефаника ; [редкол.: М. В. Галушко (відп. ред.) та ін.]. – К., 1991. – С. 96 ; Королевич Н. «Прекрасно редагований фаховий журнал» / Нінель Королевич, Леонід Лазебний // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 22.

¹⁸ Сарана Ф. К. Ю. О. Меженко. Життя й діяльність / Ф. К. Сарана, І. Г. Шовкопляс // Юрій Олексійович Меженко (1892–1969) : матеріали до біографії / [уклад.: Т. А. Ігнатова, Н. В. Козакова, Н. В. Стрішенець ; відп. ред. О. С. Онищенко ; вступ. ст.: Ф. К. Сарана, І. Г. Шовкопляс ; НАН України та ін.]. – К., 1994. – С. 29. – (Науково-довідкові видання з історії України ; вип. 31).

¹⁹ Ісаєвич Я. Д. Український науково-дослідний інститут книгознавства: традиції й творчий пошук / Я. Д. Ісаєвич // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 9.

²⁰ Ковальчук Г. І. Хронікальні матеріали «Бібліологічних вістей» як джерело історії книжкової справи в Україні в 20-ті роки / Г. І. Ковальчук // Тези до ХІХ та ХХ звітних наукових конференцій професорсько-викладацького складу та аспірантів інституту / М-во культури України, Київ. держ. ін-т культури. – К., 1992. – Ч. 1. – С. 119 ; Ковальчук Г. Від укладача / Галина Ковальчук // Бібліологічні вісті 1923–1930 : системат. анотов. покажч. змісту / Нац. парлам. б-ка України ; [уклад. Г. І. Ковальчук ; наук. ред. С. І. Білокінь]. – К., 1996. – С. 13.

²¹ Рибчинська Н. «Бібліологічні вісті» (1923–1930) в контексті української книгознавчої періодици / Наталія Рибчинська // Зап. Львів. нац. наук. б-ки ім. В. Стефаника : зб. наук. пр. / Львів. нац. наук. б-ка

У цьому ж розділі журналу впродовж 1923–1929 рр. було здійснено три публікації С. Сірополка. Перша з них вийшла під криптонімом С., в якій автор знайомив фахівців з проблемами організації українського відділу в бібліотеці Слов'янського інституту в Празі, складом і змістом фонду, в тому числі й за мовними ознаками, він також наводив дані про читачів, кадрове забезпечення відділу²². Значну цікавість становить підготовлена ученим оглядова стаття про роботу IV Міжнародного з'їзду бібліотекарів і прихильників книги (Прага, 1926 р.). Тут варто зазначити, що його публікація з аналогічної теми на час виходу в «Бібліологічних вістях» була вже оприлюднена у «Літературно-науковому віснику», де українські фахівці могли ознайомитися з тематикою та проблематикою доповідей українців-емігрантів, подіями наукового життя міжнародної спільноти²³.

У порівнянні з надрукованим у «Бібліологічних вістях» текстом рукописний варіант статті С. Сірополка про роботу світового професійного зібрання, що надійшов до редакції, нині зберігається в архіві УНІК-УНДІК, зазнав значного скорочення й редагування певного ідеологічного спрямування, в ході якого вилучено значну частину матеріалів, зокрема інформацію про зміст доповіді Д. Антоновича, присвяченої історії мистецтва української книги від другої половини XVI до початку XX ст., з рукопису статті С. Сірополка також була видалена інформація про доповідь І. Калиновича «Останнє десятиліття української книги», який, проаналізував світову статистику української книги за 1914–1924 рр. за кількістю назв та їх тематичним спрямуванням²⁴. Скорочений варіант тексту статті С. Сірополка у «Бібліологічних вістях» вийшов без зазначення його прізвища, лише у примітці було вказано, що «подав в перекладі з чеської та фр[анцузької]. мови проф[есор] С. Сірополко»²⁵,

ім. В. Стефаніка. – Л., 2003. – Вип. 11. – С. 149.

²² Сірополко С. Український відділ в бібліотеці Слов'янського інституту в Празі / [С.] // Бібліол. вісті. – 1925. – № 1/2. – С. 171–172.

²³ Сірополко С. IV Міжнародний бібліотечний з'їзд у Празі (28 червня–3 липня 1926) / С. Сірополко // Літ.-наук. вістник. – 1926. – Т. 91, кн. 11. – С. 245–254.

²⁴ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ), ф. 47, од. зб. 327, арк. 68.

²⁵ Сірополко С. IV-й Міжнародний бібліологічний з'їзд (Конгрес бібліотекарів і прихильників книги) / [Сірополко С.] // Бібліол. вісті. –

хоча в рукописному варіанті статті є власноручний його підпис²⁶. У друкованому тексті вказувалось, що до складу президії четвертої секції, присвяченої стану наукових бібліотек, входив українець професор С. Сірополко і було заслухано його реферат «Бібліотечна справа на Україні в минулому та тепер у зв'язку зі станом духової культури»²⁷.

Наступний матеріал С. Сірополка у «Хроніці» українського бібліологічного журналу присвячувався аналізу 60-річної видавничої й бібліотечної діяльності Товариства «Просвіта» у Львові, який також вийшов у скороченому варіанті в тій частині, де визначалась роль цього громадсь-

---

1926. – № 3. – С. 80. – Без підпису.

²⁶ Рукопис, присвячений IV-й Міжнародному бібліологічному з'їзду (1926) зберігається у архіві УНІК-УНДІК Інституту рукопису НБУВ, (ф. 47, од. зб. 327, арк. 67–70) і свідчить, що автором цього тексту є С. Сірополко, але у публікації зазначено, що він є лише перекладачем резолюції конгресу з чеської і французької мов (Бібліологічні вісті. – 1926. – № 3. – С. 80). Див. також: Солонська Н. Г. «Бібліологічні вісті» як осередок української інтелектуальної та книгознавчої думки 20-х – початку 30-х років ХХ ст. / Наталія Солонська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / [редкол.: О. С. Онищенко та ін.]. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 31. Не зазначено його авторство й у виданні: «Бібліологічні вісті» (1923–1930) : системат. анов. покажч. змісту / Нац. парлам. б-ка України ; [уклад. Г. І. Ковальчук ; наук. ред. С. І. Білокінь]. – К., 1996. – С. 72 ; відсутня ця його робота й у виданні: Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) : біобібліогр. покажч. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; [уклад., життєпис, хронологія життя і діяльності Т. І. Ківшар ; наук. ред. В. І. Попик ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін.]. – К., 2012. – 197 с. Отже, всього у «Бібліологічних вістях» було опубліковано три роботи: Сірополко С. IV Міжнародний бібліологічний з'їзд (Конгрес бібліотекарів і прихильників книги) / [С. Сірополко] // Бібліол. вісті. – 1926. – № 3. – С. 80–82. – Без підпису ; Сірополко С. Український відділ в бібліотеці Слов'янського інституту в Празі / [С.] // Бібліол. вісті. – 1925. – № 1/2. – С. 171–172 ; [Сірополко С.] Видавничча та бібліотечна діяльність Товариства «Просвіта» за 60 років свого існування / [Ст. С-ко] // Бібліол. вісті. – 1929. – № 4. – С. 72–73, що уточнює думку про дві його публікації на сторінках «Бібліологічних вістей». Див.: Ковальчук Г. І. Книгознавчі зв'язки С. Сірополка з Український науково-дослідним інститутом книгознавства / Г. І. Ковальчук // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Наук. б-ка ; [редкол.: С. А. Копилов (голова), В. С. Прокопчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 3. – С. 79.

²⁷ Сірополко С. IV-й Міжнародний бібліологічний з'їзд (Конгрес бібліотекарів і прихильників книги) / [С. Сірополко] // Бібліол. вісті. – 1926. – № 3. – С. 80–82. – Без підпису.

кого осередку в національному розвитку українського народу, його культурно-просвітницькій праці впродовж більш як півстолітнього свого існування²⁸. Текст друкувався під криптонімом Ст. С-ко²⁹. Статтю подібної тематики С. Сірополко випустив у «Тризубі», де зарубіжні українці могли без купюр ознайомитися з думками визначного просвітянина³⁰, якого пізніше було обрано почесним членом Товариства «Просвіта» у Львові. Отже, до «Бібліологічних вістей» С. Сірополко подав матеріали про роботу IV Міжнародного бібліологічного з'їзду у Празі та 60-річчя видавничої й бібліотечної діяльності Товариства «Просвіта» у Львові, що без скорочень друкувалися на сторінках зарубіжних українських періодичних видань, але в радянській Україні статті зазнали значних цензурних обмежень та класових оцінок редакцій журналів. В той самий час навіть «відредаговані» тексти у «Бібліологічних вістях», без його імені, позначені різними криптонімами все ж були значимі в контексті забезпечення радянської професійної спільноти інформацією про український книжковий рух та його діячів за межами України, про важливі міжнародні події в історії української та всесвітньої книжкової справи.

Крім власних публікацій С. Сірополка у «Хроніці», у цьому ж розділі йшлося про інші види його наукової активності, зокрема про тематику досліджень, публікації на сторінках «Українського книгознавства», видання його монографічного дослідження з бібліотекознавства, участь у підготовці IV Міжнародного з'їзду бібліотекарів і прихильників книги у Празі, роль у організації й діяльності УТПК у Празі та журналу «Книголюб»³¹. Отже, у «Хроніці» висвітлювались

²⁸ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 334, арк. 125–131; Соловська Н. Г. «Бібліологічні вісті» як осередок української інтелектуальної та книгознавчої думки 20-х – початку 30-х років ХХ ст. / Наталія Соловська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / [редкол.: О. С.Онищенко та ін.]. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 31.

²⁹ Сірополко С. Видавничча та бібліотечна діяльність Товариства «Просвіта» за 60 років свого існування / [Ст. С-ко] // Бібліол. вісті. – 1929. – № 4. – С. 72–73.

³⁰ Сірополко С. 60-літній ювілей Товариства «Просвіта» у Львові / С. Сірополко // Тризуб. – 1928. – № 50. – С. 5–10.

³¹ Праця українських бібліологів // Бібліол. вісті. – 1923. – № 3. – С. 42–44; [Українське книгознавство] // Бібліол. вісті. – 1925. – № 1/2. – С. 155; Міжнародний конгрес бібліотекарів і друзів книги // Бібліол. вісті. – 1926. – № 1. – С. 74; Стан народних бібліотек т-ва «Просвіта»

окремі напрями бібліологічних інтересів С. Сірополка, що вказувало на взаємний інтерес між українськими діячами книги та їх постійні професійні контакти. «Хроніка» певним чином сприяла активізації зв'язків між радянськими бібліологами та їхніми колегами-емігрантами, а також співробітництву українських науковців різних країн на особистому рівні, оскільки міждержавний характер професійної комунікації з Україною у 20-х р. ХХ ст. був майже відсутнім.

Прагнення до налагодження співпраці між празькими та київськими науковцям засвідчила публікація на сторінках першого числа новоствореного за редакцію С. Сірополка «Книголюба» програмної праці Ю. Меженка «Організаційні та теоретичні передумови створення українознавчого бібліографічного репертуару», де йшлося про необхідність ведення науковими установами тематичної бібліографії, з якої складатиметься українознавчий бібліографічний репертуар, а також висловлювалась думка про необхідність виконання УНДІК ролі науково-дослідного центру в підготовці бібліографічної методики репертуару. Варто відзначити незмінний інтерес фахівців до згаданої публікації: її зміст, місце виходу та джерело друку стали приводом для обговорення та нападків на Ю. Меженка сучасників – радянських книгознавців, предметом вивчення для нащадків, серед яких ще й наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. вона викликала дискусію щодо авторської приналежності³². Ю. Меженка цікавила думка фахівців щодо теоретико-

---

в Галичині] // Бібліол. вісті. – 1926. – № 3. – С. 91 ; Товариство прихильників української книги та бібліографічний часопис // Бібліол. вісті. – 1926. – № 3. – С. 82 ; [Українське товариство прихильників книги] // Бібліол. вісті. – 1926. – № 4 – С. 76 ; Українське товариство прихильників книги в Празі // Бібліол. вісті. – 1927. – № 1. – С. 108 ; Іванченко М. Українське товариство прихильників книги в Празі / [М. Ів.] // Там само. – № 2. – С. 105–106.

³² І. О. [Меженко Ю. О.] Організаційні та теоретичні передумови українського бібліографічного репертуару / І. О. // Книголюб. – 1927. – Кн. 1. – С. 1–10.

З приводу авторства статті існують дві думки: М. Грузов й М. Шудря вважають автором цієї статті І. Огієнка, див.: Грузов М. «Книголюб» (Прага, 1927–1932 рр.) : покажч. змісту часоп. / М. Грузов, М. Шудря ; ред. О. Сидоренко. – К., 1996. – С. 12. – (Бібліографічні покажчики). Погоджується з тим, що стаття належить перу І. Огієнка і російська дослідниця Н. К. Лелікова, див.: Леликова Н. К. Становление и развитие книговедческой и библиографических наук в России в XIX – первой тре-

методологічних засад укладання українознавчого репертуару, на що вказує його лист від 28 вересня 1928 р. до відомого бібліотекознавця, бібліографа, літературознавця, громадського й політичного діяча, співробітника Бібліотеки Наукового товариства імені Шевченка у Львові, пізніше – її

ти ХХ века / Рос. нац. б-ка. – СПб., 2004. – С. 264. В той же час Н. В. Стрішенець визнає автором публікації Ю. Меженка, аргументуючи тим, що він користувався криптонімом І. О. при публікації своїх праць, а також співзвучністю положень, викладених в цьому тексті з його пізнішою статтею «Актуальні питання української бібліографії» (Життя і революція. – 1927. – № 9. – С. 284–287). На тотожність думок у цих двох публікаціях вказували й сучасники Ю. Меженка, зокрема С. Постернак у своєму виступі на Бібліографічній нараді в Києві (6–9 червня 1931 р.). Н. Стрішенець для підтвердження своєї думки посилається на «Звіт УТПК. 1927. – Б. м. б. р.», в якому є запис: «б/х – бібліограф І. О. : «Організаційні та теоретичні передумови українознавчого бібліографічного репертуару» (с. 4), (Стрішенець Н. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка / Надія Стрішенець. – К., 1997. – С. 44–45. Дійсно, у звіті УТПК зазначено, що за 1927 рік відбулося 10 загальних зборів УТПК й містяться відомості про дату події, прізвище доповідача й тему доповіді, і лише у одному записі замість прізвища поставлено криптонім І. О. (Звіт УТПК. 1927. – Б. м., б. р. – С. 2). Цей же криптонім є у підсумковому «Списку доповідей на загальних зборах УТПК за рр. 1927–1931» (Звіт УТПК. 1931. – Б. м. б. р. – С. 8.). Проте дуже мало ймовірно, щоб Ю. Меженко приїхав до Праги на початку жовтня 1927 р. для виголошення доповіді на засідання товариства, оскільки цензурні перешкоди не дозволили брати участь українським ученим у роботі й більш поважних зібрань: Міжнародного бібліографічного конгресу у Брюсселі (1923), Всесвітнього бібліотечного конгресу у Філадельфії (1926), IV-му Міжнародному з'їзді бібліотекарів та приятелів книги у Празі (1926). Ще меншою є вірогідність присутності на засіданні УТПК І. Огієнка, який у цей період проживав у Варшаві, де працював професором церковнослов'янської мови й палеографії богословського факультету Варшавського університету, і розпочав кількатомне видання з історії церковнослов'янської мови, тому навряд чи він міг бути настільки обізнаним з проблемами репертуару української книги, щоб підготувати на цю тему доповідь та публікацію. Отже, той факт, що основні положення статті «Організаційні та теоретичні передумови українського бібліографічного репертуару» (Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 1–10) схожі з публікацією Ю. Меженка «Актуальні питання української бібліографії» (Життя і революція. – 1927. – № 9. – С. 284–287), дозволяє визнати правоту С. Постернака й Н. Стрішенець, які вважають автором статті у «Книголюбі» Ю. Меженка. А виголосити доповідь на засіданні УТПК у Празі міг його голова С. Сірополко, який у цей час ще підтримував професійні контакти з УНДІК. Про належність криптоніму «І. О.» Ю. Меженку, використаному в «Книголюбі» (1927, № 3) йдеться також у праці: Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) / О. І. Дей. – К., 1969. – С. 175.

директора, В. Дорошенка, де зазначалось: «От і тепер ми дискутуємо справу «українського бібліографічного репертуару, а до нас не озвалися ні Ви, ні І. І. Кревецький, ні [С.] Сірополко, ні [Л.] Биковський, ні будь-хто інший, а нам здається, що це питання важливе й актуальне»³³.

Професійні контакти між С. Сірополком та УНДІК існували до початку 1931 р. на що може вказувати кореспонденція від установи на адресу вченого у Празі, зокрема надіслана з Києва поштова листівка від 23 лютого 1931 р. наступного змісту:

«Щ[ановний] п[ане !] На Ваш лист від 15/II ц. р. повідомляємо, що одночасно із цим надсилаємо Вам «Бібл[іологічні] Вісті» № 3 – 30 р. і книжку [В.] Ігнатієнка «Бібліографія української преси». З підписом завідуючого експедицією³⁴. Ймовірно, ці друки були останніми з надісланих вченому від УНДІК, зважаючи на загострення політичні обставини в Україні.

Активізація класової боротьби в книгознавстві України перешкоджала професійним контактам між радянськими та зарубіжними українцями, на це спрямовували й розгорнуті книгознавчі дискусії початку 30-х рр. ХХ ст. Одним із поширених засобів наукових суперечок періоду боротьби за марксистсько-ленінське книгознавство в Україні стала критика й бичування українських зарубіжних вчених і вчених-емігрантів, серед яких був і С. Сірополко. Про нього та його праці прямо чи опосередковано йшлося на одній з перших радянських так званих книгознавчих дискусій – засіданні Київського товариства войовничих матеріалістів-діалектиків, що відбувалось з 29 травня до 1 червня 1931 р. й, за висловом К. Довганя, було «першою в цілому Радянському Союзі розгорненою атакою на класово ворожий книгознавчо-бібліографічний фронт, початком розгорненого систематичного викриття й розгрому класово-ворожих концепцій у книгознавстві й бібліографії»³⁵.

³³ Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969) / [упорядкув., передм., прим. М. А. Вальо ; відп. ред. Л. І. Крушельницька]. – Л., 2002. – С. 81–82.

³⁴ Поштова листівка від Українського науково-дослідного інституту книгознавства до С. Сірополка від 23 лютого 1931 року. – Зберігається у автора.

³⁵ Довгань К. Класова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті / К. Довгань // Критика. – 1931. – № 7/8. – С. 68.

Вже в першій на цьому зібранні доповіді М. Золотарьова «Клясова боротьба в книгознавстві на Україні» прізвище С. Сірополка хоч і не озвучувалось, але висловлення про буржуазно-вороже спрямування журналу «Бібліологічні вісті», обумовлене складом його співробітників, які були зазначені в кожному числі, наявність «цілої низки співробітників-емігрантів у "Бібліологічних вістях"», «класово-ворожих буржуазних теорій» у роботі УНДІК, зв'язки з українськими націоналістами за кордоном, публікації їхніх праць на сторінках «Бібліологічних вістей» торкалось книгознавчої діяльності вченого³⁶.

Голова Бібліографічної комісії ВУАН С. Постернак, який на той час вже був надломленим радянськими тортурами, бо мав сумний досвід перебування від жовтня 1929 до травня 1930 р. під арештом і необґрунтованого звинувачення у антирадянській контрреволюційній діяльності як учасника «Братства української державності» й Спільки визволення України³⁷, у виступі із так званою самокритикою, примусовим публічним визнанням своєї неіснуючої провини за відхилення від марксистсько-ленінського курсу в організації роботи Всенародної бібліотеки України, не оминув увагою С. Сірополка. Як приклад своєї пильності у боротьбі з класовими ворогами він назвав відхилення ним статей та рецензій редактора емігрантського «Книголюба», який пропонував вмістити їх у першому числі «Журналу бібліотекознавства та бібліографії», зазначивши, що «ми тих пропозицій не прийняли, ніяких емігрантських матеріалів не вмістили, редакції «Книголюба» не відповіли і незабаром одержали відповідь на таке наше ставлення. На першу книгу «Журналу бібліотекознавства та бібліографії» з'явилась рецензія редактора «Книголюба», який узяв під свою оборону західньо-європейський імперіалізм»³⁸. Дійсно, С. Сірополко у квітні 1928 р. надрукував у «Тризубі» прихильну рецен-

³⁶ Золотарьов М. Клясова боротьба в книгознавстві на Україні / М. Золотарьов // Клясова боротьба в книгознавстві : стенограма засідання Київ. т-ва воєвничих матеріалістів-діалектиків 29 трав. – 1 черв. 1931 р. / Укр. наук. ін-т книгознав. – К., 1932. – С. 9.

³⁷ Стрішенець Н. Степан Постернак / Надія Стрішенець // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – С. 35.

³⁸ Промова тов. Пастернака // Клясова боротьба в книгознавстві : стенограма засідання Київ. т-ва воєвничих матеріалістів-діалектиків 29 трав. – 1 черв. 1931 р. / Укр. наук. ін-т книгознав. – К., 1932. – С. 68.

зію на перший номер цього спеціального журналу ВБУ із зауваженням щодо неточного перекладу німецькою мовою з української назви хронікальної замітки М. Сагарди «Бібліографія на службі західньо європейського імперіалізму» як «Versuch einer Organisation der Bibliographie in West-Europa», зазначивши, що «видно слово «імперіалізм» в приложенню до Західної Європи є необхідний атрибут лише для внутрішнього вжитку на сов[ітській] Україні»³⁹. Разом із названою рецензією було вміщено у цьому ж «Тризубі» інший прихильний відзив С. Сірополка на друге й третє число «Бібліотечного збірника», виданого ВБУ, про що, ймовірно, С. Постернак знав, але про це не сказав⁴⁰.

У короткому виступі [?]. Чабанюка йшлося про статтю М. Ясинського «Головні моменти в історії української бібліографії», де аналізувались книгознавчі періодичні видання, серед яких й празький «Книголюб», з бібліографічними оглядами друкованих в ЧСР українських книжок, а також реєстром українських видань з-поза меж цієї країни⁴¹. Доповідач наголошував на відсутності політичної оцінки М. Ясинським бібліологічних журналів, зокрема й еміграційних видань, зазначаючи при цьому: «ми знаємо, товариші, хто є ідеолог цього самого «Книголюба», знаємо, що на чолі цього «Книголюба» стоїть відомий усім нашим бібліотечним і бібліографічним робітникам Сірополко – український емігрант. Але жадного слова про його політичне настановлення, про його фізіономію в статті [М.] Ясинського ми не бачимо»⁴². Цей виступ вказував на бажання автора переконати присутніх у своїй обізнаності змістом журналу та оригінальності власної думки про нього та його редактора. Можна поставити під сумнів, що людина, яка

³⁹ Сірополко С. [Рецензія] / С. Сірополко // Тризуб. – 1928. – № 13/14. – С. 45–46. – Рец. на журн.: Журнал бібліотекознавства та бібліографії. № 1. – К.: Вид-во Всенар. б-ки України, 1927. – 168 с.

⁴⁰ Сірополко С. [Рецензія] / С. Сірополко // Там само. – С. 47. – Рец. на зб.: Бібліотечний збірник. – К.: Вид-во. Всенар. б-ки України, 1927. – № 2. – 127 с.; № 3. – 125 с.

⁴¹ Ясинський М. Головні моменти з історії української бібліографії / М. Ясинський // Бібліотечний збірник. – К., 1927. – Ч. 3: Бібліографія на Україні. – С. 32.

⁴² Промова тов. Чабанюка // Клясова боротьба в книгознавстві: стенограма засідання Київ. т-ва воявоєвничих матеріалістів-діялектиків 29 трав. – 1 черв. 1931 р. / Укр. наук. ін-т книгознав. – К., 1932. – С. 45.

говорила про «Книголюб», була насправді знайома із змістом публікацій, оскільки журнал не тільки не надходив до радянських бібліотек в якості обов'язкового примірника творів друку, а належав до зарубіжної україніки, що зберігалася у «спецхранах» наукових бібліотек, до яких доступ був обмеженим навіть для науковців. При цьому слід відзначити, що в сучасних національних бібліотеках України зустрічаються лише окремі числа «Книголюба», а повний комплект журналу існує в поодиноких приватних зібраннях бібліофілів. Ключовим словом галасливо-лайливого виступу [?]. Чабанюка щодо С. Сірополка було також «емігрант», що за радянської доби стало синонімом «ворог», проти якого треба боротися.

Інші промовці зібрання прізвище С. Сірополка хоч й не згадували, проте його ідея про неприпустимість впливу максистсько-ленінського вчення на розвиток науки була присутньою при спробі виявлення так званих буржуазних поглядів на розвиток радянського книгознавства, при обґрунтуванні необхідності посилення класової боротьби, ідеологічної спрямованості наукової думки в Україні.

Через кілька днів після засідання Київського товариства войовничих матеріалістів-діалектиків, на якому розпочалося «розгромлення класово-ворожих книгознавчо-бібліографічних сил»⁴³, відбулася у Києві Бібліографічна нарада УСРР (6–9 червня 1931 р.), документи та опубліковані резолюції якої спрямовувались на подальше посилення ідеологічного тиску на українську бібліологію. В ході роботи зібрання доповідачі використовували факти публікації матеріалів С. Сірополка на сторінках «Бібліологічних вістей», а також статей українських науковців, розміщених у редагованому ним «Книголюбі» як привід для звинувачення УНДІК у зв'язках з українськими буржуазними націоналістами, з українськими емігрантами. Назви доповіді Я. Розанова «Бібліографія та діалектичний матеріалізм» та співповіді М. Золотарьова «Клясова боротьба на книгознавчому фронті», що була майже тотожна виголошеній ним кількома днями раніше на зібранні войовничих матеріалістів-діалектиків⁴⁴, доповіді К. Довганя «Методо-

⁴³ Довгань К. Клясова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті / К. Довгань // Критика. – 1931. – № 7/8. – С. 85.

⁴⁴ Золотарьов М. Клясова боротьба на книгознавчому фронті / Ми-

логічна ситуація на книгознавчо-бібліографічному фронті» (спочатку її назва звучала як «Методологічна ситуація на бібліографічному фронті а перша її частина «книгознавчо» вже стала рукописним додатком до друкованого тексту», уточнюючи її зміст⁴⁵), вказували на ідеологічну спрямованість цього зібрання. При обговоренні доповідей, крім іншого, йшлося про необхідність боротьби з великодержавним шовінізмом й буржуазним націоналізмом. Як зазначав К. Довгань, мета наради полягала у спрямуванні боротьби з класовими ворогами в бібліології, які повинні були визнати й прилюдно засудити свої методологічні та політичні помилки. Зокрема, серед виступів учасників наради вирізнялася самовикривальна промова С. Постернака, значно скорочена порівняно із попереднім виступом кількома днями раніше на засіданні Київського товариства войовничих матеріалістів-діалектиків й не залишена без критичних зауважень [?] Купрія та М. Золотарьова. Надломлений морально всіма попередніми подіями, він продовжував визнавати, що в своїй минулій роботі виходив з ідеалістичної ідеології, що значною мірою через його провину націоналістичні спрямування проявились у роботі ВБУ та публікаціях її співробітників. Він повторював уже усталену думку про УНДІК як ворожий центр буржуазного книгознавства та бібліографії, про його співпрацю із зарубіжними українськими бібліологами: «Інститут книгознавства так міцно зв'язався з емігрантською думкою, що іноді у тих виданнях, які виходили в УНІК і від його директора

хайло Золотарьов // Життя і революція. – 1931. – Кн. 10. – С. 91–100. (У примітці до статті зазначено: Скорочена стенограма доповіді на засіданні товариства войовничих матеріалістів-діалектиків (Життя і революція. – 1931. – Кн. 10. – С. 91). Насправді доповідь на тому засіданні, як зазначено у виданій стенограмі (Клясова боротьба в книгознавстві : стенограма засідання Київ. т-ва войовничих матеріалістів-діалектиків 29 трав. – 1 черв. 1931 р. / Укр. наук. ін-т книгознав. – К. : УНІК, 1932. – 85 с.) мала назву «Клясова боротьба в книгознавстві на Україні», а тема «Клясова боротьба на книгознавчому фронті» зазначена як співповідь у матеріалах та резолюціях Бібліографічної наради 6–9 червня 1931 року. Ці публікації з подібними назвами майже тотожні за змістом, що вказує на попередньо визначену ідеологічну спрямованість цих двох зібрань, проведених в межах надзвичайно короткого проміжку часу для їх підготовки з одними й тими ж погромниками та жертвами бібліологічних репресій.

⁴⁵ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 14596, арк.

[Ю.] Меженка, та на сторінках українського емігрантського журналу «Книголюб» можна побачити дивну тотожність і спорідненість думок; наприклад, як взяти 1927-й рік, під час дискусії про український бібліографічний репертуар, коли голова УНІК [Ю.] Меженко вмістив тут в УРСР свою статтю про актуальні потреби бібліографічної роботи, одночасно на аналогічну тему з'являється стаття у празькому «Книголюбі», а як порівняти ці статті, помічаємо тотожність думок у них, спільне ідеологічне спрямування цих двох статей, спільний напрямок думок⁴⁶. Далі Інститут книгознавства став за центр націоналістичної думки й ідеології, в ньому скупчувалися представники різних націоналістичних течій, і з цього погляду Інститут книгознавства пішов слідом за всією українською націоналістичною контрреволюцією... »⁴⁷. Із усіх промовців С. Постернак один згадав про «Книголюб», охарактеризувавши його як український емігрантський журнал.

По доповідях та співдоповідях учасників наради було прийнято резолюції. Як свідчать документи архіву УНДІК, першою серед них стала «Резолюція Української бібліографічної наради у Києві на доповідь Я. Розанова та співповіді М. Золотарьова і К. Довганя»⁴⁸. У друкованому варіанті документів цієї наради під іншою назвою (Резолюції бібліографічної наради в Києві)⁴⁹, публікувались найголовніші

⁴⁶ С. Постернак мав на увазі праці Ю. Меженка «Організаційні та теоретичні передумови створення українознавчого бібліографічного репертуару» в «Книголюбі» (1927. – № 3. – С. 1–10) та «Актуальні питання української бібліографії», надруковану у щомісячнику «Життя і революція» (1927. – № 9. – С. 284–287).

⁴⁷ ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 14596, арк. 92–93.

⁴⁸ Там само. – Арк. 157–159.

⁴⁹ Резолюції бібліографічної наради в Києві // Рад. книгар. – 1931. – № 23. – С. 10–13. Тут варто зазначити, що текст резолюції «На доповідь т. Розанова та співповіді т. т. Золотарьова і Довганя» не було оприлюднено у публікації «Резолюцій бібліографічної наради у Києві» видання «Книга и книжное дело в Украинской ССР: сб. док. и материалов 1917–1941» (К., Наук. думка, 1985. – С. 307–313), хоч в ньому було зроблено посилання на журнал «Радянський книгар» (1931. – № 23. – С. 10–13), де текст документу вийшов друком першим серед інших резолюцій наради. У виданні «Книга и книжное дело...» було зроблено уточнення: «Опущені методичні рекомендації», що насправді не зовсім точно подавали інформацію про документ. Ймовірно, що цензурні заборони в СРСР 80-х років ХХ ст. перешкодили публікації повного тексту документу «Резолюцій бібліографічної наради у Києві» (1931) і сприяли

постанови зібрання, серед яких першою значилась «На доповідь т. Розанова та співдоповіді т.т. Золотарьова і Довганя», що мала одинадцять пунктів, в шостому з яких йшлося, що за «основні осередки класово-ворожих сил на Україні виявили себе перед усім Український Інститут книгознавства та його орган «Бібліологічні вісті», а також значною мірою Бібліографічна комісія ВУАН та Науково-дослідна комісія бібліотекознавства й бібліографії Всенародної бібліотеки України з її періодичними органами»⁵⁰.

Відзначалось також, що «впродовж ряду років тут існували центри українського націонал-демократизму, що простягали руку і «закордонній емігрантщині» (рецензії в «Бібліогічних вістях» і виданнях ВБУ робіт Л. Биковського, І. Огієнка, перегукування «Бібліологічних вістей» та емігрантського жовто-блакитного «Книголюба» тощо), яка через групу націонал-демократичних книгознавців в УСРР активно поширювала свій ідеологічний вплив на розвиток книгознавчо-бібліографічної справи на Радянській Україні»⁵¹. Варто сказати, що у резолюції наради не просто було враховано дане С. Постернаком визначення «Книголюба» – «український емігрантський журнал», що в даному контексті подавалось як «ворожий», виданий в іншій країні, зумовлений в першу чергу політичними мотивами й тому антагоністичний, неприйнятний, з яким не можливо співпрацювати, а воно було уточнено до формулювання «емігрантський жовто-блакитний», з позначенням його політичного спрямування кольорами українського прапора як символу Української народної республіки (1917–1923), й це визначення було закріплено за журналом впродовж багатьох десятиліть, визначило роль «Книголюба» у переліку зарубіжної україніки та його місце у «спецхранах» бібліотек та архівів радянської доби в Україні.

Тема так званої класової боротьби у книгознавстві актуалізувалась на нарадах різних рівнів та в публікаціях її прихильників, зокрема, вона знайшла висвітлення у доповідях

включенню саме тієї частини, що свідчила про радянську ідеологізацію книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії, висвітлювала її форми в УРСР на початку 30-х років ХХ ст.

⁵⁰ Резолюції бібліографічної наради в Києві // Рад. книгар. – 1931. – № 23. – С. 11.

⁵¹ Там само. – С. 10–13.

К. Довганя – на вже згадуваній Бібліографічній нараді у Києві (7 червня 1931 р.), на кафедрі літературознавства Українського інституту марксизму-ленінізму (29 червня 1931 р.), а також у публікаціях на сторінках журналу «Критика». Ідеолог радянського книгознавства постійно наголошував на необхідності боротьби проти внутрішніх класово-ворожих сил: «мусимо пам'ятати, як пильно стежать за нами емігрантські жовто-блакитні недобитки»⁵². Він характеризував з притаманним йому більшовицьким запалом та класовою оцінкою публікації у «Книголюб», зокрема, інформацію про радянський павільйон на міжнародній виставці у Кельні (1927 р.)⁵³ вважав «контрреволюційним вибриком», намагання відомого українського бібліографа-емігранта П. Зленка з'ясувати причини відсутності індексів десятикової класифікації на книжках, виданих в УРСР, а також їх відсутності у «Літопису Українського друку»⁵⁴ він оцінював як «вияв класово-ворожих прагнень петлюрівського недобитка». Звичайний акт чемності, що знайшов свій прояв у привітанні УТПК на пошану десятиріччя ЧСР з побажанням подальшого розвитку матеріальної й духовної культури, щастя й слави всім народам у ній сущих⁵⁵, був оцінений К. Довганем «як лакейське лизання черевиків чеського буржуа». І далі, вже зовсім втративши розуміння етичних норм, він пише: «Ось якою мовою розмовляють з своїми хлібодавцями спроституйовані панове з «Книголюба», що живляться недоїдками з столу чеської буржуазії... Панове Сірополки дуже добре знають своє місце, свою роль найманих «ідеологів», готованої проти СРСР інтервенції»⁵⁶. Публікація П. Зленка, в якій проаналізовано діяльність українських видавничих осередків за кордоном, наведено список, а також зроблено статистичний аналіз книговидавничого репертуару й висновок, що українська емігрантсь-

⁵² Довгань К. Класова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті / К. Довгань // Критика. – 1931. – № 7/8. – С. 56–57.

⁵³ Хроніка // Книголюб. – 1928. – № 1/2. – С. 22.

⁵⁴ Йдеться про публікацію: Зленко П. З бібліографічної практики українських видавництв / П. Зленко // Книголюб. – 1928. – № 1/2. – С. 28–31.

⁵⁵ Йдеться про публікацію: Десятиліття Чехословацької Республіки: 1918–28/X–1928 // Книголюб. – 1928. – № 1/2. – С. 1.

⁵⁶ Довгань К. Класова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті / К. Довгань // Критика. – 1931. – № 7/8. – С. 56–57.

ка книга репрезентувала книжкову продукцію у Європі тоді, коли ще радянська книга з України на знайшла собі сюди шляху, й особливу роль відігравала книжка наукового змісту⁵⁷, навела К. Довганя на думку, що емігрантська українська преса є «знаряддям агітації й пропаганди майбутньої капіталістичної інтервенції»⁵⁸. У наступному абзаці своєї статті К. Довгань, аналізуючи наукову публікацію П. Зленка, який вважав бібліотеки української еміграції «духовними кузнями української культури, де буде куватися зброя знань для наших людей»⁵⁹, робить висновок: «Отже, «Книголюбівський» Мальбрук⁶⁰ войовничо брязкає зброєю. Проти кого готується зброя – добре знають і ці льокаї чеської буржуазії, і їхні казая»⁶¹. К. Довгань виступив також з критикою ідей Ю. Меженка щодо укладання українського бібліографічного репертуару. Залишаючись прихильником застосування радянського принципу партійності при оцінці соціальних явищ, К. Довгань з класових позицій розглядав також й роботу зі створення українського бібліографічного репертуару, що активізувалась після прийняття постанови Всеукраїнської конференції наукових бібліотек (грудень 1925 р.), в одному з пунктів якої йшлося про складання українознавчого бібліографічного репертуару як основного завдання бібліографічної роботи, а також після 1-го Пленуму Бібліографічної комісії ВУАН (квітень 1927 р.), у постанові якого визначались основні напрями підготовки репертуару. Принципи, покладені в основу окремих перерахованих у постанові Бібліографічної комісії частин бібліографічного репертуару, викликали дискусію серед фахівців, у якій

⁵⁷ Зленко П. Друки української еміграції в ЧСР / П. Зленко // Книголюб. – 1930. – Кн. 4. – С. 240 ; Зленко П. З бібліографічної практики українських видавництв / П. Зленко // Книголюб. – 1928. – № 1/2. – С. 28–31.

⁵⁸ Довгань К. Клясова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті / К. Довгань // Критика. – 1931. – № 7/8. – С. 58.

⁵⁹ Зленко П. Бібліотека Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі / П. Зленко // Книголюб. – 1928. – № 3/4. – С. 44–56.

⁶⁰ «Мальбрук в похід зібрався» є однією з найпопулярніших французьких народних пісень. Цей вираз став крилатим, так говорять про хвастуна, який перебільшує свої сили й можливості, або іронізують над людиною, яка збирається куди-небудь, або чие починання закінчується невдачею.

⁶¹ Довгань К. Клясова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті / К. Довгань // Критика. – 1931. – № 7/8. – С. 58.

одним з перших взяв участь Ю. Меженко, зазначаючи, що тематична бібліографія в цілому складатиме український бібліографічний репертуар й для досягнення цієї мети завдання всіх наукових установ полягає у проведенні праці над укладанням бібліографії зі своєї тематики, а УНДІК, як науково-дослідний центр, міг би погоджувати бібліографічні методи. Централізація зусиль, на його думку, була непридатною при укладанні українського бібліографічного репертуару⁶². Ідеї Ю. Меженка поділяв М. Годкевич: у своїй ґрунтовній праці «Организация библиографической работы на Украине» він наводить його думки щодо необхідності відстоювання назви «українознавчий бібліографічний репертуар» як бібліографічної енциклопедії з усіх питань українознавства. М. Годкевич зазначав: «повністю ми уявляємо УБР як суму усіх бібліографій з питань українознавства – всю виконану до цього часу бібліографічну роботу, ту роботу, яку зараз проводять десятки наших наукових установ, а також ту, яку будуть вести в майбутньому»⁶³. Він також зауважив, що стаття празького журналу у «вказаних положеннях співпадає з виступами ряду членів Бібліографічної комісії на 1-му Пленумі (у тому числі й представника Укр[аїнської] Книжкової Палати)»⁶⁴. Це дало підстави К. Довганю називати таку позицію М. Годкевича проявом примиренства до буржуазного трактування українського бібліографічного репертуару, безкритичного цитування міркувань емігрантського «Книголюба»⁶⁵. Аналізуючи статтю керівника секції бібліографії Науково-дослідної комісії бібліотекознавства та бібліографії ВБУ М. Сагарди «Основні проблеми українського бібліографічного репертуару»⁶⁶,

⁶² Йдеться про статті Ю. Меженка «Організаційні та теоретичні передумови створення українознавчого бібліографічного репертуару» (Книголюб. – 1927. – № 3. – С. 1–10) та «Актуальні питання української бібліографії» (Життя і революція. – 1927. – № 9).

⁶³ Цит. за: Годкевич М. Организация библиографической работы на Украине / М. Годкевич // Библиография в СССР и Книжные палаты : сб. ст. – Харьков, 1928. – С. 135–136.

⁶⁴ Там само. – С. 136.

⁶⁵ Довгань К. Клясова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті / К. Довгань // Критика. – 1931. – № 7/8. – С. 73.

⁶⁶ Сагарда М. І. Основні проблеми українського бібліографічного репертуару / М. І. Сагарда // Бібліотечний збірник / Всенар. 6-ка України при УАН. – К., 1927. – Ч. 3 : Бібліографія на Україні. – С. 44–59.

К. Довгань зауважив, що «з приводу цього ж УБР висуває цілу укінчену буржуазну концепцію», а М. Ясинський у статті «Головні моменти в історії української бібліографії», на думку рецензента, нібито «відриває український бібліографічний репертуар від загальної бібліографічної роботи на Україні»⁶⁷. К. Довгань не забуває згадати у звинувачувальному контексті й «Книголюб», на сторінках якого йшлося про завдання українського бібліографічного репертуару, зазначивши наступне: «Після всього цього цілком «природні» стають факти одвертого замикання й перегукування всіх оцих буржуазно-націоналістичних сил із закордонною жовто-блакитною емігрантщиною: участь її у «Бібліологічних вістях», зворушлива консолідація «Бібліологічних вістей» із празьким «Книголюбом» – у питаннях українського бібліографічного репертуару...»⁶⁸.

Не лише як редактор «Книголюба» С. Сірополко впливав на розвиток прогресивної думки в українській бібліології, а й своїми публікаціями він прагнув до об'єктивної оцінки доробку наукових установ та окремих особистостей щодо їх внеску у книгознавство, бібліотекознавство та бібліографію. Неприхована боротьба більшовицької влади супроти УНДІК, його керівництва та співробітників, припинення видання журналу «Бібліологічні вісті», а перед цим закриття україномовного часопису «Україна» за редакцією М. Грушевського, що виходили у Києві, С. Сірополко оцінював як «тяжке лихоліття». Цю свою думку він висловив у статті «Боротьба з «укр[аїнським] націоналізмом на Рад[янській] Україні» на сторінках «Діла» (15 серпня 1931 р.)⁶⁹, окремі положення якої постійно активно цитували ті, хто ганьбили усі напрями прояву прогресивної книгознавчої думки. Радянськими опонентами суворо засуджувалась оцінка

⁶⁷ Довгань К. Клясова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті / К. Довгань // Критика. – 1931. – № 7/8. – С. 65–66. Йдеться про роботи: Сагарда М. Основні проблеми українського бібліографічного репертуару / М. І. Сагарда // Бібліотечний збірник / Всенар. б-ка України при УАН. – К., 1927. – Ч. 3 : Бібліографія на Україні. – С. 43–59 ; Ясинський М. Бібліографія на Радянській Україні 1927 р. // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. – 1929. – № 3. – С. 71–06.

⁶⁸ Довгань К. Клясова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті / К. Довгань // Критика. – 1931. – № 7/8. – С. 67.

⁶⁹ Сірополко С. Боротьба з «українським націоналізмом» на Радянській Україні / С. Сірополко // Діло. – 1931. – 15 серп. (№ 182). – С. 1.

С. Сірополком високого наукового рівня статей у «Бібліологічних вістях», різноманітність й актуальність їх тематики та проблематики, але особливо дражливою виявилась думка про аполітичність діяльності редакції журналу, що «зуміла надати «Б[ібліологічним] Вістям» цілковито науковий характер – без жодної домішки марксо-ленінської науки та освяченої нею діалектично-матеріалістичної методи»⁷⁰.

Ці оцінки С. Сірополка не всіма сприймалися в радянській Україні як позитивні наслідки діяльності установи, й навіть співробітники УНДІК в ході обговорення наприкінці 1931 р. листа Й. Сталіна «Про деякі питання історії більшовизму»⁷¹, надісланого восени до редакції журналу «Пролетарська революція»⁷², вимушено викривали похвальну оцінку їх праці, засуджуючи свої недоліки. Приводом до написання листа Й. Сталіна стала стаття А. Слуцького «Більшовики про німецьку соціал-демократію в період її передвоєнної кризи», надрукована в тому самому журналі у 1930 р. (№ 6), яку Й. Сталін схарактеризував як антипартійну та напівтроцькістську⁷³. Він виступив з різкою критикою самої статті А. Слуцького та редакції журналу, що допустила вихід друком цього тексту, а закінчив її певними настановами на адресу редакції: «Завдання редакції полягає в тому, по-моєму, щоб піднести питання історії більшовизму на належну висоту, поставити справу вивчення історії нашої партії на наукові, більшовицькі рейки і загострити увагу проти троцькістських і всіляких інших фальсифікаторів історії нашої партії, систематично зриваю-

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Сталін Й. В. Про деякі питання історії більшовизму : лист до редакції журн. «Пролетарська революція» / Й. В. Сталін // Твори : пер. з рос. вид., схвалений комісією ЦК КП України / Й. В. Сталін. – К., 1953. – Т. 13 : липень 1930 – січень 1934. – С. 84–102.

⁷² «Пролетарская революция» (історичний журнал. З 1921 по 1928 видання здійснювалось Істпартком (комісії по історії Жовтневої революції і РКП(б), пізніше – відділом ЦК ВКП(б) по вивченню історії Жовтневої революції і ВКП(б), з жовтня 1928 по 1931 – Інститутом Леніна при ЦК ВКП(б). Після річної перерви журнал видавався з 1933 по 1941 рік Інститутом Маркса-Енгельса-Леніна при ЦК ВКП(б).

⁷³ Сталін Й. В. Про деякі питання історії більшовизму : лист до редакції журн. «Пролетарська революція» / Й. В. Сталін // Твори : пер. з рос. вид., схвалений комісією ЦК КП України / Й. В. Сталін. – К., 1953. – Т. 13 : липень 1930 – січень 1934. – С. 85.

чи з них маски»⁷⁴. По всій країні проводилась кампанія з обговорення цього листа серед науковців. Згадуючи той період, Н. Полонська-Василенко зазначала, що після виходу листа з новою силою розгорнулось цькування вчених та нищення авторитетів: «По всіх установах провадилось «обговорення» цього листа, яке перетворилось на всесоюзне «самобичування». Що старше був вчений, що більшим авторитетом користувався він, то з більшою ненавистю і завзяттям з нього робили ціль для нападів»⁷⁵.

- Сучасні дослідники вважають цей лист Й. Сталіна жорстокою вказівкою на проведення чергової ідеологічної кампанії з перебудови гуманітарних наук на марксистсько-ленінських засадах, що мало виключне значення для формування ідеології СРСР. Публікація й обговорення документа надали можливість більшовицькій та карально-репресивній машині Радянського Союзу відпрацювати найбільш ефективні форми й прийоми цькування й розправи переважно з удаваними її ворогами або опозиціонерами⁷⁶.

Стенограма загальних зборів, присвячених посиленню ідейної спрямованості наукової діяльності вже реорганізованого УНДІК, наприкінці 1931 р. фіксує безглузді ідеологічні покаюння, самозахист, самокритику, самозречення на межі абсурду висококваліфікованих фахівців цієї установи при обговоренні листа Й. Сталіна. Співробітники УНДІК, ймовірно, добре пам'ятали резолюції червневої Бібліографічної наради й визнання колишнього УНДІК основним осередком так званих класово-ворожих сил на Україні в галузі бібліології, який потребував реорганізації та докорінної перебудови своєї роботи на засадах марксистсько-ленінської теорії, й тому проводили «самобичування» з особливим завзяттям.

На цьому зібранні УНДІК один із відомих діячів книги С. Маслов був змушений до покаюнного виступу, у якому зазначав: «Історичний лист тов. [Й.] Сталіна до редакції жур-

⁷⁴ Там само. – С. 102.

⁷⁵ Полонська-Василенко Н. Д. Українська Академія наук: нарис історії / Н. Д. Полонська-Василенко. – К., 1993. – С. 18.

⁷⁶ Ткаченко В. В. Вплив листа Й. В. Сталіна «Про деякі питання історії більшовизму до редакції «Пролетарська революція» на наукове життя в Україні (30-і роки ХХ ст) / Ткаченко В. В. // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. / Укр. акад. наук, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2009. – Вип. 21. – С. 75–84.

налу «Пролетарська революція» радянська громадськість зрозуміла як сигнал до посилення боротьби на ідеологічному фронті. Це посилення зобов'язує кожного робітника цього фронту переглянути свої попередні позиції з метою вилучити все хибне і шкідливе з метою – шляхом самокритики – підвестися на вищий теоретичний рівень. Мій виступ з'являється внаслідок усвідомлення своїх помилок, внаслідок бажання поставити ці помилки під вогонь самокритики і гостро їх засудити»⁷⁷. Після викладу «помилою», серед яких були «відсутність партійності, аполітичність та академізм» тощо, С. Маслов зазначав: «Залишаючи на боці в своїх роботах питання про соціальну функцію книги, про роль книги як ідеологічного чинника, я стаю на ґрунт буржуазного формалістичного книгознавства. В статті тов. [С.] Якубовського «За більшовизацію роботи інституту книгознавства»⁷⁸ уміщено уривок із газети «Діло» – органу українських фашистів-інтервентів, де співробітник «Діла» пише про «Бібліологічні вісті», що «редакція зуміла надати їм цілковито науковий характер, без жодної домішки марксо-ленінської науки із освяченою нею діалектично-матеріалістичної методу». З жалем повинен констатувати, що і мої роботи в галузі історії книги (першу з них уміщено було якраз у «Бібліологічних вістях»), могли дати підставу для наведеної вище, ганебної для радянського робітника, характеристики «Діла»»⁷⁹. В. Тарнавський погоджувався з тим, що «...навколо «Бібліологічних вістей» об'єдналися усі буржуазні бібліографи, і [М.] Куфаєв подав руку [Ю.] Меженкові, [С.] Єфремов – емігрантам. Цієї агресивності класово-ворожих пролетаріатові сил [В.] Іванушкін не помічає»⁸⁰. У виступі [Т.] Алексєєва, секретаря «Бібліологічних вістей», зазначалось: «Переглядаючи тепер в світлі листа тов. [Й.] Сталіна свою друковану продукцію я зрозумів її хиби та шкідливість. Головні риси її – формалізм, некритичне ставлення до матеріалу, відсутність класової оцінки фактів за закордонними джерелами. Все це ставить мої статті в один ряд зі статтями класових ворогів, ворогів радянської нау-

⁷⁷ ІР НБУВ, ф. 47, оп. од. зб. 251, арк. 1.

⁷⁸ Якубовський С. За більшовизацію роботи Інституту книгознавства / С. Якубовський // Рад. книгар. – 1931. – № 34. – С. 7–9.

⁷⁹ ІР НБУВ, ф. 47, оп. од. зб. 251, арк. 6.

⁸⁰ Там само, арк. 14.

ки та соціалістичного будівництва, як це свідчить відома стаття у фашистській газеті «Діло». Ця стаття – ганебний надгробний пам'ятник над усією друкованою продукцією і минулою діяльністю УНІК. Хиби моєї роботи яскраві, неприховані. Наприклад, стаття про бібліографічне питання за часів Великої французької революції – це систематизація документальних фактів без будь-якої спроби соціальної аналізи. В замітці про з'їзд німецьких бібліотекарів я даю пораду ознайомитись з його працею кожному бібліотекареві, в той час, коли багато питань там так показано, що не варто з ними знайомитись... В своїх рецензіях на нові закордонні книжки я часто давав рекомендації, не висвітлюючи їх антимарксистської методології... Моя діяльність як секретаря «Бібліологічних вістей» протягом 2 років об'єктивно сприяла концентрації навколо цього органу ворожих представників буржуазного, націонал-демократичного книгознавства»⁸¹. В. Шпілевич також каялася щодо світоглядних засад своїх наукових праць, зазначаючи: «...мій літературний доробок прилучається до загально-ідеологічного напрямку «Бібліологічних вістей», напрямку, що дістав відповідної кваліфікації від газети «Діло»»⁸². І. Вугман зазначав: «...розглядаючи праці тов. [Я.] Керекеза в світлі настанови тов. [Й.] Сталіна, ми бачимо, що ці праці просякнуті: аполітизмом, відсутністю вивчення читача за класовою ознакою, формалізмом»⁸³.

Цікавість ситуації полягала в тому, що співробітниками УНДІК цитувалась думка С. Сірополка – та, яку наводив С. Якубовський у своїй статті «За більшовизацію роботи Інституту книгознавства»⁸⁴, де тенденційно висвітлювалась публікація С. Сірополка у «Ділі», що було характерно для «добровольців, які скорше «за страх», ніж «за совість» роздмухують ухили від більшовицько-комуністичного катехізису, вбираються в тогу прокураторів та виступають з відповідними обвинуваченнями в слові й письмі»⁸⁵.

Газетна публікація з позитивною оцінкою діяльності УНДІК стала стрижневою при обговоренні листа Й. Сталі-

⁸¹ Там само, арк. 17.

⁸² Там само, арк. 20.

⁸³ Там само, арк. 26.

⁸⁴ Якубовський С. За більшовизацію роботи Інституту книгознавства / С. Якубовський // Рад. книгар. – 1931. – № 34. – С. 7–9.

⁸⁵ Сірополко С. Боротьба з «українським націоналізмом» на Радянській Україні / С. Сірополко // Діло. – 1931. – 15 серп. (№ 182). – С. 1.

на, що цитували із протилежним змістом майже всі співробітники, які виступали й зі стенограми зборів установи складається уявлення, що обговорювався не лист державного й політичного діяча, Генерального секретаря ЦК ВКП(б), а коротка замітка С. Сірополка у газеті «Діло». Стенограма загальних зборів в УНДІК вказує на вимушене використання співробітниками методів так званої самокритики й штучних звинувачень, а парадоксальність її в тому, що промовці при «виявленні» своїх «ворожих ідей» посилались на газету «Діло», де С. Сірополко високо оцінював діяльність установи, рівень наукових досліджень фахівців УНДІК, вказував на відсутність більшовицької ідеології на сторінках «Бібліологічних вістей» і високий загальнотеоретичний характер публікацій. Абсурдність же так званого обговорення листа В. Сталіна в тому, що наведені доповідачами позитивні оцінки їхньої роботи трактувались й сприймались у негативному контексті лише тому, що вони були висловлені емігрантом, ідеологічним противником радянської держави, де ідейні важелі переважали над змістом наукових досягнень вчених, яких змушували виправдовуватись за високий рівень своїх праць та каються за відсутність класової оцінки бібліографічних проблем часів Великої французької революції чи з'їзду німецьких бібліотекарів. Таким чином формувалось радянське книгознавство, в якому загальнонаукові цінності втрачали сенс, а учених примушували ганьбити себе за свої наукові досягнення, за визнані успіхи опублікованих праць, а також відпрацьовувались засоби перетворення особистостей на більшовицькі «коліщатка та гвинтики». Матеріали обговорення статті Й. Сталіна вказують на формування нових радянських критеріїв рівня наукової роботи УНДІК, де головним надбанням мало стати впровадження принципу комуністичної партійності щодо оцінки подій і явищ у вітчизняній та світовій книжковій культурі. Створювалась цілком несприятлива атмосфера для наукової роботи в українській бібліології, цінність якої полягала насамперед у запровадженні марксистсько-ленінської ідеології.

С. Сірополко уважно спостерігав за ідеологічною боротьбою у книгознавстві радянської України, появою її нових форм та методів, наслідком якої певною мірою стала реорганізація УНДІК та ліквідації його періодичного друкованого

органу. Так, на загальних зборах УТПК 5 листопада 1931 р. він виступив із доповіддю «До історії закриття часопису «Бібліологічні вісті»⁸⁶, в якій ішлося про припинення видання єдиного бібліологічного журналу не лише в Україні, а й СРСР. Вчений стежив за подіями, що відбувалися у реорганізованому книгознавчому осередку, аналізував наслідки так званої радянської класової боротьби у книгознавстві.

В своїй статті «Прорив» на книгознавчому фронті Сов[єтської] України» С. Сірополко, вивчивши публікації радянської періодики, виклав історію знищення УНДІК. Він зазначав, що відкритий наступ проти діяльності установи «за його відхилення від завдань марксо-ленінського книгознавства, як знаряддя класової боротьби»⁸⁷ розпочався після появи у 1929 р. на сторінках «Критики» статті з характерною назвою «На методологічному роздоріжжі: нотатки про сучасне книгознавство» директора Української Книжкової палати М. Годкевича, в якій автор прагнув надати політичного характеру визначенню книгознавства, вказуючи, що «книгознавство є марксистською соціологією книги» і необхідно взятися до детальної поглибленої ревізії всіх книгознавчих дисциплін⁸⁸, та відповіді на цю публікацію Ю. Меженка у статті «Нотатки до нотаток», де він запропонував не обмежуватись тільки політичним спрямуванням при визначенні поняття книгознавства, а прагнути до детальнішого поглибленого вивчення всіх книгознавчих дисциплін, шукати можливостей збагатити й реконструювати ці дисципліни⁸⁹. Підбивала підсумок цій книгознавчій дискусії публікація К. Довганя «За марксистське книгознавство», якому «належить ініціатива в справі марксистської концепції книгознавства і боротьби з антимарксистською практикою нашої книгознавчої роботи»⁹⁰. К. Довгань у статті Ю. Меженка «Нотатки до нотатків» вбачав спробу приховати справжній стан книгознавчої теорії, її ідеоло-

⁸⁶ Список доповідей на загальних зборах УТПК за рр. 1927–1931 // Звіт УТПК. – [Б. м.], 1931. – С. 7.

⁸⁷ Сірополко С. «Прорив» на книгознавчому фронті Сов. України / С. Сірополко // Книголюб. – 1931. – № 3/4. – С. 124.

⁸⁸ Годкевич М. На методологічному роздоріжжі: нотатки про сучасне книгознавство / М. Годкевич // Критика. – 1929. – № 9. – [С. 59–69].

⁸⁹ Меженко Ю. Нотатки до нотаток / Юрій Меженко // Критика. – 1930. – № 2. – С. 93.

⁹⁰ На теоретичному фронті // Рад. книгар. – 1930. – № 19. – С. 22.

гічне антимакистське спрямування й на вислів Ю. Меженка «на превеликий жаль, нам нема з ким воювати»⁹¹, К. Довгань відповів, що «воювати є проти кого; зокрема, як ми вже бачили і як побачимо ще далі, треба воювати й проти самого Ю. О. Меженка»⁹², зазначаючи далі: «через спробу затушкувати класово-ворожі тенденції в сучасному книгознавстві Радянського Союзу – об'єктивна функція виступу Ю. Меженка є... функція реакційна»⁹³. Подібний початок шельмування інтелігенції був поширеним серед тогочасної української радянської дійсності, зокрема, на продовження боротьби з «шумськізмом» і «хвильовізмом» спрямовувались статті в журналі «Більшовик України» (№ 2, 6 за 1928 рік)⁹⁴, публікацією у газеті «Діло» (травень 1928 р.) розпочалися гоніння С. Єфремова⁹⁵, «ганебні» статті у газеті «Пролетарій» (грудень 1928 р.) стали початком переслідувань бібліотекознавця І. Вугмана⁹⁶.

Аналіз публікацій у «Критиці» та «Радянському книгарі» про УНДІК та діяльність Ю. Меженка як директора цієї установи переконало С. Сірополка у тенденційності та безпідставності ідеологічних нападок К. Довганя, який звинувачував Ю. Меженка у спробах «затушкувати класово-ворожі тенденції у сучасному книгознавстві Радянського Союзу», а також рецензентів «Бібліологічних вістей», які приписували редакції відірваність від радянського життя, звинувачували М. Годкевича у націоналістичних проявах організації роботи УНДІК та його періодичного органу.

⁹¹ Меженко Ю. Нотатки до нотаток / Юрій Меженко // Критика. – 1930. – № 2. – С. 89–94.

⁹² Довгань К. За макистське книгознавство / К. Довгань // Критика. – 1930. – № 7/8. – С. 26.

⁹³ Там само. – С. 28. Цит. за: На теоретичному фронті // Рад. книгар. – 1930. – № 19. – С. 22.

⁹⁴ Ченцов В. В. Боротьба з українським націоналізмом / В. В. Ченцов, Д. В. Архієрейський // Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ: історичні нариси / НАН України, Ін-т історії України. – К, 2002. – С. 273.

⁹⁵ Див.: Попович М. Нарис історії культури України / М. Попович. – 2-ге вид., виправл. – К., 2001. – С. 599.

⁹⁶ Ківшар Т. Бібліотечна біографіка в контексті становлення радянського бібліотекознавства в Україні: діяльність Іллі Вугмана (1890–1929 рр.) / Т. Ківшар // Українська біографістика = Biographistica Ucrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 9. – С. 54.

«Проривом» назвав С. Сірополко дію УНДІК та Ю. Меженка спрямовану на протистояння ідеологізації наукової діяльності, обмеженню свободи вчених у їхніх прагненнях до самостійного наукового пошуку, що не завжди «йде у згоді з наміченою від совєтської влади схемою»⁹⁷. С. Сірополко робить висновок, що «тільки засліпленим фанатам большевизму може прийти на думку втиснути життя в певні колодки, – життя випорсне з них і прокладе свої шляхи, особливо у духовій сфері, бо “дух дише, де хоче”»⁹⁸.

– Позитивна оцінка С. Сірополком діяльності УНДІК на сторінках українських зарубіжних видань, осудження запровадження більшовицьких методів боротьби за марксистсько-ленінське книгознавство в Україні викликало обурення серед радянських так званих діячів книги. Звинувачення на адресу УНДІК та його керівництва у різного роду публікаціях та резолюціях, а також перебудова діяльності установи спонукали С. Сірополка дослідити напями реорганізації УНДІК, чому він присвятив спеціальну статтю у «Тризубі»⁹⁹ (1932 р.). У публікації він продовжував справедливо наголошувати на актуальності тематики проведених і перспективних досліджень, високій оцінці наукового доробку УНДІК під керівництвом Ю. Меженка, який «зумів притягнути до співробітництва найвидатніших книгознавців і поза межами сов[єтської] України як українців, так і чужинців» впродовж десятилітнього періоду його існування – від

⁹⁷ Сірополко С. «Прорив» на книгознавчому фронті Сов. України / С. Сірополко // Книголюб. – 1931. – № 3/4. – С. 124.

⁹⁸ Там само. – С. 129.

⁹⁹ «Тризуб» – український громадсько-політичний і літературно-мистецький тижневик у Парижі, перше число якого вийшло 15 жовтня 1925, заснований з ініціативи С. Петлюри. Його головними редакторами були В. Прокопович (до 1939) та О. Шульгин (1940). Співробітниками й дописувачами його були відомі українські державні, політичні і громадські діячі. З позицій УНР на його сторінках висвітлювались і коментувались міжнародні відносини та життя української еміграції, події в радянській Україні. З першого року існування поширювався у США, Канаді, ЧСР, Польщі, Румунії, Німеччині. Під час судового процесу над Шварцбартом, убивцею С. Петлюри, вийшло 10 чисел спеціального судового бюлетеня «Надзвичайне щоденне видання». Редакція журналу створила першу українську книгарню в Парижі, що розміщувалась у її приміщенні, поширювала твори українських письменників, виданих у видавництвах Європи, надсилала книги поштою. «Тризуб» припинив існування 1940 р.

жовтня 1922 до 1931 рр.¹⁰⁰. С. Сірополко прагнув розібратися у напрямках дискусій на сторінках спеціальної періодики, документах професійних зібрань з приводу хиб у діяльності УНДІК та його керівника, у тому числі окремих положень резолюції Бібліографічної наради в Києві (червень 1931р.) щодо визнання УНДІК за «осередок класово-ворожих сил» на Україні, «перегукування «Бібліологічних вістей» та емігрантського жовто-блакитного «Книголюба», визнання національно-демократичного характеру діяльності Ю. Меженка та необхідності реорганізації УНДІК, на засадах марксистсько-ленінської теорії¹⁰¹. Він дійшов висновку, що реорганізація УНДІК виявилась у таких формах, як звільнення Ю. Меженка з посади директора, накреслення нового плану праць установи, основною тематикою яких стало вивчення ленінської спадщини і проблеми книгознавства, ролі В. Леніна у боротьбі з буржуазним книгознавством, а також припинення видання «Бібліологічних вістей», утворення бригад для опрацювання певних тем дослідження або виконання окремих оперативних завдань¹⁰².

Торкаючись проблеми діяльності реорганізованого УНДІК в контексті нових змін, С. Сірополко проаналізував перші три видання, підготовлені за оновленим планом роботи установи. Тематика двох з них – «Заводська преса в боротьбі за першу п'ятирічку» (К., 1932) та «Книга на боротьбу за третю більшовицьку» (К., 1932) – спрямовувалась на визначення ролі радянської друкованої продукції «у боротьбі» за виконання п'ятирічних планів, а самі видання становили поширені агітаційні брошури, у складанні яких брали участь крім співробітників УНДІК ще й ударники грудових колективів. Третя робота «Проти еkleктики та ревізіонізму в книгознавстві – за більшовицьке переозброєння» належала К. Довганю й становила «доповідь, виголошену на прилюдних зборах УНДІК 17/ІІІ 1932 року», що, за висловом С. Сірополка, нагадувала сповідь покаяного грішника, де він викриває «теоретичні помилки» попередніх своєї праць, «щоб на основі цього перегляду під-

¹⁰⁰ Сірополко С. В чому виявилася «реорганізація» Українського Науково-Дослідного Інституту Книгознавства в Києві / С. Сірополко // Тризуб. – Париж, 1932. – № 41. – С. 6.

¹⁰¹ Там само. – С. 7.

¹⁰² Там само.

нятися на вищій щабель», «прогріхи» автора, в яких він обіцяв каятись¹⁰³. Але С. Сірополко переоцінив певною мірою наміри К. Довганя, оскільки окремі положення його публікації, хоч й стосувались викриття ніби деяких своїх помилок, але насправді він їх такими не вважав, зокрема, торкаючись оцінки роботи М. Годкевича «Организация библиографической работы на Украине», К. Довгань не лише повторив свою думку, висловлену у статті «Клясова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті» (Критика, 1931 р.), про відкриту консолідацію М. Годкевича з петлюрівським «Книголюбом» у питаннях українського бібліографічного репертуару, а й висловив сподівання критичного визнання від автора своїх помилок, зазначивши: «Я надто хутко «амнестував» М. А. Годкевича – надто передчасно, бо він і досі з критикою цього і інших своїх збочень не виступив»¹⁰⁴.

У результаті аналізу перших трьох видань С. Сірополко дійшов висновку, що «праці «реорганізованого» УНДІК не мають нічого спільного з науковим дослідженням будь-яких питань в галузі книгознавства, а тому нема жадних підстав уважати його за спадкоємця попереднього УНДІК: його не «реорганізовано», а зруйновано, бо від попереднього УНДІК не залишилося й сліду»¹⁰⁵. Він справедливо вважав, що замість УНДІК створено новий Інститут книгознавства – з іншим завданням, іншою структурою, іншим характером праці й тому нова установа могла з повним правом називатися «марксо-ленінським Інститутом Книгознавства, бо це як раз відповідало б тому завданню, яке покладено на «реорганізований» Інститут Книгознавства»¹⁰⁶. Подібну оцінку цієї реорганізації пізніше знаходимо й у споминах Ю. Меженка, який характеризує її наслідки, зазначав: «Нове керівництво УН[Д]ІКу не спроможне було нічого зробити, крім критикування своїх попередників, і навіть не намагалося відновити журнал»¹⁰⁷.

¹⁰³ Там само. – С. 8.

¹⁰⁴ Довгань К. Проти критики та ревізйонізму в книгознавстві: за більшовицьке переозброєнням / К. Довгань ; УНІК. – К., 1933. – С. 68.

¹⁰⁵ Сірополко С. В чому виявилася «реорганізація» Українського Науково-Дослідного Інституту Книгознавства в Києві / С. Сірополко // Тризуб. – Париж, 1932. – № 41. – С. 8.

¹⁰⁶ Там само. – С. 8.

¹⁰⁷ Меженко Ю. Спогади про журнал «Бібліологічні вісті» / Юр. Меженко // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 25.

Руйнація УНДІК, звільнення Ю. Меженка з посади його директора, припинення видання «Бібліологічних вістей» свідчили про посилення ідеологізації та нові форми класової боротьби в українській бібліології, про що С. Сірополко інформував широкі кола фахівців за межами України, висвітлюючи методи ліквідації єдиного українського книгознавчого осередка, де впродовж 20-х р. ХХ ст. активно розвивалась наука про книгу, рівень якої за широтою проблематики, глибиною досліджень, способом викладення та узагальненнями в галузі української книги є неперевершеним й понині, завдячуючи іменам українських вчених світового рівня. Першими публікаціями реорганізованого УНДІК стали науково-популярні брошури суспільно-політичної тематики, а також самокритична доповідь, що становили новий тип видань нової установи.

Публікації С. Сірополка не пройшли повз увагу радянських ідеологів книгознавства, на що вказує передмова М. Золотарьова, написана до видання стенограми засідання Київського товариства войовничих матеріалістів-діалектиків, в якій зазначено, що «реорганізація УНДІК викликала злісні напади з боку класового ворогу за кордоном, зокрема націонал-фашиста С. Сірополка – редактора емігрантського журналу «Книголюб»»¹⁰⁸. М. Золотарьов звинувачував редакцію «Бібліологічних вістей» у тому, що серед авторів публікацій видання були українські емігранти зі Львова, Праги й Варшави¹⁰⁹. Знищувальна критика на адресу С. Сірополка спостерігалась зі сторінок наукових записок «реорганізованого» УНДІК. Так, у першому томі «Проти буржуазних теорій у книгознавстві» (К., 1933) майже всі автори осуджували праці С. Сірополка та редагований ним «Книголюб». Зокрема, у першій статті, написаній К. Довганем, одним з головних ідеологів й організаторів бібліологічного погрому в Україні початку 30-х р. ХХ ст., молодим

¹⁰⁸ Золотарьов М. В. Передмова / М. В. Золотарьов // Клясова боротьба в книгознавстві : стенограма засід. Київ. т-ва войовничих матеріалістів-діалектиків 29 трав. – 1 черв. 1931 р. / УНІК. – К., 1932. – С. 4.

¹⁰⁹ Золотарьов М. В. Клясова боротьба в книгознавстві на Україні / М. В. Золотарьов // Клясова боротьба в книгознавстві : Київ. т-ва войовничих матеріалістів-діалектиків 29 трав. – 1 черв. 1931 р. / УНІК. – К., 1932. – С. 9 ; Золотарьов М. Клясова боротьба на книгознавчому фронті / М. Золотарьов // Життя і революція. – 1931. – Кн. 10. – С. 92.

науковцем, який у розпалі боротьбі за «ленінську книгу на Україні», «ленінське книгознавство» постійно обурювався позитивною оцінкою діяльності УНДІК, визнанням високого наукового рівня публікацій його співробітників, відсутністю марксистсько-ленінської науки у «Бібліологічних вістях», повторюючи свої негативні оцінки публікацій «Діла» та «Книголюба», але тепер характер його висловлювань ставав більш некоректним, й він вже характеризував ці видання як ундофашистські, а їх автора С. Сірополка називав «петлюрівським лейб-книгознавцем»¹¹⁰. К. Довгань вдавався до фальсифікації фактів наукового життя, звинувачував С. Сірополка у відсутності його уваги до журналу «Бібліологічні вісті», зазначаючи, що він «ані словом не обмовився про цей орган, що сіяв нацдемівську отруту» впродовж восьми років його існування¹¹¹, незважаючи на позитивну рецензію С. Сірополка щодо «Бібліологічних вістей» у журналі «Книжка» (1923 р.), його відзиви в «Славянской книге» (1925–1926 рр.), а також схвальну характеристику видання у першому номері «Книголюба» (1927 р.) в контексті дослідження діяльності УНДІК¹¹².

Радянський діяч книги Я. Керекез, який, розглядаючи методологічні засади Ю. Меженка в книгознавстві, серед іншого звинувачував його у залученні до роботи у «Бібліологічних вістях» емігрантів, серед яких були «І. Огієнко, С. Сірополко, Л. Биковський – «творці» націонал-фашистського книгознавства в еміграції. Оце ті робітники, що склали «бібліологічний осередок» українського буржуазно-націоналістичного книгознавства в період боротьби українського пролетаріату за радянську владу, що робота їхня «починає помітно відживати» в перших роках непу»¹¹³.

¹¹⁰ Довгань К. На височині завдань другої п'ятирічки / К. Довгань // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : наук. зап. / Укр. наук.-дослід. ін-т книгозн. – К., 1933. – Т. 1. – С. 2.

¹¹¹ Там само.

¹¹² Сірополко С. [Рецензія] / С. Сірополко // Книжка. – 1923. – Ч. 6/10. – С. 124–125. – Ред. на журн.: Бібліологічні вісті. № 3 (листоп.). – К. : Вид. УНІК, 1923 ; Сірополко С. Український науково-дослідний інститут книгознавства в Києві за 1925–1926 рр. / [С. Сірополко] // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 62–65. – Без підпису.

¹¹³ Керекез Я. Шляхами націоналізму та формалізму (методологічні засади Ю. Меженка в книгознавстві) / Я. Керекез // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : наук. зап. / Укр. наук.-дослід. ін-т книгозн. – К., 1933. – Т. 1. – С. 31.

Інкримінуючи УНДІК «відрив від практики соціалістичного будівництва» у його науково-дослідній роботі, Я. Керекез наголошував на так званій «нейтральності тематики, замиканні в тому самому колі своїх співробітників, що й далі провадили книгознавчу роботу з класово-ворожих теоретичних позицій... Серед співробітників «Б[ібліологічних] В[істей]» аж до 1930 р. маємо тих самих [С.] Єфремова і [А.] Ніковського і аж до реорганізації Інституту – емігрантів [І.] Огієнка, [С.] Сірополка, [Л.] Биковського»¹¹⁴. Він також звинувачував Ю. Меженка, в тому, що нібито українська еміграція взяла під свою оборону науково-дослідну роботу УНДІК, під керівництвом якого працювала ця установа, і повторював уже усталені радянські постулати про «редактора українського емігрантського журналу «Книголюб» – С. Сірополка (співробітника «Б[ібліологічних] В[істей]»), який вмістив у Львівській ундофашистській газеті «Діло» з 15.VIII–31 статтю, повну огидних наклепів на радянську владу і на марксо-ленінську теорію»¹¹⁵. Цитування думок С. Сірополка провадилося із вже відомої статті С. Якубовського «За більшовизацію роботи Інституту Книгознавства», зважаючи на те, що Я. Керекез тільки розпочав працю в оновленому УНДІК під його керівництвом й тому змушений був використовувати текст статті свого директора, не лише підтверджуючи висновки й узагальнення керівника, й «творчо» аналізуючи їх, вбачаючи в працях С. Сірополка навіть наклепи на радянську владу.

Намагаючись вибудувати так звану буржуазну концепцію історії бібліографії на Україні, В. Тарнавський негативно оцінив опубліковану в «Книголюбі» позитивну рецензію С. Сірополка праці В. Ігнатієнка «Бібліографія української преси», який вважав її «цінним придбанням в галузі української бібліографії, бо досі не було повного покажчика української преси дореволюційної доби», в якому б «опис преси подано з додержанням принципів наукової бібліографії»¹¹⁶. Це дозволило В. Тарнавському зробити

¹¹⁴ Там само. – С. 59.

¹¹⁵ Там само. – С. 76.

¹¹⁶ Сірополко С. Українська преса на Підкарпатті в минулому: [відгук на кн. В. Ігнатієнка «Бібліографія української преси 1816–1916» (Х. ; К., 1930)] / С. Сірополко // Свобода. – 1931. – 26 черв. (№ 25). – С. 2–3; Сірополко С. [Рецензія] / С. Сірополко // Книголюб. – 1931. – № 1. – С. 46–47. – Рец. на кн.: Ігнатієнко В. Бібліографія української преси,

висновок, що буржуазне керівництво УНДІК методологічно стояло на спільному ґрунті з еміграцією¹¹⁷.

Викриваючи так званий буржуазний націоналізм в теорії українського бібліографічного репертуару, М. Городков згадав й статтю Ю. Меженка з «Книголюба», де йшлося про організаційні та теоретичні основи українського бібліографічного репертуару, повторюючи, що погляди Ю. Меженка на «український бібліографічний репертуар» збігаються з поглядами жовто-блакитного «Книголюба», у якому, відзначалось величезне значення цієї роботи¹¹⁸. М. Городков висловив подив щодо прихильного ставлення «Книголюба» до проблеми утворення українського бібліографічного репертуару, зазначивши, що «Книголюб» спокійно, в дусі висловлювань Ю. Меженка, розв'язує проблеми «українського бібліографічного репертуару» як цілком рідні для нього¹¹⁹. Автор звинувачував М. Годкевича в тому, що він нічого не знайшов шкідливого в теоріях «українського бібліографічного репертуару й для підтвердження своєї думки ... спирається на авторитет... емігрантського «Книголюба»», наводячи положення про те, що «перша критична стаття «Організаційні та теоретичні передумови «українського бібліографічного репертуару» була у Празькому українському журналі «Книголюб». Але, ймовірно, найбільш дражливим для М. Городкова було зауваження М. Годкевича про те, що стаття празького журналу в указаних положеннях збігається з виступами кількох членів Бібліографічної Комісії на 1-му Пленумі Бібліографічної Комісії [ВУАН] (в тому числі представника Укр [аїнської] Книж[кової] Палати)¹²⁰. М. Городкова обурило вживання М. Годкевичем поняття «празький журнал», про що він зазначав: «Іншої кваліфікації для жовто-блакитного журналу у т. [М.] Годкевича не знайшло-

---

1816–1916 / Укр. наук.-дослід. ін-т книгозн. ; передм. авт. – К. : Держ. вид-во України, 1930. – 288 с.

¹¹⁷ Тарнавський В. Буржуазна концепція історії та бібліографії на Україні / В. Тарнавський // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : наук. зап. / Укр. наук.-дослід. ін-т книгозн. – К., 1933. – Т. 1. – С. 140.

¹¹⁸ Городков М. Буржуазний націоналізм в теорії українського бібліографічного репертуару / М. Городков // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : наук. зап. / Укр. наук.-дослід. ін-т книгозн. – К., 1933. – Т. 1. – С. 192–193.

¹¹⁹ Там само. – С. 193.

¹²⁰ Там само. – С. 195–196.

ся), за т. [М.] Годкевичем є дійсно правильна «критична» оцінка «українського бібліографічного репертуару», яка «сопадаєт» з думками членів Бібліографічної Комісії Радянської Всеукраїнської Академії Наук і Української Книжкової Палати!»¹²¹. Отже, тематика статей першого тому праць «реорганізованого» УНДІК спрямовувалась на боротьбу з так званими буржуазними теоріями у книгознавстві, де ім'я С. Сірополка згадувалось з тавром буржуазного теоретика української бібліології, а його публікації піддавались різного роду фальсифікаціям, класовим характеристикам, підлягали гострій радянській критиці, партійним оцінкам щодо наукових висновків. Перший том праць більшевицько-радянського за метою, завданнями та напрямками діяльності УНДІК не залишив у С. Сірополка жодного сумніву щодо створення нової установи, яка, крім назви, не мала нічого спільного з попереднім інститутом.

Загалом же наслідком знищення УНДІК та закриття «Бібліологічних вістей» стало гальмування розвитку вітчизняної книгознавчої школи, знищення цілої плеяди високопрофесійних науковців, певний занепад української бібліології впродовж майже цілого ХХ ст. в радянській Україні, переслідування та репресії визначних вчених, страхіття у тих, кому пощастило зберегти життя. Події часів розгрому УНДІК мали вплив на кілька поколінь дослідників книжкової справи, вихованих в умовах тоталітарної держави. Так, наприкінці ХХ ст. висловлювалась думка про «нерозумність» публікацій С. Сірополка на захист Ю. Меженка¹²² в період спроби його дискредитації як ученого, адміністратора, організатора, редактора, достойної людини. Якщо думка К. Довганя, одного з теоретиків марксистсько-ленінського книгознавства, про необхідність Ю. Меженку «будь-як відмежуватися від цієї солідарности петлюрівського "теоретика"»¹²³ була зумовлена вимогами тогочасної партійно-більшовицької влади, то висловлюван-

¹²¹ Там само. – С. 196.

¹²² Соколинский Е. К. Ю. А. Меженко: библиограф на ветрах истории / Е. К. Соколинский. – СПб., 1998. – С. 83. – (Деятели Российской национальной библиотеки (Публичные библиотеки)).

¹²³ Довгань К. На височинь завдань другої п'ятирічки / К. Довгань // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : наук. зап. / Укр. наук.-дослід. ін-т книгозн. – К., 1933. – Т. 1. – С. 2.

ня сучасних дослідників щодо необхідності Ю. Меженку «відмовлятися»¹²⁴ від С. Сірополка потребує уточнення.

Ю. Меженко не здійснював подібних дій, бо в них не було жодного сенсу, оскільки він усвідомлював неможливість позбутися радянського більшовицького режиму, що постійно винаходив нові засоби нищення української інтелігенції, в тому числі використовуючи еміграцію для роздмухування так званої класової боротьби. Ймовірно, що Ю. Меженко знав про сфабрикований процес у справі Спілки визволення України, і, напевно, був знайомий із справою «Українського національного центру», методами «чистки» частин Червоної армії в Україні, іншими антиукраїнськими резонансними справами. Пізніше, аналізуючи події тих часів у своїх спогадах (серпень 1962 р.), він зазначав: «Це був час погромів та само погромів, які тоді мали назву самокритики. Спробувати їм опиратися – це тільки загострило б стосунки й призвело до гірших наслідків. Врятувати «Бібліологічні вісті» було неможливо. Так само й УНДІК»¹²⁵. Також Ю. Меженко ймовірно розумів мотиви С. Сірополка щодо його публікацій, спрямованих на захист українського книгознавства, яке зазнавало руйнації в умовах підготовки великого радянського політичного терору, відкрито поширюючи інформацію у зарубіжних часописах, знайомлячи світову спільноту з методами руйнації різних напрямів наукового життя більшовицькою владою, зокрема й розгромом української бібліологічної школи та дискредитацією її провідних учених. Саме С. Сірополко усіма доступними йому засобами привертав увагу європейських науковців до тенденційності більшовицьких звинувачень Ю. Меженка та працівників УНДІК, що він очолював, до розгрому на теренах радянської України науки про книгу, до засобів знищення осередку, навколо якого гуртувались прогресивні, талановиті, освічені, національно свідомі книгознавці, бібліотекознавці, бібліографознавці й бібліографи загально-європейського рівня, до засобів їх залякування й приниження. Публікації С. Сірополка викликали обурення

¹²⁴ Соколинский Е. К. Ю. А. Меженко: библиограф на ветрах истории / Е. К. Соколинский. – СПб., 1998. – С. 84. – (Деятели Российской национальной библиотеки (Публичные библиотеки)).

¹²⁵ Цит за: Меженко Ю. Спогади про журнал «Бібліологічні вісті» / Юр. Меженко // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 25.

деяких радянських книгознавців в Україні саме тому, що вони свідчили про існування не обмеженого тільки кордонами радянської України українського книгознавства, а й такого, що розвивалось в еміграції й було представлене іменами визначних діячів книги. Тобто мовчання С. Сірополка у період розгрому УНДІК та переслідування його лідера можна було б трактувати як зраду професійному та громадянському обов'язкам. Інша річ, що у нього, як й у світової книгознавчої спільноти, не було, крім слова, інших важелів впливу на розгромні дії владних структур, щоб перешкодити більшовицькому терору в науці України початку 30-х років ХХ ст., що призвів до великої радянської руїни в книгознавстві. Він мав сміливість діяти відкрито на захист науки про книгу, використовуючи сторінки преси, трибуни наукових з'їздів, зібрань громадських товариств і об'єднань. Його публікації в підтримку Ю. Меженка та УНДІК були виявом справжньої відданості вченого українській книзі та любові до України.

Загалом же динаміка професійних контактів між Ю. Меженком й С. Сірополком не була однозначною, але водночас існувало усвідомлення значення наукового доробку кожного й певно тому Ю. Меженко кілька років по тому, як зникла гострота сприйняття подій навколо УНДІК, включив відомості про С. Сірополка до бібліографічного покажчика, присвяченого російській періодиці 1901–1916 рр., підготовка якого від 1939 до 1941 р. здійснювалася Державною публічною бібліотекою ім. М. Є. Салтикова-Щедріна за його редакцією¹²⁶. Ю. Меженко в 60-х р. ХХ ст., часи лібералізації радянського режиму, коли не зачіпався фундамент тоталітарної системи, розгалужувався апарат ідеологічної контррозвідки та продовжувалася боротьба з так званим українським буржуазним націоналізмом й інакомисленням, був стриманим в оцінці окремих видів діяльності С. Сірополка празької доби. На це вказує його відповідь П. Беркову з приводу бібліофільських пошуків ученого. Зокрема, працюючи

¹²⁶ Йдеться про працю «Библиография периодических изданий России 1901–1916 гг. Блоккарт. кат. Вып. 1–7 / ред. Ю. А. Меженко ; ГПБ им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. – Л., 1939–1941» ; див.: Соколинский Е. К. Ю. А. Меженко: библиограф на ветрах истории / Е. К. Соколинский. – СПб., 1998. – С. 84. – (Деятели Российской национальной библиотеки (Публичные библиотеки)).

над дослідженням бібліофільських інтересів європейської еміграції, в контексті історії російського бібліофільства, відомий російський радянський бібліофіл, літературознавець, книгознавець й бібліограф П. Берков, який у одній зі своїх праць з історії радянського бібліофільства, згадав й Українське бібліологічне товариство (1928–1929 рр.) та його активних учасників¹²⁷, в листі до Ю. Меженка звернувся із запитанням про празькі бібліофільські видання, отримавши лаконічну відповідь: «Про такі видання тепер прийнято або зовсім умовчувати, або лаяти. Я віддаю перевагу першому»¹²⁸. Ймовірно, що мова могла йти про УТПК та «Книголюб», редагований С. Сірополком у Празі, на сторінках якого поряд з проблемами книгознавства та книжкової справи розглядалася й бібліофільська тематика. Оскільки інформація про діяльність УТПК та його періодичний орган була майже недоступною, то П. Берков у своєму дослідженні обмежився лаконічним висловом про те, що в Празі існувало «Українське товариство прихильників книги», посплавшись при цьому на «Бібліологічні вісті» (1927, № 2)»¹²⁹.

В контексті бібліофільських видань «Книголюб» дійсно становить інтерес, оскільки його обмежений наклад, друк у ЧСР, оформлення палітурки, прикрашеної видавничим знаком УТПК, та інші особливості журналу привертають увагу бібліофілів. Думку щодо «Книголюба» як бібліофільського видання, поділяли й українські дослідники кінця ХХ ст. М. Грузов та М. Шудря, які вважали, що «старі книголюби й бібліофіли ніколи не забували свого рідного видання»¹³⁰, в той самий час російський бібліолог Н. Лелікова, зазначала, що, всупереч назві, «Книголюб» не був бібліофільським

¹²⁷ Берков П. Н. История советского библиофильства (1917–1967) / П. Н. Берков. – М., 1971. – С. 149.

¹²⁸ Цит. за: Соколинский Е. К. Ю. А. Меженко: библиограф на ветрах истории / Е. К. Соколинский. – СПб., 1998. – С. 84. – (Деятели Российской национальной библиотеки) (Публичные библиотеки).

¹²⁹ Берков П. Н. «Любовь к книге есть любовь к людям...» Берков П. Н. История русского библиофильства / [П. Н. Берков] ; публ., предисл. и коммент. А. В. Николенко // Книга : исслед. и материалы / Рос. акад. наук, Науч. совет «История мировой культуры» [и др.]. – М., 2012. – Сб. 95. – С. 133.

¹³⁰ Грузов М. «Книголюб» (Прага, 1927–1932 рр.) : покажч. змісту часоп. / М. Грузов, М. Шудря ; ред. О. Сидоренко. – К., 1996. – С. 10. – (Бібліографічні покажчики).

виданням, оскільки на його сторінках друкувались статті та матеріали з усього комплексу питань книгознавства і бібліографії, з'являлись також праці з проблем бібліотекознавства¹³¹.

На загал бібліофільські видання в традиційному розумінні призначені здебільшого для бібліофілів і колекціонерів й характеризуються обмеженим накладом, відрізняються зовнішніми якостями, високим художнім оформленням та поліграфічним виконанням, сортом паперу, оригінальністю формату, додатковими вкладками, незвичайною палітуркою тощо. «Книголюб» же з'явився в умовах відсутності паперу, необхідної поліграфічної бази, й виготовлявся напівкустарно, не друкарським, а літографським способом, що було характерно для «друків» зарубіжних наукових товариств, громадських об'єднань та організацій, і це дає підстави вважати журнал окремим типом українських емігрантських бібліофільських видань.

В контексті впливів С. Сірополка на бібліологічні процеси в Україні можна розглядати особисті контакти ученого з бібліологами, діячами української книги, на що вказує його епістолярна спадщина. Так, донька С. Сірополка О. Сірополко у своїх усних споминах згадувала про листування її батька із співробітниками УНДІК, зокрема Ю. Меженком та Я. Стешенком. Нам не вдалося виявити листів Ю. Меженка в Особовому архіві С. Сірополка, але збереглося кілька листів до нього Я. Стешенка, написаних у січні–лютому 1933 р., коли розпочиналась чергова політична кампанія проти українізації, проти М. Скрипника й так званої «скрипниківщини». Співкування між С. Сірополком й Я. Стешенка розпочалося ще за часів УЦР, коли С. Сірополко працював з його батьком І. Стешенком, Першим Генеральним секретарем і міністром народної освіти УНР, а після його трагічної загибелі сприяв увічненню пам'яті визначного українця. Подальша співпраця між ученими упродовжувалась в той час, коли Я. Стешенко опікувався відділом «Хроніка» у «Бібліологічних вістях», де друкувались матеріали С. Сірополка, а також в пізніших роках. Так збережені в архіві С. Сірополка листи Я. Стешенка, надіслані в 1933 р., вже

¹³¹ Леликова Н. К. Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX – первой трети XX века / Н. К. Леликова ; Рос. нац. б-ка. – СПб., 2004. – С. 263.

після припинення роботи його в УНДІК, вказують на продовження цих контактів, на спільність наукових інтересів та бажання служити українській книзі вчених, незалежно від країни їх проживання. Зміст цих листів дозволяє припустити постійність зв'язків між ними, що не припинялися після вимушеної еміграції С. Сірополка, оскільки важко уявити Я. Стешенка, який більш ніж через десять років мовчання міг би звернутися з проханнями до С. Сірополка, хоч й професійного характеру. До того ж Ярослав ймовірно знав про періодичні публікації С. Сірополка на сторінках зарубіжних українських видань статей про І. Стешенка, а також підготовлену монографію «Народня освіта на Советській Україні» (Варшава, 1934)¹³², присвячену Світлій пам'яті незабутніх творців української школи Івана Матвійовича Стешенка та Петра Івановича Холодного.

Звернення до «одіозного» емігранта С. Сірополка, про якого в українських спеціальних виданнях у зв'язку з так званою класовою боротьбою в бібліології й розгромом УНДІК згадувалось лише в негативному, лайливому й висміювальному контексті, було особливо небажаним. В умовах заідеологізованої радянської дійсності романтичними видавалися прагнення Я. Стешенка як науковця до об'єднання зусиль фахівців української книги різних країн світу у справі укладання якнайповнішого її репертуару, з метою об'єктивного відображення книжкової культури українців. Він дбав про повноту реєстру української книги, який вважав, «можна здійснити лише при допомозі книгознавців з

¹³² Йдеться про праці: Сірополко С. На рідному ґрунті : (сторінка зі спогадів. Присвячується світлій пам'яті І. Стешенка та А. Ліщинського) / С. Сірополко // Дніпро : календар-альманах на звичайний рік 1925 / ред.: В. Дорошенко, В. Завадський, І. Фендрик ; окладка П. Холодний. – Л., 1925. – С. 130–134 ; Сірополко С. І. М. Стешенко: з нагоди 10-ліття з дня його смерті / С. Сірополко // Життя і знання. – 1928. – № 10/11. – С. 323–324 ; Сірополко С. Перший генеральний секретар і міністр народньої освіти І.[ван] М.[атвійович] Стешенко: (з нагоди 10-ліття з дня його смерті) / С. Сірополко // Тризуб. – 1928. – № 28/29. – С. 2–9 ; Сірополко С. Народня освіта на Советській Україні / С. Сірополко ; ред. Р. Смаль-Стоцький. – Варшава : [Zakłady Graficzne E. i D-га R. Koziańskich w Warszawie], 1934. – 239 с. – (Праці Українського Наукового Інституту ; т. 22) (Серія педагогічна ; кн. 1). – На обкл. назва парал. укр., чес., англ. – Присвята : Світлій пам'яті незабутніх творців української школи Івана Матвійовича Стешенка та Петра Івановича Холодного.

інших міст та всіх осіб, що та чи інакше були пов'язані з дореволюційною видавничою справою»¹³³. Незважаючи на політичне божевілля в Україні, про яке Я. Стешенко мав власне уявлення внаслідок перебування під арештом за звинуваченням в так званій справі СВУ (з липня 1929 до лютого 1930 р.), на початку 1933 р. він не боявся звертатися до С. Сірополка, шукаючи його підтримки у реалізації наукових планів, а також сподіваючись на допомогу інших діячів української книги, які перебували в ЧСР щодо підготовки видання «Українська книга в царській Росії. 1798–1916». Я. Стешенко сподівався на участь С. Сірополка у налагодженні зв'язків між Книжковою палатою радянської України, де він працював з лютого 1932 р. як керівник сектора бібліографічної реєстрації, а з травня – кабінету українського дореволюційного друку, та діячами книжкової справи США, Південної Америки й Канади, охочими надати допомогу щодо укладання бібліографії української книги. Ймовірно, він мав надію, враховуючи авторитет С. Сірополка серед зарубіжних бібліологів, налагодити контакти для забезпечення повноти бібліографії українських друків. У листах йдеться про обопільну зацікавленість бібліологів у якнайповнішому представленні відомостей про українську друковану книгу, а також про отримання Я. Стешенком від С. Сірополка журналу «Книголюб», 4 примірників праці М. Михальчука «Книжковий репертуар видань У.Р.С.Р. Української Книжкової Палати», збірника праць IV Міжнародного бібліотечного з'їзду (1926) та Каталогу виставки слов'янських екслібрисів¹³⁴. Сміливість Я. Стешенка, проявлена у самому факті листування із «буржуазним націоналістом» й «емігрантом», свідчить про справжню відданість ученого українській бібліології, всупереч ідеологічним й політичним перешкодам. Ці його листи можна розглядати як форму протидії окремої особистості радянському терору

¹³³ Листи Ярослава Стешенка до Степана Сірополка / публікація, вступ. ст., комент. Таїсії Ківшар // Київ. старовина. – 1996. – № 4/5. – С. 87.

¹³⁴ Йдеться про працю: Михальчук М. Картковий репертуар видань У.Р.С.Р. Української Книжкової палати / М. Михальчук ; передм. В. Тукалевського. – Прага, 1929. – 14 с. Див.: Зленко П. Бібліографічний покажчик наукових праць української еміграції. 1920–1931 / П. Зленко. – Прага, 1932. – С. 8.

у книгознавстві, бібліотекознавстві й бібліографії. Перед своїм останнім ув'язненням Я. Стешенко у листі до Ф. Ернста від 29 травня 1933 р. написав, що «створюються умови, за яких, мабуть, доведеться залишити дорогу для мене роботу над вивченням української книги, а це дуже важко. Праця в галузі книжкової культури – для мене найдорожча справа»¹³⁵.

В цілому ж варто зазначити, що у динаміці професійних, наукових й особистих контактів між С. Сірополком та УНІК-УНДІК відобразились взаємини між українськими та зарубіжними діячами книги впродовж 1923–1933 рр., обумовлені, значною мірою, зміною соціально-політичних подій в СРСР. На початку 20-х р. ХХ ст., навіть незважаючи на цензурні перешкоди, учений все-таки міг брати участь у бібліологічному житті радянської України, його ім'я хоч зрідка, але згадувалось на сторінках «Бібліологічних вістей», де вміщувались поодинокі цензуровані матеріали з-під його пера, вийшли навіть три праці, дві з яких підписані різними криптонімами й одна без підпису, але зі згадкою про нього. Окремі ідеї інших провідних українських еміграційних бібліологів, які вимушено перебували на еміграції, також долучались до розвитку вітчизняної науки про книгу.

Водночас в українській зарубіжній спеціальній періодиці виходили публікації радянських діячів книги, що поширювали серед світової професійної спільноти знання про книжкову справу в Україні. Отже, хоч книгознавчі контакти між радянською Україною та європейськими країнами не мали державного характеру, проте існувала можливість професійних зв'язків між науковцями на рівні особистісного спілкування.

Наприкінці ж 20-х р., а особливо на початку 30-х р. ХХ ст. розпочалася відкрита конфронтація між радянськими та зарубіжними бібліологами, що призвело до ізоляваності

---

¹³⁵ Стрішенець Н. Ярослав Стешенко: «... Чекати на мені... божевільна і марна справа» / Надія Стрішенець // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / [редкол.: О. С. Онященко та ін.]. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 101; Білокінь С. Видатний український бібліограф Ярослав Стешенко (1904–1939) / Сергій Білокінь // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / [редкол.: О. С. Онященко та ін.]. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 124.

радянських учених від світового наукового співтовариства та забороні науковцям-емігрантам з ідейно-політичних міркувань брати участь у науковому житті радянської України, а їхні праці потрапляли до спецхранів бібліотек та архівів. Одиниці радянських науковців, яким було надано доступ до зарубіжної україніки у спецхранах, подавали ідейно витриману інформацію широкому загалу, який не мав змоги перевірити її достовірність й тому вимушений був сприймати від більшовицьких бібліологів тенденційні й суб'єктивні висновки, де принцип комуністичної партійності переважав над науковістю, а інколи й здоровим глуздом, зокрема коли це стосувалось робіт С. Сірополка. Більшість радянських книгознавців змушені були інтерпретувати зміст й транслиували інтерпретовану інформацію з партійною та класово-більшовицькою оцінкою. Так звані дискусії навколо ідей і висновків щодо окремих публікацій С. Сірополка, характерні для праць К. Довганя, Я. Керекеза, М. Золотарьова, вказують на необмежені можливості радянських бібліологів у фальсифікації окремих ідей ученого, досягненні найвищого рівня їх спотворення, на догоду радянській ідеологічній доктрині. Зусиллями К. Довганя, Я. Керекеза, М. Золотарьова в радянській бібліології України було сформовано своєрідну концепцію ворожості щодо українських бібліологів-емігрантів, хибності їхніх наукових поглядів, необ'єктивності більшості висновків та узагальнень. Наслідками такого підходу в радянській науковій думці стало вилучення з середини 30-х р. на кілька десятиліть ідей та імен українського бібліологічного еміграційного зарубіжжя, серед яких, С. Сірополко, І. Огієнко, Д. Антонович, Л. Биковський, П. Зленко та багатьох інших вчених, перетворення їх на так званих українських буржуазних націоналістів. Тому кілька поколінь українських книгознавців, бібліотекознавців і бібліографознавців не були обізнаними з дійсно значущими надбаннями українських вчених-емігрантів європейського рівня. За радянської доби й сам термін бібліологія було практично вилучено із наукового вжитку, а словники трактували його як мало уживаний, застарілий.

Більшовицька влада насправді прагнули знищити наукові здобутки української бібліології через закриття УНДІК, запровадження репресій щодо провідних учених, унеможливлення спілкування науковців з обох боків кор-

юну України. Підтвердженням цьому може стати той факт, що одного з головних ідеологів радянського книгознавства, іатхненника та виконавця бібліологічного терору в Україні початку 30-х, без сумніву яскраву, обдаровану й талановиту особистість К. Довганя, який своїми публікаціями та виступами формував громадську думку, створював теоретичні засади радянської науки про книгу, не тільки не було поціновано належним чином, а навіть у 1937 р. фізично знищено. Радянські репресії торкнулись також й так званого «заклятого ідейного ворога» К. Довганя – С. Сірополка, якого після приходу Радянської армії до Праги (1945) у похилому віці було залишено без будь-яких засобів до існування.

Загалом же варто зазначити, що взаємини між С. Сірополком та радянськими бібліологами відбувалися у кількох напрямках, одним з яких стала публікація його праць, а також інформація про напрями наукових досліджень вченого на сторінках журналу «Бібліологічні вісті», назва якої репрезентувала концепцію української бібліології 20-х початку 30-х р. ХХ ст., віддзеркалювала характерний для цієї доби комплексний розвиток науки про книгу. Іншим напрямом взаємин можна вважати публікацію С. Сірополком у пражському «Книголюбі» досліджень співробітників УНДІК, а також вміщення на його сторінках та в інших виданнях зарубіжної україніки інформації про напрями наукової діяльності установи. Крім цього, він, будучи кореспондентом УНДІК, поширював відомості в зарубіжній російській та українській книгознавчій періодиці щодо досягнень української бібліологічної школи. Зарубіжні публікації С. Сірополка здебільшого не залишалися поза увагою в радянській Україні, оскільки вони належали перу визнаного фахівця європейського рівня, який знайомив зарубіжну професійну спільноту з правдивою інформацією про здобутки УНДІК в розвитку українського книгознавства, значення наукових досягнень вітчизняної наукової думки, книжкової справи, діяльності провідних вчених. З початком книгознавчого терору в Україні, він прагнув розкрити справжні причини цього явища, що вчинили, за його висловом, «засліплені фанати більшовизму», захоплені міфічною класовою боротьбою й тотальною ідеологізацією усіх сфер духовного життя, а також виявити розгромні напрями й терористичні методи змін, що харак-

теризували українську науку про книгу та книжкову справу 20-х початку 30-х р. ХХ ст., періоду перетворення її на книгознавство радянської України. Іншим важливим напрямом співпраці було листування між С. Сірополком та радянськими діячами книги, в ході якого підтримувалися особисті професійні взаємини. Завдячуючи власній науковій активності С. Сірополко залишався учасником бібліологічного життя в Україні, незважаючи на проживання за її межами, а його ідеї впливали на перебіг подій у книжковій культурі, сприяли розвитку науки про книгу.

Історія української бібліології завжди буде цікавити нові покоління дослідників, які з позицій формування відкритого громадянського суспільства будуть поглиблювати і розширювати знання про книгу, вивчати біографічну інформацію про її визначних діячів, серед яких Степан Сірополко залишиться яскравою постаттю. Комплексне вивчення наукового й практичного доробку УНДІК у всіх зв'язках та взаєминах, як унікального явища в українській бібліології, що в умовах формування тоталітарної системи в СРСР, відбулося завдячуючи праці визначних особистостей, українських вчених європейського рівня, а також підготовка наукових біографій діячів книги, ідеї яких спрямовувались на розвиток книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії, залишається актуальною з позицій досягнень сучасної української історіографії у контексті вивчення вітчизняної книжкової культури.

ПІСЛЯМОВА

Становлення Стапана Сірополка як ученого, громадсько-політичного та культурно-освітнього діяча проходило на зламі двох століть – кінця ХІХ –початку ХХ ст. Це був час, коли в Україні на короткий час повною мірою реалізувалося обопільне прагнення інтелігенції та народу до узгодженої просвітньої діяльності. Еліта виробила й активно поширювала різноманітні просвітні практики, а в середовищі народу сформувалася стала потреба освіти. С. Сірополко доклав зусиль на ниві громадсько-культурницькій, значно посприявши організації книгопоширення та книгови-користання, відкриттю бібліотек і книжкових складів, розгортанню результативної діяльності багатьох українських товариств. Як діяч книги С. Сірополко сформувався уже на початку ХХ ст., із середини 10-х рр. ХХ ст. і до кінця свого життя залишався помітною постаттю в книжковій культурі як України, так і близького зарубіжжя та Європи.

Активна фахова діяльність С. Сірополка припала на час, коли організованого характеру набував український національно-визвольний рух і водночас спостерігався стрімкий розвиток вітчизняної наукової думки. В країні активно формувалися наукові дисципліни гуманітарного циклу, зокрема й бібліологія, теоретичні та методологічні проблеми якої послідовно розробляв учений. Як засвідчують його публікації тих років, у часи Української революції (1917–1923) зусилля С. Сірополка були спрямовані на відродження духовного життя українства шляхом демократизації позашкільної освіти та удосконалення діяльності її закладів, організації та налагодження книгорозповсюдження та бібліотечної мережі.

Еміграційний період життя виявився для Степана Онисимовича плідним щодо наукової, педагогічної та громадської діяльності. Він вповні зреалізував свій потенціал як бібліотекознавець, книгознавець, бібліографознавець, бібліограф, культуролог, музеєзнавець, освітянин, журналіст і публіцист. Був професором, активним членом численних

громадсько-політичних організацій і наукових товариств, брав участь у роботі міжнародних та українських професійних з'їздів, наукових конференцій і нарад, входив до складу співробітників спеціальних журналів, редакційних колегії українських і зарубіжних видань, за його редакцією виходили наукові видання та бібліографічні покажчики. Був також членом багатьох громадських наукових організацій: Української наукової Асоціації, Українського історико-філологічного товариства, Товариства «Музей визвольної боротьби України» у Празі, Товариства «Просвіта» у Львові, Українського педагогічного товариства у Празі, Союзу українських журналістів і письменників на чужині та ін.

Надзвичайно важливою у перших роках еміграції була його державотворча діяльність як Радника Міністерства народної освіти УНР, товариша Міністра народної освіти УНР, керуючого Міністерством освіти УНР та керуючого Міністерства внутрішніх справ, шляхів, пошти і телеграфу УНР.

Непересічне значення для української бібліології мають його фундаментальні праці та наукові й публіцистичні розвідки вченого в галузі науки про книгу. Вони містять значну історіографічну та джерельну бази, відзначаються новизною постановки проблем й, водночас, широтою тематики та проблематики, ґрунтовною розробкою спеціальної лексики та термінології, є класичними щодо застосування наукових методів і методик, дотримання традицій в аргументації висновків й належного рівня узагальненнях. Так, С. Сірополко сформулював нові у історії вітчизняної бібліології погляди, виявивши тяглість української національної книжності, починаючи з часів Київської Русі та наголосивши, що лише періоди української державності відзначаються поступом духовної культури, а втрата Україною самостійного життя неухильно веде до занепаду духовної культури. Новаторськими в українській бібліології початку 30-х рр. ХХ ст. були також його думки про тоталітаризацію радянської книжкової сфери та визначення її засобів, серед яких впровадження ідеологічного та політичного контролю, підпорядкованості інтересам правлячої партії, трансформація ідеологічної функції у партійно-комуністичну, русифікація, регламентація та контроль із боку правлячої партії за всією книжковою продукцією, провідне місце серед якої належало суспільно-політичній літературі. Він виступав проти за-

провадження тоталітаризму в радянській бібліології, проти політики репресій, так званих «ідеологічних ухилів», «класової боротьби», стаючи на захист українських діячів книги в Україні, поширюючи інформацію про ці явища серед європейської професійної спільноти.

Водночас, своїми дослідженнями С. Сірополко привертав увагу до книгознавчої та бібліотекознавчої проблематики, забороненої з ідеологічних міркувань до вивчення в радянській Україні. Так, об'єктом його досліджень була вільна від ідеологічних заборон історія української книжкової справи, діяльність визначних діячів української книги, а біоісторіографічними працями він порушив проблему визначення внеску українців у розвиток інших книжкових культур. І в кожному разі його бібліологічної праці приваблювали дослідницькою скрупульозністю, глибиною думки та новизною висновків. Як наслідок, масштабність теоретичного й історичного мислення зробили С. Сірополка видатним дослідником в галузі бібліології, котрий одним із перших розглянув вітчизняну науку про книгу, що одночасно розвивалася в Україні та поза її межами як цілісне явище, а також усвідомлював важливість інтеграції української бібліології у європейський контекст.

С. Сірополко став також одним із провідних теоретиків у галузі бібліотекознавства. Узагальнюючий підхід до бібліотечної науки найповніше виявився у розробці ним цілісної концепції українського бібліотекознавства як науки та розробці його складових як навчальної дисципліни. Ці ідеї викладені у монографічному дослідженні, задуманому в Україні, але надрукованому вже під час перебування на еміграції, та в низці статей.

Широку ерудицію, глибокі наукові знання та критичний підхід до аналізу обраної проблеми засвідчують і його бібліографічні дослідження, рецензії та огляди в українських, російських та іноземних часописах. Водночас, вивчення бібліографічного доробку дає змогу зробити висновок про значний внесок дослідника у розвиток історії та методики вітчизняної бібліографії, а також історичну, рекомендаційну та критичну (науково-допоміжну) бібліографію.

Сприяв С. Сірополко також і розвитку книгознавства, подавши власне трактування та розуміння його складових, визначивши умови для розвитку наукової думки, розгля-

даючи його як цілісне структуроване явище, представлене працями, виданими українською мовою або написані українцями за походженням.

Важливим здобутком С. Сірополка стало заснування українського наукового бібліологічного товариства у Празі, котре об'єднало вчених-емігрантів навколо дослідницької роботи в царині науки про книгу та книжкову справу. За його редакцією на сторінках «Книголюба» опубліковані наукові праці визначних вітчизняних учених у галузі української бібліології, які й нині не втрачають актуальності, віддзеркалюючи розвиток української книжкової науки та практики за межами України. Фактично його ідеї згуртували навколо товариства дослідників, котрі вивчали важливі проблеми історії та теорії української книги, заборонені з ідеологічних міркувань в радянській Україні, але важливі для розвитку українського книгознавства. Сам С. Сірополко як науковець повсякчас намагався стверджувати на засадах об'єктивності та достовірності альтернативний українській партійно-радянській бібліологічній науці напрям. Його активна участь у книжковому житті ЧСР та інших країн, де він репрезентував українську науку про книгу європейській професійній спільноті, ставши флагманом ідей української книжкової культури за межами України, сприяла її інтеграції до європейського наукового простору.

Як бачимо, заслуги Степана Онисимовича як українського книгознавця, бібліотекознавця, бібліографознавця та бібліографа першої половини ХХ ст., його вплив на формування та розвиток наукової думки важко переоцінити. Досягти успіху йому допомогли неординарні здібності вченого, активна життєва позиція, надзвичайна працездатність, високий професіоналізм і самоорганізованість. А ще – щира любов і закоріненість у рідну культуру. Українство було притаманне усій родині С. Сірополка. Його дружина брала активну участь в українському жіночому русі у Празі, старші сини Леонід і Юрій були учасниками Першого Зимового походу Армії УНР, де Юрій потрапив у більшовицький полон і загинув. Леонід згодом пішов також у Другий Зимовий похід Армії УНР. Найменший Степан – доктор природничих наук, географ, антрополог і громадський діяч, із самого малку був членом українського «Пласту», Спілки українських пластунів-емігрантів, брав участь у роботі това-

риства «Музей визвольної боротьби українського народу у Празі». При підготовці та виданні «Кобзаря» Т. Шевченка 1840–1940 рр. (Прага, 1941) він доклався до написання історіографії шевченкіани, укладання приміток і коментарів, підготовки науково-допоміжного апарату книжки, організації видавничо-поліграфічного забезпечення видання, зробивши тим помітний внесок у розвиток шевченкознавства, книговидавничої справи та книжкової культури. Донька Олександра, учителька математики, так само була учасницею Спілки українських пластунів-емігрантів, сприяла розвитку українського танкового мистецтва в еміграції, здійснювала пожертви на впорядкування могил українців на Ольшанському кладовищі Праги. Після проголошення незалежності України вона передала особовий архів С. Сірополка та родинну бібліотеку в дар і впродовж усього свого 90-літнього життя на чужині зберігала українську національну ідентичність, незмінно зустрічаючи автора цієї монографії у Празі першими словами «Як тим, у нас?!».

Ідеї С. Сірополка про подальший розвиток вітчизняної наукової думки в галузі педагогіки, бібліотекознавства, журналістики, музеєзнавства, а також про створення національної системи освіти, вільний розвиток освітньої галузі, про побудову бібліотечної справи на демократичних засадах, є актуальними для українського суспільства й сьогодні. Значення наукової та публіцистичної спадщини С. Сірополка, що сягає понад 1100 назв, підтверджується по смертним перевидання окремих, актуальних для розвитку сучасної наукової думки праць, активним вивченням його наукового доробку українськими, російськими та чеськими дослідниками, зрештою, – формуванням сірополкознавства як самостійного напрямку наукових досліджень.

Водночас усвідомлюється потреба подальшого всебічного вивчення постаті вченого, громадсько-політичного і культурно-освітнього діяча, його багатогранної наукової спадщини, що хоч й стала доступною дослідникам, досі ще не опрацьована в належній повноті. Так, хоча серед наукових інтересів ученого простежується широке коло проблем державницького спрямування, проблема державницької ідеї як основи теоретико-методологічних підходів С. Сірополка й досі лише побіжно поставлена в контексті вивчення діяльності української еміграції 20-х рр. ХХ ст.

Незважаючи на значну кількість в творчості С. Сірополка праць, присвячених проблемам освіти, вивчення його концепції національної освіти теж залишається актуальним. Потребує монографічного дослідження й історія української педагогіки у висвітленні С. Сірополка, що було предметом його постійних наукових інтересів впродовж цілого життя. Актуальним залишається і питання підготовки консолідованими зусиллями фахівців різних галузей знань, на розвиток яких мали помітний вплив ідеї С. Сірополка, вичерпної наукової біографії вченого.

Важливою проблемою є доступність текстів більшості друкованих праць С. Сірополка в галузі бібліології, а також рукописних робіт із Особового архіву, що нині зберігається у фондах ЦДАВО України. Тому наступним кроком вивчення спадщини ученого може стати підготовка та видання вибраних праць С. Сірополка, зокрема й бібліологічної проблематики. Слід оприлюднити його рукописні твори, багатий епістолярний спадок, перевидати класичні праці. Особливо шанобливого підходу потребує доопрацьований авторський текст монографічного дослідження «Історія освіти в Наддніпрянській Україні, Галичині, Буковині та Закарпатській Україні» в Особовому фонді С. Сірополка¹, що вже при першому виданні зазнав редакторських втручань, а тепер чекає на справжніх шанувальників таланту С. Сірополка, які з належним пієтетом поставляться до виняткового авторського тексту визначного науковця й оригінал, за висловом С. Сірополка, «наймилішої мені своєї праці», з портретом справжнього її автора, буде оприлюднений для дослідників, які зможуть долучитися до першотвору, цілісності унікального авторського тексту, недоторканності письмового стилю, лексики й орфографії без редакторських втручань.

Для вшанування його пам'яті варто встановити меморіальну дошку на будові Прилуцької гімназії та присвоїти одній із бібліотек України його імені, встановити стипендію його імені в одному із вузів культури, подбати про подальше збереження його могили на Ольшанському кладовищі Праги.

Підсумовуючи, маємо визнати, що вивчення бібліологічної спадщини в контексті біографії ученого дало змогу

¹ ЦДАВО України, ф.4433, оп. 2, стр. 8, арк. 3.

виявити потенціал біографічного методу та важливість персоніфікованого підходу у виявленні специфіки бібліологічного аналізу, що в свою чергу дозволило прослідкувати основні віхи життя особистості та творчу активність різних періодів у відповідному бібліологічному аспекті, показати шляхи формування бібліотекознавчого, книгознавчого та бібліографічного контексту, виявити актуальні проблеми, пріоритетні для його досліджень в окремих життєвих періодах. Водночас саме аналіз бібліологічної спадщини дає змогу активізувати прихований потенціал тих чи інших ідей, виявити їх актуальність для розвитку сучасної науки і практики.

Щасливі ті нації, в історії котрих немає таких значних кількісно, та ще більш вагомим за інтелектуальною значущістю сторінок, якою виявилася українська полічна еміграція в Європі між двома світовими війнами, одним з представників якої був С. Сірополко. Активізація в останніх роках персонологічних досліджень, присвячених українським ученим, вимушеним залишити свою землю через радянсько-більшовицьку окупацію, розширює уяву про справді могутній інтелектуальний потенціал особистостей, які в умовах важкого еміграційного життя, переборюючи матеріальні та моральні страждання, створювали достойні дослідження, а з іншого боку, ще більше віддаляє можливість осягнути масштаби втрат вітчизняної наукової думки та наслідків їх сукупної праці, а також їх нащадків у справді незалежній Україні.

Сучасні якісні перетворення в роботі інформаційних закладів, впровадження у роботу новітніх технологій, утворення національних і планетарних інформаційних інфраструктур сприяють змінам теоретичних бібліологічних проблем і появі достойних наукових лідерів, але бібліологічний спадок та подвижницьке життя в ім'я української ідеї великого українця Степана Сірополка, який належав до справжньої української інтелігенції, якому були притаманні характерні для цього соціального кола широка ерудиція та глибокі професійні знання, почуття патріотизму та бажання працювати для добра прийдешніх українських поколінь, завжди будуть цікавити нові генерації дослідників і національно свідомої інтелігенції.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

ВБУ	Всенародна бібліотека України
ВР РДБ	Відділ рукопису Російської державної бібліотеки
ВР РНБ	Відділ рукопису Російської національної бібліотеки
ВУАН	Всеукраїнська академія наук
ВУЦВК	Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
ДВОУ	Державне видавниче об'єднання України
ДВУ	Державне видавництво України
ІР НБУВ	Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
МВБУ	Товариство «Музей Визвольної Боротьби України»
НАПН України	Національна академія педагогічних наук України
НБУВ	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НПБУ	Національна парламентська бібліотека України
НТШ	Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка
РКП(б)	Російська Комуністична партія (більшовиків)

РСФСР	Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
УВП ім. М. Драгоманова	Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова
УВУ	Український вільний університет
УГА	Українська Господарська Академія
УНДК	Український науково-дослідний інститут книгознавства
УНК	Український науковий інститут книгознавства
УНР	Українська Народна Республіка
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
УТПК	Українське товариство прихильників книги
ЦДАВО України	Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
ЦІАМ	Центральний історичний архів Москви
ЦК ВКП(б)	Центральний Комітет Всеросійської Комуністичної Партії (більшовиків)
ЧСР	Чехословацька Республіка

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамов К. И. Земские библиотеки в России / К. И. Абрамов // История библиотек : исследования, материалы, документы / [сост.: И. Г. Матвеева, Б. Ф. Володин]. – СПб., 1999. – Вып. 2. – С. 8–42.
2. Абрамов К. И. У истоков библиотечного образования в России / К. И. Абрамов // Науч. и техн. б-ки СССР. – 1993. – № 6. – С. 38–44.
3. Авраменко О. О. Українська дитяча книга 1970 – 1990 років: осявні тенденції розвитку ілюстрацій : автореф. дис... канд. мистецтвознав. : спец. 17.00.01 «Образотворче мистецтво» / Авраменко Олеся Олександрівна ; Ін-т мистецтвознав. фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. – К., 1993. – 18 с.
4. Арсірій С. Історія бібліотечної справи на західноукраїнських землях: досвід і проблеми вивчення / С. Арсірій // Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника : зб. наук. пр. / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника – Л., 2002. – Вип. 9/10. – С. 77–88.
5. Балика Д. Бібліотека в минулому (культурно-історичний нарис) / Д. Балика ; Укр. наук. ін-т книгозн. – К. : Держ. вид-во України, 1925. – 145, [2] с. – (Науково-популярна бібліотека книгознавства / за ред. Ю. О. Меженка ; вип. 3).
6. Бахрушина В. М. Степан Сірополко і проблеми гурткової роботи / В. М. Бахрушина, О. Л. Драпак, Т. К. Завгородня // Ідея національної школи у педагогічній спадщині Софії Русової та Степана Сірополка : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 26–27 жовт. 1996 р.) / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 171–172.
7. Беднаржова Т. Педагогічна спадщина проф. Ст. Сірополка / Т. Беднаржова // Международная конференция «Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов», 14–15 августа 1995 г., Прага : сб. докл. / Славян. ин-т при АН Чехословацкой Республики. – Прага, 1995. – Ч. 2. – С. 723–728.
8. Беднаржова Т. Степан Сірополко – подвижник українського шкільництва / Т. Беднаржова. – Л. : Вільна Україна, 1998. – 318 с.
9. Беловицкая А. А. Книговедение. Общее книговедение : учебник / А. А. Беловицкая ; Моск. гос. ун-т печати. – М. : МГУП, 2007. – 394 с.
10. Белоконский И. П. Земское движение / И. П. Белоконский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : [Тип. Г. Лисснера и Д. Собко], 1914. – 397 с.
11. Береговський З. Л. Степан Сірополко про систему освіти в Україні на початку ХХ століття / З. Л. Береговський // Ідея національної школи у педа-

- гогічній спадщині Софії Русової та Степана Сірополка : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 26–27 жовт. 1996 р.) / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 173–175.
12. Берков П. Н. История советского библиофильства (1917–1967) / П. Н. Берков. – М. : Книга, 1971. – 255 с.
  13. Берков, П. Н. «Любовь к книге есть любовь к людям...». Берков П. Н. История русского библиофильства / [П. Н. Берков] ; публ., предисл. и коммент. А. В. Никоненко // Книга : исслед. и материалы / Рос. акад. наук, Науч. совет «История мировой культуры» [и др.]. – М., 2012. – Сб. 94, ч. 2. – С. 131–151.
  14. Библиография периодических изданий России 1901–1916 гг. Блоккарт. кат. Вып. 1–7 / ред. Ю. А. Меженко ; ГТБ им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. – Л., 1939–1941.
  15. Библиотековедение [Электронный ресурс] : [программа] / сост.: Юрий Николаевич Столяров, Наталия Петровна Игумнова, Владимир Константинович Ключев, Евгения Николаевна Гусева, Ольга Ивановна Перминова. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://www.rsl.ru/datadocs/doc_628me.pdf (дата обращения: 14.05.14). – Загл. с экрана.
  16. Биковський Л. Бібліотечна справа в Чехословаччині / Левко Биковський. – К. : УНІК, 1925 – 12 с.
  17. Биковський Л. Замітки про книгознавство та книгоживання / Л. Биковський. – Подєбради : Укр. книгозн., 1923. – 88 с.
  18. Биковський Л. Книгоживання / Л. Биковський // Укр. книгозн. – 1922. – № 2. – С. 6–9.
  19. Биковський Л. Матеріали до історії всеукраїнського бібліологічного руху / Л. Биковський // Українське книгознавство : збірник : орган гуртка бібліологів при Укр. господар. акад. в ЧСР. – 1922. – Ч. 2. – С. 33–35.
  20. Бібліологічні вісті (1923–1930) : сист. анот. покажч. змісту / Нац. парлам. б-ка України ; [уклад. Г. І. Ковальчук ; наук. ред. С. І. Білокінь]. – К. : Абрис, 1996. – 159 с.
  21. [Бібліотека-читальня «Земгора» в Празі : хроніка] // Книголюб. – 1931. – Кн. 3/4. – С. 171.
  22. Біднов В. Одна з спроб перекладу Біблії на українську мову / В. Біднов // Книголюб. – 1931. – № 1. – С. 1–9.
  23. Біднов В. Релігійні видання на Україні в 1917–1919 роках / В. Біднов // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 38–43.
  24. Білокінь С. І. Архівіст Володимир Міяковський / С. І. Білокінь // Архівна та бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917–1921) : зб. наук. пр. / Голов. архів. упр. при Кабінеті Міністрів України, УДНДІАСД, Нац. парлам. б-ка України. – К., 1998. – С. 213–222.
  25. Білокінь С. І. «Бібліологічні вісті»: місце в культурі / С. І. Білокінь // Бібліологічні вісті (1923–1930) : сист. анот. покажч. змісту / Нац. парлам. б-ка України ; [уклад. Г. І. Ковальчук ; наук. ред. С. І. Білокінь]. – К., 1996. – С. 5 – 11.
  26. Білокінь С. Видатний український бібліограф Ярослав Стешенко (1904–1939) / Сергій Білокінь // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / [редкол.: О. С. Онищенко та ін.]. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 107–130.

27. Блюм А. В. Система правительственной регламентации круга народного чтения во второй половине XIX в. / А. В. Блюм // Книжное дело в России во второй половине XIX – начале XX в. : сб. науч. тр. / [науч. ред. И. И. Фролова]. – Л., 1983. – С. 125–133.
28. Богацький П. Усгаїніка з журналу «Casopis Českého Museum» від початку його існування по 1926 рік (1827–1925) / П. Богацький // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – Л., 1927. – Т. 146 : Праці фільольогічної секції. – С. 203–214.
29. Бойкова О. Ф. Правовая среда российских библиотек : учеб.-практ. пособие / Бойкова О. Ф., Ключев В. К. – М. : Либерейя-Бибинформ, 2011. – 224 с.
30. Боровий С. Нариси з історії єврейської книги на Україні. 1. Єврейська книга на Україні в добу хасидизму / С. Боровий ; Укр. наук. ін-т книгозн. – К., 1925. – 16 с. – (Держтрест «Київ-Друк», 1-ша фото-літо-друк.).
31. Боровий С. Нариси з історії єврейської книги на Україні. 2. Розгром / С. Боровий ; Укр. наук. ін-т книгозн. – К. : [б. в.], 1926. – 16 с. – (Держтрест «Київ-Друк», 1-ша фото-літо-друк.).
32. Борович Б. Организация и ведение небольших библиотек : (опыт практ. руководства) / Б. Борович. – Харьков : Культур.-просвет. орг. «Труд», 1918. – 94 с.
33. Борщ І. Співпраця Вадима Модзалевського та Володимира Міяковського в галузі архівного будівництва доби української революції (1918–1920) / І. Борщ // Арх. України. – 2008. – № 1/2. – С. 114–116.
34. Боряк Т. Особові фонди українських діячів культури та науки в Державному центральному архіві в Празі / Т. Боряк // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Історія / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – № 77/79. – С. 111–112.
35. Бриксман М. А. В. Г. Анастасевич (1775–1845) / М. А. Бриксман. – М. : Изд-во Всесоюз. кн. палаты, 1958. – 276 с. – (Сер. «Деятели книги»).
36. Вавілова І. В. Дитяча література як засіб формування особистості дитини (друга половина XIX – початок XX ст.) : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Вавілова Ірина Володимирівна ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2008. – 22 с.
37. Вальо М. Фундатор української бібліографії / М. Вальо // Іван Омелянович Левицький : зб. наук. пр. / [упорядкув. та заг. ред. текстів Л. І. Льницької]. – Л., 2002. – С. 7–15.
38. Василенко О. М. Бібліотечна статистика в Україні: (1992–2005 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Василенко Ольга Миколаївна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – 239 с.
39. Василенко О. М. Діяльність С. О. Сірополка в галузі бібліотечної статистики / О. М. Василенко // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 3. – С. 67–73.
40. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.

41. Веселовский Б. Б. История земств за сорок лет. Т. 1. Бюджет. Медицина. Общественное призрение. Народное образование. Систематический указатель литературы по земским вопросам / Б. Б. Веселовский. – СПб. : Изд-во О. Н. Поповой, 1909. – 724 с.
42. Взірцевий катальог шкільної та народної бібліотеки / зложив С. О. Сірополко. – К. : Всеукр. Учит. Вид. Т-во «Всеувиго», 1918. – 31 с.
43. Вировий Є. Українська бібліографія в слов'янському бібліографічному каталозі р.р. 1877–1881 / Є. Вировий // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 48–50.
44. Відділ Рукопису Російської Національної бібліотеки (ВР РНБ), ф. 266, оп. 1, спр. 1882.
45. ВР РНБ, ф. 266, оп. 1, од. зб. 500.
46. Вішка О. В. Українці у таборі в Стшалкові (1919–1923) / О. В. Вішка // Вісн. Київ. держ. лінгв. ун-ту / Київ. держ. лінгв. ун-т. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 167–174.
47. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / О. В. Воскобойнікова-Гузєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; [наук. ред. Г. І. Ковальчук]. – К. : Академперіодика, 2014. – 362 с.
48. Вся Москва : адрес. и справоч. кн. на 1910 г. : 17 год издания. – М., 1910. – 719 с.
49. Галушко М. Народня Просвіта / Галушко М., Терещук О. // Періодика Західної України 20–30-х рр. ХХ ст. : матеріали до бібліогр. / [ред.: М. М. Романюк] ; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка, Наук.-дослід. центр періодики. – Л., 2001. – Т. 4. – С. 131–132.
50. Галушинський М. Українські народні бібліотеки і праця над поширенням книжки / Михайло Галушинський. – [Л. : Просвіта], 1926 (3 друк. Наук. т-ва ім. Шевченка). – 15 с. – (Видання товариства «Просвіта» у Львові).
51. Гарачковська О. О. Українська літературна казка 70–90-х років ХХ ст.: сюжетно-образна структура, хронотроп : автореф. дис...канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Гарачковська Оксана Олександрівна ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2008. – 18 с.
52. Гіптерс З. В. Проблеми освіти дорослих у педагогічній спадщині Степана Сірополка / З. В. Гіптерс // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2008. – № 5. – С. 257–268.
53. Годкевич М. На методологічному роздоріжжі: нотатки про сучасне книгознавство / М. Годкевич // Критика. – 1929. – № 9. – С. 59–69.
54. Годкевич М. Организация библиографической работы на Украине / М. Годкевич // Библиография в СССР и Книжные палаты : сб. ст. – Харьков, 1928. – С. 85–136.
55. Городков М. Буржуазний націоналізм в теорії українського бібліографічного репертуару / М. Городков // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : наук. зап. / Укр. наук.-дослід. ін-т книгозн. – К., 1933. – Т. 1. – С. 184–198.
56. Гофман В. Дух щоденної праці в бібліотечній практиці : (з практики нім. бібліотекарської шк. в Липську) / В. Гофман ; пер. з нім. Ст. Сірополко

- // Нар. Просвіта. – 1924. – № 7. – С. 103–104. – Пер. розд. з кн.: Hofmann W. Der Weg zum Schrifttum / W. Hofmann. – [Leipzig], 1922. – S. 69–72.
57. Грет Г. П. Степан Сірополко в українській періодиці: теоретичні засади книгорозповсюдження / Г. П. Грет, А. В. Середяк // Українська періодика: історія і сучасність : тези доп. і повідомл. Всеукр. наук.-теорет. конф., 9–10 груд. 1993 р. / АН України, ЛНБ ім. В. Стефаника, Наук.-дослід. центр періодики ; [редкол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін.]. – Л., 1993. – С. 261–264.
58. Гринівський Т. С. Часопис «Книгарь» як осередок вивчення видавничої справи в Україні періоду визвольних змагань (1917–1920) : автореф. дис. ... канд. наук соц. комунікацій : спец. 27.00.05 «Теорія та історія видавничої справи та редагування» / Т. С. Гринівський ; Київ. нац. ун-т ім. Тарас Шевченко. – К., 2008. – 20 с.
59. Грицак Я. Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації / Я. Грицак // Страсті за націоналізмом : іст. есе / Я. Грицак – К., 2000. – С. 46–65.
60. Грузинова Л. Б. Библиография. Раздел 2. Иностранная библиография : учебник для вузов / Л. Б. Грузинова. – М. : МГУП, 2003. – 264 с.
61. Грузов М. «Книголюб» (Прага, 1927–1932 рр.) : покажч. змісту часоп. / М. Грузов, М. Шудря ; ред. О. Сидоренко. – К., 1996. – 34 с. – (Бібліографічні покажчики).
62. Грушевський М. Меморіал петербурзької академії в справі свободи української мови в Росії [Електронний ресурс] / Михайло Грушевський // Михайло Грушевський : енцикл. життя і творчості. – Режим доступу: <http://www.m-hrushevsky.name/uk/Publicistics/1905/MemorialPeterburzkojiAkademiji.html> (дата звернення: 16.01.14). – Назва з екрана.
63. Грушевський М. Спомини / М. Грушевський // Київ. – 1989. – № 8. – С. 112–113.
64. Губенко Н. П. Особовий фонд С. О. Сірополка ЦДАВО України / Н. П. Губенко // Арх. України. – 2000. – № 1/3. – С. 55–58.
65. Гуменюк М. Біля джерел української радянської бібліографії / Михайло Гуменюк ; АН УРСР, ЛНБ ім. В. Стефаника ; [редкол.: М. В. Галушко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1991. – 151 с.
66. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / І. О. Давидова ; Харк. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2005. – 295 с.
67. Давыденко М. В. Художественность как многоаспектный феномен в трудах отечественных философов конца XIX – середины XX века в контексте современной художественной практики [Электронный ресурс] : автореф. дис... канд. филос. наук : специальность 17.00.09 «Теория и история искусства» / Давыденко Марина Вячеславовна ; Алтайский гос. ун-т. – Электрон. дан. – Барнаул, 2006. – <http://www.dissercat.com/content/khudozhestvennost-kak-mnogoaspektnyi-fenomen-v-trudakh-otechestvennykh-filosofov-kontsa-xix-> (дата обращения: 18.03.14). – Загл. с экрана.
68. Дей О. І. Благодійне товариство для видання загальнокорисних і дешевих книг / О. І. Дей // Українська літературна енциклопедія : в 5 т. / за ред. М. Зяблюка. – К., 1988. – Т. 1 : (А–Г). – С. 193.

69. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) / О. І. Дей. – К. : Наук. думка, 1969. – 559 с.
70. Демченко Т. П. Петро Стебницький та Ілля Шраг в епістолярному спілкуванні: рік 1916-й / Т. П. Демченко, С. Г. Іваницька // Пам'ятки : археографічний щорічник / Держ. архів. служба України, УНДІАСД ; [редкол.: С. Г. Кулешов (голов. ред.) та ін.]. – К., 2012. – Т. 13. – С. 98–125.
71. Дем'яненко Н. Фребелевський педінститут у Києві (1907–1917 рр.) / Н. Дем'яненко // Почат. шк. – 1995. – № 7. – С. 53–55.
72. Деркач Б. А. Байка / Б. А. Деркач // Українська літературна енциклопедія : у 5 т. / за ред. М. Зяблюка. – К., 1988. – Т. 1 : А–Г. – С. 112–113.
73. До українців, поза межами України суших : звернення Генерального Секретаря Народньої Освіти // Вільна Укр. Шк. – 1917. – № 2. – С. 112.
74. Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) : [монографія] / Тетяна Добко ; [відп. ред. О. С. Онищенко] ; НАН України, Нац б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [Нац б-ка України ім. В. І. Вернадського], 2013. – 376 с.
75. Довгань К. За марксистське книгознавство / К. Довгань // Критика. – 1930. – № 7/8. – С. 20–47.
76. Довгань К. Клясова боротьба на книгознавчо-бібліографічному фронті / К. Довгань // Критика. – 1931. – № 7/8. – С. 47–86.
77. Довгань К. На височинь завдань другої п'ятирічки / К. Довгань // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : наук. зап. / Укр. наук.-дослід. ін-т книгозн. – К., 1933. – Т. 1. – С. 1–22.
78. Довгань К. Проти еклектики та ревізіонізму в книгознавстві: за більшовицьке переозброєнням / К. Довгань ; УНІК. – К. : [б. в.], 1932. – 72 с.
79. Домбровська Л. Г. Внесок С. Сірополка у вивчення шкільних бібліотек / Л. Г. Домбровська, В. М. Гулак // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 3. – С. 74–78.
80. Домбровська Л. Роль Степана Сірополка у створенні та розвитку освітянських бібліотек України / Л. Домбровська // Світло. – 2003. – № 1. – С. 16–18.
81. Дополнительные данные об организации и личном составе Государственного комитета [Электронный ресурс] / составлено в 1917 г. по поручению Бюро Государственного Комитета членом его Я. Я. Гуревичем // Законопроекты и постановления Государственного Комитета по народному образованию при Министерстве народного просвещения : май – декабрь 1917 года / систематизированы б. председателем Бюро комитета В. И. Чарнолуским. – Режим доступа: http://biblio.narod.ru/gyrnal/publicat/o_komit_dop.html (дата обращения: 6.08.14). – Загл. с экрана.
82. Дорошенко В. Спис творів Івана Франка з додатком статей про нього і рецензій на його писання. Т. 1 / В. Дорошенко. – Л. : НТШ, 1918. – 80 с.
83. Драгоманов М. П. Шевченко, українофіли і соціалізм / Михайло Петрович Драгоманов // Літературно-публіцистичні твори : у 2 т. / Михайло Петрович Драгоманов. – К., 1970. – Т. 2. – С. 7 – 134.

84. Дубровіна Л. А. Бібліотечна діяльність емігрантських українознавчих центрів у 20-30-х роках ХХ ст. / Л. А. Дубровіна // Бібл. вісн. – 2009. – № 2. – С. 5–6.
85. Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ ст. : [монографія] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К., 2009. – 530 с.
86. Дубровіна Л. Концепція книжкового фонду українки П. Я. Стебницького / Л. Дубровіна, О. Степченко // Рукописна та книжкова спадщина України : археогр. дослідж. унікальних арх. та бібл. фондів / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К., 2003. – Вип. 8. – С. 273–283.
87. Євтух М. Б. Наукова і культурницька діяльність Ст. Сірополка в Чехо-Словаччині у міжвоєнний період / М. Б. Євтух, В. П. Кемінь // Ідея національної школи у педагогічній спадщині Софії Русової та Степана Сірополка : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 26–27 жовт. 1996 р.) / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 169–170.
88. Євтух М. Б. Освітня діяльність української еміграції в Чехословаччині між двома світовими війнами (1921–1945) / М. Б. Євтух, В. П. Кемінь. – К. : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. – 146 с.
89. Жеребна М. С. Степан Сірополко як дослідник українського вчителя та шкільництва на західно-українських землях (кінець ХVІІІ – перша половина ХІХ ст.) / М. С. Жеребна // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 16, Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2005. – Вип. 3. – С. 68–72.
90. Животко А. Історія української преси / А. Животко. – Мюнхен, 1989–90. – 334 с.
91. Журнал засіданий ІІІ секції (статистика внешкольного образования). Засідання 13 июля // Труды общеземского съезда в г. Харькове по статистике народного образования 12–18 июня 1913. – Харьков, 1914. – С. 284–331.
92. Завальнюк О. М. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920) : іст. нарис / О. М. Завальнюк, Ю. В. Телячій. – Кам'янець-Подільський : Абетка Нова, 2001. – 212 с.
93. Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. – 632 с.
94. Завальнюк О. М. С. Сірополко – бібліотекар Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : зб. ст. / Ін-т історії України НАН України. – К., 2004. – Вип. 7. – С. 310–315.
95. Завальнюк О. М. С. О. Сірополко і розвиток фундаментальної бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету / О. М. Завальнюк // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 11–18.

96. Завальнюк О. М. Сірополко Степан Онисимович / О. М. Завальнюк // Українська еліта і творення національної університетської освіти : фундатори й будівничі (1919–1920 рр.) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 310–318.
97. Заремба О. Видавнича та бібліотечна діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині (1918–1939) / Олеся Заремба. – К. : Логос, 2006. – 176 с.
98. Заремба О. С. Українське товариство прихильників книги у Празі / О. С. Заремба // Вісн. Книжк. палати. – 2002. – № 8. – С. 34–38.
99. Заремба С. Товариство «Музей визвольної боротьби України» в Празі та його трагічна доля / С. Заремба // Охорона історико-культурної спадщини: історія та сучасність : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. 30-річчю Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури, 18 груд. 1996 р., м. Київ / Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури. – К., 1996. – С. 6–8.
100. Зворський С. Л. Періодичні видання «Просвіти» в Галичині (1877–1939 рр.) як провідник наукових знань і культури серед населення краю / С. Л. Зворський // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. 3-ї Всеукр. наук.-теорет. конф. (22–23 груд. 1995 р., Львів) / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Наук.-дослід. центр періодики. – Л., 1995. – С. 47–50.
101. Зленко П. Бібліографічний покажчик наукових праць української еміграції. 1920–1931 / П. Зленко. – Прага, 1932. – 154 с.
102. Зленко П. Бібліографічний покажчик наукових праць української еміграції, 1920–1931 / П. Зленко ; Канад. ін-т укр. студій, Альберт. ун-т. – Едмонтон, 1990. – 154 с. – (Сер. довідників / ред. Е. Касинець ; довідник № 39).
103. Зленко П. Бібліотека Українського педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі / П. Зленко // Книголюб. – 1928. – № 3/4. – С. 44–56.
104. Зленко П. Друки української еміграції в Ч. С. Р. / П. Зленко // Книголюб. – 1930. – № 4. – С. 228–241.
105. Зленко П. З бібліографічної практики українських видавництв / П. Зленко // Книголюб. – 1928. – № 1/2. – С. 28–31.
106. Зленко П. Психологія бібліотекаря / П. Зленко // Книголюб. – 1927. – № 4. – С. 3–11.
107. Золотарьов М. В. Клясова боротьба в книгознавстві на Україні / М. В. Золотарьов // Клясова боротьба в книгознавстві : стенограма засід. Київ. т-ва войовничих матеріялістів-діалектиків 29 трав. – 1 черв. 1931 р. / УНІК. – К., 1932. – С. 7-19.
108. Золотарьов М. Клясова боротьба на книгознавчому фронті / Михайло Золотарьов // Життя і революція. – 1931. – Кн. 10. – С. 91–100.
109. Золотарьов М. В. Передмова / М. В. Золотарьов // Клясова боротьба в книгознавстві : стенограма засід. Київ. т-ва войовничих матеріялістів-діалектиків 29 трав. – 1 черв. 1931 р. / УНІК. – К., 1932. – С. 3-4.
110. Зубкова Н. Листування П. Я. Стебницького з С. О. Єфремовим як джерело з історії народного просвітництва в Україні початку ХХ ст. / Н. Зубкова, О. Степченко // Рукописна та книжкова спадщина України : археогр. дослідж. унікальних арх. та бібл. фондів / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. – К., 2005. – Вип. 10. – С. 366–384.

111. Іваницька С. Г. Постать та ідеї Михайла Драгоманова у рефлексіях Петра Стебницького (1905–1919 рр.) / С. Г. Іваницька // Українська біографістика = Biographistica Ucrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 9. – С. 275–293.
112. Іваницька С. Г. «Український проект» в діяльності та оцінках П. Я. Стебницького (1905–1908 роки) / С. Г. Іваницька // Українська ліберально-демократична партійна еліта: «колективний портрет» (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / С. Г. Іваницька. – Запоріжжя, 2011. – С. 209–235.
113. Іванусів О. В. Церква в руїні: загибель українських церков Перемиської Епархії / О. В. Іванусів. – St. Catharines, Ontario, 1987. – 350 с. : іл. – (Бібліотека українознавства / Наук. т-во ім. Шевченка ; т. 56). – Відомості доступні також з Інтернету: <http://diasporiana.org.ua/religiya/5885-ivanusiv-o-tserkva-v-ruyni-zagibel-ukrayinskih-tserkov-peremiskoyi-eparhiyi/> (дата звернення: 19.06.14).
114. Іванушкін В. Проблема читачівства та її вивчення: форми організації та методи роботи Кабінету вивчення книжки та її читача при УНДК / В. Іванушкін ; Укр. наук. ін-т книгозн. – К. : УНІК, 1926. – 32 с.
115. Іванченко М. А. Є. Калішевський / М. Ів. // Бібліол. вісті. – 1925. – № 1/2. – С. 189–190.
116. Іванюк С. Історія прекрасної заложниці / Сергій Іванюк // 20-ті роки: літературні дискусії, полеміки : літ.-крит. ст. / упоряд. В. Г. Дончик. – К., 1991. – С. 289–313.
117. Іванюк С. Література для дітей. 1900–1980-ті роки / С. Іванюк // Історія української літератури ХХ ст. : у 2 кн. / за ред. В. Дончика. – К., 1995. – Кн. 2., ч. 2. – С. 444–461.
118. Ігнатієнко В. Українська преса (1816–1923 рр.) : іст.-бібліогр. етюд / В. Ігнатієнко ; Укр. наук. ін-т книгозн. – Х. : Держвидав України, 1926. – 76 с. – (Науково-популярна бібліотека книгознавства / за ред. Ю. О. Меженка ; вип. 6).
119. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (ІР НБУВ), ф. 47, од. зб. 327.
120. ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 14596.
121. ІР НБУВ, ф. 47, од. зб. 334.
122. ІР НБУВ, ф. 47, оп. од. зб. 251.
123. ІР НБУВ, ф. 47, оп. од. зб. 251.
124. ІР НБУВ, ф. 47, спр. 4.
125. ІР НБУВ, ф. 47, спр. 64.
126. Ісаєвич Я. Д. Український науково-дослідний інститут книгознавства: традиції й творчий пошук / Я. Д. Ісаєвич // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 6–10.
127. Історичні уроки в контексті сучасного реформування освіти : круглий стіл, «Степан Сірополко і розвиток українського шкільництва» / матеріал підгот. А. Подставкіна // Рідна шк. – 2002. – № 8/9. – С. 53–56. – Зміст: Постать С. Сірополка в контексті доби / О. Сухомлинська ; Концепція позашкільної освіти в працях С. Сірополка / Т. Ківшар ; Життєвий і творчий шлях Степана Сірополка / Т. Самоплавська ; С. Сірополко про просвітницький рух в Україні / Л. Березівська ; Колекція приватної бібліотеки

- професора С. О. Сірополка у фондах Національної парламентської бібліотеки України / І. Єрмаков ; Періодизація історії української педагогіки у праці С. Сірополка «Історія освіти в Україні» / Л. Пироженко ; Степан Сірополко про метод Дальтон-плану / В. Тименко ; Роль С. Сірополка в становленні та розвитку освітянських бібліотек / Л. Домбровська.
128. Каблуків Н. Олександр Іванович Чупров : биограф. очерк / Н. Каблуків // Чупров А. И. Ученые труды в издании Императорского Московского университета : в 4 ч. / А. И. Чупрунов. – М., 1910. – Ч. 1, т. 1, 2. – С. XLII.
129. Казьмирчук М. Г. Джерела особового походження / М. Г. Казьмирчук. – К. : Логос, 2010. – 242 с.
130. Калинович І. Бібліографія українознавства за 1914–1923 рр. Вип. 1. Історія України : публікації в укр. мові / І. Калинович. – Л., 1924. – 59 с.
131. Карпенко Н. Н. Педагогические условия культуросообразного построения содержания образования в современной школе [Электронный ресурс] : автореф. дис... канд. пед. наук : специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Карпенко Наталия Николаевна ; Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – Электрон. дан. – СПб., 2003. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-usloviya-kulturosoobraznogo-postroeniya-soderzhaniya-obrazovaniya-v-sovremen> (дата обращения: 26.08.14). – Загл. с экрана.
132. Карташов Н. С. Общее библиотековедение : учебник : в 2 ч. Ч. 1. Скворцов В. В. Теоретические основы библиотековедения / Н. С. Карташов, В. В. Скворцов. – М. : Либерия, 1996. – 89 с.
133. Карташов Н. С. Общее библиотековедение : учебник : в 2 ч. Ч. 2. Карташов Н. С. Общая теория библиотечного дела / Н. С. Карташов, В. В. Скворцов. – М. : Моск. гос. ун-т культуры, 1997. – 256 с.
134. Каталог книг учительських бібліотек. – Харьков : Печатня С. П. Яковлева, 1914. – 30 с.
135. Каталог книг учительських бібліотек. Вип. 1. Пришкольные библиотеки. – Харьков : Печатня С. П. Яковлева, 1914. – 19 с.
136. Қерекез Я. Шляхами націоналізму та формалізму (методологічні засади Ю. Меженка в книгознавстві) / Я. Керекез // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : наук. зап. / Укр. наук.-дослід. ін-т книгозн. – К., 1933. – Т. 1. – С. 31–76.
137. Кившарь Т. И. Библиотековедческие идеи Степана Серополко: по материалам Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу / Т. И. Кившарь // Информ. бюл. РБА. – 2012. – № 63 : III Всероссийский форум публичных библиотек «Общедоступные библиотеки: вызовы времени», Санкт-Петербург, 6–8 дек. 2011 г. : докл., сообщ., материалы. – С. 107–109.
138. Кисельов С. Він працював на розвиток української ідеї / С. Кисельов // Вісн. Книжк. палати. – 2006. – № 3. – С. 51–52.
139. Кисіль О. П. Я. Стебницький і українська книга / О. Кисіль // П. Я. Стебницький. 1862–1923. – К., 1926. – С. 82–99.
140. Ківшар Т. І. Бібліотекознавча діяльність С. Сірополка у 1908–1917 роках / Т. І. Ківшар // Українська біографістика : зб. наук. пр. Ін-ту біограф. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 7. – С. 192–249.

141. Ківшар Т. І. Бібліотечна біографіка в контексті становлення радянського бібліотекознавства в Україні: діяльність Іллі Вугмана (1890–1929 рр.) / Таїсія Іванівна Ківшар // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 9. – С 25–64.
142. Ківшар Т. І. Видатний просвітянин [Сірополко] / Т. І. Ківшар // Київ. старовина. – 1992. – № 4. – С. 96–101.
143. Ківшар Т. І. Висвітлення діяльності УНІК у бібліологічній спадщині С. Сірополка / Т. І. Ківшар // Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек : матеріали Міжнар. наук. конф., 14–17 жовт. 1997 р. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 1997. – С. 135–137.
144. Ківшар Т. І. Культурно-просвітня та наукова діяльність Степана Сірополка в 1921–1924 рр. / Т. І. Ківшар // Перші книгознавчі читання : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1997. – С. 123–134.
145. Ківшар Т. І. Праця С. Сірополка «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла» (Кам'янець-Подільський, 1919) у контексті розвитку українського бібліотекознавства / Т. І. Ківшар // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 19–21.
146. Ківшар Т. І. Становлення Степана Сірополка як бібліотекознавця / Т. І. Ківшар // Українська біографістика : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 6. – С. 103–124.
147. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.) : [монографія] / Таїсія Ківшар ; Центр пам'яткознавства НАН України та Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури, Київ. держ. ін-т культури. – К. : Логос, 1996. – 344 с.
148. Кіліченко О. І. С. Сірополко про способи організації педагогічного процесу в початковій школі / О. І. Кіліченко, Б. З. Козак // Ідея національної школи у педагогічній спадщині Софії Русової та Степана Сірополка : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 26–27 жовт. 1996 р.) / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 180–181.
149. Кіра Р. В. Культурно-просвітницька діяльність та педагогічні погляди Степана Сірополка : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кіра Роксолана Володимирівна ; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2001. – 210 с.
150. Клименко П. Графіка шрифту в Острозькій Біблії / П. Клименко ; Укр. наук. ін-т книгозн. – К. : [б. в.], 1925. – 22 с. – (Держтрест «Київ-друку»).
151. Книгознавець, бібліограф і бібліотекар Сергій Іванович Маслов (1880–1957) : біобібліогр. нарис / Г. І. Ковальчук, Н. Ф. Королевич / [наук. ред. А. П. Корнієнко ; відп. ред. В. В. Патока]. – К., 1995. – 44 с. – (Видатні діячі української книги ; вип. 4).
152. Ковалевський Ю. Бібліографія й Український бібліографічний інститут / Ю. Ковалевський. – К. : Голов. кн. палата, 1919. – 16 с.

153. Ковальчук Г. Видавнича діяльність Українського наукового інституту книгознавства / Галина Ковальчук // Бібл. вісн. – 1997. – № 6. – С. 28–31.
154. Ковальчук Г. Від укладача / Галина Ковальчук // Бібліологічні вісті 1923–1930 : сист. анот. покажч. змісту / Нац. парлам. б-ка України ; [уклад. Г. І. Ковальчук ; наук. ред. С. І. Білокінь]. – К., 1996. – С. 12. – 14
155. Ковальчук Г. І. Внесок Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) в розвиток науки про книгу / Ковальчук Г. І. // 36. наук. пр. Київ. держ. ін-ту культури / Київ. держ. ін-т культури. – К., 1994. – Ч. 2. – С. 52–62.
156. Ковальчук Г. І. Книгознавчі зв'язки С. Сірополка з Українським науковим інститутом книгознавства / Г. І. Ковальчук // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 3. – С. 79–83.
157. Ковальчук Г. І. Ю. О. Меженко на чолі Українського наукового інституту книгознавства (УНІК) / Г. І. Ковальчук // «І тільки незмінна книга» : зб. ст. до 120-річчя від дня народж. Юрія Олексійовича Меженка (1872–1969) / [уклад., відп. ред. Н. В. Стрішенець]. – К., 2013. – С. 13–32.
158. Ковальчук Г. І. Співробітники УНІК – жертви політичних репресій / Г. І. Ковальчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / [редкол.: О. С. Онищенко та ін.]. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 52–94.
159. Ковальчук Г. І. Хронікальні матеріали «Бібліологічних вістей» як джерело історії книжкової справи в Україні в 20-ті роки / Г. І. Ковальчук // Тези до XIX та XX звітних наукових конференцій професорсько-викладацького складу та аспірантів інституту / М-во культури України, Київ. держ. ін-т культури. – К., 1992. – Ч. 1. – С. 118–120.
160. Колекція Степана Сірополка : каталог кн. укр. і рос. мовами / [уклад. та авт. вступ. ст. Л. Ніколенко]. – К., 2007. – 247 с. – (Колекції Нац. парлам. б-ки України).
161. Колекція Степана Сірополка : каталог часоп. / [уклад.: Л. Ніколенко, С. Андросова]. – К., 2009. – 63 с. – (Колекції Нац. парлам. б-ки України).
162. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні : монографія / А. Колодій. – Л. : Червона калина, 2002. – 272 с.
163. Колосовська О. М. Львівські книгознавчі контакти Степана Сірополка (1872–1959) / О. М. Колосовська, І. О. Цвіркун // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 22–26.
164. Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939) / Олександр Колянчук ; НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, Наук. т-во ім. Т. Шевченка. – Л. : [б. в.], 2000. – 278 с.
165. Корнейчик І. І. Історія української бібліографії : дожовтневий період : (нариси) / І. І. Корнейчик. – Х. : Книжк. палата УРСР, 1971. – 377 с.
166. Королевич Н. «Прекрасно редагований фаховий журнал» / Нінель Королевич, Леонід Лазебний // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 22–23.
167. Костенко Н. В. Вірш / Н. В. Костенко // Українська літературна енциклопедія : у 5 т. / за ред. М. Зяблюка. – К., 1988. – Т. 1 : А–Г. – С. 332–333.

168. Костина И. О. Библиотеки российской эмиграции в Европе, 1920–1930-е гг. / И. О. Костина. – М. : [б. м.], 2004. – 32 с. – (Сер. «Российская эмиграция в XX в.»).
169. Кострова М. Проблеми бібліотечної справи на сторінках «Бібліотечного порадника» (1925–1934) / Майя Кострова // Зап. Львів. нац. наук. б-ки ім. В. Стефаника / Львів. нац. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Л., 2004. – С. 233–245.
170. Краткий указатель литературы по крестьянскому вопросу / сост.: С. О. Серополко, К. М. Буткевич, Н. П. Козлов, Т. И. Полнер. – Тула, [1904].
171. Круглий стіл «Степан Сірополко та його внесок в українське бібліо- та книгознавство (до 135-річчя від дня народження)», 13 грудня 2007 року [Електронний ресурс] / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського [та ін.]. – К., 2007. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/new/2007/12_sigorolko.html (дата звернення: 19.03.13). – Назва з екрана.
172. Крючкова Н. Д. Праці С. О. Сірополка у відділі рідкісних видань наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Н. Д. Крючкова // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 3. – С. 112–113.
173. Кужель Л. Я. Видавництво «Українська автокефальна церква» під редакцією Івана Огієнка в Тарнові (1921–1922) / Л. Я. Кужель // Зап. Львів. нац. б-ки ім. В. Стефаника : зб. наук. пр. / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. – Л., 2000. – Вип. 7/8. – С. 136–158.
174. Кунанець Н. Е. Бібліотечна справа на західноукраїнських землях (XIII ст.–1939 р.): консолідований інформаційний ресурс : монографія / Н. Е. Кунанець ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2011. – 448 с.
175. Кунанець Н. Е. Праця С. Сірополка «Короткий курс бібліотекознавства» в контексті розвитку теоретичних засад бібліотечної справи на західноукраїнських землях / Н. Е. Кунанець // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 3. – С. 52–61.
176. Куфасєв М. М. Книга як поняття й предмет науки та бібліографія як документальна наука про книгу (розділ з філософії книгознавства) / М. М. Куфасєв. – К. : УНІК, 1925. – 24 с.
177. Лазебний Л. Емігрантський жовто-блакитний «Книголюб» / Леонід Лазебний // Книжник. – 1991. – № 5. – С. 23–24.
178. Леликова Н. К. Становление и развитие книговедения и библиографии в России в XIX – первой трети XX века : дис. ... д-ра ист. наук : 05.25.03 / Леликова Наталия Константинова ; Рос. нац. б-ка – СПб., 2004. – 317 с.
179. Леликова Н. К. Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX – первой трети XX века : [монография] / Н. К. Леликова ; Рос. нац. б-ка. – СПб., 2004. – 414 с.
180. Лизанчук В. Національні пріоритети у політичній і журналістській діяльності / Василь Лизанчук // Інформ. вісн. Акад. наук вищої шк. України. – 2006. – № 2. – С. 17–36.

181. Лист С. Петлюри до С. Сірополка від 2 березня 1925 р. – Зберігається у автора.
182. Лист О. Сірополко до автора статті від 28 грудня 1992 р. – Зберігається у автора.
183. Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969) / [упорядкув., передм., прим. М. А. Вальо ; відп. ред. Л. І. Крушельницька]. – Л. : Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника НАН України, 2002. – 324 с.
184. Листи Ярослава Стешенка до Степана Сірополка / публікація, вступ. ст., комент. Таїсії Ківшар // Київ. старовина. – 1996. – № 4/5. – С. 81–92.
185. Лобузінна К. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузінна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. В. Вернадського ; [відп. ред. О. С. Онищенко]. – К., 2012. – 252 с.
186. Лотоцький О. Українська книга = Livre Ukrainien / О. Лотоцький. – Прага, 1926. – 13 с. – Надзаг.: Виставка книжкової культури при Міжнародному з'їзді бібліотекарів і приятелів книги у Празі.
187. Ляхоцький В. П. Бібліотека Кам'янець-Подільського університету (1918–1920 рр.) / В. П. Ляхоцький // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-ту. Іст. науки. – Кам'янець-Подільський, 2000. – Т. 4. – С. 305–315.
188. Ляхоцький В. П. Книга творить людину... (сторінки з літопису заснування університетської бібліотеки у Кам'янець-Подільському) / В. П. Ляхоцький // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 88–99.
189. Макаренко М. Орнаментація української книжки XVI–XVII ст. / Микола Макаренко ; Укр. наук. ін-т книгозн. – К. : [б. в.], 1926. – 69, [1] с. : іл. – (Держтрест "Київ-Друк", 2-га друк.).
190. Малик Я. Й. Короткий історичний довідник : поняття, події, терміни, персоналії / Малик Я. Й., Павлюк В. В. – Л. : ПАІС, 2009. – 475 с.
191. Маркус І. Значення «Короткого курсу бібліотекознавства» С. Сірополка як першого підручника з бібліотекознавства українською мовою [Електронний ресурс] / Маркус Ія // Діловод – сайт інформаційного спрямування. – Режим доступу: http://dilovod.com.ua/publ/stati/stati/znachennja_quot_korotkogo_kursu_bibliotekoznavstva_quot_s_siropolka_jak_pershogo_pidruchnika_z_bibliotekoznavstva_ukrajinskoju_movoju/4-1-0-502 (дата звернення: 16.07.14). – Назва з екрана.
192. Марушкевич А. А. Актуальні проблеми науково-педагогічної спадщини С. Сірополка / А. А. Марушкевич // Наук. вісн. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. пр. / Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – О., 2005. – Вип. 3/4. – С. 69–74.
193. Маслов С. Етюди з історії стародруків : I–VIII / Маслов С. І. ; Укр. наук. ін-т книгозн. – К. : [б. в.], 1925. – 84 с.
194. Маслов С. І. Українська друкована книга : XVI–XVIII ст. / С. І. Маслов ; Укр. наук. ін-т книгозн. – К. : Держ. вид-во України, 1925. – 60 с. – (Науково-популярна бібліотека книгознавства / за ред. Ю. О. Меженка ; вип. 4).
195. Маслова О. М. Рукописна книга / О. М. Маслова ; Укр. наук. ін-т книгозн. – К. : Держ. вид-во України, 1925. – 114 с. – (Науково-популярна бібліотека книгознавства / за ред. Ю. Меженка ; вип. 1).

196. Матвеев М. Ю. Земские народные библиотеки в дореволюционной России : становление и развитие / М. Ю. Матвеев // История библиотек : исследования, материалы, документы / [сост.: И. Г. Матвеева, Б. Ф. Володин]. – СПб., 2000. – Вып. 3. – С. 9–28.
197. Международный библиотечный съезд в Праге // Славян. кн. – 1926. – № 4/5. – С. 201–202.
198. Юрій Олексійович Меженко (1892–1969) : матеріали до біографії / [уклад.: Т. А. Ігнатова, Н. В. Козакова, Н. В. Стрішенець ; відп. ред. О. С. Онищенко ; вступ. ст.: Ф. К. Сарана, І. Г. Шовкопляс] ; НАН України [та ін.]. – К. : [б. в.], 1994. – 175 с. – (Наук.-довідк. вид. з історії України ; вип. 31).
199. Меженко Ю. Актуальні питання української бібліографії / Ю. Меженко // Життя і революція. – 1927. – № 9. – С. 284–287.
200. Меженко Ю. Нотатки до нотаток / Юрій Меженко // Критика. – 1930. – № 2. – С. 89–94.
201. Меженко Ю. Організаційні та теоретичні передумови українознавчого бібліографічного репертуару / І. О. // Книголюб. – 1927. – № 3. – С. 1–10.
202. Меженко Ю. Спогади про журнал «Бібліологічні вісті» / Юр. Меженко // Книжник. – 1992. – № 1. – С. 24–25.
203. Милославский П. Библиотековедение : (о книге С. А. Серополко) / П. Милославский // Славян. кн. – 1926. – № 2. – С. 133–135.
204. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. / Р. Млиновецький. – Репринт. вид. – Л. : Каменяр, 1994. – 571 с.
205. Московский университет в судьбах русских писателей и журналистов : воспоминания. Дневники. Письма. Статьи. Речи / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова ; [редкол.: Б. И. Есин, В. Я. Линков, Н. И. Наволоцкая]. – М. : ВК, 2005. – 716 с.
206. Мотульский Р. С. Библиотечная статистика: проблемы и решения / Мотульский Р. С. // Библиотечное дело – XXI век : науч.-практ. сб. / Рос. гос. б-ка. – М., 2002. – № 3. – С. 28–64. – (Приложение к журналу «Библиотековедение»). – Сведения доступны также с Интернета: http://old.nlb.by/director/images/stories/docs/pdf/bibl_stat.pdf (дата обращения: 11.02.14).
207. Мотульский Р. С. Общее библиотековедение : учеб. пособие для вузов / Р. С. Мотульский. – М. : ЛИБЕРИЯ, 2004. – 224 с.
208. Мухин М. Антиукраїнські публікації російської пропаганди французькою мовою / М. Мухин // Книголюб. – 1928. – № 3/4. – С. 56–59.
209. Мухин М. Гетьман Іван Мазепа в світовій літературі та мистецтві : (причинки до бібліографії та іконографії) / М. Мухин // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 3–11.
210. Мухин М. З маловідомих англійських угаїніс / М. Мухин // Книголюб. – 1931. – № 2. – С. 86–101.
211. Мухин М. Україна в московській літературі останніх років / М. Мухин // Книголюб. – 1930. – № 1. – С. 33–55 ; № 2. – С. 115–134 ; № 3. – С. 190–201.
212. Мухин М. Українська поезія в збірці світової поезії Чеської Академії наук / М. Мухин // Книголюб. – 1929. – № 3/4. – С. 43–44.

213. Мухин М. Українські мотиви у літературі польській та московській останніх років / М. Мухин // Книголюб. – 1928. – № 3/4. – С. 26–44 ; 1929. – № 1/2. – С. 47–59.
214. Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів [Електронний ресурс] / М. Мушинка // Архіви України : офіц. веб-портал Держ. архів. служби України. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Publicat/Mushynka_M/ (дата звернення: 2.07.14). – Назва з екрана.
215. Нарада в справі організації Народньої Освіти на Україні, 15–20 грудня 1917 р. // Вільна Укр. Шк. – 1918. – № 5/6. – С. 54–57.
216. Наріжний С. Про одне завдання / С. Наріжний // Книголюб. – 1929. – № 3/4. – С. 7–9.
217. Наріжний С. «Слов'янський огляд» («Slovansky přehled») і україніка в ньому / С. Наріжний // Книголюб. – 1930. – № 2. – С. 73–115 ; № 3. – С. 146–179 ; № 4. – С. 241–260 ; 1931. – № 1. – С. 9–33.
218. Наріжний С. Українська еміграція : культур. праця укр. еміграції між двома світовими війнами. Ч. I / Симон Наріжний. – Прага, 1942. – 367 с.
219. Наріжний С. Усгаїніка в Чеському Історичному Часописі («Česky časopis Historický») / С. Наріжний // Зап. Наук. т-ва ім. Шевченка. – Л., 1929. – Т. 150 : Праці філологічної та історично-філософської секції. – С. 445–448.
220. Національна академія наук України. 1918–2008 : до 90-річчя від дня заснування / [голов. ред. Б. Є. Патон]. – К. : [Вид-во КММ], 2008. – 624 с.
221. Ніколаєва Т. Документи з фондів Центрального архіву зарубіжної україніки до II Українського наукового з'їзду у Празі 1932 р. / Т. Ніколаєва // Бібл. вісн. – 2013. – № 1. – С. 33–35.
222. Новальська Т. В. Вивчення читача в українському бібліотекознавстві (друга половина ХІХ – початок ХХІ століття) : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.08 / Новальська Тетяна Василівна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2007. – 362 с.
223. Новальська Т. Розробка методики соціологічних досліджень співробітниками Бібліотечно-архівного відділу / Т. Новальська // Архівна і бібліотечна справа в Україні доби визвольних змагань (1917 – 1921 рр.) : зб. наук. пр. / Голов. архів. упр. при Кабінеті Міністрів України, УДНДІ-АСД, Нац. парлам. б-ка України. – К., 1998. – С. 99–103.
224. Новальська Т. В. Український читач у бібліотекознавчих дослідженнях (кінець ХІХ – початок ХХІ ст.) : монографія / Т. В. Новальська ; Київ. держ. ун-т культури і мистецтва. – К. : [б. в.], 2005. – 252 с.
225. Обухов А. Каталог учительской библиотеки / А. Обухов, С. Серополко, Н. Чехов. – 2-е изд. испр. – М. : Изд. журн. «Педагогический листок». Тип. К. Л. Меншова, 1915. – 20 с. – (Учит. б-ка).
226. Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби) : монографія / Емілія Огар. – Л. : Світ, 2012. – 319 с.
227. Огар Е. Наукові погляди Степана Сірополка / Е. Огар // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. 10-ї Всеукр. наук.-теорет. конф. (31 жовт. – 1 листоп. 2008 р., Львів) / ред. М. М. Романюк ; НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. – Л., 2008. – С. 662–669.

228. Огар Э. Степан Сирополко – книговед и библиограф / Э. Огар // Историко-библиографические исследования : сб. науч. тр. / Рос. нац. б-ка. – СПб., 2002. – Вып. 9. – С. 97–111.
229. Огар Э. Украинское общество любителей книги и его печатный орган «Книголюб» / Э. Огар // Международная конференция «Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов», 14–15 августа 1995 г., Прага : сб. докл. / Славян. ин-т при АН Чехословацкой Республики. – Прага, 1995. – Ч. 2. – С. 890–899.
230. Огієнко І. Історія українського друкарства / І. Огієнко ; [упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та прим. М. С. Тимошик]. – К. : Либідь, 1994 – 448 с. – («Пам'ятки історичної думки України»). – Відомості доступні також з Інтернету: <http://litopys.org.ua/ohdruk/ohd.htm> (19.02.14).
231. Огієнко І. Програм опису кирилівських стародруків / І. Огієнко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 11–31.
232. Орос О. Грушівський монастир і початки кириличного слов'янського книгодрукування: штрихи з історії українського друкарства / О. Орос. – Ужгород : ОП «Житомирська облдрукарня», 2001. – 238 с.
233. Отчет о состоянии и действиях Императорского Московского университета за 1897 год. – М., 1899.
234. Павлов М. А. Государственная регламентация чтения в России 1890–1917 гг. [Электронный ресурс] : автореф. дис... канд. филол наук : специальность 05.25.04 «Книговедение» / Павлов Максим Анатольевич ; С.-Петербур. гос. ун-т культуры и искусств. – Электрон. дан. – СПб., 1999. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/gosudarstvennaya-reglamentatsiya-chteniya-v-rossii-1890-1917-gg> (дата обращения: 18.08.14). – Загл. с з'яну
235. Палуша О. М. Наратив дитячої літератури: специфіка художнього дискурсу : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Палуша Ольга Миколаївна ; Терноп. держ. пед. ун-т ім. ім. В. Гнатюка. – Т., 2004. – 19 с.
236. Пашкова В. С. Національні бібліотечні асоціації, 1876–2008 : монографія / В. С. Пашкова. – Х. : Акта, 2009. – 336 с.
237. Первый Общеземский съезд по народному образованию 1911 года : журнал общих заседаний съезда : (стеногр. запись). – М. : Т-во «Печатня С. П. Яковлева», 1912. – 589 с.
238. Первый Общеземский съезд по народному образованию 1911 года : журн. заседаний секций съезда. – М., 1912. – 403 с.
239. Первый Общеземский съезд по народному образованию 1911 года. Т. 2. Доклады. – М. : Тип. Вильде, 1912. – 802 с.
240. Первый Общеземский съезд по статистике народного образования 1913 года : докл., приложения, сводка докл. и тез. с распределением их по темам. – Харьков, 1913. – 794 с.
241. Перший з'їзд української еміграції в Польщі // Трибуна України. – 1923. – Ч. 5/7. – С. 137–164.
242. Петренко О. Б. Гендерні підходи до освіти та виховання в історії вітчизняної школи і педагогіки (XX століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки»

- / Петренко Оксана Борисівна ; НАПН України, Ін-т педагогіки. – К., 2011. – 43 с.
243. Піскун В. Освітньо-культурні чинники діяльності Центральної Ради як підґрунтя поступу українства у ХХ ст. / В. Піскун // Українська Центральна Рада: поступ націєтворення та державобудівництва / ред. В. І. Сергійчук ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Центр українознав. – К., 2002. – С. 300–306.
244. Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття) / В. Піскун. – К. ; Нью-Йорк : МП Леся, 2006. – 672 с.
245. Плехова І. Д. Книгознавчі студії Степана Сірополка на шпальтах часопису «Українська книга» (1937–1943 рр.) / І. Д. Плехова // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 26–33.
246. Полонська-Василенко Н. Д. Українська Академія наук: нарис історії / Н. Д. Полонська-Василенко. – К. : Наук. думка, 1993. – 414 с.
247. Попик В. И. Творческое наследие Степана Серополко: современные тенденции и проекция в будущее : (к 140-летию со дня рождения С. А. Серополко) / В. И. Попик, Т. И. Кившарь // Информ. бюл. РБА. – 2012. – № 64. – С. 173–177. – Сведения доступны также из Интернета: <http://www.rba.ru/content/resources/bulletin/ib64/rba64.pdf> (дата обращения: 01.07.14).
248. Попик В. І. Біографістика та дослідження українсько-російських історичних і культурних взаємозв'язків / Володимир Іванович Попик // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 5. – С. 7–49.
249. Попик В. І. Круглий стіл «Творча спадщина Степана Сірополка: сучасний вимір і проекція в майбутнє: (до 140-річчя від дня народження)» / В. І. Попик, Т. І. Кившар // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 9. – С. 427–438.
250. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія / Володимир Попик ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [Нац б-ка України ім. В. І. Вернадського], 2013. – 520 с.
251. Попов П. Друкарство: його початок і поширення в Європі (XV–XVI ст.) / П. Попов ; Укр. наук. ін-т книгозн. – К., 1925. – 72 с. – (Науково-популярна бібліотека книгознавства / за ред. Ю. Меженка ; вип. 2).
252. Попов П. Матеріали до словника українських граверів : дод. 1 / Павло Попов ; Укр. наук. ін-т книгозн. – К. : [б. в.], 1927. – 33, [1] с. : іл. – (Держтрест «Київ-Друк», 1-ша фото-літо-друк.).
253. Попович М. Нарис історії культури України / М. Попович. – 2-ге вид., виправл. – К., 2001. – 728 с.
254. Постанова наради земських і міських діячів на полі позашкільної освіти в Києві, 12–15 грудня 1917 року // Вільна Укр. Шк. – 1918. – № 5/6. – С. 66. – 68

255. Постановление Первого Общеземского съезда по народному образованию в Москве, 16–30 августа 1911 г. – М., 1911. – 35 с.
256. Поталова Л. В. Проблеми організації національної школи у педагогічній спадщині Степана Сірополка / Л. В. Поталова // Теоретичні питання освіти і виховання / за заг. ред. Євтуха М. Б. – Суми, 1997. – Вип. 5. – С. 325–328.
257. Поштова листівка від Українського науково-дослідного інституту книгознавства до С. Сірополка від 23 лютого 1931 року. – Зберігається у автора.
258. Правила, требования и программы испытаний в комиссии юридической. – СПб., 1890. – 56 с.
259. Праця українських бібліологів // Бібліол. вісті. – 1923. – № 3. – С. 42–44.
260. Приходько Л. Ф. Олександр Сергійович Грушевський – історик, організатор архівної та бібліотечної справи, педагог : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Приходько Людмила Федорівна ; Держ. ком. архівів України, Укр. НДІ архів. справи та документознавства. – К., 2005. – 19 с.
261. Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [Електронний ресурс] : Закон України від 21 трав. 2009 р. № 1388-VI : [станом на 02.12.2010] // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. дані. – К., 2010. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1388-17> (дата звернення: 29.06.14). – Назва з екрана.
262. Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [Електронний ресурс] : Закон України від 16 берез. 2000 р. № 1561-III // Законодавство України / Верхов. Рада України. – Електрон. дані. – К., 2000. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1561-14> (дата звернення: 29.06.14). – Назва з екрана.
263. Програм Всеукраїнського З'їзду Бібліотекарів, запропонований членом Організаційної комісії С. О. Сірополком і ухваленій на засіданні 16 липня 1918 року // Книгарь. – 1918. – № 12/ 13. – С. 794.
264. Програма круглого столу «Творча спадщина Степана Сірополка: сучасний вимір і проєкція в майбутнє», 29 травня 2012 року / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 5 с.
265. Програма наукових читань «Степан Сірополко – видатний український вчений, громадський діяч», 21 липня 1997 р. / Нац. парлам. б-ка. – К., 1997. – 8 с.
266. Прокопчук В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: етапи розвитку і перспективи / В. С. Прокопчук // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2008. – Вип. 1. – С. 99–105.
267. Прокопчук В. С. Бібліотека Кам'янець-Подільського національного університету: роки становлення й розквіту / В. С. Прокопчук, Л. Ф. Філінюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. – 283 с.
268. Прокопчук В. Бібліотечна діяльність С. О. Сірополка в Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1919–1920 рр.) / Віктор Прокопчук // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ.

- нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 3. – С. 32–44.
269. Прокопчук В. С. Організаційна і бібліотекознавча праця С. О. Сірополка, Л. Ю. Биковського, М. І. Ясинського у фундаментальній бібліотеці Кам'янець-Подільського державного університету / В. С. Прокопчук // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки : матеріали Всеукр. наук. конф., Кам'янець-Подільський, 6–7 жовт. 2009 р. / [редкол.: В. А. Смолій, В. Ф. Верстюк, О. М. Завальнюк та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2009. – С. 360–367.
270. Ранок : ілюстр. журн. для дітей. Чис. 1. – [Кам'янець-Подільський] : Вид. т-во «Зірка», 1920. – 48 с.
271. Резолюції бібліографічної наради в Києві // Рад. книгар. – 1931. – № 23. – С. 10–13.
272. Рибчинська Н. «Бібліологічні вісті» (1923–1930) в контексті української книгознавчої періодики / Наталія Рибчинська // Зап. Львів. нац. наук. б-ки ім. В. Стефаника : зб. наук. пр. / Львів. нац. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Л., 2003. – Вип. 11. – С. 145–155.
273. Рихлік Є. Друкарська техніка / Є. Рихлік ; Укр. наук. ін-т книгозн. – К. : Держ. вид-во України, 1925. – 95 с. – (Науково-популярна бібліотека книгознавства / за ред. Ю. Меженка ; вип. 5).
274. Рогова П. І. Педагогічні бібліотеки України: (друга половина ХІХ – 20-ті рр. ХХ ст.) / П. І. Рогова. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 271 с.
275. Рогова П. І. Роль С. Сірополка у становленні і розвитку учительських бібліотек : (до 140-річчя від дні народження С. О. Сірополка – відомого українського бібліотекознавця) / П. І. Рогова // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 3. – С. 61–67.
276. Российское библиотековедение: ХХ век. Направления развития, проблемы и итоги : опыт моногр. исслед. / сост. Ю. П. Мелентьева. – М. : Пашков Дом, 2003. – 423 с.
277. Рубинский К. И. Культурная роль библиотеки и задачи библиотековедения / К. И. Рубинский. – Харьков, 1910. – 32 с.
278. Савка М. Українська еміграційна преса у Чехословацькій республіці (20–30-ті рр. ХХ ст.) : історико-бібліотекознав. дослідж. / Мар'яна Савка. – Л., 2002. – 308 с.
279. Сагарда М. І. Основні проблеми українського бібліографічного репертуару / М. І. Сагарда // Бібліотечний збірник / Всенар. б-ка України при УАН. – К., 1927. – Ч. 3 : Бібліографія на Україні. – С. 44–59.
280. Самоплавська Т. Степан Сірополко як історик освіти в Україні / Т. Самоплавська // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 45–49.
281. Самохвалов И. Библиотечные курсы при Университете имени Шанявского в Москве / И. Самохвалов // Библиотекарь. – 1915. – Вып. 2. – С. 129–137.
282. Сарана Ф. К. Ю. О. Меженко. Життя й діяльність / Ф. К. Сарана, І. Г. Шовкопляс // Юрій Олексійович Меженко (1892–1969) : матеріали до біографії / [уклад.: Т. А. Ігнатова, Н. В. Козакова, Н. В. Стрішенець ; відп. ред. О. С. Онищенко ; вступ. ст.: Ф. К. Сарана, І. Г. Шовкопляс ;

- НАН України та ін.] – К., 1994. – С. 11–35. – (Науково-довідкові видання з історії України ; вип. 31).
283. Сергеев В. И. Проблемы становления российской адвокатуры в историческом контексте судебных реформ XIX и XXI веков : (рос. адвокатура и судеб. система на рубеже столетий) / В. И. Сергеев // Рос. судья. – 2001. – № 11. – С. 39–47.
284. Серополко С. Библиотека–читальня «Земгора» в Праге : (к юбилею президента Т. Г. Масарика) / С. Н. // Рус. шк. за рубежом. – 1931. – № 34. – С. 461–472.
285. Серополко С. Внешкольное образование : сб. ст. / С. Серополко. – М. : Изд. журн. «Педагогический листок», 1912. – 128 с. – (Учит. б-ка).
286. Серополко С. Внешкольное образование в России / Ст. Серополко // Рус. шк. за рубежом. – 1925. – № 13/14. – С. 86–96.
287. Серополко С. Внешкольное образование в РСФСР / С. Серополко // Рус. шк. за рубежом. – 1927–1928. – № 26. – С. 166–167.
288. Серополко С. Внешкольное образование на общеземском съезде по народному образованию / С. Серополко // Для нар. учителя. – 1912. – № 1. – С. 15–19.
289. Серополко С. Возврат к старым правилам в народно-библиотечном деле по «новым» правилам о библиотеках / С. Серополко // Земское дело. – 1912. – № 12. – С. 1159–1163.
290. Серополко С. Детская литература : [курс лекций] / С. Серополко. – [Прага, 1926?]. – 123 л. – Рукопись. Сохраняется у автора.
291. Серополко С. О. Земская деятельность по народному образованию за сорок лет / С. О. Серополко // Пед. листок. – 1909. – Кн. 2. – С. 136–145.
292. Серополко С. Земство и народный учитель / С. Серополко // Для нар. учителя. – 1909. – № 4. – С. 1–5.
293. Серополко С. К вопросу о врачебно-санитарном надзоре за школами в Тульской губернии / С. Серополко // Протокол заседаний VIII съезда земских врачей Тульской губернии. – Тула, 1902. – С. 9–11.
294. Серополко С. Как должны быть организованы библиотеки при школах для взрослых / С. Серополко // Общее дело : сб. статей по вопросам распространения образования среди взрослого населения / под ред. В. Костроминой. – М., 1912. – Вып. 4. – С. 317–322. – (Моск. о-во грамотности).
295. Серополко С. Краткий обзор тридцатипятилетней деятельности Тульского Губернского Земства в области народного образования / С. Серополко. – Тула : Типо-литограф. Е. И. Дружининой, 1902. – 12 с. : табл.
296. Серополко С. Народные библиотеки : порядок открытия библиотек и их организация / С. Серополко. – М. : Типограф. К. Л. Меншова, 1910. – 43, V с. – (Учит. б-ка).
297. Серополко С. Народные библиотеки в России / С. Серополко // Практическая школьная энциклопедия : настол. кн. для нар. учителей и др. ближайших деятелей в обл. нар. образования / под общ. ред. Н. В. Тулупова, П. М. Шестакова. – М., 1912. – С. 661–671.
298. Серополко С. Народные библиотеки на Полтавщине / С. Серополко // Укр. жизнь. – 1912. – № 5. – С. 96–99.

299. Серополко С. Наследство г. Кассо на Украине / С. Серополко // Укр. жизнь. – 1915. – № 2. – С. 16–19.
300. Серополко С. Новые правила о народных библиотеках / С. Серополко // Для нар. учителя. – 1912. – № 11. – С. 33.
301. Серополко С. О связи и взаимоотношении культурно-просветительных мероприятий : [докл., читаный на Харьк. съезде по внешкольному образованию в заседании 9 июня 1915 г. / С. Серополко // Пед. листок. – 1915. – № 8. – С. 552–558.
302. Серополко С. О. Общеземский съезд по народному образованию / С. С-о // Пед. листок. – 1911. – Кн. 7. – С. 493–511.
303. Серополко С. Общество по подготовке специалистов земской и городской службы / С. Серополко // Земское дело. – 1916. – № 5. – С. 245–248.
304. Серополко С. Основные вопросы внешкольного образования / С. Серополко. – М. : Изд-во журн. «Народный Учитель», 1913. – 63 с. – (Б-ка нар. учителя / под ред. Н. Е. Румянцева (сер. пед.), О. Н. Смирнова (сер. справ.).)
305. Серополко С. Основные группировки данных о народных библиотеках / С. Серополко // Первый общеземский съезд по статистике народного образования 1913 года : доклады. – Харьков, 1913. – С. 429–431.
306. Серополко С. Отчет о командировке на курскую выставку по народному образованию / С. Серополко. – Тула : [б. и.], 1902. – 10 с.
307. Серополко С. Очередные задачи в народно-библиотечном деле / С. Серополко // Для нар. учителя. – 1910. – № 17. – С. 27–28.
308. Серополко С. Памяти А. И. Чупрова / С. Серополко // Пед. листок. – 1908. – Кн. 4. – С. 241–245.
309. Серополко С. Памяти Т. Г. Шевченко : (к столетию со дня рождения – 25 февраля с. г.) / С. С-о // Пед. листок. – 1914. – Кн. 3. – С. 219–225.
310. Серополко С. Положение учащихся в земских школах Тульской губернии : докл., читанный 23 мая 1904 г. в заседании Тульского о-ва взаимного вспомоществования учащихся и учивших / С. Серополко. – Тула, 1904. – 19 с.
311. Серополко С. Посмертное издание трудов А. И. Чупрова / С. Серополко // Пед. листок. – 1909. – Кн. 4. – С. 296–325.
312. Серополко С. Правовое положение учащихся в начальных училищах Тульской губернии / С. Серополко // Саратовская земская неделя. – 1905. – № 5. – С. 66–71.
313. Серополко С. Практическая библиография / С. Серополко. – М., 1914. – 4 с.
314. Серополко С. Принцип общности в народно-библиотечном деле : докл. делегата Моск. о-ва грамотности : (прочитан на заседании 2-го июня 1911) / С. Серополко // Труды Первого всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в Санкт-Петербурге с 1 по 7 июня 1911 г. : в 2 ч. / О-во библиотековедения. – СПб., 1912. – Ч. 2. – С. 173–176.
315. Серополко С. 50-летний юбилей воскресной школы / С. Серополко // Пед. листок. – 1909. – Кн. 7. – С. 516–519.
316. Серополко С. Разгром земских библиотек при Л. А. Кассо в Киевской губернии / С. Серополко // Укр. жизнь. – 1915. – № 1. – С. 84–86.

317. Серополко С. Секция общественных и народных библиотек I-го Всероссийского съезда по библиотечному делу / С. Серополко // Пед. листок. – 1911. – Кн. 8. – С. 663–673.
318. Серополко С. Снабжение школ учебниками и учебными пособиями / С. Серополко // Народное образование в земствах : основы организации и практики дела : сборник / под ред. Звягинцева Е. А., Обухова А. М., Серополка С. О., Чехова Н. В. – М., 1914. – С. 193–200.
319. Серополко С. О. Сорокалетие «Детского чтения» – «Юной России» : (краткий ист. очерк) / С. О. Серополко // Пед. листок. – 1908. – Кн. 8. – С. 576–577.
320. Серополко С. Украинские книги в народных библиотеках Харьков[ской] губ.[ернии] / С. Серополко // Укр. жизнь. – 1913. – № 6. – С. 99–100.
321. Серополко С. Участие местного населения в деле народного образования / С. Серополко // Народное образование в земствах : основы организации и практики дела / под ред. Звягинцева Е. А., Обухова А. М., Серополка С. О., Чехова Н. В. – М., 1914. – С. 56–66.
322. Серополко С. Ученические библиотеки / С. Серополко // Народное образование в земствах : основы организации и практики дела / под ред. Звягинцева Е. А., Обухова А. М., Серополка С. О., Чехова Н. В. – М., 1914. – С. 201–207.
323. Серополко С. Учительские библиотеки / С. Серополко // Народное образование в земствах : основы организации и практики дела : сборник / под ред. Звягинцева Е. А., Обухова А. М., Серополка С. О., Чехова Н. В. – М., 1914. – С. 256–271.
324. Серополко С. Учительский съезд в Москве / С. Серополко // Пед. листок. – 1912. – Кн. 3. – С. 203–214.
325. Серополко С. Формы отчетности по народным библиотекам и читальням / С. Серополко // Первый общеземский съезд по статистике народного образования 1913 года : доклады. – Харьков, 1913. – С. 523–528.
326. Серополко С. Т. Г. Шевченко : (к столетию со дня рождения) / С. Серополко // Для нар. учителя. – 1914. – № 5. – С. 3–5.
327. Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) : біобібліогр. покажч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж. ; [укладання, життєпис, хронологія життя і діяльності Т. І. Ківшар ; наук ред. В. І. Попик ; редкол. : О. С. Онищенко (голова) та ін.]. – К., 2012. – 197 с.
328. Сірополко С. Василь Анастасевич, як бібліограф і книголюб / Ст. Сірополко // Укр. книга. – 1937. – № 2. – С. 46–49.
329. Сірополко С. Безсилля більшовицької влади у боротьбі з дитячою казкою / С. Сірополко // Тризуб. – 1931. – № 42. – С. 13–14.
330. Сірополко С. Бібліотечна справа на сов. Україні за останнє десятиліття / Ст. Сірополко // Літ.-наук. вістник. – 1928. – Т. 96, кн. 5. – С. 6–89.
331. Сірополко С. Бібліотечна справа на совітській Україні / Ст. Сірополко // Тризуб. – 1935. – № 24. – С. 3–6.
332. Сірополко С. В чому виявилася «реорганізація» Українського Науково-Дослідного Інституту Книгознавства в Києві / С. Сірополко // Тризуб. – 1932. – № 41. – С. 6. – 8.
333. Сірополко С. Видавнича та бібліотечна діяльність Товариства «Просвіта» за 60 років свого існування / Ст. С-ко // Бібліол. вісті. – 1929. – № 4. – С. 72–73.

334. Сірополко С. Видавниче товариство «Зірка» в Кам'янці на Поділлію : спогади / Ст. Сірополко // Книголюб. – 1927. – № 3. – С. 35–39.
335. Сірополко С. Виховання й самоосвіта / Ст. Сірополко // Просвіта. – 1937. – № 2/6. – С. 82–85.
336. Сірополко С. «Відкупна система» в поширенню російських видань на сов. Україні / Ст. Сірополко // Тризуб. – 1930. – № 49/50. – С. 5–8.
337. Сірополко С. Михайло Галушинський [1878–27.IX.1931] : (некрольог) / [С. Сірополко] // Книголюб. – 1931. – № 2. – С. 101–102.
338. Сірополко С. 20-літній ювілей першого педагогічного журналу на Великій Україні : (згадки про журнал «Світло») / С. Сірополко // Тризуб. – 1930. – № 33. – С. 2.
339. Сірополко С. Діяльність Державного Комітету по народній освіті / С. Сірополко // Вільна Укр. Шк. – 1917. – № 3/4. – С. 131–133.
340. Сірополко С. Доповідь на Всеукраїнському з'їзді земств про організацію інформаційно-педагогічного бюро при Всеукраїнському Союзі земств / С. Сірополко. – К., 1918.
341. Сірополко С. Духові потреби населення, як основа видавничої діяльності / С. Сірополко // Книжка. – 1923. – Ч. 6/10. – С. 67–68.
342. Сірополко С. Екскурсії / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1924. – № 5/6. – С. 74–75.
343. Сірополко С. Естетичне виховання / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1924. – № 8. – С. 119–120.
344. Сірополко С. З біжучого життя. Нові правила про народні бібліотеки / С. Сірополко // Світло. – 1912. – № 4. – С. 59–62.
345. Сірополко С. З життя української кольонії в Москві : (сторінка зі спогадів) : присвячується світлій пам'яті С. В. Петлюри / С. Сірополко // Календар-альманах «Дніпро» на звичайний рік 1927 / Укр. т-во допомоги емігрантам з Великої України. – Л., 1927. – С. 35–40.
346. Сірополко С. Завдання нової школи / С. Сірополко // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.) : хрестоматія / упоряд. Л. Д. Березівська ; наук. ред. О. В. Сухомлинська. – К., 2003. – С. 155–163.
347. Сірополко С. Замість пошани – ненависть до книжки: до питання про досягнення видавничо-книгарської справи на сов. Україні / Ст. Сірополко // Тризуб. – 1930. – № 35. – С. 4–7.
348. Сірополко С. Інструкція для бібліотекарів / С. Сірополко // Порадник діячам позашкільної освіти і дошкільного виховання / Нар. М-во Освіти ; авт. передм. С. Русова ; ред. І. Крижановський. – К., 1918. – Вип. 1/2. – С. 37–42.
349. Сірополко С. Історія освіти на Україні / Степан Сірополко. – Л. : Накладом Т-ва «Взаїмна Проміч Укр. Вчительства», 1937. – 175 с. – (Пед.-метод. б-ка ; вип. 6).
350. Сірополко С. Казки як матеріал діточої літератури / С. Сірополко // Бібл. порадник. – 1925. – № 4. – С. 106–110.
351. Сірополко С. Іван Калинович [1884–12.XI.1927] : (некрольог) / [С. Сірополко] // Книголюб. – 1927. – № 3. – С. 54–55.
352. Сірополко С. Книгознавство в Галичині (XX століття) / С. Сірополко // Книголюб. – 1927. – № 2. – С. 20–26.

353. Сірополко С. Книгознавство в ЧСР за останні десять років / С. Сірополко // Книголюб. – 1928. – № 1/2. – С. 2–16.
354. Сірополко С. Книгознавство на В. Україні (1917) / Ст. Сірополко // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 11–19.
355. Сірополко С. Книготорговля та її потреби / С. Сірополко // Книжка. – 1921. – Ч. 4/6. – С. 73–76.
356. Сірополко С. Комплектування бібліотек / С. Сірополко // Письмо з Просвіти. – 1922. – № 5/6. – С. 45–47 ; № 9/10. – С. 76–78.
357. Сірополко С. Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотечної справи / С. Сірополко ; передм. авт. – Л. : Накладом фонду «Учітеся, брати мої» ; 3 друк. Вид. Спілки «Діло», 1924. – 128 с. – (Учітеся, брати мої ; ч. 8).
358. Сірополко С. Культ книжки / С. Сірополко // Книжка. – 1922. – Ч. 4/7. – С. 50–51.
359. Сірополко С. Літературні новини для дітей / Ст. Сірополко // Нова хата. – 1928. – № 7/8. – С. 5–6.
360. Сірополко С. Міжнародня вистава дитячих часописів у Празі / Ст. Сірополко // Рідна шк. – 1933. – № 3. – С. 38–39.
361. Сірополко С. Музеї рідного краю / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1924. – № 2. – С. 19–20.
362. Сірополко С. На рідному ґрунті : (сторінка зі спогадів. Присвячується світлій пам'яті І. Стешенка та А. Ліщинського) / С. Сірополко // Дніпро : календар-альманах на звичайний рік 1925 / ред.: В. Дорошенко, В. Завадський, І. Фендрік ; окладка П. Холодний. – Л., 1925. – С. 130–134.
363. Сірополко С. Народні бібліотеки : орг. та техніка бібл. діла / С. Сірополко. – Кам'янець-Подільський : Накладом Вид. від. Поділ. губерні нар. управи, 1919. – 24 с.
364. Сірополко С. Народня освіта на Советській Україні / С. Сірополко ; [ред. Р. Смаль-Стоцький]. – Варшава, 1934. – 240 с. – (Праці Укр. Наук. Ін-ту ; т. 22) (Сер. педагогічна ; кн. 1). – На обкл. назва парал. укр., чес., англ. – Присвята: Світлій пам'яті незабутніх творців української школи Івана Матвійовича Стешенка та Петра Івановича Холодного.
365. Сірополко С. Національна статистика шкіл та книгозбірень в С.С.С.Р / Аргус // Тризуб. – 1928. – № 36. – С. 15–17.
366. Сірополко С. Окремі видання українською мовою / С. Сірополко. – Рукопис. Зберігається у автора.
367. Сірополко С. Організація дитячих бібліотек / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1924. – № 1. – С. 3–4.
368. Сірополко С. Основи журналізму / С. Сірополко. – Подебради, 1932.
369. Сірополко С. Основи журналізму : курс лекцій. Ч. 2 / Степан Сірополко ; Укр. Техн.-Госп. Ін-т. – Регенсбург : [б. в.], 1946. – 49 с.
370. Сірополко С. Пам'яті І. М. Стешенка / С. Сірополко // Книгарь. – 1918. – № 12/13. – С. 681–686.
371. Сірополко С. Перекладна дитяча література / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1927. – № 9/10. – С. 146–150.
372. Сірополко С. Перший генеральний секретар і міністр народньої освіти І.[ван] М.[атвійович] Стешенко: (з нагоди 10-ліття з дня його смерті) / С. Сірополко // Тризуб. – 1928. – № 28/29. – С. 2–9.

373. Сірополко С. Симон Петлюра / С. Сірополко // Книгарь. – 1919. – № 17. – С. 902–903.
374. Сірополко С. Писемні праці в культурно-просвітній роботі серед дорослих / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1925. – № 5. – С. 71–72.
375. Сірополко С. План і дійсність у видавничо-книгарській справі на совітській Україні / Ст. Сірополко // Тризуб. – 1931. – № 26. – С. 15.
376. Сірополко С. Покажчик книжок і відозв, виданих у Тарнові в 1921 р. до 1.X.1922 / С. Сірополко // Укр. книгознав. – 1922. – 36. 3 (жовт.-листоп.). – С. 30–34.
377. Сірополко С. Право на існування дитячої літератури та вимоги щодо цієї літератури / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1926. – № 3. – С. 131–134.
378. Сірополко С. Праця О. Х. Саліковського на полі дитячої літератури : (з нагоди 5-ої річниці з дня його смерті – 25 листопада 1925 р.) / С. Сірополко // Тризуб. – 1930. – № 44. – С. 3–4.
379. Сірополко С. Провід в дитячій читанні / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1926. – № 9/10. – С. 262–265. – Із змісту: Тоболка З. Десять правил читача / З. Тоболка ; пер. з чес. Ст. Сірополко. – С. 264–265.
380. Сірополко С. «Прорив» на книгознавчому фронті Сов. України / Ст. Сірополко // Книголюб. – 1931. – № 3/4. – С. 124–129.
381. Сірополко С. Проф. Ченек Зібрт [1864–14.02.1932] : (некрольог) / С. Сірополко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 51–52.
382. Сірополко С. Роль бібліотекаря / С. Сірополко // Письмо з Просвіти. – 1922. – № 35/36. – С. 284–286.
383. Сірополко С. Проф. Юліян Романчук [1842–22.IV.1932] : (некрольог) / С. Сірополко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 52–53.
384. Сірополко С. Самоосвіта. Методи та програма систематизованого читання / Ст. Сірополко // Народній ілюстрований календар Товариства «Просвіти» на звичайний рік 1929 / [худож. П. Холодний]. – Л., 1928. – С. 6–11.
385. Сірополко С. Самоосвіта. Поради Брюссельського Міжнародного бібліографічного інституту та М. Рубакіна до системи читання / Ст. Сірополко // Життя і знання. – 1928. – № 4. – С. 97–98.
386. Сірополко С. Систематичний і предметовий каталог як засіб наблизити книжку до читача / Ст. Сірополко // Укр. книга. – 1939. – № 1. – С. 9–12.
387. Сірополко С. Список українських бібліографічних покажчиків за останнє десятиліття / С. Сірополко // Книголюб. – 1931. – № 1. – С. 38–41.
388. Сірополко С. П. Я. Стебницький: (з нагоди 10-ліття з дня смерті) / Ст. Сірополко // Тризуб. – 1933. – № 12. – С. 3–11.
389. Сірополко С. Петро Стебницький, як книголюб / Ст. Сірополко // Укр. книга. – 1937. – № 7/8. – С. 177–180.
390. Сірополко С. Іван Стешенко / С. Сірополко // Укр. школа. – 1943. – Ч. 7/9. – С. 28–32.
391. Сірополко С. І. М. Стешенко: з нагоди 10-ліття з дня його смерті / С. Сірополко // Життя і знання. – 1928. – № 10/11. – С. 323–324.
392. Сірополко С. Театр як засіб естетичного виховання : (з нагоди тижня Українського Театру 6–12 квітня ц. р.) / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1924. – № 4. – С. 55–56.
393. Сірополко С. Українська бібліографія на еміграції / Ст. Сірополко // Книголюб. – 1932. – № 1/2. – С. 41–48.

394. Сірополко С. Українська бібліографія та бібліографія україніки в галузі філології / С. Сірополко // V Praze : Nakladem vyboru I Sjezdu Slovanskych Filologu; Tiskem statni tiskarny v Praze. – 1931. – 2 с. – Без тит. арк.
395. Сірополко С. Українська хроніка / С. С. // Славян. кн. – 1926. – № 1. – С. 25–26.
396. Сірополко С. Український відділ в бібліотеці Слов'янського інституту в Празі / С. // Бібліол. вісті. – 1925. – № 1/2. – С. 171–172.
397. Сірополко С. Український науково-дослідний інститут книгознавства в Києві за 1925–1926 рр. / С. Сірополко // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 62–65.
398. Сірополко С. Українські часописи у каталозі «Soupis cizozemských periodik v knihovnách CSR» / С. Сірополко // Книголюб. – 1929. – № 3/4. – С. 31–42.
399. Сірополко С. Факти та цифри з діяльності читалень за минулий [1924] рік / С. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1924. – № 10. – С. 150–153.
400. Сірополко С. Швайпольт Фіоль – перший друкар слов'янських кирилівських книг / Степан Сірополко // Укр. книга. – 1943. – Чис. 5 : У 450-ліття українського друкарства в Кракові 1491–1941. – С. 11–19.
401. Сірополко С. Петро Холодний як педагог і освітній діяч / С. Сірополко // Шлях виховання й навчання. – 1939. – № 2. – С. 72–74.
402. Сірополко С. IV-й Міжнародний бібліологічний з'їзд (Конгрес бібліотекарів і прихильників книги) / Сірополко С. // Бібліол. вісті. – 1926. – № 3. – С. 80–82.
403. Сірополко С. IV Міжнародний бібліотечний з'їзд у Празі (28 червня–3 липня 1926) / С. Сірополко // Літ.-наук. вістник. – 1926. – Т. 91, кн. 11. – С. 245–254.
404. Сірополко С. Читач і книга / Ст. Сірополко // Нар. Просвіта. – 1927. – № 5/6. – С. 68–70.
405. Сірополко С. 60-літній ювілей Товариства «Просвіта» у Львові / С. Сірополко // Тризуб. – 1928. – № 50. – С. 5–10.
406. Сірополко С. Школа і книжка / С. Сірополко // Світло. – 1910. – № 4. – С. 3–6.
407. Сірополко С. Школознавство : конспект лекцій, читаних в Укр. пед. ін-ті ім. М. Драгоманова у Празі у 1925/26 шк. р. / С. Сірополко. – Прага : Сіяч ; Друк. в літогр. Л. Кавцького, 1926. – 64 с.
408. Сірополко С. Що читає робітник у Вінницькій окрузі / Ст. Сірополко // Тризуб. – 1929. – № 16/17. – С. 7–9.
409. Сірополко С. Jiří Melantrich : з нагоди 350-х роковин з дня смерті (18 листопада 1930 р.) / С. Сірополко // Книголюб. – 1930. – № 4. – С. 209–215.
410. Скворцов В. В. Концепция библиотеки в современном российском библиотековедении / В. В. Скворцов // Российское библиотековедение: XX век. Направления развития, проблемы и итоги : опыт моногр. исслед. / сост. Ю. П. Мелентьева. – М., 2003. – С. 159–177.
411. Скоморовська І. Степан Сірополко про освітньо-виховну роботу бібліотек Галичини : 20–30-ті рр. ХХ ст. / І. Скоморовська // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. / Слов'ян. держ. пед. ун-т. – Слов'янськ, 2011. – Вип. 55, ч. 1. – С. 155–162.

412. Смогоржевська І. Бібліотекознавчі і бібліографічні дослідження Степана Сірополка // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету : зб. наук. пр. / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Іст. ф-т. – Л., 2003. – Вип. 5/6. – С. 197–203.
413. Соколинский Е. К. Ю. А. Меженко: библиограф на ветрах истории / Е. К. Соколинский. – СПб., 1998. – 246 с. – (Деятели Российской национальной библиотеки (Публичные библиотеки)).
414. Солдатенко В. Українська революція : іст. нарис / В. Солдатенко. – К. : Либідь, 1990. – 975 с.
415. Солоіденко Г. Петро Стебницький – оборонець української книги та української мови / Галина Солоіденко // Бібл. вісн. – 2007. – № 2. – С. 29–33.
416. Солоіденко Г. І. Українська бібліотечна термінологія: становлення та основні етапи розвитку : монографія / Г. І. Солоіденко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 204 с.
417. Солонська Н. Г. «Бібліологічні вісті» як осередок української інтелектуальної та книгознавчої думки 20-х – початку 30-х років ХХ ст. / Наталія Солонська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / [редкол.: О. С. Онищенко та ін.]. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 11–44.
418. Соляник А. А. Система документопостачання бібліотечних фондів: закономірності розвитку : монографія / А. А. Соляник ; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2005. – 230 с.
419. Список доповідей на загальних зборах УТПК за рр. 1927–1931 // Звіт УТПК. – [Б. м.], 1931. – С. 7.
420. Сталін Й. В. Про деякі питання історії більшовизму : лист до редакції журн. «Пролетарська революція» / Й. В. Сталін // Твори : пер. з рос. вид., схвалений комісією ЦК КП України / Й. В. Сталін. – К., 1953. – Т. 13 : липень 1930 – січень 1934. – С. 84–102.
421. Старенький І. О. Наукова і пам'яткознавча діяльність С. О. Сірополка в чеський період еміграції / І. О. Старенький // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Сер.: Бібліотекознавство. Книгознавство / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, Наук. б-ка. – Кам'янець-Подільський, 2013. – Вип. 3. – С. 118–124.
422. Статут Українського Товариства прихильників книги в Празі // Звіт УТПК. 1928. – Прага, 1929. – 10 с.
423. Стебницький П. Вибрані твори / Петро Стебницький ; [упорядкув. та вступ. ст. І. Старовойтенко]. – К. : Темпора, 2009. – 632 с.
424. Петро Стебницький в українському національному житті (до 150-річчя від дня народження) : монографія / Миронець Надія, Піскун Валентина, Старовойтенко Інна [та ін.]. – К. : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2013. – 252 с.
425. Столяров Ю. М. Внесок бібліотекознавців УРСР у розвиток радянського бібліотекознавства / Ю. М. Столяров // Бібліотекознавство і бібліографія / М-во культури Укр. РСР, Харк. держ. ін-т культури. – Х., 1980. – Вип. 20. – С. 90–96.
426. Стрішенець Н. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка / Надія Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 1997. – 144 с.

427. Стрішенець Н. Степан Постернак / Надія Стрішенець // Бібл. вісн. – 1998. – № 5. – С. 29–37.
428. Стрішенець Н. Ярослав Стешенко: «... Чекати на мені... божевільна і марна справа» / Надія Стрішенець // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / [редкол.: О. С. Онищенко та ін.]. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 95–106.
429. Стрішенець Н. В. Сучасна американська бібліотечно-інформаційна терміносистема: бібліотекознавчий аспект / Н. В. Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 501 с.
430. Ступарик Б. М. С. Сірополко про основні засади розбудови шкільництва / Б. М. Ступарик // Ідея національної школи у педагогічній спадщині Софії Русової та Степана Сірополка : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 26–27 жовт. 1996 р.) / Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 10–13.
431. Тарнавський В. Буржуазна концепція історії та бібліографії на Україні / В. Тарнавський // Проти буржуазних теорій у книгознавстві : наук. зап. / Укр. наук.-дослід. ін-т книгозн. – К., 1933. – Т. 1. – С. 136–183.
432. Ткаченко В. В. Вплив листа Й. В. Сталіна «Про деякі питання історії більшовизму до редакції «Пролетарська революція» на наукове життя в Україні (30-і роки ХХ ст) / Ткаченко В. В. // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. / Укр. акад. наук, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2009. – Вип. 21. – С. 75–84.
433. Товариство «Просвіта у Львові» : покажч. вид. (1868–1939 рр.) / уклад.: О. Г. Бербека, Л. В. Головата ; Львів. нац. б-ка ім. В. Стефаника. – Л., 1996. – 580 с.
434. Трощинський В. П. Українська політична еміграція між двома світовими війнами / В. П. Трощинський, А. А. Шевченко // Політична історія України ХХ ст. : в 6 т. / [редкол.: І. Ф. Курас (голова) та ін.]. – К., 2003. – Т. 5 : Українці за межами УРСР (1918–1940) / керівник тому В. П. Трощинський. – С. 21–92.
435. Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в Санкт-Петербурге с 1 по 7 июня 1911 г. : в 2 ч. – СПб. : Тип. М. Меркушева, 1912. – 439 с.
436. Украинский момент на харьковском съезде по организации разумных развлечений // Укр. жизнь. – 1915. – № 7. – С. 78–84.
437. Українське товариство прихильників книги у Празі // Енциклопедія Українознавства / [голов. ред. В. Кубійович]. – Перевид. в Україні. – Л., 2000. – Т. 9. – С. 3416.
438. Ульяновська С. Степан Сірополко / [С. Ульяновська, В. Ульяновський] // Українська культура : лекції / [за ред. Д. Антоновича ; упоряд. С. Ульяновська ; вступ. ст. І. Дзюби]. – К., 1993. – С. 569–571.
439. Уцехівська Н. Чергові завдання бібліотечної роботи / Н. Уцехівська // Шлях освіти. – 1930. – Чис. 11/12. – С. 46.
440. Учительские библиотеки / сост.: Г. К. Вебер, Е. А. Звягинцев, А. М. Обухов, М. П. Постовская, Н. П. Постовский, С. О. Серополко, Н. В. Чехов ; Моск. отд-ние император. Рус. техн. о-ва ; Моск. отдел междунар. учеб.-пром. выставки «Устройство и оборудование школы». – М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1912. – 16 с.

441. Філіпчук Н. Культурно-педагогічні ідеї Степана Сірополка [Електронний ресурс] / Н. Філіпчук // Новый Акрополь : культурная ассоциация. – Режим доступу: <http://www.newacropolis.org.ua/ru/study/conference/?thesis=4830> (дата звернення: 25.03.14). – Назва з екрана.
442. Флоренський П. А. У водоразделов мысли / П. А. Флоренський // Сочинения : в 3 т. / П. А. Флоренський. – М. : Правда, 1990. – Т. 2. – 447 с.
443. Фрумин И. М. Библиотечное дело: организация и управление / И. М. Фрумин. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : Книга, 1980. – 272 с.
444. Фуштей Л. Розвиток ідей опікунського виховання у педагогічній спадщині Степана Сірополка / Л. Фуштей // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Педагогіка / Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 105–108.
445. Хавкина-Гамбургер Л. Первые курсы по библиотечному делу / Л. Хавкина-Гамбургер. – М., 1915. – 8 с.
446. Хайрулліна Ю. Світоглядна культура особистості: структурно-функціональний характер : монографія / Юлія Хайрулліна ; МОН-молодьспорту України ; за наук. ред. В. П. Беха. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 235 с. – Відомості доступні також з Інтернету: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/74/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%D0%A5%D0%B0%D0%B9%D1%80%D1%83%D0%BB%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B9_%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0.pdf (дата обращения: 13.05.14).
447. Хроніка Українського товариства прихильників книги // Книголюб. – 1927. – № 2. – С. 78–83 ; 1929. – Кн. 3/4. – С. 47.
448. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 2581, оп. 1, од. зб. 227.
449. ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 1, од. зб. 164.
450. ЦДАВО України, ф. 4433, оп. 1, спр. 7.
451. ЦДАВО України, ф. 4433, оп. 2, спр. 18–22.
452. Центральний історичний архів Москви (ЦІАМ), ф. 418, оп. 307, спр. 807.
453. ЦІАМ, ф. 131, оп. 70, спр. 2246.
454. ЦІАМ, ф. 418, оп. 77, спр. 2287.
455. ЦІАМ, ф. 418, оп. 463, спр. 86.
456. Чехов М. О. С. О. Серополко о внешкольном образовании / М. О. Чехов // Педагогика. – 2008. – № 3. – С. 73–79.
457. Ченцов В. В. Боротьба з українським націоналізмом / В. В. Ченцов, Д. В. Архієрейський // Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ: історичні нариси / НАН України, Ін-т історії України. – К, 2002. – С. 259–283.
458. Чижевський Д. До психології читача та читання / Дм. Чижевський // Книголюб. – 1928. – № 3/4. – С. 12–26.
459. Чижевський Д. Психологія і бібліотечна справа : (відгук на статтю П. Зленка «Психологія бібліотекаря») / Дм. Чижевський // Книголюб. – 1927. – № 4. – С. 11–20.

460. Євген Чикаленко і Петро Стебницький. Листування. 1901–1922 роки / упоряд.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко. – К. : Темпора, 2007. – 628 с.
461. Чорній В. В. Діяльність Українського товариства прихильників книги у Празі і журнал «Книголюб» (1927–1932) / В. В. Чорній // Зап. Львів. наук. б-ки ім. В. Стефаника : зб. наук. пр. / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. – Л., 2000. – Вип. 7/8. – С. 173–178.
462. Шамурин Е. И. Очерки по истории библиотечно-библиографической классификации : в 2 т. Т. 2 / Е. И. Шамурин. – М. : Изд-во Всесоюз. Кн. Палаты, 1959. – 564 с.
463. Шуберт О. Бібліотечна тематика на сторінках часопису «Народня Прогрес» (1923–1927 рр.) / О. Шуберт // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. 10-ї Всеукр. наук.-теорет. конф. (31 жовт. – 1 листоп. 2008 р., Львів) / НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, Наук.-дослід. центр періодики. – Л., 2008. – С. 352–359.
464. Якубовський С. За більшовизацію роботи Інституту книгознавства / С. Якубовський // Рад. книгар. – 1931. – № 34. – С. 7–9.
465. Ярема Я. Психологічна характеристика бібліотекаря : (у продовженні дискусії до теми «Психологія бібліотекаря») / Я. Ярема // Книголюб. – 1929. – № 1/2. – С. 18–47.
466. Ярошенко Н. Н. Методология внешкольного образования в трудах С. О. Серополко / Н. Н. Ярошенко // Педагогика социально-культурной сферы: история, теория, практика : сб. науч. ст. / под науч. ред. Н. Н. Ярошенко, Е. В. Литовкина. – Рязань, 2001. – С. 40–49.
467. Ясинський М. Бібліографія на Радянській Україні 1927 р. // Журн. бібліотекознавства та бібліогр. – 1929. – № 3. – С. 71–06.
468. Ясинський М. Головні моменти з історії української бібліографії / М. Ясинський // Бібліотечний збірник / Всенар. б-ка України при УАН. – К., 1927. – Ч. 3 : Бібліографія на Україні. – С. 8–34.
469. Kivshar T. Activity of Sigopolko in Prague / T. Kivshar // Международная конференция «Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результаты и перспективы исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов», 14–15 августа 1995 г., Прага : сб. докл. / Славян. ин-т при АН Чехословацкой Республики. – Прага, 1995. – Ч. 2. – С. 729–734.
470. Kneller G. F. Introduction to the Philosophy of Education / Kneller George F. – New York, 1971. – 128 p.
471. Tobolka V. Міжнародна бібліотечна організація / Dr. Z. V. V. Tobolka // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 3–6.
472. Zivny L. J. Про єдину міжнародну бібліотечну термінологію / Ladislav Jan Zivny // Книголюб. – 1927. – № 1. – С. 7–11.
473. Zivny L. J. Od statistiki k vědě / Ladislav Jan Zivny. – Časopis československých knihovníků. – 1926. – S. 65.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

А

- Аксаков С. 297
 Алексєєв Т. 382, 402
 Анастасевич В. 275-276
 Андерсен Г.-Х. 145, 297, 299
 Андрєєв Л. 146
 Андросова С. 8
 Антонович Д. 254, 315, 317-320,
 324, 325, 332, 341, 384, 422
 Арсірій С. 13

Б

- Багалій Д. 135, 146, 320, 324
 Бакунін М. 363
 Балика Д. 350, 375, 379
 Барвінок В. 350
 Барвінський Б. 353
 Бахрушина В. 16
 Бачинський А. 243
 Беднаржова Т. 7
 Безпалко О. 319
 Береговський З. 16
 Березівська Л. 6
 Берков П. 417
 Бертран Р. 147
 Биковський Л. 17, 153, 154, 166,
 185, 186, 252, 258, 260, 315, 318,
 332, 339, 340, 350, 356, 389, 395,
 411, 412, 422
 Біговнек В. 365
 Біднов В. 318-320, 357
 Білецький Л. 151, 238
 Білокінь С. 14, 376
 Білоусенко О. 144
 Бічер-Стоу Г. 145, 302
 Бобилев Д. 49
 Богацький П. 319, 325, 326, 346
 Богданов П. 66

- Богословський І. 24
 Борович Б. 169, 203, 219
 Боряк Т. 9
 Бочковський О.-І. 319
 Брандес Г. 200
 Брокгауз Ф. 83

В

- Василенко М. 125, 134
 Василенко О. 11
 Васильченко С. 144, 146
 Вахтеров В. 53, 141
 Вебер Г. 80-82
 Верещагін С. 26
 Вернадський В. 134, 135
 Веселовський Б. 49
 Веселовський Я. 228
 Винниченко В. 146, 299
 Вировий Є. 257, 286, 317-
 319, 325, 332, 346, 372
 Владимирський-Буданов М. 34
 Владиславлев І. 52
 Вовк Ф. 245, 347
 Вовчок Марко 145, 146
 Возняк М. 192, 194
 Волобуєв Т. 381
 Володимиров С. 329
 Волошин А. 114
 Вольф Й. 363, 369
 Вороний Т. 23, 24
 Вугман І. 244, 403, 406
- Г
- Гаас Б. 363
 Гайманівський О. 286,
 319, 325
 Гайні Й. 318
 Галаган Г. 24

- Галаган П. 283
 Галушко М. 180
 Галушинський М. 255, 366
 Гамбаров Ю. 29
 Гаршин В. 145, 146
 Гауптман Г. 146, 149
 Гейне Г. 146
 Геннекен Е. 264
 Генріх IV (король Англії) 369
 Гербіній Й. 320
 Герд В. 113
 Герцен О. 200
 Гіптерс З. 6
 Глібов Л. 144, 146
 Гнатишак М. 341
 Гоголь М. 144, 146
 Годкевич М. 398, 405, 407, 409, 413, 414
 Головата Л. 180
 Голостенов М. 7
 Голубець М. 194
 Голубєв С. 320
 Голубинський Є. 240
 Гольден Є. 311
 Горбачевський І. 285, 319
 Горностаєв П. 7
 Городков М. 413, 414
 Горький Максим 146
 Гофман В. 182, 183
 Гош К. 365
 Грабина Л. 329
 Гребінка Є. 144
 Грегор Е. 366
 Грет Г. 14
 Григоріїв-Наш Н. 145, 146
 Григорович А. 147
 Грицак Є. 185, 227
 Грімм В. 297, 299
 Грімм Я. 297, 299
 Грінченку Б. 145–147, 283, 299
 Грузов М. 8, 14, 417
 Грушевський М. 115, 145–147, 149, 279, 283, 347, 399
 Грушевський О. 121, 126–129, 131, 134, 135
 Губенко Н. 9
 Гулак В. 11
 Гулака-Артемівський П. 146
 Гумбольдт В. 264
 Гуменюк М. 127, 382
 Гусаков А. 29
 Гутенберг І. 365
- Д
- Дараган М. 340
 Дейнека К. 26
 Дефо Д. 302
 Джекобс У. 146
 Добра Д. 295
 Добровницький В. 26
 Довгань К. 389, 393–399, 405, 406, 409, 411, 414, 422, 423
 Доманицький В. 146, 278
 Домбровська Л. 11
 Донцов Д. 147
 Дорошенко В. 192, 194, 319, 331, 340, 347, 352, 353, 365, 371, 389
 Дорошенко Д. 340
 Дорошенко Н. 228
 Драгоманов М. 146, 147, 216, 217, 283
 Драй-Хмара М. 153
 Драпак О. 16
 Дружинін М. 36, 112
 Дубровіна Л. 10
 Духовський М. 29
 Дьюї М. 207
- Е
- Ейхельман О. 348
 Енгельс Ф. 147
 Ернст Ф. 421

- ух М. 6, 7, 16
 онський М. 30
 цов П. 297
 нська Р. 345
 земов С. 135, 176, 187, 200,
 280, 350, 402, 406, 412
 зон І. 83
- ребна М. 6
 вний Л. 185, 283, 355, 362–
 364
 вотко А. 180, 325
 д Ш. 147
 тецький Г. 135
- адовський П. 283
 альнюк О. 6, 12, 153
 городня Т. 16
 ірна М. 147
 пада Н. 381
 ул Д. 146
 линський Р. 149
 емба С. 7
 емба О. 7, 13
 рев М. 30
 рський С. 180
 гінцев Є. 80–82
 енко В. 113
 рт Ч. 355, 367
 нюк П. 273, 286, 318–320, 325,
 327–331, 342, 343, 354, 358–361,
 396, 397, 422
 ютарьов М. 390, 392–395, 410,
 422
 ірицький Д. 352
- нов-Меженко Ю.
 див. Меженко Ю.
- Іванис В. 329
 Іванусів О. 271, 272
 Іванушкін В. 350, 402
 Іванченко М. 258, 260, 261,
 316, 379, 381, 382
 Ігнатієнко В. 245, 258, 347, 350,
 375, 389, 412
 Ієронім Стридонський 368
 Ісаєвич Я. 375, 383
- К**
 Кабанов І. 30
 Каблуков Н. 30
 Каднер О. 283
 Казьмирчук М. 9
 Калинович І. 254, 315, 340,
 347, 352, 353, 366, 384
 Калішевський А. 379, 380
 Камаровський Л. 30
 Кандиба О. 318
 Карнаухова А. 137
 Карпенко-Карий І. 146
 Каутський К. 147
 Кашенко А. 145, 146
 Квітка-Основ'яненко Г. 347
 Кемінь В. 16
 Керекез Я. 403, 411, 412, 422
 Кибальчич Н. 145
 Кирилюк Є. 347
 Кисельов С. 9
 Кисіль О. 277, 320
 Ківшар Т. 14
 Кіліченко О. 16
 Кіплінг Р. 297
 Кіра Р. 6, 7
 Кларц М. 287
 Клименко П. 141, 153, 258
 Климкович К. 146
 Кобилянська О. 324
 Ковалевський В. 350
 Ковалевський Ю. 186
 Коваленко Г. 145–147

- Ковальчук Г. 8, 14, 375–377, 383
 Ковжун П. 254, 320
 Коган Л. 244
 Козак Б. 16
 Колесса О. 253, 318
 Колоколов Г. 29
 Колосовська О. 13, 192, 193
 Кольцов О. 300
 Комаров Б. 347
 Кондра С. 136, 382
 Кононенко І. 24
 Кордт В. 128, 134, 135
 Корнієнко В. 145
 Королева Н. 348
 Королевич Н. 376
 Королів В. *див. Королів-Старий В.*
 Королів-Старий В. 147, 348
 Корф М. 283
 Костомаров М. 146, 200
 Котляревський І. 145, 146
 Коутник Б. 363
 Коць М. 353
 Коцюбинський М. 145, 146, 347, 368
 Кривецький І. 273, 350, 353, 365, 389
 Криловський А. 128
 Кримський А. 135, 347
 Крип'якевич І. 194, 273, 353
 Кричевський В. 254, 327
 Кропивницький М. 146
 Крушельницький А. 145, 299
 Крючкова Н. 12
 Кузеля З. 331, 353
 Куліш П. 200, 245, 320, 347
 Кунанець Н. 12
 Купрій [?] 393
 Куфаєв М. 337, 350, 402
- Л**
 Лазебний Л. 13
- Лагерльоф С. 145
 Лазарева О. 8
 Лапшов І. 141
 Латухина М. 69
 Лашенко Р. 147, 340
 Лебедєв О. 24
 Левицький В. 228, 354
 Левицький І. 351, 352, 353
 Легонін В. 29
 Лейдингер Г. 195
 Лейтес А. 321
 Лелікова Н. 15, 418
 Лизанчук В. 9
 Лисюк К. 318
 Лисянський Б. 318, 348
 Личков Л. 128, 137
 Лівицький А. 237, 238
 Лісовський М. 356
 Лісовський Р. 319, 327
 Лондон Джек 146
 Лотоцький О. 260, 278, 315, 340
 Луначарський А. 113
 Львов Г. 35, 45
 Льовшин О. 241
 Лябуле Е. 187, 200
 Ляхоцький В. 12, 153, 167
- М**
 Мазепа І. 254, 318, 346
 Майстренко Х. 146
 Максименко Ф. 347
 Максимович М. 347
 Малиновський М. 50
 Малютін І. 137
 Мамін-Сибіряк Д. 112, 145, 297, 299
 Маміна О. 112
 Мануйлов О. 30
 Марголіна А. 244
 Маркович Д. 146

- Марковський М. 128
 Маркс К. 147
 Марушкевич А. 6
 Масарик Т. 251, 283, 320, 321
 Маслов С. 258, 324, 350, 375, 376, 379, 381, 401, 402
 Маслова О. 350, 379
 Масловський С. 195
 Мединський Є. 53, 113, 141, 248
 Меженко Ю. 127-129, 131, 133, 134, 166-170, 186, 257, 258, 260-262, 285, 316, 336, 337, 350, 371, 375, 376, 382, 387, 388, 394, 397, 398, 402, 405-408, 410-418
 Мелянтрих Ю. 283, 321, 365, 366
 Метерлінк М. 146, 149
 Микола II Романов (російський імператор) 369
 Милославський П. 228
 Михальчук М. 325, 354, 420
 Мірний І. 318
 Міяковський В. 127, 128, 133
 Модзалевський В. 126, 127
 Мозалевський І. 343
 Мольєр Ж.-Б. 146, 149
 Мопасан Гі де 146
 Мрочек-Дроздовський П. 29
 Музиченко О. 125
 Мухин М. 326, 345, 346
 Мушинка М. 7
- Н**
 Нарбут Г. 254, 320, 350, 351
 Наріжний С. 7, 318, 319, 326, 344, 372
 Науменко В. 125
 Невський В. 141
 Нефедьєв Є. 29
 Нечуй-Левицький І. 145, 146
 Ніковський А. 187, 412
 Ніколенко Л. 8
- Новальська Т. 11
 Новгородцев П. 30
 Новіков М. 109, 305
 Носовський К. 355
 Нуабитовська А. 137
- О**
 Обухов О. 80, 81, 82, 84
 Огієнко І. 17, 146, 153, 154, 160, 168, 177, 184, 270, 274, 348, 350, 353, 356-358, 395, 411, 412, 422
 Олексієв О. 30
 Олесь О. 146, 299
 Омелянович-Павленко М. 319
 Онищенко О. 10
 Орос О. 272
 Осоргін М. 32
- П**
 Павленков Ф. 76, 99, 100
 Павлик Н. 267
 Павлов О. 30
 Памфілій, пресвітер (Кесарійський) 368
 Паночіні С. 128, 148, 149
 Пеленський Є.-Ю. 192, 273
 Пелехова І. 192
 Перро Ш. 297, 299
 Перфецький Є. 129, 135
 Петлюра С. 140, 227, 235-238, 283, 286, 369
 Петрарка Ф. 187, 200
 Петренко О. 7
 Петров М. 320
 Петрушевич А. 243, 272
 Пирогов М. 23, 51, 283
 Пій XI (Папа Римський) 369
 Піскун С. 9
 Піфагор Самосський 201
 Плавильщиков В. 274

- Плевако М. 147, 151-153
 Плехова І. 13
 Плещеев О. 300
 Полонська-Василенко Н. 401
 Попов П. 258, 259, 350, 379
 Постернак С. 186, 350, 390, 391, 393-395
 Постовська М. 80
 Постовський М. 80
 Потапова Л. 6
 Потєбня О. 264, 300
 Предеєк А. 195
 Пржигода В. 287
 Прокопчук В. 12, 153, 168
 Пушкін О. 146, 297, 299, 300
 Пчілка Олена 145, 146
- Р**
 Риба Й. 318, 333
 Рибчинська Н. 192, 383
 Рихлік Є. 259, 350, 379
 Ріпещький М. 228
 Рогова П. 11
 Родников В. 141, 350
 Розанов Я. 392, 394, 395
 Розенцвайг Д. 128
 Романчук Ю. 366
 Рубакін М. 52, 221, 264
 Рубинський К. 195, 198
 Руданський С. 146
 Рудичів І. 318
 Рудницький С. 194
 Русов О. 278
 Русова С. 16, 124, 147, 151, 152, 278, 318
- С**
 Сагарда М. 375, 391, 398
 Садовський В. 318
 Садовський М. 146, 176
 Саліковський О. 227, 311, 312
 Самоквасов Д. 30
 Самоплавська Т. 6
 Саліцький В. 332
 Сарана Ф. 383
 Свенцицький І. 352, 353
 Свідерський М. 147
 Семон П. 264
 Сервантес М. 302
 Середа А. 152
 Середяк А. 14
 Силенко А. 147
 Сичківська О. 147
 Сімович В. 318, 319
 Сімовичева Д. 354
 Сірій Ю. див. Тищенко Ю.
 Сірополко А. О. 29
 Сірополко В. О. 29
 Сірополко Г. О. 28, 29
 Сірополко І. О. 28
 Сірополко Л. С. 428
 Сірополко М. А. 26, 28
 Сірополко Марія Онисимівна 29
 Сірополко Михайло Онисимович 28
 Сірополко Н. М. 233
 Сірополко О. С. 15, 28, 31, 44, 45, 233, 287, 429
 Сірополко О. І. 25-28
 Сірополко С. С. 428
 Сірополко Ю. С. 428
 Сіцінський Ю. 153
 Січинський В. 273, 318-320, 325, 332, 343, 372
 Скоморовська І. 13
 Скорина Ф. 320
 Скоропадський П. 126, 134
 Скрєбницька О. 26
 Скрєбницький Г. 26
 Славінський М. 286, 318
 Сливка І. 154

- Слуцький А. 400
 Слюсаренко Ф. 319
 Смайлс С. 187, 200
 Смогоржевська І. 193
 Соколовський П. 29, 33
 Соленик К. 320
 Спарн Е. 369
 Сталін Й. 400–404
 Старенький І. 9
 Старицька-Черняхівська Л.
 146, 151
 Старицький М. 146, 320
 Стебницький П. 147, 277–281
 Стефаник В. 320
 Стешенко І. 118, 119, 140, 283,
 418, 419
 Єтешенко Я. 286, 324, 375, 376,
 381, 382, 418–421
 Стешко Ф. 318, 320
 Столяров Ю. 15
 Стороженко М. 380
 Стороженко О. 146
 Стрішенець Н. 127, 131, 376
 Ступарик Б. 6, 16
 Сумцов М. 147
 Сухомлінська О. 6
- Т**
 Тагор Р. 146, 149
 Тарасов І. 30
 Тарлецький О. 194
 Тарнавський В. 402, 412, 413
 Твен Марк 145
 Телячий Ю. 6
 Терещук О. 180
 Терниченко А. 147
 Тесленко А. 146
 Тимченко Є. 357
 Тихомиров Д. 48, 49, 112
 Тихомирова О. 112
 Тичина П. 298
- Тишкевич М. 324
 Тищенко Ю. 145, 147, 299,
 317, 318, 320, 325, 332
 Тищенко-Сірій Ю.
 див. Тищенко Ю.
 Тітов Ф. 350
 Тоболка З. 266, 354–356, 361,
 362, 365
 Толстой І. 40
 Туган-Барановський М. 147
 Тукалевський В. 318, 332
- У**
 Уайльд О. 299
 Українка Леся 146
 Уляницький В. 30
 Ульянов М. 52
 Ульяновська С. 7
 Ульяновський В. 7
- Ф**
 Федоров І. 273
 Фет О. 300
 Фещенко-Чопівський І.
 119, 147
 Філіпчук Н. 7
 Фіоль Ш. 270–273
 Флоренський П. 200
 Фолджер Г. 369
 Фомін О. 362
 Форстиус Й. 195
 Франко І. 145, 146, 149,
 299, 347, 365
 Фрей Я. 364
 Френкель З. 50
 Фуштей Л. 7
- Х**
 Хавкіна Л. 105, 195
 Хвостов В. 29, 33

Холодний П. 125, 152, 283,
327, 419
Холодний-молодший П. 327

Ц

Цвіркун І. 13, 192, 193
Цимбал В. 343
Цицерон М. Т. 187, 200

Ч

Чабанюк [?] 391, 392
Чайковський Б. 228
Чарнолуський В. 51–53, 113, 141
Чеков М. 7
Чепіга Я. 147
Черкасенко С. 145–147
Чехов А. 145, 151
Чехов М. 80, 82, 84
Чижевський Д. 273, 318, 320,
332, 360
Чикаленко Є. 147
Числов Д. 30
Чупров О. 30, 33

Ш

Шаповал О. 325
Шашкевич М. 146
Швець Ф. 329
Шевченко Т. 99, 115, 144, 145,
178, 187, 193, 194, 200, 256, 278,
282, 314, 340, 345–347, 366, 367,
379, 380, 429

Шекспір В. 369
Шелухин С. 147
Шеметів К. 147
Шенфінкель В. 244
Шерстюк Г. 114
Шнайдер Г. 338
Шовкопляс І. 383
Шпілевич В. 245, 381, 403
Шуберт О. 13, 180
Шудря М. 8, 14, 417

Щ

Щербаківський В. 318, 329
Щербаківський Д. 320

Ю

Ющишин І. 142

Я

Яковлів А. 285
Якубовський С. 402, 403, 412
Янжул І. 30
Яновська Л. 146
Ярема Я. 361
Ярошенко Н. 7
Ясинський М. 153, 154, 391, 399
Яценко О. 154
Яшек М. 321, 347, 350

Степан Сірополко. Москва. Фото. 1902 р.

Степан Сірополко. Тула. Фото. 1903 р.

521

Степан Сірополко. Москва. Фото. 1915 р.

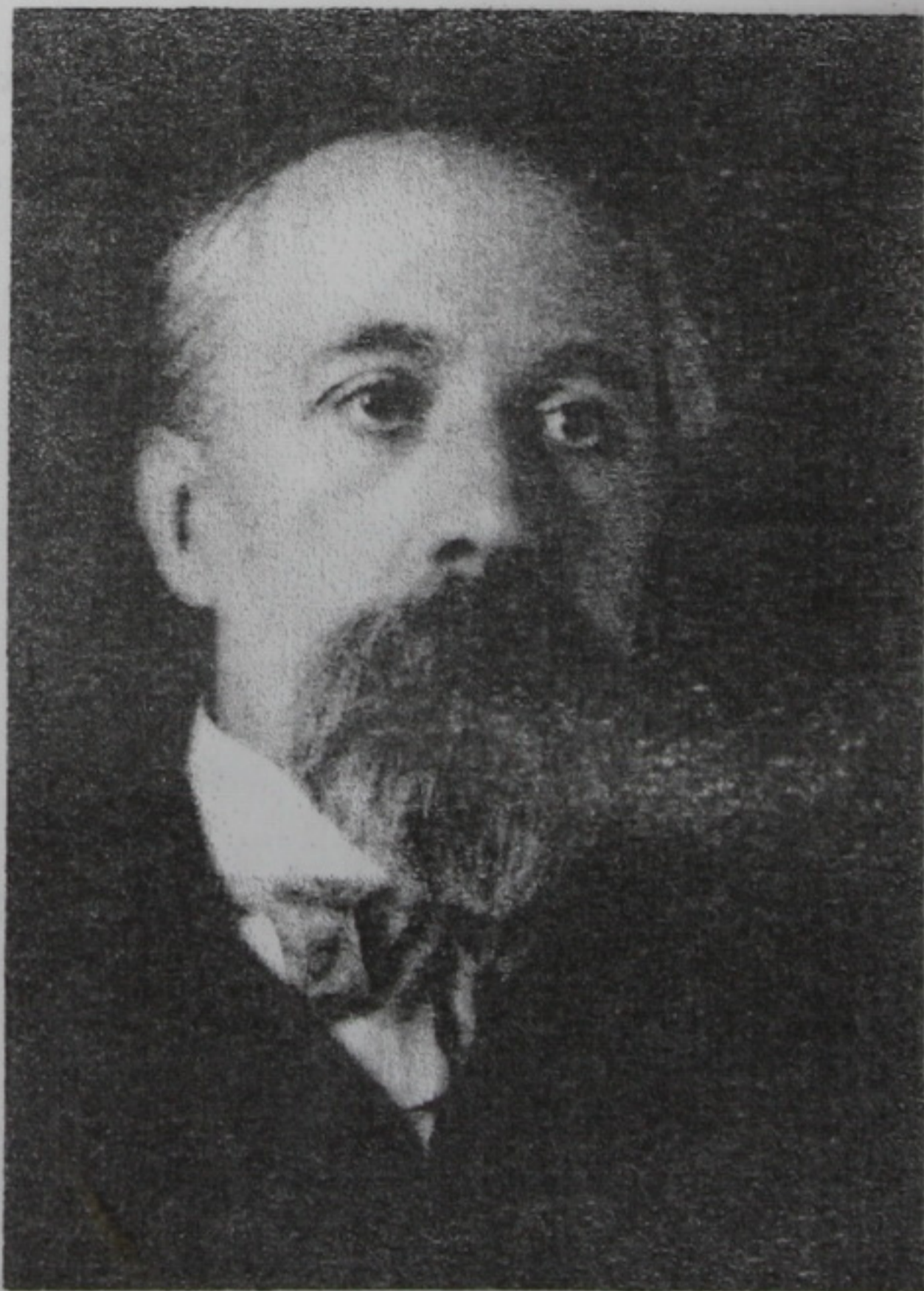
Степан Сірополко із синами Леонідом, Юрієм, Степаном. Москва. Фото. 1 січня 1913 р.

Ніна Сірополко
(1875 – 1964), дружина
Степана Сірополка.
Прага. Фото. 1930-ті рр.

Ніна і Степан Сірополки.
Москва. Фото. 1913 р.

Степан Сірополко. Київ. Фото. 1919 р.

Місце для фотографічної з'явки.

Фотографію слід вклеювати в це місце.

Посвідчення.

Департамент Загальних Справ
Міністерства Народної Освіти У.Н.Р.
цим посвідчує, що позачник цього,
(якого фотографічна з'явка помі-
щена побіч), є Степан
Сірополко
який служить в Міністерстві Народ-
ної Освіти і займає посаду Рад-
ника Міністерства

Посвідчення це є валие на про-
тязі 4 місяців

Головний Департамент Загаль-
них Справ

Гарний Діловод Генерал Гішевський
В. Новинський для 1919 р.

Власноручний підпис власника:

Степан Сірополко

Примітки і доповнення.

Українська
Народня Республіка.

Міністерство Народної Освіти.

Службове
посвідчення.

Посвідчення Степана Сірополка.
Кам'янець-Подільський. 8 жовтня, 1919 р.

Степан Сірополко.
Горні Чернощиці.
Фото. 3 серпня 1928 р.

СТЕПАН СІРОПОЛКО
РЕФЕРЕНТ ДЕРЖ. СЕКІЯ НАР. ОСВІТИ

Посвідчення Степана
Сірополка.
1920 – 1924 рр.

*Степан Онисимович
Сірополко,*

Член Радн. Месництв. Нар. Освіти

СТЕПАНЪ ОНИСИМОВИЧЪ
СЪРОПОЛКО

Уполномоченный Главнаго Комитета
Всероссійскаго Земскаго Союза.

М. Молчановка, д. 8, кв. 9.

Тел. 3-62-33.

Посвідчення Степана Сірополка. Москва. Початок ХХ ст.

Г. С. А. Сірополко

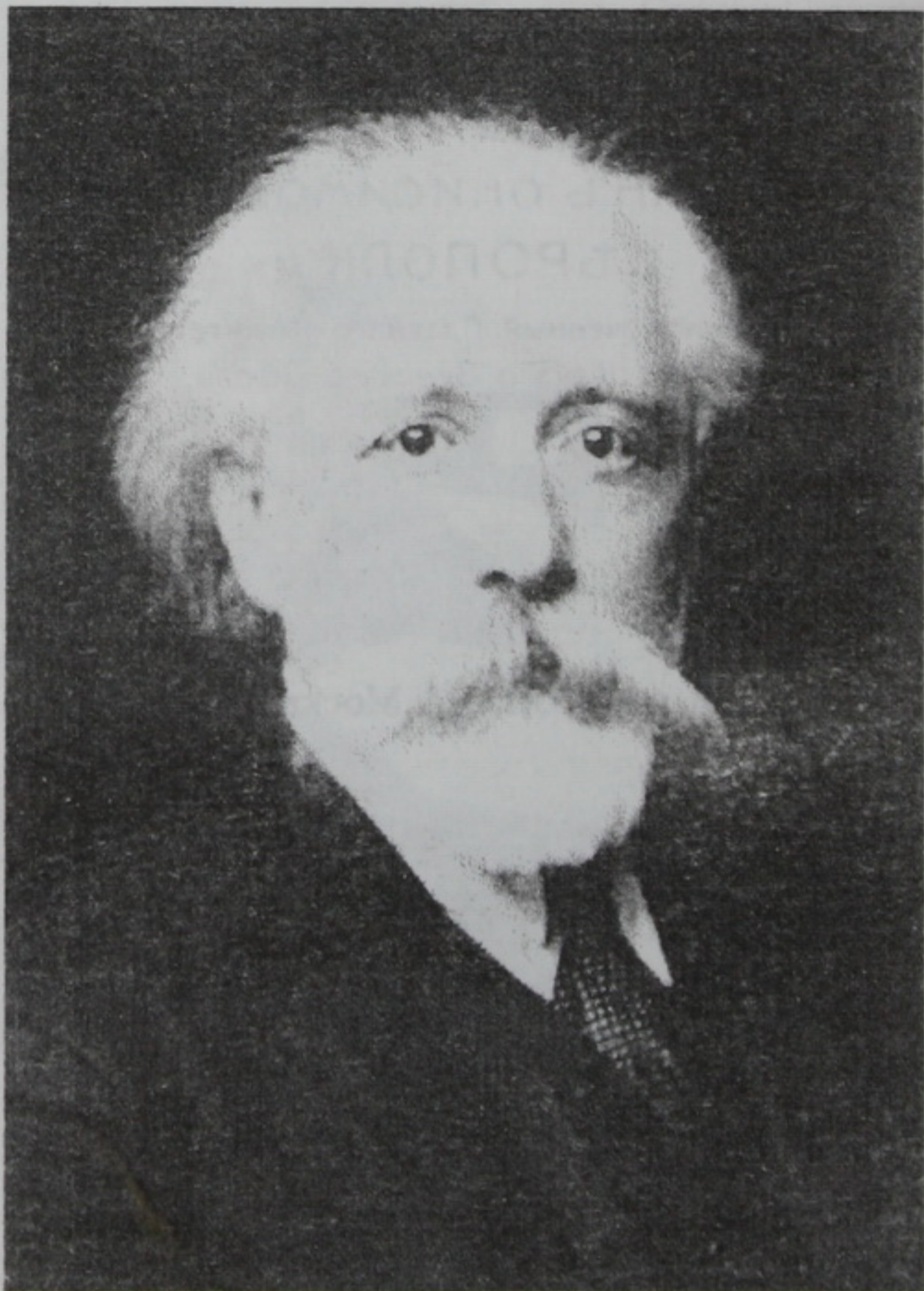
КОРРЕСПОНДЕНТЪ

„РУССКИХЪ ВѢДОМОСТЕЙ“.

Москва, *Июль 27 1907*

РЕДАКТОРЪ ИЗДАТЕЛЬ *В. Б. М. В. М.*

Посвідчення Степана Сірополка. Москва. Початок ХХ ст.

Степан Сірополко. Львів. Фото. 1929 р.

Степан Сірополко.
Прага. Фото. 1930 р.

Степан Сірополко зі своєю родиною. Прага. Фото.
Середина 1930-х рр.

Степан Сірополко.
Прага. Фото.
1935 р.

St. Siropolko

Signature du porteur - Podpis majitele

Степан Сірополко.
Прага. Фото. 1942 р.

*Екслібрис
Ст. Сірополка.*

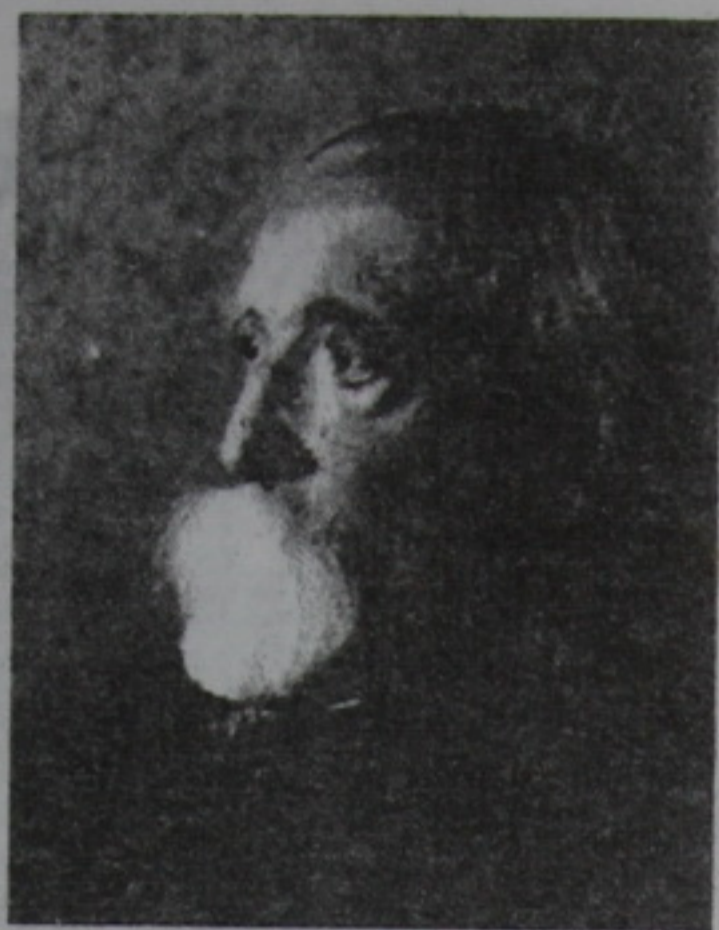
Екслібрис Степана Сірополка

Степан Сірополко
з Олександром
Олесем. Прага.
Фото. 1940 р.

Стоять: Микола Равич, постать не встановлено. Сидять:
Володимир Дорошенко, Степан Сірополко, Павло Крицький.
Прага. 1947 р.

Степан Сірополко. Прага.
Фото. Кінець 1940-х рр.

Степан Сірополко
(1908 – 1982), син
Степана Сірополка.
Прага. Фото. 1940-ві рр.

Олександра Сірополко
(1906 – 1996), донька
Степана Сірополка.
Прага. Фото. 1940-ві рр.

Калина Шуткова, Олександра Сірополко і Таїсія Ківшар біля могили Степана Сірополка у Празі на Ольшанському цвинтарі. Прага. Фото. 1995 р.

Листи С. Петлюри до С. Сірополка

Лист № 1

[21 грудня 1921 р.]

Керуючому Міністерством освіти С. О. Сірополку,

копії 1) Прем'єр-Міністру;

2) Міністру Закордонних Справ

Шановний п. Міністре!

З «Української Трибуни» я довідався, що С. Ф. Русова ніби вирвалася з большевицького пекла і перебуває тепер у Львові. Радіючи, що наша заслужена громадянка опинилась поза межами впливу большевицької влади, я хотів би, щоб уряд негайно зацікавився С. Ф. Русовою і обміркував би справу доцільного використання її для наших державних потреб за кордоном.

Конкретно: вважав би за невідкладне делегувати Софію Федорівну за кордон для праці інформаційної та агітаційної за зразком тої, яку переводє В. Коваль. Із звітів послів наших А. Лукашевича, [Р.] Смаль-Стоцького, М. Славінського та О. Шульгина як бачу, якою корисною була подорож В. Ковалю до Варшави, Праги, Берліну та Парижу. Але з тих же звітів я бачу, що розпочату В. Ковалем справу треба продовжувати за допомогою діячів наших, що так само як і В. Коваль недавно вирвались з большевицького пекла і можуть на підставі власних переживань та досвіду, чимало уділити відповідних інформацій за кордоном в цілях боротьби з большевицьким гіпнозом.

Думаю, що Софія Федорівна з її щирістю, гарячим темпераментом громадянки та знанням французької мови могла би успішно продовжити працю В. Ковалю і чимало прислужитись за кордоном для нашої справи. Очевидна річ, що паралельно з цим для Міністерства освіти і Червоного Хреста вона могла б виконувати спеціальні доручення, які їй повинні, користуючись випадком, ці установи дати.

Отже, коли звістка «Укр[аїнської] Триб[уни]» є правдивою, прошу через Раду Міністрів мою пропозицію негайно провести, повідомивши мене про наслідки. Перед од'їздом Софії Федорівни за

кордон я хотів би її бачити, щоб дати їй персонально доручення щодо її праці.

Міністр Закордонних Справ повинен належні директиви в цій справі дати представникам уряду за кордоном.

21/XII – 1921 р. Петлюра.

P.S. Пана прем'єра прошу подбати про найскоріше переведення справи.

Лист № 2

[11 квітня 1922 р.]

Дорогий Степане Онісімовичу!

Передаю 10.000 на друкування Вашого Меморандума. Запізнились Ви з ним. Ну, нічого не зробіш: ми все робимо пізно.

Привіт Ніні Олександрівні [Михайлівні].

Ваш [підпис С. Петлюри]

Лист № 3

[25 травня 1923 р.]

Вельмишановний Степане Онісімовичу!

У відповідь на листа Вашого од 24/V маю поінформувати Вас: 1) Зміст моїх уваг з приводу різних міркувань, висловлених мені В. Приходько, Ви могли з'ясувати з мого листа на імя Ген[ерала] Юнакова; я ніби передчував, що на цьому ґрунті можуть повстати «неточности», а тому і уважав за доцільне коротко ще раз з'ясувати Заступнику Прем'єра мою позицію в цій справі. Очевидно, що вона не така, якою її представив В. Приходько. 2) Що до переговорів В. Пр[окоповича] з Ч., то взагалі ця візита мені не подобалась. Що до окремих моментів, зачеплених [В.] Пр[окоповичем] в тій візиті, то поскільки він (може не все) мені доповідав — він допустився великої безтактності, порушуючи такі справи і в такій площині, яка не може бути визнана доцільною. Власне на цю недоцільність (або безтактність) я й звернув увагу мого доповідача, заявивши йому, що коли б мої одповідальні співробітники зважились на отримання харчових пайків у Варшаві, — то я з такими співробітниками не уважав би далі можливим для себе працювати. В зв'язку з цим я вияснив йому, що така комбінація — недопустима. З політичного боку я допускаю, що мені не все було доповіджено і що, звичайно Б. І. міг справді

винести прикре вражіння од тої розмови. На великий жаль, я не міг зашкодити цьому одіозному побаченню, бо довідався про нього вже після того, як воно відбулось. На побаченню у мене, що відбулось перед його візитою до Ч., він цієї справи не порушив, а підносив зовсім иншу — про концесію, власне про заходи для отримання її, в цій справі моя позиція була позитивна. Я говорю: добивайтесь, коли можете, але не припускайте: що він цієї концесії буде добиватись у Ч. Коли б я про це знав, то звичайно не пустив би його до нього.

Повертаючись до справи переїзду уряду, я висловився, що для мене ця справа є «технічна» в тому смислі, що перебування уряду всього in pleno в тому чи иншому осередку ваги для мене не має, що доцільніше було б коли б члени уряду провадили працю в різних центрах зізжаючись на сесії. Що ж до даного моменту, то з огляду на протести: а) [В.] Садовського і [П.] Чижевського, я на цьому ґрунті не хотів би допустити до кризи, а рекомендував пару тижнів зачекати з цією справою і не роблячи її актуальною — до отримання інформації од А. Лівіцького, тим більше, що «Пражські» наші прихильники висловлювали певне невдоволення з переїзду. Отже ж всі ці моменти А. Лівіцький повинен з'ясувати і представити мені вичерпуючі дані, щоб я міг тоді уже [нерозб.] об'єктивно більш менш виріжувати справу. Отак коротко я схарактеризував би свою розмову з В. Прих[одьком], який очевидно переповів її справді «не зовсім точно».

З повагою П[етлюра]

25/V. 1923 рб. — Приватно !

Лист № 4

[27 липня 1923 р.]

Вельмишановний Степане Онісімовичу!

У зв'язку з наміченим планом праці, прошу звернути увагу на впорядкування архивів. Ні в якому разі вони не можуть бути передані до Праги. Отже Ви подбайте про те, щоб їх приведено було до ладу і фактично з тими урядовцями, що залишаться при праці в Д[ержавному] Ц[ентрі], приступіть до виконання цього доручення.

Прочу звернути увагу також на Державну канцелярію. Майте на увазі, що я все ж добьюсь видання наших законів, — себ то того, що замаринував [Г.] Шиянів. В зв'язку з цим треба допиль-

увати матеріалів відповідних і з'ясувати результат тої праці, яку робив в цьому напрямку п. [В.] Соловій.

А Лівницькому я написав директивного листа в справі формування Д[ержавного] Ц[ентру] (од 21/VII) — треба з ним ознайомитись, а кожному відповідальному членові Уряду розпочати працю чинну в розвиток директив, висловлених в тому листі.

Я буду пильнувати за цим, — отож прошу це взяти на увагу, щоб таким чином часу не гаяти і не продовжувати дотеперішню тарновську традицію, а навпаки, що при зустрічі нашій кожен міг представити реальні наслідки своєї праці, а також і програм на майбутнє.

З пов[агою] Петлюра.

27/VII. 1923 рб.

Лист № 5

[18 листопада 1923 р.]

п. Міністру С. Сірополко

Проти користування полковником [О.] Даценком архівами, що перебувають під Вашим завідуванням, заперечень не маю, при умові, що автор інформуватиме Вас про ті документи, з яких він буде користати.

18/XI 1923 р.

Підпис

Петлюра

Лист № 6

[21 січня 1924 р., Будапешт]

В/шановний Степане Онісімовичу!

Вітаю Вас і Ніну Михайлівну з Новим Роком і бажаю всього найкращого. Трохи улаштувався в новому місті. Маю кімнату — чисту, скромну, з харчами в день 52,000 корон. Це тутешні ціни, кажуть, не дорого. Поки що устанавлюю зв'язок з ріжними центрами нашої еміграції і обдумую — план праці. Прийшлося по-дбати про одягу, бо я вирвався так, що показатись на люде не можна. Отже, як закінчу всі ці клопоти, тоді почну робити заходи про ріжні побачення тощо. Про — ширші завдання праці можу говорити після побачення з М. В., який приїде сюди, для розмов зо мною, в початку лютого або кінці січня. Це побачення дасть мені змогу з'ясувати матеріальні умовини мого перебування, а

тим самим створить і певні моральні умовини для праці. Маю надію, що зустріну з боку МВ розуміння справи, принаймні його листи до мене перейняті доброзичливістю і бажанням допомогти. Для мене має вже тепер велике значення (а для діла ще більше) постійний контакт з нашими людьми і своєчасне отримання різних інформацій про новини з обсягу вашого життя. Отож, Степане Онісімовичу, буду і Вам дуже вдячний за такі інформації. Перекажіть також про це і [О.] Даценкові, бо у нього часом трапляються цікаві новини. Зокрема я не читаю систематично галицьких газет (з часом це полагоджу); тим часом я чув, що деякі вилаяли за інтерв'ю. Коли «сочно» і Ви читали, — перекажіть мені, де саме. Я тоді випишу собі. В. К. [Прокопович] повернув на 2 тижні чи 3 до Варшави і Калішу, щоб полагодити там свої справи, потім поверне до мене. По дорозі заїде до [І.] Кабачкова і [О.] Лотоцького, щоб обговорити деякі справи, намічені мною і утворити громадський рух для Праці в порозумінню з тамошніми громадянами. — Добре б було, якби Вам пощастило переїхати до Варшави. Що з цього боку доброго обіцяв Вам Ледніцький? Як здоров'я Льоні [Сірополка]? Які успіхи Шури [Сірополка]? — для Стецька [Сірополка] Вашого певно буде цікавим, що наші марки продаються колекціями в склепах у Б[уда]пешті: тільки ціна не велика: 800 корон за колекцію, — з ласки та «мудрої» політики наших міністрів фінансів. — Від Олі [Петлюри] поки що мав один тільки лист: слава Богу, що здорова! Чи не збирається [М.] Юнаков до Праги? От добре б було! Може б там, в нових умовах, він написав би якусь військову книжку? Цікавить мене, чи зробив те вражіння, на яке ми сподівались, мій від'їзд? Чи може все їдно, як у воду упало або на собаці засохло? Якщо у Вас з цього приводу маються якісь цікаві інформації, — будь ласка поділіться її з мною. Поки що обмежусь оцім коротеньким листом, в якому, як бачите, засипав Вас запитаннями.

Іншим разом напишу більше: трохи оглянусь, орієнтуюсь — то й буде, про що писати.

Стискаю Вам руку і бажаю як Вам, так і Ніні Михайлівні всього найкращого.

О. Ряст.

21/І. 1924 рб.

P. S. Прошу переказати з моїм привітом п. Я. Токаржевському, що йому я напишу ширшого листа за пару днів, на протязі яких може отримаю більше інформацій, щоб поділитись ними.

Був в тутешніх православних церквах, болгарський та сербській; співають так, що вуха затуляю, особливо в болгарській. Якись дивні «напіви», — сумні, однаманітні, з завиваннями. У Вас куди краще! — Б[уда]пешт — краще і більше від Варшави: сили пам'ятників і хороших будинків. Тільки жидів багато, хоч ходять без пейсів і лапсердаків; культурніщі від польських; набережна Дунаю похожа на Невську в Петрограді, — а гори — точнісінько Київські, тільки вищі. В кав'ярнях, хоч і гарних, не дають попільничок: од де добре було б А. М. [Лівицькому]! Просто на підлогу можна попіль сипати!

Адреса: Budapest.

Margi – trakpart 52 – II. Exel. Ger. W. Sikevitsch. (а в середині «для професора»).

Лист № 7

[25 лютого 1924 р.]

Вельмишановний Степане Онісімовичу!

Я запізнився з відповіддю на Вашого листа, одержання якого оцім стверджую, так само як і № «Діла», які я Вам повертаю. Пишу Вам коротко і в справі конкретній. Може мені пощастить де що прислати для нашого «Д[ержавного] Ц[ентру]», після тих заходів, що я поробив. Вони кінчились тим часом частковим успіхом, а саме обіцянкою одноразової допомоги для активних співробітників уряду. Допомога — від українського патріота, який розуміє вагу існування Уряду. Коли його персонально-фінансові перспективи і заходи здійснення, він і на далі через мене буде допомагати. Тим часом, як я зазначив, можна сподіватись тільки на одноразову допомогу. Але я знаю, як грошовий розподіл звичайно відбувався, а тому буду робити трохи инакше. Отож для тих урядовців, що перебувають в Тарнові, гроші будуть переслані на Ваше імя з наказом виплатити певні суми і цілком конкретним особам. В зв'язку з цим прошу мені подати такі відомости: а) хто саме з урядовців, як вищих так і нижчих, перебуває тепер в Тарнові; б) розмір його місячної платні (по посаді); в) середній прожиточний мінімум — місячний; г) точну назву і адресу того банку, через який можна зробити наказ виплатити Вам суму. Треба мати на увазі, що цей перевод зроблено буде або з Берліна, або з Берна (Швейцарія). Аналогічний перевод зроблено буде і для тих урядовців, що живуть в Варшаві. — Прошу також оповіс-

тити мене, чи є хто з урядовців в Ченстохові? Здається там хтось щось «стерезе»! Включіть і його до цього реєстру, коли цей урядовець перебуває в спискові чинних співробітників. --- Все це прошу зберегти в секреті і не оповідати: «по секрету — всьому світу». * Оповідає мене також П. І. Ч[ижевський] що має «певну» надію на отримання італійських лір. Я йому пишу, щоб без мене не робив розподілу — так краще буде!

Сповістіть мене також, як вигідніше по місцевим умовам грошовий банківський перевод виплачувати, чи в польській валюті, чи в якійсь сталій? Мені звідси це невідомо, -- а тому глядіть -- не прогадайте!

Тим часом всього кращого. Мій сердечний привіт Ніні Михайлівні і Опаню.

З повагою.

25/ІІ. 1924 р.

~ *Передчасне оголошення може цілковито перекреслити всю справу — отож уважайте і не робіть цілі необережності!

Лист № 8

[9 червня 1924 р., Швейцарія]

Вельмишановний Степане Онісімовичу!

Я отримав листа Вашого — розпачливого — з приводу становища, в яке попали архівні матеріали і, признаюсь, трохи здивований цім. Яким чином можна було здавати на залізницю архівні матеріали, коли Ви ж не мали готівки для необхідних транспортних витрат? — Ваш розпачливий лист дійшов до мене тільки 7/ІІ. З цього приводу В. Прокопович негайно ж написав до П. Чижевського листа, де подаючи до відомого [йому] зміст В/листа, питав, чи він вислав Вам своєчасно потрібну суму на архівні потреби? Більше звідси я нічого не міг зробити і поки що не можу, щоб допомогти Вам в справах архівних. Подаю до Вашого відома, що, отримавши Вашого листа в перших числах травня ще в Будапешті, де Ви піднімали питання про асигновку для налагодження архівних справ, я через ВКПрокоповича висловив П. Чижевському побажання, щоб останній допоміг Вам. Під час перебування ВКПрокоповича в Відні, він мав розмову з П. Чижевським з цього приводу, на якій вирішено було певну суму з Тарнова ще переслати. Коли ж П. Чижевський цього не виконав, то я не знаю, чим і як пояснити його проволікання? -- По справу з архівами

докладно писатиме Вам В. Прокопович, тим більше, що біля неї стільки сталося гвалтовних розмов та пристрастей, що хай уже інформує Вас про ці політичні «еманації» та ламентации Ваш collega в справі заопікування архивними матеріалами. Здається, що п. [П.] Чижевський збирається за кілька днів їхати до Ліону на конгрес Товариств Прихильників Ліги Націй і тоді я персонально зможу переговорити з ним, бо він збирається одвідати мене в Швейцарії. Тоді я зможу в'яснити і ті фінансові можливості, на які Тарнов та Варшава можуть сподіватись від П. Чижевського (Де які дуже, правда, туманні натяки на ці можливості подає в останньому листі і сам П. Чижевський).

Я спинився поки що в Швейцарії, але ще не маю ні сталого мешкання, ні адреси. Отже поки що адресуйте листи по нижче поданій адресі*, звідки мені пересилають кореспонденцію по призначенню. — Маю вражіння, що на швейцарському ґрунті — принаймні в пресі — де що для нашої справи можна зробити, але для цього потрібно: а) розташуватись, б) мати «технічні руки» і в) сталий зв'язок з різними посередками нашої еміграції для отримання інформації з обсягу українського життя взагалі, а про становище на Україні — зокрема і особливо. Все це стоїть в плані мого перебування тут, але сьогодні я ще не можу сказати, що — ми з ВКПр[окоповичем] зуміємо зробити.

З тижні (з 15/V по 7/VI) я був одірваний і від Олі, і від усіх моїх кореспонденцій, через це й не знав, що діється на божому світі? Тепер відновляю зв'язки, але дуже турбуюсь тим, що не знаю, чи поїхала Оля з Лесею на дачу? Від неї я отримав тут листа, датованого ще 15—18 V.

Дуже дякую Вас і Ніну Михайлівну за добру пам'ять. Прошу передати їй мій щирий привіт. Що чути про Льоню та Шуню? Для Опаня може цікавим буде, що в Швейцарії, здається, половина людности всіляким спортом захоплюється, через це ніякі «заверальні» ідеї їй до голови не лізуть.

Вітаю Вас і бажаю всього кращого.

P.S. Що робе [О.] Даценко? Чи він друкує далі ті свої «Матеріали»?

9/VI. — 1924 р. Ваш П[етлюра]

*[С риска, але адреса відсутня, мабуть, через те, що не збереглася ця частина сторінки.]

Лист № 9

[19 червня 1924 р.]

Вельмишановний Степане Онісімовичу!

Ваш лист від 13/VI з додатками до нього розвіяв, хвали бо-гові, трохи справу з архівними комплікаціями які мене, кажучи щиро, здивували, бо я не міг собі уявити, яким чином можна було здавати матеріали на залізницю, не маючи грошей. Генерал [В.] Куц інакше про це, очевидно, думав. З сьогоднішнього листа О. Гн. Л. до ВК[Прокоповича] я бачу що й він трохи заспокоївся, хоч і уважає що, Львів — не є добре місце для матеріалів. З листа його виявляється, що інформації А. М. Лівницького, привезені ним з Праги торік, були не зовсім точні, хоч властиво, скільки я пригадую, вони — оці інформації і були покладені в основу рішення про місто для збереження архівів. В кожному разі я теж, як і Ви, задоволений, що частково ця справа ніби поладжена. Тепер перехожу до Вашого прохання прислати чергову квоту для перетранспортовки більших паків. Не знаю, чи я в стані буду тут бути корисним. Після першого Вашого листа, який викликав і у мене, і ВК[Прокоповича]., крім здивовання, й переполох за долю арх[івних] матеріалів, до [П.] Ч[ижевського] було послано відповідного листа, внаслідок якого й було переведено в Тарнов 300 фр[анків] шв[ейцарських], але старий ремствував і дуже опирався дальнім витратам на цю справу, бо його сіпають листами й з Варшави, й з Букаресту розначливими листами про допомогу. Отже поки що я нічого певного поки що не можу Вам сказати, бо не знаю, як слід стану готівки у [П.] Ч[ижевського], я припускаю, що цей стан не є найкращий. Буде, звичайно, вичисляти можливості, але Ви не покладайтесь виключно на це джерело і шукайте інших можливостей. Дуже мене дивує, що Ви нічого для цієї мети не вихлопотали у АМЛ[івницького], коли ліквідувалася «Alleya Roz». Я знаю, що вся ця справа з архівами коштує Вам багато і сил і неприємностей. Єдиною потіхою в Ваших гірких переживаннях, може бути те, що вони не на одного Вас випали, і що кожен з нас більше и менше цей хрест несе.

Була тут проїздом п. [Є.] Мішківська, який ми дали інструкції щодо її розмов перед Комісаріатом Ліги Націй в справах біженців. Наслідки її візиту до Женеви, як видно з її звідомлення, такі: а) Вона підготувала ґрунт для візиту члена Ц[ентрального] К[омітету] до згаданого комісаріату. ВКПр[окопович], як тільки спишеться з ЦК. — зараз же поїдемо до Женеви для вивчення

можливостей, що їх там можна використати. б) Пані [Є.] Мішківській обіцяли фінансову допомогу на видання українського органу — аполітичного, — який би присвячений був виключно інформаційно — емігрантським нашим справам. По нашій думці такий орган найкраще видавати або в Женеві, або в Парижі. Коли згадана обіцянка не є тільки слова, то ми матимемо свій спеціальний журнал. в) Справа з стипендіями для студентів у фран[цузьких] школах, піднята [Є.] Мішківською по нашим вказівкам, буде розглядатись Комісаріатом Ліги Націй через два місяці. У цій справі там вимагають спеціального меморандума з фактичним і цифровим матеріалом. г) Для полегшення справи з приміщенням наших дітей до франц[узських] шкіл [Є.] Мішківській дали рекомендації до представника Комісаріату в Парижі та до деяких місцевих філантропічних організацій. Зрештою порекомендували, щоб ті люде з наших бувших інтернованих, що переїхали оце до Франції, тримали себе «добре», бо инакше Франц[узський] Уряд припине дальший прийом.

Щодо життя на французьких заробітках наших вояків, то і з безпосередніх спостережень [Є.] Мішківської, з листів їх видно, що вони, після польських таборових злиднів, своєю долею задоволені. Вони пишуть: «своєю долею задоволені, фізично — крипшасмо, а морально — здоровішасмо. Тих настроїв, що були в таборі, серед нас немає». Національно тримаються добре, хоч адміністрація заводу ї тримається російських тенденцій. Де хто вже виписав собі жінок та дітей. Всі відкладають про чорний день і роблять заходи перебраться до Парижу, щоб мати змогу, після праці, слухати лекцій і взагалі вчитись. [Є.] Мішківська сподівається, що їй пощастить оці бажання в значній мірі здійснити, бо з діячами парижськими [нерозб.] сама вона вже говорила на цю тему і адміністрація їх обіцяла приймати наших людей. Це дало мені претекст написати Степанові [Скрипнику], Гайовому, щоб і вони пробували туди перебраться слідком за іншими, що там уже сяк так отаборюються. Може це і мене і Олю трохи розвантажить від тягару. — Дуже гарні відомости про участь нашої делегації в славянському з'їзді етнографів та географів подає мені [О.] Шульгин, підкреслюючи, що делегація наша, включаючи [Ф.] Швеця, виступила солідно. Читали доклади: [Д.] Антонович, [В.] Щербаківський, [Л.] Білецький, [В.] Сіцінський, [О. і Ф.] Колеси обидва, [С.] Рудницький, [І.] Раковський і [К.] Студинський.

З моїх планів поки що повідомлю про необхідність зробити ВК Прокоповича другим нашим делегатом (додаток до О. Шульгина) при Лізі Націй. О. Шульгин фактично не може тут нічого робити — зв'язаний своєю професурою. Через це ми не використовуємо можливостей і навіть не пробуємо цього робити. Отже треба «лежачу колоду» зрушити з місця.

Тим часом бажаю Вам і Ніні Михайлівні всього кращого.

З сердечним привітом П[етлюра]

19/VI. — 1924 р.

Лист № 10

[12 липня 1924 р.]

В/шановний Степане Онісімовичу,

Будь ласки передайте чи перешліть оцього коротенького листка Олі, бо вона не подала мені точної адреси на Милік.

На Вашого останнього листа одпишу наступнім разом.

Поки що важко працюю.

Привіт Ніні Михайлівні і дітям.

З повагою П[етлюра]

12/VII. 1924 р.

Лист № 11

[14 липня 1924 р.]

Вельмишановний Степане Онісімовичу!

Не встиг я своєчасно одповісти на Вашого листа в справі архівів. Та й тепер, одписуючи на нього, буду висловлювати лише приватно свої думки з приводу цієї «кляузної» історії. Ви маєте рацію, коли згадуєте ті джерела, звідки ця справа «гостроти» і розголосу набрала. Думаю, що як би А. М. Л[івицький] був трохи стислішим і більш виразним що до свого ампуа, то зумів би певно утримати «уаѕніе оѕвіе сопего» в його скаргах своєму тестю. Але, на мій погляд, не варт робити тих висновків з піднятого «шуму», який намічається Вами. І Ваш лист до [І.] Каб[абачкова], і лист ВКП[рокоповича] до Лотоцького вяснили пражанам ситуацію і я гадаю, що вони цім мусіли задовольнитись, тим більше, що у них ніякого конкретного плану свого в цій справі не вироблено. Пояснюючи О. Г. Л. справу, я прохав його між иншим подати

такій план, щоб наново переглянути справу, але він прислав листа ВКП[рокоповичу], в якому просить «поставити хреста» над його відношенням до неї, хоч він і залишається при своїй думці. Я розумію, звичайно, що вся ця історія повинна була коштувати Вам дуже багато, але це — неминуча річ в умовах сучасної розірваності людей і браку певного контакту між ними, на ґрунті спільної праці. Зазначені явища створюють цілий ряд неприємностей, чергову, з яких приподніс мені [Я.] Ток[аржевський]. З приватних листів, що отримус ВКП[рокопович] від [П.] Чижевського (Via Тарнов — [М.] Юнаков) та [М.] Ковальського (Via Варшава) — молодшого, — виходить, що я його «жену» від роботи. А вся суть полягає в тому, що я не згодився на дімісію [Р. Смаль-] Стоцького, на чому так настоював [Я.] Ток[аржевський], бо [Р. Смаль-] Стоцький, хоч і має може свої хиби, але у весь час працює і є в кожному разі серед дипломатів наших не останньою людиною. [Я.] Ток[аржевський] хоче з цього зробити ультиматум, — а я гадаю, що це власне в сьогоднішніх умовах нерозумна річ і зовсім не дипломатична, бо маючи персональні відносини [Я.] Ток[аржевського] до [О.] Шульгина і [К.] Мацієвича, певен, що слідком за [Р. Смаль-] Стоцьким він вимагатиме, при okazji, і місії згаданих людей, а потім і [М.] Василька, бо до всіх їх ставиться він або з резервою, або цілком негативно. На цей шлях я не можу ступити, бо уважаю це недоцільним. —

Бачив я тут П. І. Чиж[евського] і виніс дуже сумне враження, що до його «комбінацій»! Коротко кажучи він, на мій погляд, сам сидить в руках різних комісіонерів, як своїх ([М.] Кушнір), так і чужих. — До речі ото ж він їздив на конференцію в Ліон, разом з [К.] Лоським і, як тепер ясно з його листів, — промазали справу, щоб не сказати чогось гострішого. Взагалі Товар[иство] Укр[аїнських] Прих[ильників] Ліги Націй організоване «слабо»: коли воно й на далі буде таким, що краще не компрометуватись. Звичайно українська делегація «спізнилась», явилась без опрацьованих докладів, а тому власне й дурно тільки гроші витратила.

Наші б[увші] інтерновані, що опинились на роботах в Франції, з якими я вже установив контакт, починають виявляти певну ініціативу щодо організації. Я їм порадив разом з громадою в Парижі, на чоло якої обрано [М.] Капустянського, утворили свій Ц[ентральний] К[амітет] (на Францію), а при ньому Бюро праці. Взагалі ж в зв'язку з тим, що число наших емігрантів збільшується у Франції, виникає ряд проектів більш ширшого характеру, але за переведення їх можна взятись тоді, коли «стабілізується»

моє персональне становище. Воно заплутане, зв'язус матеріально мене, а з морального боку коштує багато сил. Дякуючи цьому серед справді гарної природи я майже не сполю, а це — Ви самі розумієте, «занятіє» не продуктивне. Сподіваюсь, що може незабаром М. В-[асиль]ко здихається своєї екземи, на яку хорує і яка є причиною того, що він сюди не приїздить, а я почуваю себе дуже зле, як давно зо мною не було. — Оці два місяці для мене — пропащі, та й для справи я не міг їх використати, хоч де які нагоди і можливості праці вияснились. Не маючи сталої адреси, я не виписував ще собі сюди ні українських газет ні польських, — через це не маю правдивого образу тих подій, які мають місце і «по тому» і «по цьому» боці кордону. — Ну, та може все це швидко мине.

Той німецький журнал, про який Ви згадували, я для Вас випишу, як тільки ВКП[рокопович] наважиться відшукати його адресу, — а це — Ви знаєте — при його вдачі не така легка річ.

Пересилаю при цьому листа для Олі.

Дуже радий, що разом з нею і Ніна Михайлівна, якій прошу передати мій привіт.

Чи приїхав уже Льоня? Як його справи?

Всього кращого. З повагою П[етлюра]

14/VII. 1924 р.

P.S. Будь ласка передайте листа цього Олі. Може оця хронікерська нотатка про плян організації Бібліограф[ічного] Інститута на «екстериторіальній» території буде для Вас цікава?

Лист № 12

[20 січня 1925 р., Париж]

Дорогий Степане Онісімовичу,

Щиро прошу вибачити мені, що я так довго не відгукувався і на Ваші два персонологічних листи до мене і в справі Вашого прохання про дімісію. Обставини мого персонологічного життя остільки були несприятливі, що я просто психологічно не міг реагувати на ті відносини, що загострились поміж Вами і А. Лівіцьким. Знаю я, звичайно, що це не може бути виправданням нам в справах офіційних, але коли б міг оповісти Вам (бо писати про це незручно) про причини моєї довгої мовчанки, то може б Ви і згоднілись з вироком. Винуватий, але заслуговую напевне вибачення! Треба сказати, що я перед новим роком — це як жив в Женеві, а потім

як переїхав до Парижу скоротив своє листування до мінімуму, а часто навіть Олі та Лесі затримував свої відповіді, що потім аж самому соромно ставало — тепер надолужую загублене і вирівнюю свої борги перед своїми кореспондентами. В першу чергу відповідаю Вам, прохаючи ще раз щиро вибачити моє запізнення в справі, що Вам персонілогічно завдало чимало неприсмностей, а на мою адресу викликані з Вашого боку справедливі нарікання.

Перечитавши наново всі матеріали, дотичні цієї справи, як ті, що Ви прислали, так і прислані А. Лівіцьким, я не можу не погодитись з тою постановкою її, яку Ви їй надаєте і визнаю, що як Ген[ерал] [М.] Юнаків, так і А. Лівіцький не додержали ні букви, ні духу тих формальних і законних підстав, на яких вони повинні стояти. Очевидна річ, що А. Лівіцький повинен був своєчасно непорозуміння полагодити і не давати ніколи поглиблюватись. Напевне він цього не зробив. Представляючи Ваше прохання на дімісію (мені) він не визнає можливості прийняти її; він не хоче позбавлятися Вашої співпраці — це раз, а с другого боку, уважає що перед розглядом даної справи вона повинна бути обговорена Р[адою] М[іністрів]. Здасться тут А. Л[івіцький] має рацію і я порушив би певний установлений порядок, коли б в той чи інший спосіб не досяг би опінії на дану справу всіх членів Р[ади] М[іністрів], — коли Ви будете настоювати на своїй дімісії, то мені нічого не залишається, як піти цим шляхом, що звичайно, вимагатиме певного часу (на листування) — так стоїть справа с боку формального.

По суті діла я гадаю, що в основі даного непорозуміння лежать не тільки формальні порушення [М.] Юнаковим закону, не тільки певні риси вдачі А. Л[івіцького] як адміністратора, але щось більше глибоке і зв'язане з загальним становищем, в якому перебуває Д[ержавний] Ц[ентр]. Внутрішня конфігурація його, без сумніву для мене отжила свій вік. Зокрема формальна процедура виконання певних функцій урядового характеру виявляє свою непристосованість до потреб життя. Через це вона в справах актуальної ваги, поскільки вони виникають в практиці, викликає непорозуміння, що своєю дорогою тягнуть різного рода ускладнення в галузі функціонального життя решток нашого урядового механізму. Доказувати наявність згаданих явищ — нема чого. Ви, як Д[ержавний] С[екретар] ліпше про це знаєте, а в своїх листах до А. М. [Лівіцького] наводите кучу ілюстрацій, що властиво характеризують оту непристосованість, що про неї я згадував вище.

Все це наводить мене на думку про потребу якось перебудувати конфронтацію Д[ержавного] Ц[ентру]. Зробити простішою процедуру взаємних відносин поміж різними чинниками того, що повинно залишатись при Д[ержавному] Ц[ентрі] і, таким чином, усунути різного рода причини для загострення відносин, що виникають. Я в цьому переконаний. З факта не еластичности тої сучасної форми, що в'яже справу — самому змістові і, що повинен стати вище над формою.

Може Ви, поміркувавши над цим добре, запроектуєте щось — більш відповідне для взаємовідносин різних чинників Д[ержавного] Ц[ентру] і більш життєве, ніж те що залишилось в спадщину і що вимагає перегляду і корективів, а може й цілковитого перероблення. Я був би Вам вдячний, коли б Ви висловили свої міркування з цього приводу.

Не можу не висловити в зв'язку з Вашими настоюваннями про дімісію таких моїх побоювань і міркувань: 1) Для мене ясно, що коли Вас не буде біля нашого архівного майна — то його розрадуть і воно прахом піде; 2) А. М. Лівіцький теж почне проситись на дімісію. 3) Ваш відход від участі в Д[ержавному] Ц[ентрі] може викликати небажані і шкідливі для інтересів справи розмови, плітки і версії, що на сьогодні уважав би річчю шкідливою. Взагалі ціла історія прибере зовсім інший вигляд і розголос, ніж вона є на самому ділі. Не кажу вже про дальші умови Вашого персонологічного життя, над якими я не можу не застановитись. — Звичайно, знаючи Вас за людину принципіальну, послідовну в переведенню та вірності цим принципам, припускаю, що висловлені вище гадки в очах Ваших не матимуть великої ваги і Ви перейдете над ними «до порядку дня». Але, на мій погляд, це було б недоцільним кроком, із інтересами державно-громадського характеру нев'язалося б. Потрібен як вихід із ситуації певний компроміс, певна середня лінія, яка б об'єднала, а не роз'єднала тих, що повинні біля праці зостатись і репрезентувати традиції нашої державности. Найбільш доцільним буде, коли ми внесемо певні зміни в формальні стосунки, певну простоту в процедуру урядових функцій, але за Вашою також участю як в перебудові Д[ержавного] Ц[ентру], так і в дальшій діяльності його.

Висловлюю оці мої думки не для того, щоб «залізати» конфлікт чи невдало залагодити його, а для того, щоб подати це щиро і на Вашу розвагу та покликати Вас в ім'я державних інтересів та співпраці над дальшим провадженням нашого спільного тяжкого обов'язку. Я знаю, що і Тарнівська атмосфера, і

Варшавська нервують, вибивають з рівноваги, багато коштують кожному, хто примушений нею дихати. Можливо, що я живучи в п'яти годинах їзди від океану і сотої долі не уявляю з того, як тяжко Вам приходитьсь побиватись в отій дірці, що Тарновом зветься. Але я на певній віддалі ясно відчуваю і розумію глибинні причини ріжного рода непорозумінь, що повстають в умовах відживаючих норм і підстав, як відчуваю конечну потребу змін їх на більш відповідні і життєздатні.

Очевидна річ, що утворити останні я зможу лише порозумівшись як з А. Л[івицьким] так і з Вами та іншими відповідальними діячами, в першу чергу з тими, що своєю діяльністю до Д[ержавного] Ц[ентру] увіходять. Перекоаний в необхідности таких змін й одночасно порушую про них справу і перед А. М. Л[івицьким], так само й перед многими нашими громадянами. А тим часом дуже прохав би Вас не настоювати на своєму прохані про дімісію.

Сподіваюсь, що знайду з Вашого боку повне розуміння тих мотивів, з яких я, в даному разі, вихожу. Це дало б мені більше моральних сил (вони мені дуже потрібні) для переведення в життя того, що я вважаю при сучасних умовах дуже потрібним.

Моє життя, коли цікавитись ним, мало цікаве. Сумую за Олею і Лесею. Хотів би скоріше перевести їх до себе, але ще ніяк не можу вяснити у А. Л[івицького] чи зможе він забезпечити мені той мінімум, який потрібно було б для життя. — Тим часом ні я, ні Ц[ентральний] К[омітет] чи В.К. [Прокопович] ніяк не може унормувати своїх потреб, бо навіть елементарних не задовльняємо. Жили ми в Женеві 3 місяці і не обідали ні разу. Їли макарони, що В[ячеслав] К[остянтиневич] варив. Вони мені так осточортіли, що навіть дивитися на них не можу. Переїхали до Парижу — але і тут нова халепа фінансова за нас смикати почала. Перша: старий [П.] Чижевський прислає «ядовиті» листи і прохає «допомогти», бо його становище справді катастрофічне, В[ячеслав] К[остянтиневич] вислав йому останні (його власні) 4 фунта стерлінгів, а оце на новий рік довелось йти вислати 370 франків бо голодав. Друга халепа. Це — спадщина по [О.] Шульгину. Лежать наші архіви десь на складі. Хозяїн учинив скандал. — бо довго не платили. Щоб уникнути процесу судового — довелось знайти грошей, заплатити 300 франків. Все це призвело до того, що ми перестали обідати і живемо кавою*. Отак, як бачите : УНР «своїми «хвостами» і тут нас не залишає. — Коли жили в Цюріху доводилось з Курбасом ділитись, хоч і самі не мали. — Оце

Вам, Степане Онісімовичу, «кусочок» нашого життя і маленьке пояснення, куди діваються ті окремі допомоги, що присилають мені А. Л[івицький] та [О.] Шульгин. На них можна було б дуже скромно прожити, але через непередбачені «хвости УНР» ми з В[‘ячеславом] К[остянтинівичем] не живемо, а животіємо. Звичайно деякий час можна терпіти, але шкода, що ці злидні тяжко відбиваються на більш важливих справах. Не дивно, що не маючи сталого бюджету я не можу виписати собі ні «Діла», ні інших газет, ні кажучи уже про те, щоб якусь цікаву книжку купити. Так само не можу витратити грошей на те, щоб з цікавими людьми побачитись чи побалакати, бо для цього треба їх прийняти, нагодувати, бо без цього на тутешньому ґрунті нічого не можна зробити, хоч би і хотів, хоч би і були перспективи праці.

[Я.] Токаржевський весь час не мав заробітку і тільки учора зробив лекцію — репетирує якогось дурня-учня за 250 франків на місяць 3 години денно. Це дуже мало! Його жінка в хутряному склепі служить і Богу дякує за це! Часом заходять вони до нас.

З новин (укр[аїнських]) тутешніх Ви певно вже (з газет) знаєте про еміграційний з'їзд. Його пробували було тутешні наймити большевицькі використати. (На чолі їх історик Ілько Борщак — сволоч і подлець!) А за спиною Гамп (пройдисвіт і христонпродавець), але нічого з того не вийшло. На голову Комітета обрано [М.] Шумицького, а секретарем — малого [М.] Ковальського. Комітет новий приступив до праці, але трудно буде йому, бо він без грошей нічого не зробиє. Вирішив перевести самооподаткування, щоб з нього Комітет утримувати, але Бог його знає, що з цього вийде. В кожному разі початок організації тут зроблено і це вже добре — організувалась Студентська громада, організовується філія Укр[аїнського] Т[овариств]ва прихильників Ліги Націй. Намічається ще дещо, хоч, правда, в одних і тих же людей, тільки в різних ролях. Дякуючи організації різних товариств українських ми хочемо імпонувати і виглядати для чужих очей «як люде». Це вже починає непокоїти тутешніх росіян, бо вони бачуть, що й периферія наша організовується і відрізняється від москалів: наші бувші таборяни не п'ють, а поводяться пристойно. Вони привчають і адміністрацію заводів, і адміністрацію урядову до того, що українці — це не «русские», що вони ліпше від росіян. Думаю тут ще над тим, щоб пона свого мати і парафію заснувати.

Не знаю чи пишуть Вам з Чехії про цікаві новини? Для Вас буде може найбільш цікавим, що в літі ц. р. [1925] там має відбутись науковий український (емігр[аційний]) з'їзд. Варто було б і Вам

подумати над тим, щоб якийсь доклад на нього по своєму фаху послати. Бувши с[оціалісти]-ф[едералісти], а тепер перехрещені в р[еспубліканських] д[емократів] свій клуб там засновують, щоб на ширшу воду впливати та конкуренцію [нерозб.] робити. Очевидна річ, що останні обвинувачують р. д. в «контрреволюції», яка виявилась між іншим і на святі річниці «Зімового Походу», бо привітання Г-о публіка зустріла оплесками, хіба ж не «контрреволюція»?

А проте, певно, Льоня Вас інформує, що на тамошньому ґрунті діється? Писала мені Леся, що Шуня в Тарнові. Чи правда? Не уявляю собі її: панночкою великою стала. Це доказ, що ми з Вами старіємось!

Дуже радий буду отримати од Вас щось добре, нове. Живеш тут, далеко від усього і відчуваєш пекучу потребу бути в курсі всіх новин нашого життя. Обіцяю бути акуратним кореспондентом.

Мій сердешний привіт Нині Олександрівні [Михайлівні] і дітям. Цікаво, що деякі мої кореспонденти, і то поважні люде, чекають великих подій в 1925 році.

---

* Пишу це довірочно і прошу Олі про це не говорити і не писати, бо буде хвилюватись.

Дай Бог, щоб сподівання, хоч би і не всі, справдились.

Всього кращого.

З привітом П[етлюра]

20Л. 1925.

Адреса:

V. Prokopovitch 192 Av. Daumesnil

Ideal Hotel. Paris / XII

Лист № 13

[21 січня 1925 р., Тарнув]

Високоповажний Симоне Васильовичу!

Мене надзвичайно дивує Ваше відношення до мого листування з Вами: на свій лист від 8/VIII і 11/ XII 24 р. я до цього часу не одержав відповіді, хоча ці листи (рекоменд.) не повернулися до мене, — значить, дійшли до Ваших рук. У всій неприємній для мене історії з ріжними конфліктами найбільше відчуваю Ваше пасивне відношення до цієї історії, тим більше, що добре знаю,

як Ви ставитесь до А. М. [Лівицького] і ген[ера]ла, бо не один раз ділилися зі мною своєю негативною оцінкою цих двох осіб.

Дозвольте бути мені щирим — не в силу якихось родинних зв'язків (вони тільки завше шкодили в життю мені й моїй родині, — таке вже наше громадянство), — а в силу давнього нашого знайомства і сказати Вам, що ці конфлікти не набрали б такої гостроти, коли б Ви в свій час показали А. М. [Лівицькому], щоб і сам додержувався закону та й вимагав того ж від інших членів уряду.

Тепер же сталося так, що А. М. [Лівицький] зовсім перестав рахуватися зі мною, як з членом Уряду, порушуючи на кожному кроці закон, про що можете дізнатись з копії мого протесту на імя А. М. [Лівицького], (копію долучаю до цього).

При тій ситуації, що утворилася тепер, не може бути мови про співпрацю мою з А. М. [Лівицьким], тому рішуче наполягаю на димісії.

Відходячи від Уряду, я не відходжу від концепції У.Н.Р, яка репрезентується у Вашій особі, але не можу залишатись лояльним до Уряду, в якому знаходяться особи, що керуються в своїй діяльності лише сваволею та особистими прихилами. Не знаю, чи «удостоюсь» відповіддю від Вас хоча би на цей раз, але знаю, що виконую свій обов'язок до кінця, ставлячи Вас в курс справи, яка, на мій погляд, має не особисте, а принципове значіння.

Бажаю Вам всього доброго.

З глибоко та правдивою пошаною до Вас

Ст: Сірополко.

21/І 25 р.

м. Тарнів.

Лист № 14

[2 березня 1925 р., Париж]

Вельмишановний Степане Онісімовичу!

Ваше повідомлення про обрання Вас лектором на катедру поза-шкільної освіти в Російському Педагогічному Інституті в Празі звичайно, не могло не вразити ні мене, ні мого компаньйона. Само собою зрозуміло, що для мене не потрібні Ваші запевняння що до ідейної відданості Вашої української державності, бо в цьому переконаний. Так само добре я знаю й ті перешкоди, які зустрічали Ви в справі осягнення можливостей працювати на ґрунті, добре Вам відомому, де Ви і авторитет здавна мали і могли б чимало ко-

ристи принести для нашої молоді і взагалі для культурно-освітньої справи. Мене завжди глибоко обурювала українська некультурність з її гуртківством, тупістю, обмеженістю і партійністю, що все разом утворює часом атмосферу звичайного свинства, в якому гинуть добрі можливості а буйним цвітом ростуть примітивізм і хуторянство. І все ж звістка про Вашу активну працю в Російській Інституції для мене була, не тільки несподівана, а скажу одверто – болючою. Очевидна річ, що ті висновки з цього факта, які Ви самі вже передбачаєте, матимуть місце: і певні обвинувачення та запідозрення серед еміграції на Вашу адресу посиляться, і брудом Вас обливатимуть і російським культуртрегером називатимуть. Але мене це менше цікавить більше значіння я надаю тому фактові, що Ваше нове амплуа одбиратиме у Вас багато часу і не дасть Вам змоги, хоч би й хотіли Ви, на працю — для укр[аїнської] культурно-освітньої справи. Виходячи з цих міркувань, я вважаю Вас загубленою силою, принаймні на довший час, для нашої справи. Даром грошей ніхто не дає, а коли Ви взялись за нове амплуа, то од Вас вимагатимуть і праці великої. Отже ледве чи зможете Ви, поза цією працею, щось віддавати і для укр[аїнської] к[ультурно]-осв[ітньої] справи.

Гадаючи так, я, на великий жаль, не можу Вас відраджувати від прийняття посади в російській інституції, бо ті умови, в яких Ви живете і на поліпшення яких не має надій, відіграють рішаче значіння в полагожденню цієї справи.

Я дозволив би подати Вам одну пораду. З огляду на те, що психологічно російські моменти усією нашою свідомою еміграцією переживаються занадто гостро, Вам треба наперед рахуватись з різними допідкливими формами реагування з її боку на Ваше співробітництво в Російській інституції, яка до того ж, функціонує в одному з тих еміграційних центрів, де взагалі російсько-українські відносини — гострі. Щоб до певної міри нейтралізувати оцю діткливність, Вам треба, оскільки то можливо, увійти в життя української громади в Празі. Найбільш бажаним і для Вас, і для справи було б, як би Ви паралельно з викладами в Російському Педагогічному Інституті, могли викладати і в Українському. До речі: тепер цей інститут не залежить від «Громкома» і користується, як мені писали, такими ж автономними правами, як і Академія. Ця комбінація заткнула б рота тим, хто захотів би (а таких знайдеться не мало) використовувати Ваше «сменовеховство». Я думаю, що при певних заходах згадана комбінація цілком можлива. В кожному разі спробувати реалізувати

її — не пошкодить. Так само я радив би не залишати співробітництва в українських виданнях, а керівникам «Просвіти» у Львові пояснити, через що саме Ви примушені були піти на лекторство в Російському інституті. Завдяки цим заходам з Вашого боку, Ви в стані будете дати об'єктивні докази безпідставності та злої волі в тих закидах, що на Вашу адресу будуть сипатись з боку і «приятелів» і ворогів. Це — все, що я міг би Вам порадити в зв'язку з тою атмосферою, яка безумовно утвориться біля вашого переходу з української відповідальної праці на російську.

Я забув подякувати Вам за прислану мені книжку про бібліотекознавство. А перечитав я з приємністю і дуже жалкую, що не маю змоги слідувати Вашим порадам в улаштуванні власної бібліотеки. А взагалі уважаю вашу брошуру цінною і потрібною для українського культурного будівництва. Бажаю цій книжці найбільшого поширення.

Ми на парижському ґрунті ніби зрушили з мертвої точки. Закладаємо українську секцію при французькому т[оваристві] ві «France — orient» — це дасть нам можливість організованої пропаганди серед француз[ьких] політиків. Так само увійшли ми в контракт з історичними тут кавказькими делегаціями і пробуємо утворити спільні політичні виступи тощо. Але тільки те, що наші люде не можуть цій праці присвячувати стільки часу, скільки треба, бо всі заробляють собі на життя тяжкою фізичною роботою. От ВК [Прокопович] примушений був піти на заробітки: став упаковщиком в одному виробництві і отримує 2 фр. 25 сантімів на годину. Це дає на місяць більше 400 франків. Звичайно працює цілий день і втомлюється. Але нічого не поробиш: іншої ради немає. Все ж ВК [Прокопович] читає часом лекції в тутешній «громаді», на провінції, де існують наші «громади» з бувших таборян.

Готуємось тут ми до Свята Шевченківського. Одним словом «крутимось» по трохи.

Тим часом бажаю Вам і Ніні Олександрівні [ймовірно Михайлівні] всього найкращого. Може з переїздом до Праги, вона хоч трохи відпочине і фізично, і морально, — бо ж і діти тоді з Вами будуть. Дайте знати, коли переїждите до Праги?

З повагою П[етлюра]

2.III. 1925 р.

ВК. [Прокопович] Вас вітає.

P. S. Я чекаю листа ціми днями від А.Л[івицького] і тоді напишу йому про справу безтермінового відпуску для Вас.

Лист № 15

[26 квітня 1925 р., Париж]

Вельмишановний Степане Онісімовичу!

Справа передачі в тимчасове користування Педагогічного Інституту бібліотеки Кам'янецького Університету може бути розв'язана в бажаному для Інститута напрямі при додержанню таких умовин.

1) Директор Інституту повинен звернутись до А. Лівницького, як Голови Уряду, з проханням в цій справі, зазначивши, що бібліотеку бажано мати для тимчасового користування.

2) Коли ця бібліотека не потрібна для тамошньої (Варшавської) громади, то тоді, звичайно, не було б, на мою думку, перешкод для перевозки її в Прагу, під охорону і відповідальність Дирекції Інституту.

В цьому сенсі я їй повідомляю А. Левницького на той випадок, коли до нього звернеться проф. [Л.] Білецький.

Думаю, що цей шлях – найбільш відповідний для полагодження справи.

Сподіваюсь в кінці липня перевезти до себе Олю й Лесю. Французьку візу вже вислав для них. Трудно з помешканням, але якоесь може й цю канітель налагоджу. Хотілося б скоріше перетягти Олю й Лесю сюди, щоб дати змогу Лесі вчитись.

Привітайте дітей з успіхом. Але: що ж Льоня думає далі робити?

Всього кращого. Докладніше напишу потім.

П[етлюра]

26.VI. 1925 р.

N. Kovalski.

7 Rue Thenard.

Paris (V).

Лист № 16

[17 жовтня 1925 р., Париж]

Вельмишановний Степане Онісімовичу!

Заходились ми в Парижу видавати тижневик «Тризуб». З першого числа докладно ознайомитесь з програмою журналу, він стоятиме на позиціях укр[аїнської] державності та розвиватиме ідею. І втілюватиме її.

Приглашаємо також і Вас до гурту співробітників. Я персонально маю надію, що Ви знайдете і час і охоту виступати на сторінках видання нашого. Зокрема хотілось мати нариси про становище народної освіти на Україні. Припускаю, що у Празі Ви отримали змогу читати большевицькі видання з цього обсягу. Отже дуже добре, було, колиб Ви на підставі цих матеріалів «розчистили» «реформу», переведену большевиками в справі народної освіти. Однаково для журналу цікаво мати і статі про шкільну освіту, позашкільну і дошкільну. Краще буде, коли принаймні окремі монографічні — статті суцільно-закінченого характеру. Рецензії, хронікерський матеріал і коротенькі замітки — теж бажані. Не зайвим буде і коли науково-академічний тон викладу буде урізноманітнений певною базою публіцистики — для «вясчого вразумення» і оживлення.

Статті — з огляду на розмір журналу — не більше 3–4 сторінок. ВК Пр[окопович] Вам про співробітництво окремо напише, але він так обтяжений працею біля перших чисел «Тризуба», що йому бідоласі буде і в гору ніколи глянути!

За кожен рядок ми будемо платити, сподіваюсь, що тільки таким чином зможемо і співробітників притягти і почувати себе незалежними від ласки «на дурничку», — а Ви добре знаєте, що дарованому коню в зуби не дивляться!

Отож чекаємо на Ваші статті і допомогу.

Леся вже ходє до Ліцею, на перших порах їй бідній тяжко приходитьсь, але я надіюсь, що за пару місяців вона труднощі мови і французької системи навчання переборє.

Оля Вас і Ніну Михайлівну з дітьми вітає; прошу передати їм і від мене найкращі побажання.

Як там ваша доцентура чи професура? Чи задоволені? Що взагалі уявляє собою Укр[аїнський] Пед[агогічний] Інститут? Чи щось варте доброго слова чи може «ні туди Микита — ні сюди Микита»?

Стискаю руку. П[етлюра]

17/X. 1925 р.

*Так що цього листа Ви уважайте за офіційне прохання до Вас від редакції.

Примітки

Антонович Д. — Дмитро Антонович [02(14)11.1877, Київ – 12.10.1945, Прага], історик української культури, мистецтва й театру, архівознавець, музеєзнавець, дипломат, громадсько-політичний діяч. Навчався в Університеті св. Володимира (1895) та Харківському університеті (1897). Керував театральними трупамі в Каневі, Чернігові, Харкові. Один із засновників Революційної української партії (РУП) (1906). Вивчав західноєвропейське мистецтво за кордоном. Від 1912 викладав у Драматичній школі М. Лисенка в Києві. У роки Першої світової війни створив із членів РУП групу на платформі СВУ. Член бюро ЦК УСДРП (від 1917), діяч УЦР (1917–18 — товариш голови УЦР). В період Гетьманату очолював Міністерство морських справ, брав участь в організації УАН та Академії мистецтв. За часів Директорії УНР — міністр мистецтва. 1919–20 — керівник української дипломатичної місії в Італії. Від 1921 — на еміграції. Був одним із фундаторів Українського вільного університету (УВУ) (Відень – Прага), його ректором (1928–30, 1937–38) та викладачем. Очолював Українське історико-філологічне товариство в Празі (1923), ініціатор створення та директор (від 1925) Музею визвольної боротьби України у Празі. Автор численних наукових праць з історії церковного будівництва, життєписів діячів історії України, творів про українську культуру.

Білецький Л. — Леонід Білецький (05.05.1882, с. Литвинівка, Київська губ., нині Уманський р-н, Черкаська обл. – 05.02.1955, Вінніпег, Канада), літературознавець. Д-р філології (1936), президент УВАН (1948–52), дійсний член НТШ. Закінчив Університет св. Володимира в Києві (1913). 1918 — приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету. 1923–25 — ректор УВУ у Празі, від 1925 — приват-доцент кафедри української літератури, 1932–45 — професор кафедри українського права в галузі дослідження старовини. Від 1938 — також д-р філософії Карлового університету в Празі. Від 1949 — у Канаді. Голова культурно-освітньої ради Комітету українців Канади, професор колегії св. Андрія. Серед зацікавлень Л. Білецького як історика літератури — творчість Т. Шевченка, І. Франка, М. Коцюбинського, В. Самійленка, М. Вороного, П. Тичини.

Борщак І. — Ілько Борщак (справж. Баршак Ілля Львович; 19.07.1892, євр. колонія Нагартав, Херсонська губ., нині в межах смт Березнегувате, Миколаївська обл. – 11.10.1959, Париж), історик, літературознавець, громадський діяч. Дійсний член НТШ. Навчався в університетах С.-Петербурга, Києва, закінчив Новоросійський університет в Одесі. 1917 обраний членом Української ради військ Румунського фронту. 1918–19 — старшина армії УНР. Від січня 1919 у складі місії УНР перебував у США. 1919–20 — секретар делегації УНР на Паризькій мирній конференції. Співзасновник і член радянофільського Союзу українських громадян у

Франції, видавець і редактор його тижневика «Українські вісті» (1926–29). 1940–43 був ув'язнений під час німецької окупації Франції. Ініціатор викладання української мови і літератури та запровадження курсу українознавства в Національній школі східних мов у Парижі (1938–57), засновник кафедри українознавства. Від 1949 — директор Архіву української еміграції у Франції, редактор журналу «Україна». Автор низки праць з історії України, її історичних та літературних зв'язків із зарубіжними країнами. Автор підручника з української мови для французів (1946).

Василько — ймовірно, Микола Василько (25.03.1868, Свободзія-Комарівці, Вижницький пов., Буковина, Австро-Угорщина, нині с. Лукавці, Вижницький р-н, Чернівецька обл. — 02.08.1924, Бад-Райхенгаль, Німеччина), професійний дипломат, український громадський і політичний діяч, посол до буковинського сейму й віденського парламенту (1898–1918). Барон. У роки Першої світової війни був співзасновником і членом Головної Української Ради у Відні (1915), Загальної Української Національної Ради у Львові (1918). Був одним з організаторів Гуцульсько-буковинського легіону, що у 1915–16 брав участь у бойових діях у складі австро-угорських військ. Він сприяв виробленню вигідних для України умов Берестейського миру, а також укладанню таємного договору про виділення Східної Галичини в окремий коронний край. Від жовтня 1918 входив до Української Національної ради. Після проголошення ЗУНР був її першим дипломатичним представником в Австрії (1918–20). Наприкінці 1919 в добу Директорії УНР його було призначено послом УНР у Швейцарії в ранзі міністра. Перебував на посаді голови української дипломатичної місії до серпня 1923, після чого його було переведено послом до Німеччини.

Гамп — постать не встановлено.

Гайовий Степан — ад'ютант С. Петлюри.

Г-о — постать не встановлено.

Даценко — ймовірно, йдеться про Олександра Доценка (1897, Полтавщина — 1941, м. Краків, Польща), військового діяча, історика, підполковника Армії УНР. 1919–20 — ад'ютант Головного Отамана військ УНР С. Петлюри. 1923–24 видав у двох томах збірник документів «Літопис української революції», а 1932 — «Зимовий похід». Збірник документів викликав жваву реакцію в середовищі української еміграції. Деякі історики вважали, що справжнім автором «Літопису української революції» був С. Петлюра, а редактором — О. Саліковський. Сам С. Петлюра з приводу таких заяв у листі від 01.04.1925 до В. Садовського писав: «...Коли б вже й мав якийсь дотик до писання Доценка, то може б трохи розумніше щось написав...»

Кабачков — Іван Кабачків (1874 — ?), економіст і правник. 1919–20 — державний контролер УНР. Від 1920 — на еміграції. 1925–34 — доцент УВПІ ім. М. П. Драгоманова в Празі, від 1944 — доцент, згодом професор УВУ. Від 1945 — у США. Автор підручника з політичної економії.

Капустянський — ймовірно, Микола Капустянський (30.03.1881, за ін. даними, 01.02.1879, с. Чумаки, Катеринославська губ., нині Томаківський р-н, Дніпропетровська обл. – 19.01.1969, м. Мюнхен, нині Німеччина), український військовий і політичний діяч, генерал-хорунжий Армії УНР, один з керівників Організації українських націоналістів. Закінчив Катеринославську духовну семінарію (1899), Одеське піхотне юнкерське училище (1904), Імператорську Миколаївську військову академію в С.-Петербурзі (1912). Учасник російсько-японської війни 1904–05 і Першої світової війни. Від 1915 — підполковник, від 1917 — полковник. Нагороджений Георгіївською зброєю. У 1917 один з ініціаторів формування українських військових частин. Із серпня – начальник штабу 1-ї Української піхотної дивізії. Від березня 1918 служив у Генеральному штабі української армії, був членом Військово-ученого комітету при Генштабі. 1919 начальник оперативного відділу і заступник першого генерал-квартирмейстера штабу Діючої армії УНР, генерал-хорунжий. Від 1921 — на еміграції у Польщі. Був інтернований у польському таборі Ланьцуті. 1923 переїхав до Парижа, де був одним із засновників Українського військово-історичного товариства. 1924 — керівник організації «Українська громада» у Франції. 1929 на Першому конгресі українських націоналістів у Відні його було обрано заступником глави президії конгресу. Увійшов до складу Проводу українських націоналістів, призначений його референтом з військових питань. 1932–38 — голова Українського народного (пізніше — національного) союзу. Видавав у Франції журнал «Військові знання». 1935–36 перебував у США і Канаді в організаційній місії ОУН. Від 1940 — один з лідерів ОУН(м). Учасник і військовий керівник Похідних Груп 1941–43. У 1941 — заступник голови Української національної ради в Києві. Заснував Українське військово-суспільство імені П. Полуботка, очолив Інститут вивчення української визвольної боротьби. Жив у Львові, від 1945 — у Мюнхені. Від 1948 — військовий міністр уряду УНР у вигнанні, член Вищої військової ради. Йому було присуджено військово звання «генерал-поручик», потім «генерал-полковник». 1951 заснував Військово-наукове товариство. Від 1964 – голова сенату Українського націоналістичного руху.

Коваль В. — ймовірно, Володимир Коваль (1885, Волинь – 1927, Чехо-Словаччина), кооператор і інженер-агроном, фахівець із сільсько-господарської механіки. 1918–20 — голова Центрального українського сільськогосподарського кооперативного союзу, професор Київського політехнічного інституту. Від 1921 — на еміграції в Німеччині та Франції, від 1924 — в Чехо-Словаччині. Автор праць з проблем механізації сільськогосподарства.

Микола Ковальський (1899–1976, Курбоні, Франція) — український поет, публіцист і громадсько-політичний діяч на еміграції у Франції, співробітник «ЛНВ» та «Тризуба».

Ковальський М. М. — Микола Ковальський [22.04(04.05).1885, с. Баїв, Луцький пов., Волинська губ., нині Луцький р-н, Волинська

обл. – 28.12.1944, закатовано в концтаборі Дахау, Німеччина], український публіцист, громадський і політичний діяч. Закінчив правничий факультет Університету св. Володимира в Києві. Член РУП та ТУП, пізніше УСДРП. У 1917 — член УЦР, 1918–20 очолював Департамент Державного контролю УНР. Від 1920 — на еміграції, один із засновників і голова (1923–40) УЦК у Варшаві. Від 1934 був також керівником правничої секції та бюро праці УЦК. Редагував часописи УЦК «Вісті Українського Центрального Комітету в Польщі» (Варшава, 1923–28), «Шляхом незалежності» (Варшава, 1929–31). Після окупації фашистами Варшави працював контролером в польському кооперативі «SPOLEM». У листопаді 1944 був засланий нацистами до концентраційного табору Дахау, де і загинув у грудні того ж року.

«Колесси обидва» — ймовірно, йдеться про О. Колессу та Ф. Колессу.

Олександр Колесса (12.04.1867, с. Ходовичі, Стрийський пов., Станіславське воєводство, Австро-Угорщина, нині Стрийський р-н, Львівська обл. – 23.05.1945, Прага), брат Філарета, мовознавець і історик літератури, дипломат, громадський і політичний діяч. Дійсний член НТШ (1899). Закінчив Львівський університет. Згодом — доцент (від 1895), професор (1898–1918) цього закладу. Один із засновників УВУ, його професор, кількарічний ректор (1921–22, 1925–28, 1935–37, 1943–44). Професор Карлового університету в Празі (1923–39). 1907–18 — посол до австрійського парламенту. Один із засновників і заступник голови Загальної української ради у Відні та фактичний керівник Української культурної ради. 1921 — голова дипломатичної місії ЗУНР у Римі. Від 1921 — у Празі. Досліджував пам'ятки давньоукраїнської писемності, фольклор, проблеми українського літературознавства, нову українську літературу (творчість Т. Шевченка, М. Шашкевича, Ю. Федьковича), розробив загальну концепцію історії української мови. Як історик літератури досліджував українсько-польські літературні відносини, був дійсним членом Слов'янського інституту в Празі, заступником голови чесько-українського комітету.

Філарет Колесса (17.07.1871, с. Татарське, Стрийський пов., Станіславське воєводство, Австро-Угорщина, нині с. Песчани, Стрийський р-н, Львівська обл. – 03.03.1947, Львів), брат Олександра, музикознавець-фольклорист, літературознавець, філолог, етнограф і композитор. Дійсний член НТШ (1909) і ВУАН (1929). Основоположник українського етнографічного музикознавства. Навчався у Віденському університеті (1891–92), закінчив Львівський університет (1896). Викладав у гімназіях Галичини (1898–1929). Від 1939 — професор, керівник кафедри українського фольклору та етнографії Львівського державного університету ім. І. Франка, одночасно від 1940 — керівник Львівського відділу Інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії АН УРСР і директор Львівського державного етнографічного музею. Досліджував ритміку українських народних пісень регіонів Галичини, Волині, Лемківщини. Автор наукових праць з українського та слов'янського фольклору, збірників обробок українських народних пісень і власних хорових творів. Численні праці вченого становлять суттєвий внесок в українську фольклористику.

Курбас — постать не встановлено.

Кушнір — Макар Кушнір (10.08.1890, Черкаси – 02, за ін. даними, 16.08.1951, Бельгія, поховано у містечку Помероль, Франція), журналіст і політичний діяч. Закінчив історико-філологічний факультет С.-Петербурзького університету. Співпрацював із товариством «Джерело», був членом петроградської організації Української соціал-демократичної робітничої партії. 1917–18 — член УЦР і Малої Ради. У добу Гетьманату член Українського національного союзу. В часи Директорії УНР був радником з політичних питань делегації УНР на Паризькій мирній конференції (1919–20). 1917–19 — співробітник «Нової Ради» і «Трибуни» в Києві. Від 1919 — на еміграції у Відні, де працював в українському тижневику «Воля» і чужомовній пресі. Співзасновник ОУН, учасник I Конгресу ОУН у Відні (28 січня – 3 лютого 1929), де його було обрано Головним суддею організаційного суду ОУН і членом Проводу українських націоналістів (ПУН) (1929–38). Очолив Українське пресове бюро, яке було створено в Женеві для організації ОУНівських видань іноземними мовами, а також сприяв поширенню цих видань у різних державах Європи. Після автомобільної катастрофи у Лондоні у квітні 1934 втратив зір. Від того часу й до смерті безвиїзно жив у Бельгії.

Куш В. — Віктор Куш (10.11.1877, Сімферополь – 21.11.1942, Польща), український військовик, начальник оперативного відділу штабу Дієвої армії УНР, генерал-хорунжий. Військову освіту здобув в Одеському піхотному училищі (1904). Брав участь у Російсько-японській війні 1904–05. Закінчив Імператорську Миколаївську академію Генерального штабу в С.-Петербурзі (1912). Від серпня 1918 — в українській армії. В добу Гетьманату — начальник відділу I-го квартирмейстерства Генерального штабу, начальник штабу 13-ї пішої дивізії. У січні 1919 — начальник організаційного відділу Генерального штабу, пізніше — начальник розвідувального відділу Дієвої армії, штабів Запорізького корпусу, Запорізької групи та генерал-квартирмейстерства Головного управління Генерального штабу. 1920 став генерал-хорунжим. На еміграції в Польщі був редактором військово-наукового журналу «Табір» (1923–39). Співорганізатор Українського військово-історичного товариства у Польщі. Автор статей на військові теми.

Ледницький — постать не встановлено.

Лівицький А. — Андрій Лівицький [28.03(09.04).1879, с. Ліпляве, Золотоніський пов., Полтавська губ., нині Канівський р-н, Черкаська обл. – 17.01.1954, м. Карлсруе, похований у Мюнхені, Німеччина, перепохований в м. Бавдн-Брук, шт. Нью-Джерсі, США], український правник, громадсько-політичний і державний діяч. Закінчив колегію ім. Павла Галагана в Києві. Навчався в Університеті св. Володимира в Києві. Практикував як адвокат і мировий суддя в Лубнах, Каневі й Золотоноші, брав активну участь в українському громадському житті. 1905–20 — член УСДРП. Від 1917 — член ЦК Селянської Спілки та УЦР, губернський

комісар Полтавщини, згодом — член Українського Національного Союзу (1918). За часів Директорії УНР — один з організаторів і член Трудового Конгресу, міністр юстиції і заступник голови уряду (1919), а від серпня — керівник Міністерства закордонних справ. Від жовтня 1919 — голова Дипломатичної місії в Польщі, де 22 квітня 1920 підписав військово-політичний договір України з Польщею (Варшавський договір). У кінці 1921, після трагічного закінчення Другого Зимового походу, відстояв продовження діяльності Уряду УНР в екзилі. 1920–21 виконував обов'язки голови Уряду, 1922–26 — голова Уряду УНР в екзилі. Разом із С. Петлюрою керував дипломатичною діяльністю УНР. Після вбивства С. Петлюри від травня 1926 став його наступником — Головою Директорії, Головним Отаманом військ УНР, головою Державного центру УНР. На початку Другої світової війни був конфінований німцями і жив у Варшаві. Від 1945 поновив та активізував діяльність Уряду УНР в екзилі, запросивши до нього представників нової еміграції з СРСР, залучив до співпраці в Державному центрі всі політичні організації, що завершилося створенням Української Національної Ради (1948).

Леся — Лариса Петлюра [12(25).10.1911, Москва – 06.11.1941, Камбо, перепоховано в Парижі], поетеса і публіцист, донька С. Петлюри. Від 1920 — на еміграції у Польщі, Чехо-Словаччині, Франції. У Парижі навчалася у ліцеї Фенельон, на літературному факультеті університету м. Бордо. Друкувала статті та вірші на сторінках журналу українського пласту «Молоде життя» (Львів), а також журналу «Світ молоді» (Львів).

Лоський — ймовірно, Костянтин Лоський (20.01.1874, С.-Петербург – 14.10.1933, Прага), правник, дипломат, письменник і публіцист, український громадський і політичний діяч. Освіту здобув у Варшавському та Карловому в Празі університетах. Від 1896 – у редакції журналу «Історичний вісник». Пізніше переїхав на Холмщину, працював у губернських установах. 1906–07 — співвидавець газети «Буг». Від 1917 брав участь в організації та роботі УЦР. Комісар Тимчасового уряду в Бучацькому пов., товариш губернського комісара Тернопільської губ., згодом виконував обов'язки губернського комісара цієї губернії. Очолював департамент у Генеральному секретарстві внутрішніх справ Генерального секретаріату УЦР, працював у Міністерстві зовнішніх справ УНР. Навесні 1918 призначений послом УНР у Фінляндії, Швеції та Норвегії і залишався на цій посаді в період Гетьманату та Директорії УНР, проживаючи у Стокгольмі. Наприкінці 1920 переїхав до Праги. Від 1921 працював в УВУ професором римського права, деканом правничого факультету (1927–28), проректором (1929–30). Дійсний член НТШ (1928).

Лотоцький — ймовірно, Олександр Лотоцький [10(22).03.1870, с. Брониця, Могилівський пов., Подільська губ., нині Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл. – 22.10.1939, Варшава, перепохований 1971 у м. Бавнд-Брук, шт. Нью-Джерсі, США], український письменник, публіцист і науковець, історик церкви, державний, політичний і громадський діяч,

дійсний член НТШ (1900) і Українського Наукового Товариства у Києві. Закінчив Київську духовну академію (1896). Співзасновник видавництва «Вік», ініціатор повного видання «Кобзаря» Т. Шевченка (1907) та рішення Російської Академії наук «Об отмене стеснения малорусского печатного слова» (1910), член Перекладацької комісії Святого Письма українською мовою (1905–12). 1917 — голова Української Національної Ради в Петрограді, від травня 1917 — губернський комісар окупованих російськими військами Буковини і Покуття. Від вересня до листопада 1917 — генеральний писар у Генеральному Секретаріаті УЦР; 1918 — державний контролер в Уряді УНР, міністр віросповідань Української Держави в другому кабінеті Ф. Лизогуба. Сприяв проголошенню автокефалії УПЦ 01.11.1919. Від січня 1919 до березня 1920 очолював посольство УНР у Туреччині. Після поразки визвольних змагань емігрував до Відня, пізніше — до Праги і Варшави. Доцент, згодом професор церковного права УВУ (1922–29). Від 1929 — професор історії Православної Церкви Варшавського університету. Засновник і директор Українського наукового інституту у Варшаві (1930–38). Працював як член екзильного Уряду УНР. Автор численних наукових праць, у т. ч. «Українські джерела церковного права» (1931), «Автокефалія» (т. I–II, 1938), тритомника спогадів «Сторінки минулого» (1932–34).

Лукашевич А. — ймовірно, Андрій Лукашевич (1883–1930, Польща), інженер шляхів, знавець залізничної справи. 1915–17 — голова «Торгово-Промышленного Комитета Юга России» в Харкові. В період Гетьманату — товариш міністра шляхів. 1919–20 — радник Української дипломатичної місії у Варшаві.

Льоня — Леонід Сірополко [23.06(05.07).1898, м. Прилуки, Полтавська губ., нині Чернігівська обл. – 1986, Прага] — старший син Степана та Ніни Сірополків. Закінчив Московську гімназію. За фахом — інженер. Під час Української революції 1917–23 перебував у лавах Армії УНР, брав участь у Зимовому поході (6 грудня 1919 – 6 травня 1920), потрапив у полон до денікінців, звідки втік. Нагороджений Залізним Хрестом. В охороні Головного Отамана служив фотографом, пізніше – водієм. Від 1920 — на еміграції у Празі. Член Української академічної громади в Чехо-Словаччині. Помер у Празі, похований на Ольшанському цвинтарі поряд із батьками.

Мацієвич К. — Костянтин Мацієвич (18.05.1872, с. Дермезна на Київщині – 02.04.1942, м. Подебради, Чехія), учений-аграрник, дипломат, український державний і політичний діяч. Освіту здобув у сільськогосподарському інституті у Ново-Александрії (Польща). Працював у Полтавському та Харківському сільськогосподарських товариствах, Саратовському земстві (губернський агроном). Редагував популярний журнал «Хлібороб» і науковий «Агрономічний журнал», «Сільськогосподарську газету» (1915–17). Професор сільськогосподарської економіки Вищих сільськогосподарських жіночих курсів і Кам'яноострівських сільськогоспо-

дарських курсів у С.-Петербурзі. 1917 повернувся до Києва, де став членом УЦР і Малої Ради. Від серпня 1917 — товариш генерального секретаря земельних справ, один з авторів земельної реформи УЦР. Викладав сільськогосподарську економію у вузах, редагував «Вісник Громадської Агрономії», брав участь в організації сільськогосподарської кооперації. 1918 працював у Київському губернському земстві, Всеукраїнському союзу земств, був членом української делегації на мирних переговорах з РСФРР. За дорученням Директорії УНР вів переговори з представниками Антанти (1918–19). Від лютого до квітня 1919 — міністр закордонних справ УНР, 1919–23 — голова дипломатичної місії УНР в Румунії. Від 1923 — на еміграції в Чехо-Словаччині. Професор УГА в Подєбрадах, згодом — Українського техніко-господарчого інституту. Від 1936 — голова української наукової асоціації та українського дипломатичного клубу в Празі. Один з основоположників і діячів суспільної агрономії, цій проблематиці присвячено більшість його наукових праць. Автор спогадів «Життя мого сучасника».

Мешківська Є. — Єлисавета Мішківська (дівоч. Веселовська; ?, С.-Петербург – 18.02.1964, м. Бесанкур поблизу Парижа, Франція), донька відомого літературознавця, академіка Петербурзької АН, дійсного статського радника. Освіту отримала в Смольному інституті у Петрограді. 1917 разом із чоловіком переїхала в Україну. Була медсестрою Армії УНР. Її чоловік — Євген Мішковський (Мешковський) [31.01(12.02).1882, Київ – 09.(06?)07.1920, Чорний Острів, поховано в Тернополі], український військовий діяч, генерал-хорунжий Армії УНР; 1912 закінчив Академію Генштабу в Петербурзі, у вересні 1917 був переведений на Волинь, з березня 1918 працював у Генеральному штабі в Києві, 1920 був генерал-квартирмейстером Генштабу Армії УНР та у складі українських частин брав участь у радянсько-польській війні 1920, у липні 1920 був смертельно поранений в бою з більшовицькими військами під Чорним Островом. Після смерті чоловіка перебувала у таборах інтернованих у Польщі. 1921 виїхала до Бельгії, де на міжнародному конгресі колишніх вояків влаштувала стенд українського вояка. Від 1924 — у Франції, брала участь у житті української громади, допомагала в організації православних парафій, була членом Ради Української бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі. Після 1945 звернулась із закликом до українського зарубіжжя про необхідність відновлення роботи цього закладу, а в квітні 1963 стала Головою Ради Української бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі. Вийшовши заміж за В. Прокоповича, допомагала в його роботі. Опікувалась Ольгою Петлюрою в останні роки її життя.

М. В. — постать не встановлено.

Ніна Михайлівна, Ніна Олександрівна — йдеться про Ніну Сірополко [дівоч. Чеснійша; 09(21).01.1875, м. Прилуки, Полтавська губ., нині Чернігівська обл. – 01.04.1964, Прага], вчительку, активну членкиню Союзу українок, інших жіночих організацій у Празі. Донька священника, дружина Степана Онисимовича Сірополка (від 1897). Середню освіту

здобула у Полтаві, навчалась на педагогічних курсах у Москві. Викладала в середніх школах Москви і Києва. Від 15 червня 1925 — в Чехо-Словаччині, від 1928 — в Празі, де її було обрано головою Українського жіночого союзу, що увійшов до складу Світового жіночого союзу.

О. Гн. Л. (О. Г. Л.) — постать не встановлено.

Оля — Ольга Петлюра (дівоч. Більська; грудень 1885, м. Прилуки, за ін. даними, с. Погреби, Прилуцький пов., Полтавська губ., нині Прилуцький р-н, Чернігівська обл. – 23, за ін. даними, 28.11.1959, м. Бесанкур поблизу Парижа, Франція). вчителька і громадська діячка. Дружина Симона Петлюри (від 1910), весь час підтримувала його морально — під час Української революції 1917–21, на еміграції у Польщі і Франції. Брала активну участь у житті української громади Франції, зокрема в діяльності Товариства Української бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі. Сприяла увічненню пам'яті С. Петлюри після його смерті, брала участь у підготовці проекту пам'ятника на його могилі. Від початку 1930 проживала разом із хворою донькою Лесею в м. Камбо-ле-Бен у Західних Піренеях, де проходило її лікування, опікувалась нею, сприяла її навчанню. Після її смерті й поховання на місцевому цвинтарі здійснила 28.11.1942 за підтримки І. Рудичіва, родин О. Удовиченка й І. Косенка перепоховання тіла Лесі на цвинтар Монпарнас у Парижі до могили батька. З того часу, повністю втративши слух, вона проживала в м. Бесанкур до самої смерті. Похована на цвинтарі Монпарнас у Парижі поряд із чоловіком і донькою.

Опань — Степан Степанович Сірополко [08(21).01.1908, м. Нижній Новгород, нині РФ – 01.05.1982, Прага], географ і антрополог, громадський діяч. Молодший син Степана і Ніни Сірополків. Від 1920 – на еміграції з батьками у Польщі, пізніше — у Чехо-Словаччині. У Празі здобув ступінь доктора природничих наук (1939). Брав активну участь в Українському еміграційному пластовому русі, зокрема в роботі Співки українських пластунів-емігрантів. Підготував до друку «Кобзарь» Т. Шевченка, який українська еміграція видала у Празі у червні 1941 на пошану століття виходу першого його видання: здійснив текстуальну звірку, написав ґрунтовний коментар, примітки до тексту, історіографію шевченкіани. Як активний учасник Товариства «Музей вивольної боротьби України у Празі» опікувався збиранням і збереженням його фондів. На початку 1945 під час нальоту американських літаків на місто бомбою було майже зруйновано приміщення Музею, а С. Сірополка, разом з іншими співробітниками, було поранено. Мав творчі зв'язки з Олегом Кандибою, який у вірші «Дон Кіхот» (1930) написав про нього: «Я Санчо-Пансом вперто бачу Стеця», а також присвятив йому вірш «Антропологія» (1933), про що засвідчує криптонім «Ст. С.». Тісно спілкувався з М. Антоновичем, В. Кубійовичем, іншими українськими прогресивними діячами. Домашні імена — Опань і Стецько.

Приходько В. — Віктор Приходько (31.01.1886, с. Княжпіль, Кам'янецький пов., Подільська губ., нині Кам'янець-Подільський р-н,

Хмельницька обл. – 05.02.1982, м. Нью-Йорк, шт. Нью-Йорк, США), правник, український громадський і політичний діяч. Від 1917 — член УЦР, подільський губернський комісар освіти, від квітня 1918 — голова Подільської губернської народної управи. Від квітня 1919 — міністр юстиції Директорії УНР. 1922–23 — товариш міністра фінансів УНР. На еміграції у Польщі, Чехо-Словаччині (був лектором УГА у Подєбрадах; 1933 висунув і пропагував ідею скликання Всеукраїнського національного конгресу). Переїхав до Німеччини, пізніше (1949) — до США. Автор спогадів «Під сонцем Поділля», а також статей у періодичній пресі.

Прокопович В. — В'ячеслав Прокопович [29.03(10.04).1881, Київ – 07.06.1942, м. Бесанкур поблизу Парижа, Франція], український педагог, історик, публіцист, редактор, громадсько-політичний діяч. Закінчив історично-філологічний факультет Університету св. Володимира в Києві. 1917 — член УЦР та її Комітету, міністр народної освіти УНР, Голова Ради Міністрів Директорії УНР. Від 1921 перебував у таборах для інтернованих у Польщі, увійшов до складу еміграційного парламенту — Ради Республіки, брав участь у формуванні еміграційного уряду. Восени 1924 переїхав до Парижа, де також брав участь у формуванні другого осередку української політичної еміграції. Був одним з близьких співробітників Головного Отамана УНР С. Петлюри. Обіймав ключові посади в Уряді УНР в екзилі. Після смерті С. Петлюри — голова Ради Міністрів УНР (1926–39), заступник голови Директорії УНР та Головного Отамана УНР (від жовтня 1939 до травня 1940). Впродовж 1925–39 у Парижі редагував часопис «Тризуб» (1925–40). Одним з перших ініціював створення Української бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі; став першим Головою Ради бібліотеки і залишався на цій посаді до 1939. Разом з дружиною Єлисаветою Мішківською були близькими до родини Петлюр. Автор кількох наукових праць: «Під золотою короґвою» (1943), «Сфрагічні етюди» (1954) тощо.

Раковський — ймовірно, Іван Раковський (1874, с. Чагрів, нині Рогатинський р-н, Івано-Франківська обл. – 1949, Нью-арк, шт. Нью-Джерсі, США), український антрополог, зоолог, педагог і громадський діяч. Закінчив Львівський університет (1896), учителював у гімназіях Коломиї і Львова (до 1928). Працював у наукових центрах С.-Петербурґа, Парижа. 1918 працював у Відні у дослідницькому інституті Сходу та Близького Сходу. Один з організаторів і професор зоології й антропології (1921–25) Львівського (таємного) університету. Від 1903 – дійсний і почесний член НТШ, 1935–40 – його голова. 1930–35 – головний редактор «Української Загальної Енциклопедії», активний член товариств «Академічна громада», «Просвіта», «Рідна школа», «Відродження». Автор численних наукових, науково-популярних праць, шкільних підручників з природознавства.

Рудницький — ймовірно, йдеться про Степана Рудницького (03.12.1877, Перемишль, нині Польща – ?), український географ, картограф, громадський діяч. Вивчав історію і географію в університе-

тах Львова (1895–99) і Відня (1899–1901). 1902–09 працював учителем гімназії у Тернополі і Львові, від 1908 – доцент географії Львівського університету. Від 1901 — член НТШ. 1914–21 жив переважно у Відні. Був експертом уряду ЗОУНР і одним з організаторів УВУ. 1922–26 — професор УВУ в Празі; проводив дослідження на Закарпатті і допомагав Товариству «Просвіта» в Ужгороді. На початку 1927 на запрошення уряду УСРР переїхав до Харкова, де очолив заснований ним Український науково-дослідний інститут географії та картографії, був редактором його «Записок». Від 1929 — дійсний член ВУАН (1934 — виключений). 1933 заарештований органами НКВС, засуджений до 5 років позбавлення волі, які відбував у таборах на півночі СРСР, зокрема на Соловках (1935–37). Подальша доля невідома. Основоположник української політичної і військової географії, розробник української географічної термінології, автор перших стінних фізичних карт України та багатьох наукових праць з проблем географії.

Русова С. Ф. — Софія Русова [дівоч. Ліндфорс; псевд. Баба Нона; 06(18).02.1856, с. Олешня, Городнянський пов., Чернігівська губ., нині Ріпкинський р-н, Чернігівська обл. – 05.02.1940, Прага], педагог, публіцист, громадська діячка, одна із засновниць українського жіночого руху. Закінчила Фундуклеївську гімназію в Києві. Від 1909 — викладач і професор на Вищих жіночих курсах А. В. Жекуліної та Фребелівського педагогічного інституту в Києві. Співзасновниця і співробітниця журналу «Світло» (1910–14). 1917 — член УЦР, співробітник Міністерства освіти УНР. Засновниця курсів українознавства при «Просвіті», голова Всеукраїнської учительської спілки, діячка жіночого руху в Україні. 1920 — лектор педагогіки Кам'янець-Подільського державного українського університету і голова Української національної жіночої ради (до 1938). Від 1922 — на еміграції в Чехо-Словаччині. Професор педагогіки УВПІ ім. М. П. Драгоманова в Празі, викладачка французької мови УГА в Подебрадах. Засновниця й перший директор (на громадських засадах) українського дитячого сиротинця в м. Горні Черношице (поблизу Праги), пізніше — у м. Штернберк. Засновниця українського жіночого руху на еміграції, одна з ініціаторок та організаторка Українського Жіночого Союзу в Чехії. Автор численних наукових праць з проблем педагогіки, а також мемуарів «Мої спомини».

Садовський В. — Валентин Садовський [15(27).08.1886, с. Пліщин, Ізяславський пов., Волинська губ., нині Шепетівський р-н, Хмельницька обл. – 24.11.1947, Київ], український економіст, журналіст, громадсько-політичний діяч. Закінчив правничий факультет Університету св. Володимира в Києві, Політехнічний інститут у С.-Петербурзі. Від 1904 — член РУП–УСДРП. Член УЦР, Директорії УНР, генеральний секретар судових справ (1917). Від 1920 — на еміграції у Польщі та Чехо-Словаччині, входив до складу Уряду УНР як міністр праці (1920–21). Доцент, згодом професор УГА в Подебрадах та УВУ в Празі. Член Українського наукового інституту у Варшаві, дійсний член НТШ. Автор

численних праць з економічної географії, народного господарства та демографії України, серед яких: «Нарис економічної географії України» (1920), «Районізація України» (1931), «Праця в УСРР» (1932), «З підсумків колонізаційної політики в ССРСР» (1936), «Національна політика советів на Україні» (1937). Був співробітником українських періодичних видань «Рада», «Украинская Жизнь», «ЛНВ», «Дзвони», «Тризуб» тощо. 12 травня 1945 заарештований агентами НКВС у Празі та вивезений в Україну. Помер у Лук'янівській в'язниці в Києві.

Січинський — ймовірно, Володимир Січинський (24.06.1894, Кам'янець-Подільський – 25.06.1962, м. Патерсон, шт. Нью-Джерсі, США), архітектор, графік, мистецтвознавець. Навчався в Інституті цивільних інженерів у С.-Петербурзі (1913–17). 1920–23 проживав у Львові. 1923–45 — у Празі: навчався у Карловому університеті (1923–26), працював в УВПІ ім. М. П. Драгоманова, 1934–42 був головою Українського товариства прихильників книги в Празі, від 1940 — професор УВУ. Деякий час перебував у Німеччині. Від 1959 — у Нью-Йорку (США). Як архітектор шукав органічного зв'язку між новими засобами будівництва й українськими стилями минулого, особливо княжої доби і бароко. За його проектами побудовані церкви на Пряшівщині: мурована, за архітектурою наближена до старих чернігівських храмів у Михайлівцях (1933–34), дерев'яна у Нижньому Комарнику (1937), а також культові споруди у Бразилії, Канаді, США. Автор низки оригінальних надгробків, у яких використовував народні форми багаторамених хрестів. Як книжковий графік оформив понад 70 власних і чужих видань. Систематично опрацьовував різні ділянки українського мистецтва та художнього промислу. Автор численних праць з архітектури, графіки, монографій про українських художників, альбомів, популярних праць з історії української культури. Чимало з них перекладено різними мовами.

Соловій — ймовірно, Віктор Соловій (архієпископ Варлаам; 29.11.1891 – 31.01.1966, м. Мельбурн, Австралія), громадсько-політичний і церковний діяч, архієпископ УАПЦ. Навчався у Чернігівській духовній семінарії, 1914 вивчав право у Варшавському університеті. Працював у Москві. Закінчив артилерійську школу в Одесі. 1918 — секретар Генерального суду України, пізніше — артилерійський старшина, командир батареї у корпусі Січових Стрільців. Навесні 1920 — працівник ВУАН в комісії правничої мови. Влітку 1920 переїхав до Кам'янця-Подільського, де керував правничим відділом канцелярії Головного Отамана С. Петлюри. На еміграції у Польщі. Був державним секретарем уряду УНР у вигнанні, міністром юстиції. Пізніше жив у Бересті на Поліссі, де брав участь у просвітянському та церковному житті. Згодом переїхав до Польщі, був суддею, одночасно співпрацював з Українським науковим інститутом у Варшаві, вивчаючи церковне право і радянське законодавство. 1939 переїхав до Холма, де став правним дорадником архієпископа Іларіона, його заступником в Архіпастирській Раді та лектором церковного права в духовній семінарії. В роки Другої світової вій-

ни — на Підляшші й Холмщині, після війни — член Виконавчого органу Української національної ради. Від 1950 — в Австралії: від 1951 — голова Об'єднання українців в Австралії; від 1954 — священник УАПЦ у Сідней. 1958 прийняв у Чикаго чернечий постриг з ім'ям Варлаам і того ж року став Правлячим єпископом митрополичої єпархії. Згодом переїхав до Мельбурну, від 1965 — архієпископ.

Стоцький — ймовірно, Роман Смаль-Стоцький (08.01.1893, Чернівці — 27.04.1969, Вашингтон, похований на українському католицькому цвинтарі в Ленгхорні, шт. Пенсильванія, США), мовознавець, дипломат, політичний діяч. 1911–14 вивчав мовознавство в університетах Відня, Лейпцига та Мюнхена. 1915 захистив докторську працю. В роки Першої світової війни — активний діяч Союзу Визволення України. Наприкінці 1918 призначений дипломатичним представником ЗУНР у Берліні. У січні 1919 став радником, а в 1921 — послом у посольстві УНР в Берліні, перебував на цій посаді до закриття посольства в березні 1923. Переїхав до Праги, де став професором УВУ. Невдовзі проходив наукове стажування в Лондонському університеті, був неофіційним представником у Лондоні екзильного уряду УНР. З кінця 1924 до 1939 працював у Варшавському університеті як професор українського мовознавства. Одночасно обіймав різні посади в екзильному уряді УНР, зокрема був послом УНР у Варшаві. Науковий секретар українського наукового інституту у Варшаві та редактор його видавництва. 1926–39 та 1946–47 був головою Прометеївської ліги, до складу якої входили представники різних неросійських народів Радянського Союзу, котрі змагались за самостійність. 1939–45 перебував у Празі, згодом у Німеччині. 1947 переїхав до США, став професором східноєвропейської історії в Університеті Маркет у Мілвокі, шт. Вісконсин. 1949 в тому ж закладі заснував Слов'янський інститут і був його директором до 1965. Від 1951 — голова НТШ в США, від 1955 — президент Головної ради НТШ. Діяч Українського Конгресового Комітету, від 1951 — член його політради. Автор понад 150 праць з проблем української мови, літературознавства, культури, історії, політики тощо.

Студинський — ймовірно, Кирило Студинський (04.11.1868, с. Кип'ячка, нині Тернопільський р-н, Тернопільська обл. — червень 1941, місце смерті невідомо), український філолог, славіст, літературознавець, мовознавець, фольклорист, письменник і громадський діяч. Навчався у Львівському й Віденському університетах. Доктор філософії (1894). 1897–99 — доцент Ягеллонського університету в Кракові, де викладав українську мову і літературу. 1900–18 — професор, 1939–41 — професор і проректор Львівського університету. Від кінця ХІХ ст. співпрацював з Львівською «Просвітою», редактор видань товариства. Член ВУАН від 1929 (виключено 1934 за «контрреволюційну діяльність», 1939 відновлено у членстві). Діяч НТШ, довголітній директор філологічної секції, 1923–32 — голова НТШ у Львові. У жовтні 1939 був головою так званих Народних зборів Західної України, а в 1940 — депутат Верховної Ради УРСР I-го скликання. Врятував багатьох українців від репресій. Був при-

мусово вивезений зі Львова більшовиками, загинув за невідомих обставин. Автор більш як 500 праць з філології, досліджень давнього й нового українського письменства, розвідок, присвячених громадському єднанню видатних діячів Західної і Наддніпрянської України, праць з проблем компаративістики, а також поезій та оповідань, які друкував під псевдонімами.

Токаржевський Я. — Ян (Іван-Степан-Марія) Токаржевський-Карашевич (24.06.1885, с. Чабанівка, Ушицький пов., Подільська губ., нині Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл. – 18.11.1954, Лондон, 07.07.1978 перепохований в м. Бавнд-Брук, шт. Нью-Джерсі, США), історик-геральдист, політичний і дипломатичний діяч. Князь. Почесний лицар Мальтійського ордену. Закінчив Першу Житомирську гімназію. Вивчав філософію й політичні науки в університеті Фрібура (Швейцарія), здобув ступінь доктора філософії й політичних наук. 1910–18 мешкав у рідному селі. В роки Першої світової війни почав громадську діяльність: був членом різних організацій Червоного Хреста, головою Грушківського волосного комітету допомоги сім'ям військовиків, головним контролером Подільського земського комітету допомоги пораненим. 1917 обрано членом Подільського й Ушицького повітових земств. 1918 — радник Українського посольства у Відні. 1919–21 — радник, згодом — Надзвичайний посол у Туреччині. 1922–24 — віце-міністр закордонних справ і керівник міністерства УНР в екзилі (м. Тарнув, Польща). 1924–36 — у Франції: заснував Товариство українознавства, був членом дирекції і головою Ради Міжнародного геральдичного інституту, членом комітету «Франція – Схід», редактором бюлетеню «Франція – Україна», співпрацював у різних часописах, виступав з лекціями про Україну. 1936 переїхав до Італії: був секретарем редакції місячника Мальтійського ордену, Головою Міжнародного союзу чужоземних біженців. Член української родознавчої установи та Інституту родознавства та знаменитознавства (Німеччина). 1948 переїхав до Великої Британії, де його було обрано членом Центрального комітету антибільшовицького блоку народів. Постійний співробітник «Визвольного шляху», друкував політичні й історичні статті. Автор численних праць з історії, літератури та геральдики, неопублікованої монографії «Історія української дипломатії».

Ч. — постать не встановлено.

Чеботарів — ймовірно, Микола Чеботарів (11.10.1884, Полтава – 04.02.1972, м. Ульм, земля Баден-Вюртемберг, Німеччина), військовий і політичний діяч. 1906–10 відбував строкову службу в 5-му гренадерському Київському полку (Москва), прапорщик запасу. 1914 був мобілізований та призначений на посаду господарника 136-го запасного піхотного батальйону. Від травня 1915 — в. о. командира 4-ї запасної авіароти, згодом — завідувач господарства 4-го авіаційного парку. Влітку 1917 став членом Українського генерального військового комітету. Наприкінці 1917 був відряджений до Харкова, де обійняв посаду військового коміса-

ра Слобожанщини, а за сумісництвом — командира 4-ї запасної бригади та начальника залоги Харкова. Був заарештований більшовиками, після звільнення приїхав до Києва, де з іншими українськими вояками почав організацію Гайдамацького Коша Слобідської України, який згодом очолив С. Петлюра. У квітні 1918 повернувся до Харкова, де перебував приватно. 1919 — отаман Коша Охорони державного майна, начальник контррозвідувального відділу штабу Дієвої Армії УНР. У червні – вересні 1919 — комендант тилу Дієвої армії УНР. Від серпня 1919 — начальник політичного департаменту Міністерства внутрішніх справ УНР. У жовтні 1919 – квітні 1920 — директор Департаменту політичної інформації МВС УНР. Від жовтня 1920 — начальник залоги Кам'янця-Подільського. У 1921 — начальник контррозвідки УНР. Від 1920 — на еміграції у Польщі, від травня — начальник охорони Головного Отамана С. Петлюри. Від 1939 — у Кенігсберзі. 1946 перебував у таборі для переміщених осіб в Оберсдорфі, згодом оселився в м. Ульм.

Чижевський — ймовірно, Павло Чижевський (1860, м. Гадяч, Полтавська губ., нині Полтавська обл. – 17.04.1925, м. Женева, Швейцарія), хімік, український громадський і політичний діяч. Освіту здобув у Петровському Полтавському кадетському корпусі й Миколаївській інженерній школі в С.-Петербурзі. Закінчив університет у Женеві (1884). Одержав ступінь магістра хімії в Університеті св. Володимира в Києві. За участь у студентських заворушеннях 1884 висланий до Тобольської губ., де перебував до 1888. Після заслання працював у земських установах м. Олександрівська (нині Запоріжжя). 1905 переїхав до Полтави, де вступив до Української радикально-демократичної партії. За її списками обирався депутатом I Державної Думи, входив до складу Української парламентарної громади. Від 1912 працював у Полтавській губернській земській управі. Був одним з організаторів Полтавської громади товариства українських поступовців (ТУП). Від квітня 1917 — член УЦР від Полтавської губ. Член ЦК Української партії соціалістів-федералістів. Входив до складу торгово-фінансових комісій УНР в Австрії, Чехо-Словаччині, Польщі та Швейцарії. 1918 очолював закордонне бюро Української партії соціалістів-федералістів у Відні. У лютому – серпні 1921 входив до складу Ради Республіки – тимчасового верховного органу УНР, що діяв у Тарнуві. Міністр фінансів УНР. Пізніше переїхав до Женеви. Автор низки публіцистичних статей, де пропагував ідею української державності.

Швець — ймовірно, Федір Швець (11.11.1882, Жаботин, Черкаський пов., нині Кам'янський р-н, Черкаська обл. – 20.06.1940, Прага), геолог, громадський і політичний діяч. Закінчив Дерптський університет (1910). 1909–16 викладав у Дерптській гімназії. Член ЦК Селянської спілки та УПСР. 1918–20 — член Директорії УНР. У вересні 1918 призначений професором геології Українського державного університету і його першим проректором. 25 травня 1920 виведений зі складу Директорії УНР. Від 1920 — на еміграції в Чехо-Словаччині. Від 1923 — професор УВУ, 1924—

29 — професор УВПШ ім. М. П. Драгоманова. Автор наукових праць з геології.

Шиянів — ймовірно, Григорій Шиянів (1874–1955), правник і громадський діяч. В часи УЦР — член Генерального суду, згодом – сенатор Адміністративного Генерального суду. На еміграції у Чехо-Словаччині. Директор канцелярії УГА в Подебрадах, викладач права.

Шульгин О. — Олександр Шульгин [18(30).07.1889, с. Софине, Хорольський пов., Полтавська губ., нині Хорольський р-н, Полтавська обл. – 04.03.1960, Париж, похований у м. Сарсель, Франція], український історик, соціолог, науковець, редактор, публіцист, дипломат, громадсько-політичний і державний діяч. Закінчив історико-філологічний факультет С.-Петербурзького університету (1915). Заступник голови Київського земляцтва у С.-Петербурзі, член «Громади», Товариства українських поступовців (ТУП). 1917 — член УЦР, згодом — Малої Ради, від липня 1917 до січня 1918 – генеральний секретар міжнаціональних (пізніше – міжнародних) справ. За Гетьманату — співробітник Міністерства закордонних справ. Від липня 1918 — посол Української Держави (від січня 1919 – УНР) у Болгарії. Від 1921 — на еміграції, провадив політичну діяльність як представник УНР, очолював надзвичайну дипломатичну місію УНР у Парижі. 1923–27 — професор УВУ і УВПШ ім. М. П. Драгоманова у Празі. Як міністр закордонних справ УНР в екзилі керував зовнішньою політикою у 1926–36, 1939–40 (тоді ж очолив екзильний уряд УНР), 1945–46. 1929–39 — голова еміграційної ради, один із фундаторів Української бібліотеки ім. Симона Петлюри в Парижі, співредактор тижневика «Тризуб». 1946–60 — голова Українського академічного товариства, 1952–60 — віце-президент Міжнародної вільної академії у Парижі. Від 1952 — заступник голови НТШ в Європі. Автор багатьох наукових праць українською та французькою мовами.

Шумицький — Микола Шумицький (1889, м. Глухів, Чернігівська губ., нині Сумська обл. – 1982, Париж), архітектор. Член УЦР, Українського Військового Генерального Комітету, голова Ради залізниць України (1917). Член делегації УНР на Мирній конференції (вересень 1919). Радник української дипломатичної місії в Парижі, де співпрацював із С. Петлюрою (1924–26). 1925–40 — голова Генеральної ради Союзу українських емігрантських організацій у Франції, представник Союзу в дорадчій раді Ліги Націй для справ біженців і в установі Нансена. Автор статей з української архітектури та споминів про українські визвольні змагання 1917–21.

Шура, Шуня — Олександра Сірополко [12(25).03.1906, Тула, нині РФ – 20.12.1996, Прага], вчителька математики, громадська діячка. Донька Степана і Ніни Сірополків. Від 1920 разом із батьками на еміграції. 1924 вступила на природничий факультет Карлового університету в Празі як надзвичайна слухачка, 1926 склала при УВУ іспит з латин-

ської мови і стала звичайною слухачкою Карлового університету, після закінчення якого здобула фах учителя математики і фізики середніх шкіл. Володіла п'ятьма іноземними мовами. Вчилася танцювального мистецтва в школі Елізабет Дункан та Празькій школі ритмічної гімнастики Товариства «Жак Далькроз». Працювала в Українській реальній гімназії, що діяла у Ржевницях, а пізніше – Модржанах, Чеській академічній гімназії у Празі. Брала участь у житті празької української громади, сприяла розвитку українського танцювального мистецтва, брала участь у конкурсах. Отримала подяку від Президії Української національної жіночої ради за організацію українських танців на «Весняній виставці» у Празі. Була активісткою Спілки українських пластунів-емігрантів, її статті публікувались у журналах «Нова хата», «Молоде життя». Викладала в школах Карпатської України (1938–39). У 1980–90-х надавала матеріальну підтримку для догляду за могилами українських діячів, чий прах покоїться на Ольшанському цвинтарі. До останніх днів життя була активним членом Об'єднання українців Чеської Республіки. Зберегла родинну бібліотеку та архів, що мають велику наукову цінність. За її заповітом, підписаним нею під час візиту Голови Верховної Ради України І. Плюща до Чехії у листопаді 1995, ці документи і матеріали надійшли в Україну і зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління і Національній парламентській бібліотеці України. Померла в Празі, похована на Ольшанському цвинтарі поряд із батьками.

Щербаківський — ймовірно, Вадим Щербаківський (17.03.1876, с. Шпичинці, Сквирський пов., Київська губ., нині Ружинський р-н, Житомирська обл. – 18.01.1957, м. Брайтон, похований у Лондоні), український історик, археолог, етнограф, мистецтвознавець. Навчався у С.-Петербурзькому, Московському та Київському університетах. Від 1903 – у Галичині, співробітник Національного музею у Львові (1907–10). 1911 повернувся до Києва, пізніше переїхав до Полтави. Від 1912 працював у Полтавському природничо-історичному музеї, проводив археологічні розкопки на території губернії. 1917 очолював Український народний університет при Народному музеї Полтавщини, був обраний членом Центрального комітету охорони пам'яток старовини і мистецтв в Україні та Комітету охорони пам'яток Полтавщини. Від 1918 викладав археологію в Полтавському українському університеті. Був головою Українського наукового товариства дослідження і охорони пам'яток старовини та мистецтва на Полтавщині. Від 1922 – на еміграції в Празі: доцент (1922–25), професор (1926–45) УВУ. 1929–30 та 1938–43 обіймав посаду декана філософського факультету УВУ, водночас викладав археологію та етнографію в УВПІ ім. М. П. Драгоманова. Був одним із засновників Українського історико-філологічного товариства у Празі (1923) і керівником кафедри передісторії Української Могілянсько-Мазепинської Академії у Львові (1939). 1945–51 — у Німеччині, де був ректором УВУ в Мюнхені. Від 1951 — у Великій Британії. Дійсний член НТШ, УВАН, Словацького наукового товариства, Чеської АН, Міжнародного антропологічного ін-

ституту у Франції. Автор численних праць з історії українського народного мистецтва, української церковної архітектури, культури доісторичної і ранньоісторичної доби на території України. Переклав українською мовою повість М. Гоголя «Страшна помста» (1919).

Юнаків — ймовірно, Микола Юнаків (05.12.1871, м. Чугуїв, Харківська губ., нині Харківська обл. – 01.08.1931, м. Тарнув, Польща), військовий діяч і дипломат, професор, генерал-полковник Армії УНР, генерал-поручик. Головний радник української військової місії у Варшаві, міністр військових справ, член Ради Українського Центрального комітету. Навчався в Орловському кадетському корпусі, 1-му Павловському військовому училищі у С.-Петербурзі (1891), служив у лейб-гвардії Семенівському полку. 1907 закінчив з відзнакою Миколаївську академію Генерального штабу в С.-Петербурзі, у званні полковника був призначений начальником курсу й викладачем цього закладу, від 1910 – професор кафедри військового мистецтва. 1912 отримав звання генерал-майора. У лютому 1914 призначений командиром 37-ї піхотної бригади. У роки Першої світової війни — на Південно-Західному фронті. Від квітня 1916 — генерал-лейтенант, від кінця 1916 — командував 8-ї російської армії. Після утворення УЦР активно підтримував рух за українізацію 8-ї армії, за що був звільнений. У квітні 1918 вступив на службу до української армії. У період Гетьманату очолив Головну шкільну управу 2-го генерал-квартирмейстерства і Комісію з утворення військових шкіл та Української академії Генерального штабу. За часів Директорії УНР — помічник Головного інспектора Армії УНР, очолював Інструкторську школу старшин, продовжував військово-наукову діяльність. У серпні 1919 — начальник штабу Головного Отамана об'єднаних армій ЗОУНР та УНР. За його участю було розроблено і проведено військову операцію з визволення від більшовицьких військ Правобережної України і звільнення Києва (серпень 1919). Восени 1919 разом з іншими військовими діячами, у т. ч. С. Петлюрою, виїхав до Польщі. Виконував обов'язки радника з військових справ Надзвичайної дипломатичної місії УНР, очолюваної А. Лівіцьким, брав участь у переговорах з Ю. Пілсудським з підготовки військово-політичних угод 1920, зокрема Варшавського договору. Короткочасно очолював Військове міністерство, пізніше — Вищу військову раду УНР при Головному Отаманові С. Петлюрі. На еміграції у Тарнуві: із січня 1921 — радник військового міністра, військовий міністр, член Вищої військової ради УНР, Ради українського Центрального комітету в Польщі. Отримав звання генерал-полковника УНР. Очолював Українське військово-історичне товариство. Автор низки військово-історичних праць. Залишив автобіографічні «Матеріали до мого життєпису» («Тризуб», 1931, ч. 289–290).

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ 1. РОЗРОБКА С. СІРОПОЛКОМ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА (1901 – вересень 1917 рр.)	
1.1 Формування особистості та початок бібліологічної діяльності	23
1.2. Розробка методів бібліотекознавства, принципи активності бібліотеки та бібліотечної діяльності, класифікація бібліотек	48
1.3. Вивчення правового стану бібліотек, формування бібліотечної освіти та вимоги до професії	90
РОЗДІЛ 2. БІБЛІОТЕЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ С. СІРОПОЛКА В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (жовтень 1917 – листопад 1920 рр.)	
2.1. Участь у перебудові бібліотечної справи на демократичних засадах	117
2.2. Удосконалення організації роботи бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету	151
2.3. «Народні бібліотеки: організація та техніка бібліотечного діла» у контексті розвитку українського бібліотекознавства	161
РОЗДІЛ 3. БІБЛІОТЕКОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ С. СІРОПОЛКА ПЕРШИХ РОКІВ ЕМІГРАЦІЇ (грудень 1920 – лютий 1924 рр.)	
3. 1. Організація установ книгопоширення для української еміграції	173
3.2 «Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотечної справи» як новий етап розвитку вітчизняної бібліотечної науки.....	192

**РОЗДІЛ 4. БІБЛІОЛОГІЧНІ ПОГЛЯДИ УЧЕНОГО
ПРАЗЬКОГО ПЕРІОДУ
(березень 1924 – лютий 1959 рр.)**

4. 1. Проблематика бібліологічних досліджень	233
4. 2. Дитяча література та дитяче читання як напрям наукових інтересів	288
4. 3. Діяльність ученого в Українському товаристві прихильників книги	314
4. 4. Вплив ідей С. Сірополка на книгознавчі та бібліотекознавчі дискусії 20-х років ХХ ст. в Україні	375
ПІСЛЯМОВА	425
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	432
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	434
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	465
ДОДАТОК № 1. ІКОНОГРАФІЯ	489
ДОДАТОК № 2. Листи С. Петлюри до С. Сірополка (з примітками)	512

Наукове видання

**Ківшар Таїсія
Бібліологічна спадщина Степана Сірополка
(1872 – 1959)**

Редактор: Т. В. Котлярова

Дизайн, верстка і обкладинка: Ю. В. Вернік

**Підп. до друку 22.09.2015. Формат. 60x84x16.
Друк офс. Ум. друк. арк. 28,76. Обл. вид.арк. 29,12.
Наклад 300 примір. Зам. № 16.**

**Надруковано у НВЦ Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3.**

**Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.**

